

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Мелина П. Рокаи

ЕЛИЗАБЕТА СИЛАЋИ (1410-1483)

докторска дисертација

Београд, 2013

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOSOPHY

Melina P. Rokai

ELIZABETH SZILÁGYI (1410-1483)

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2013

Ментор:

проф. др. Андрија Веселиновић, редовни професор
Редовни професор, Универзитет у Београду, Филозофски факултет

Чланови комисије:

1. доц. др Марко Шуица, доцент
Универзитет у Београду, Филозофски факултет
2. проф.др Ненад Лемајић, редовни професор
Универзитет у Новом саду, Филозофског факултета

Датум одбране: _____

ЕЛИЗАБЕТА СИЛАЋИ (1410 -1483)

Резиме: Циљ докторске дисертације је био да докаже значај личности Елизабете Силађи (1410 - 1483) на политичкој, економској, духовној и културној сцени у контексту српско-мађарских односа током историје. Компарацијом постојећих извора и литературе аутор је доказао да историографија, како мађарска, тако ни српска није уопште проучила значај ове личности за познавање тих односа. Истраживања су обављена у Земаљском архиву Мађарске у Будимпешти, у Архиву САНУ, Арцхивио ди Стато Венециа, као и у другим архивима и библиотекама широм Мађарске, Србије и Италије. Обимно проучавање извора и историографије доказало је значај Елизабете Силађи у повезивању ова два народа током историје. Дисертација је довела до закључка да је Елизабете Силађи била врло значајна, иако до сада занемарена личност на преласку из средњег века у доба ренесансе. Рад може да допринесе даљем проучавању српско- мађарских односа, посебно из аспекта значаја женских историјских личности.

Кључне речи: Елизабета Силађи, Јанко Хуњади, Матија Корвин, Србија, Угарска, Бранковићи, деспоти.

Научна област: Историја

Ужа научна област: Историја средњег века

УДК: 321.17:929 Силађи Е.

ELIZABETH SZILÁGYI (1410-1483)

Summary: The aim of the PhD dissertation was to demonstrate the importance of Elizabeth Szilágyi's personality (1410 - 1483) on political, economic, spiritual and cultural scene in the context of the Serbo-Hungarian relations throughout history. By comparison of existing sources and literature, the author proved that neither Hungarian, nor Serbian historiography examined the importance of Elizabeth Szilágyi in understanding these relations. The study was conducted at the National Archives of Hungary in Budapest, in the Archive of the SASA, in the Archivio di Stato, Venice, and in other archives and libraries throughout Hungary, Serbia and Italy. An extensive study of the sources and historiography demonstrates the importance of Elizabeth Szilágyi in connecting the two nations throughout history. The research led to the conclusion that Elizabeth Szilágyi was very significant, although so far neglected figure at the time of the transition from the Middle Ages to the Renaissance. The dissertation can contribute to the further study of the Serbo-Hungarian relations, especially researched from the view of the importance of female historical figures.

Key words: Elizabeth Szilagyi, John Hunyadi, Matthias Corvinus, Serbia, Hungary, Branković dynasty, despot.

Scientific field: History

Narrower field of study: Medieval History

UDK: 321.17:929 Siláđi E.

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
1. ПОРЕКЛО И ПРЕТЦИ ЕЛИЗАБЕТЕ СИЛАЋИ.....	21
2. ИМЕ.....	31
2.1. У ИЗВОРИМА.....	31
2.2. У ЛИТЕРАТУРИ.....	33
3. РОЂЕЊЕ И ДЕВОЈАШТВО.....	36
4. ЖЕНА ЈАНКА ХУЊАДИЈА.....	38
4.1. МАЈКА.....	43
4.1.1. Ладислав Хуњади.....	43
4.1.2. Контроверзе око датума рођења Матије Хуњадија.....	44
4.1.3. Место Матијиног рођења.....	48
4.2. ДВОСТРУКА СРПСКА СВЕКРВА.....	52
4.2.1. Несуђена.....	52
4.2.2. Нежна свекрва.....	55
5. УДОВИШТВО - ПОЛИТИЧКА АКТИВНОСТ ЕЛИЗАБЕТЕ СИЛАЋИ...	62
5.1. ОДБРАНА БЕОГРАДА И СМРТ ЈАНКА ХУЊАДИЈА.....	62
5.2. БОРБА ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ МАТИЈЕ.....	73
5.3. БОРБА ЗА ПРЕСТО.....	79
5.4. „КРАЉЕВА МАЈКА“.....	91
6. ПРИВРЕДНА АКТИВНОСТ ЕЛИЗАБЕТЕ СИЛАЋИ.....	106
6.1. ВЛАСНИЦА И УПРАВИТЕЉИЦА ДОБАРА ПОРОДИЦЕ ХУЊАДИ ...	106
6.1.1. Стицање и губитак поседа.....	106
6.2. ГЕОГРАФСКА РАСПРОСТРАЊЕНОСТ ПОСЕДА ЕЛИЗАБЕТЕ СИЛАЋИ.....	108
6.2.1. Поседи Елизабете Силаћи по жупанијама.....	108
6.2.2. Палата Елизабете Силаћи у Старом Будиму.....	124
6.2.3. Мајур Елизабете Силаћи у будимским брдима.....	124
6.3. СТАНОВНИШТВО ПОСЕДА.....	126
6.3.1. Кметови.....	126
6.3.2. Насељавање на поседима Хуњадија.....	126
6.3.3. Подршка Елизбете Силаћи развоју градова на њеним поседима.....	127
6.3.4. Фамилијари.....	129
6.4. ПРИВРЕДА.....	133
6.4.1. Пољопривреда.....	133
6.4.2. Рудно благо.....	135
6.4.3. Трговина.....	137
6.5. УПРАВЉАЊЕ ПОСЕДИМА.....	138

6.5.1. Канцеларија.....	128
6.5.2. Печати.....	140
6.5.3. Спорови Елизабете Силађи.....	142
6.5.4.Грађевинска делатност.....	144
7. РЕЛИГИОЗНИ ЖИВОТ	147
7.1. <i>ИСКАЗИВАЊЕ ПОБОЖНОСТИ</i>	147
7.2. <i>ИСПОВЕДНИЦИ ЕЛИЗАБЕТЕ СИЛАЂИ</i>	147
7.3. <i>ЕЛИЗАБЕТА СИЛАЂИ И ПАПСТВО</i>	149
7.3. КТИТОРСКА АКТИВНОСТ	153
7.5. <i>ЧЛАНСТВО У ВЕРСКИМ УДРУЖЕЊИМА</i>	158
8. СУМРАК ЖИВОТА	161
8.1 <i>БРИЖНА БАКА</i>	161
8.2. <i>СМРТ И ГРОБ</i>	163
9. ЕЛИЗАБЕТА СИЛАЂИ У УМЕТНОСТИ	169
9.1. <i>ЕЛИЗАБЕТА СИЛАЂИ У ЛИКОВНОЈ УМЕТНОСТИ</i>	169
9.2 <i>ЕЛИЗАБЕТА СИЛАЂИ У ЛЕПОЈ КЊИЖЕВНОСТИ</i>	185
9.2.1. Поезија	185
9.2.2. Проза	186
9.2.3. Позоришна уметност.....	187
9.3. <i>ЕЛИЗАБЕТА СИЛАЂИ У НАРОДНОЈ КЊИЖЕВНОСТИ</i>	190
9.3.1. Елизабета Силађи у мађарској народној књижевности	190
9.3.2. Елизабета Силађи у јужнословенској народној поезији.....	191
10. МЕСТА И УСТАНОВЕ ПОСВЕЋЕНЕ УСПОМЕНИ ЕЛИЗАБЕТЕ СИЛАЂИ	194
11. ОДНОС КРАЉА МАТИЈЕ И ЕЛИЗАБЕТЕ СИЛАЂИ	195
11.1. <i>ОДНОС МАЈКЕ ПРЕМА МАТИЈИ</i>	195
11.2. <i>ОДНОС МАТИЈЕ ПРЕМА МАЈЦИ</i>	197
12. КАРАКТЕРИЗАЦИЈА ЕЛИЗАБЕТЕ СИЛАЂИ	199
ЗАКЉУЧАК	203
ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА	224
ЖИВОТНА ХРОНОЛОГИЈА ЕЛИЗАБЕТЕ СИЛАЂИ	254
ПРИЛОЗИ	267
БИОГРАФИЈА АУТОРА	296

УВОД

Предмет истраживања дисертације предстаља биографија, живот и дело Елизабете Силађи, најзначајније жене у Угарској у 15. веку, супруге Јанка Хуњадија и мајке Матије Хуњадија Корвина. Истраживање ове личности намеће ћињеница да без обзира на њен значај за прошлост Угарске и околних народа, у првом реду Срба, о Елизабети до сада није написана ниједна самостална научна студија ни на једном језику, па чак ни на мађарском. Овакав став историографије је утолико несхватљив што се она помиње у изузетно великом броју дела која обрађују живот њеног супруга и сина. Елизабета Силађи се помиње у свим радовима посвећеним њеном мужу Јанку (Јовану (Јаношу), и сину Матији, односно породици Хуњади.¹ Њихов тачан број је немогуће установити, али сигурно достиже на хиљаде. До данас најпотпунија историја породице Хуњади је дело грофа Јожефа Телекија из средине XIX века, објављено у дванаест књига под насловом „*Доба Хуњадија (Хуњадијеваца) у Угарској (A Hunyadiak kora Magyarországon)*“.² Из неких разлога, у првом реду вероватно због мушкоцентричности раније историографије, Елизабета, за разлику од неких других женских личности са истог простора, колико нам је познато, до сада нема објављен ни један самостални животопис са научним претензијама. Треба истаћи да далеко мање значајне женске личности имају своје биографије. Разлог за такво стање у историографији треба тражити у обиму извора и литературе које садрже податке за нашу тему и која захтевају темељна истраживања извора и литературе.

У листовном каталогу књига Сечењијеве Мађарске националне библиотеке постоје под њеним именом само две одреднице. Под једном овом одредницом су годишњи извештаји једне школе, која је по њој названа. У једном од ових школски извештаја Едит Сонтаг, ауторка једине њене кратке биографије, је пре више од

¹ Lupescu Radu, Hunyadi János alakja a magyar és román történetírásban, Századok, 139(2005), 2; 385-420.

² Teleki József, *A Hunyadiak kora Magyarországon*, I-IV, Pest, 1852-1854.

пола века врло тачно уочила колико је запостављена историја свакодневног живота и „обичних“ људи. Констатовала је да се у ранијој историографији писало о краљевима и свецима.³ Са наше стране томе можемо додати да уколико се и писало о женама, писало се у превасходно о краљицама и светицама.

Та, једина самостална историјска биографија Елизабете Силађи не потиче из пера неког познатог имена мађарске историјске науке, већ управо од ове анонимне, у историографији непознате наставнице једне провинцијске средње школе из Егера у Мађарској. Она је објављена у виду пригодног чланка у наведеном извештају за школску 1964-65 годину егерске (егарске) девојачке гимназије, која је названа по Елизабети Силађи. Ауторка биографије, поменута Едит Сонтаг предала је историју и географију у овој школи и написала је своје дело на основу њој доступних дела литературе. Од писаца поименично наводи само књигу Лајоша Елекеша о Јаношу Хуњадију. Тај њен чланак остао је незапажен чак и у мађарској историографији потпуно.⁴

Рад обухвата сагледавање њеног комплексног лика, од питања њеног порекла до посмртног схватања њене личности у досадашњој историографији. Фокус овог рада представља подједнако истраживање Елизабетине политичке и економске делатности, као и њеног приватног живота.

Осим што прати њен живот и дело, овај рад се бавити осветљавањем веза Елизабете са српским етносом и српском државом. Рад прати њено босанско порекло, што је у ранијој историографији уочено, али касније прећуткивано. Њен деда Ладислав Силађи преселио се у Угарску поставши вазал мађарских великаша. Удајом за Јанка Хуњадија Елизабета Силађи је дошла у тесне иако контрадикторне односе са владарском породицом Бранковића, када је постала свекрва унуке Ђурђа Бранковића, Јелисавете Цељске. Елизабетине везе са се могу пратити уназад до времена када су њеног брата убили управо људи деспота Ђурђа, током једне од епизода деценијског непријатељства између српског деспота и Елизабетине породице око пространих поседа у Угарској и власти у

³ Szontagh, н. д., 35; Szontagh Edit, *Iskolánk névadója: Szilágyi Erzsébet*, Az Egri állami Szilágyi Erzsébet leánygimnázium értesítője az 1964-65. iskolai évről, 34-40.

⁴ Arany János, *Mátyás anyja*, Szöveggyűjtemény.

Србији. Велики број становника поменутих имања у етничком погледу представљали су Срби.

Писање биографије на српском језику оправдава околност да је живот Елизабете Силађи многоструким везама везан за српску државу и Србе.

ИСТОРИОГРАФИЈА

Наративни извори

Несвакидашњу појаву Елизабете Силађи запазили су већ савременици. Њу помињу како домаћи – мађарски као што је Јанош Туроци, тако и страни писци као Енеја Силвије, Антонио Бонфини, Пиетро Рансано и други. Туроци у својој књизи *Хроника Мађара* међутим доноси само неколико најзначајнијих момената из њеног живота.⁵ Дворски историчар Елизабетиног сина краља Матије Хуњадија, Антонио Бонфини у свом делу *Rerum hungaricarum decades* проширио је сажето излагање Јаноша Туроција.⁶ Од италијанских хуманиста први, додуше само у једном пасусу, иако нипошто узгред, помиње, Елизабету Силађи управник двора напуљског краља Ферантеа Арагонског, Диомеде Карафа, у својим упутствима за његову кћерку и њену будућу снају Беатричу приликом њеног поласка за Угарску на венчање, са Елизабетиним сином краљем Матијом.⁷

Бискуп Пиетро Ранзано, посланик напуљског краља Ферантеа Арагонског код краља Матије, у свом делу *Epithoma rerum hungararum* (Izvodi iz istorije Mađara) на пет шест места поминје Elizabetu на основу Turocijeve hronike. На самом почетку говорећи о родитељима краља Матије Корвина, стављајући је на прво

⁵ Thuroczy Joannes, *Chronica Ungarorum*, ed.: Kristó Julius et Galanthai Elisabetha, Budapest, 1985, 276, 278; Thuróczy János, *A magyarok krónikája*, Fordította Horváth János, Budapest, 1980, 401, 403, 410, 531, napomena 769.

⁶ Bonfinius Antonius, *Rerum hungaricarum decades quatuor cum dimidia*, (ed. Főgel József-Iványi Béla-Juhász László), Lipsiae, MCMXXXVI, (Dec. III. L. IX. – Dec. XV. L. II. – Dec. IV. L. VIII.), III, 194, 207; Bonfini, *Magyar tizedei*, 696.

⁷ NN (?MR), *Középkori miniature-ök és a Corvinának egy eddig ismeretlen maradványa*, Archaeologiai értesítő, 2(1870), br. 14, 283-285; Croce Benedetto, *Memoriale a Beatrice d'Aragona, regina d'Ungheria, di Diomede Carafa*, Napoli, MDCCCXLIV, 41-42; Mayer Erzsébet, *Diomede Carafa (Nápolyi szellem Mátyás udvarában)*, Koltay-Kastner Jenő-Prinz Gyula, szerkeszti, Pannonia-könyvtár, 22, Pécs, 1936, 12; Vecce Carlo, *I memoriali ungheresi di Diomede Carafa*, Klaniczay Tibor-Jankovics József, Matthias Corvinus and the humanism in Central Europe, „Studia humanitatis”, Publications of the Centre for renaissance research, 10, Budapest, 1994, 254.

место, обасипа је похвалама.⁸ Један одломак Ранзана објавио је угледни српски историчар Михаило Динић.⁹ Личност Елизабете Силађи регистровао је и њен савременик, француски писац Филип де Комин, кога неки сматрају првим модерним историографом. Елизабета је, уосталом, једна од ретких жена, коју је Комин удостојио своје пажње.¹⁰ Комин је свој податак о Елизабети Силађи дословно преписао из дела Бонфинија.¹¹

Елизабета Силађи се помиње у неким наративним изворима, када се у њима говори о најзначајнијим моментима у животу њеног млађег сина, Матије Хуњадија. Један такав битан догађај где се она помиње је поводом Матијине свадбе са напуљском принцезом Беатричком Арагонском, коју описује више немачких савременика.¹² Од савременика треба извојити Петера Ешенлера, нотара града Вроцлава у Шлезији, који се тада налазио под влашћу угарског краља и тајни изасланик фалачког изборног кнеза (Pfalz) и Ханса Сејболта (Hans Seybolt).¹³ Извештај Сејболта је издао Бела Борша, професор германистике на печујском универзитету између два светска рата и то немачком језику као што је дело написано у оригиналном и у мађарском преводу.¹⁴ Извештаји и писма представљају прелаз од наративних ка дипломатичким изворима.

⁸ Ransanus Petrus, *Epitome rerum ungaricarum per indices descripta a Joanne Sambuco*, Scriptores rerum hungaricarum veteres ac genuini, Pars prima, Vindobonae, MDCCLXII, 493, 496, 499; Ransanus Petrus, *Epitome rerum hungaricarum*, Florianus M., Chronica minora, Historiae hungaricae fontes domestici, IV, Budapestini, 1885, 248-251; Ransanus Petrus, *Epithoma rerum hungararum, id est annalium omnium temporum liber primus et sexagesimus*, curam gerebat Petrus Kulcsár, Bibliotheca, scriptorum medii recentisque aevorum, condita a Ladislao Juhász, Series nova, Tomus II., Consilium editorum St. Borzák-I. Horváth-T. Klaniczay-L. Mezey-G. Székely, Redigit Antonius Pimát, Budapest, 1977, 48, 156, 157, 160, 164.

⁹ Рансано Петар, ед Динић Михаило Ј., Грађа за историју Београда у средњем веку (*Documenta res Belgradi mediae aetatis illustrantia*), I, Грађа за историју Београда, (Monumenta historiam Belgradi spectantia), Београд (Belgradi), 1951, 38.

¹⁰ Commynes Philippe de, Mémoires de sire Philippe de Comynes. Historiens et chroniqueurs du Moyen Age, Robert de Clari, Villehardouin, Joinville, Froissart, Commynes, Ed. et comment, Pauphilet Albert et Pognon Edmond, Bibliothèque de la Pléiade, 48, Paris, 1952, 1290.

¹¹ Bonfini, *Magyar tizedei*, 696.

¹² Langenn F(riedrich). A(lbert). *Herzog Albert der Beherrzte, Stammvater des königlichen Hauses Sachsen*, Leipzig, 1838,

¹³ Eschenloer Peter, *Geschichten der Stadt Breslau oder Denkwürdigkeiten seiner Zeit, vom Jahre 1440 bis 1479*, Ed.: Kunisch J. G., I, 1440-1466; II, 1467-1479, Breslau, 1827-1828; Eschenloer Peter, *Geschichten der Stadt Breslau /Denkwürdigkeiten seiner Zeit, von 1440-1479/*, Ed., Markgraf Herrmann, Scriptores rerum Silesiacarum, VII, Breslau, 1872,

¹⁴ Borsa Béla, *Reneszánszkori ünnepségek Budán*, 44- ; Borsa Béla, *Ismeretlen, egykorú német leírás Mátyás és Beatrix házasságáról*, Specimina dissertationis Facultatis philosophicae regie hungaricae, Universitatis Elisabethinae, quinqueecclesiensis, 188, A német intézet értekezései, 19, Pécs, 1940, 21-33.

Дубровачки књижевник Илија Лампридијев Цријевић (Цриева), у једној реченици помиње Елизабету Силађи у свом посмртном говору краљу Матији Хуњадију (Корвину), који је држао на молбу дубровачке владе 4. маја 1490. године. По Фракноју овај говор се налазио у Дубровачком архиву. Већ је међутим Франческо Апендини, историчар дубровачке књижевности из XVIII века утврдио да се он налази у Ватиканском архиву. На питање Апендинија како је dospelo тамо, Фрањо Рачки је одговорио да је кодекс који садржи говор вероватно пренео Дубровчанин, опат Стјепа Градић, папски библиотекар у XVII веку. Цријевићев текст је из Ватиканског кодекса издао мађарски класични филолог Иштван Хегедиш 1906. године. Цријевић каже за Елизабету да је „*memor constantissima uxor*“.¹⁵ Од италијанских наративних извора Елизабету Силађи у једној реченици помиње анонимни писац фирентинског рукописа записаног у XVI веку¹⁶ и савремени италијански аутор Лодовико Карбо.¹⁷

Прелаз од наративних извора ка историјској литератури, који се баве личношћу Елизабете Силађи, представљају дела из XVI века. Од ових на првом месту треба поменути спис Ђурђа Сремца, дворског капелана угарских краљева Лајоша II и Јована Запоље о пропасти угарског краљевства,¹⁸ затим писца доба реформације, протестантског Гашпара Хелтаија, аутора дела *Хроника о стварима Мађара*. Хелтаијева хроника се у великој мери ослања на дело Бонфинија. На неким местима свог текста ипак показује самосталност у односу на њега.¹⁹ Податке који се односе на Елизабету Силађи, на кајкавски хрватски превео је у XVI веку загребачки каноник и хроничар Антун Вrameц.²⁰

¹⁵ Hegedüs Stephanus, *Analecta recentiora ad historiam renescentium in Hungaria literarum spectantia ex variis fontibus hausta*, Budapestini, 1906, 42-46, 57.

¹⁶ Nehring Karl, *Vita del re Mattia Corvino, Aus einer florentinischen Handschrift des 16. Jahrhunderts*, Ungarn-Jahrbuch, 1973, 57.

¹⁷ Carbo Lajos, *Párbeszéd Mátyás király dicső tetteiről és tulajdonságairól*, Kazinczy Gábor, Mátyás király kortársai tanúsága szerint, Pest, 1863, 96-97.

¹⁸ Szerémi György, Lajos és János királyok házi káplánja emlékirata. *Magyarország romlásáról 1484-1543*, Közli: Wenzel Gusztáv, Magyar történelmi emlékek, II. Osztály, Irodák, Pest, 1857, 11; Szerémi György, *Magyarország romlásáról*, (Georgius Sirimiensis, *De perditione regni Hungarorum*), Közli: Juhász László és Székely György, Monumenta Hungarica, V, b. m. (Budapest), 1961, 34; Сremaц Ђурђа, *Посланица о пропасти Угарског краљевства*, превео с латинског др. Мирко Полгар, S. I., Београд, 1987, 9.

¹⁹ Heltai Gáspár, *Krónika az magyaroknak dolgairól*, sajtó alá rendezte Kulcsár Margit, A bevezetőt Kulcsár Péter írta, Magyar Helikon, b. m. (Budapest), 1981.

²⁰ Vramec Antun, *Kronika*, Klaić Vjekoslav, *Prooemio de vita operibusque scriptoris praemisso digessit*, Spomenici za povjest Južnih Slovena (Monumenta spectantia historiam Slavorum

Архивска грађа

За познавање личности и живота Елизабете Силађи сачуван богат архивски материјал пружа више података од наративних извора и представља драгоцен извор за ову тему. Архивски материјал којије треба орвенствено поменути су повеље саме Елизабете Силађи. Двадесетишест њених повеља се налазе у Земаљском архиву у Будимпешти, док ²¹ се две њена повеље, једна од 17. фебруара, а друга од 9. новембра 1463. године чувају у Државном архиву у Нађсебену (Sibiu) у Румунији.²² Састављач регистра погрешно приписује Елизабети Силађи повељу број 3 167, на страни 45, од 19 јануара 1459. године, јер се из тог њеног регеста види да се ради о повељи краљице Елизабете Котроманић, жене угарског краља Лајоша I, која је умрла 1387 године. Ту повељу преписао је њен муж краља Лајоша I, а потврдио ју је њен зет Жигмунд Луксембуршки. Под тим датумом 19 јануар 1459. године потврдио ју је краљ Матија Корвин.²³

Документа из архива породице Хуњади дошла су у посед Иваниша Корвина ванбрачног сина краља Матије Хуњадија заједно са имањима његове бабе Елизабете Силађи после њене смрти. Удовица Иваниша, Беатриса Франкопан се после мужевљеве смрти 1504. године преудала за бранденбуршког маркгрофа Ђорђа Хоенцолерна, који је нацивео своју жену и наследио њена добра. Он је имао пространа имања и у Немачкој. Његови списи: 1696 повеља и више хиљада фолио томова списа склоњени су из Мађарске у Немачку пред опасношћу од турског освајања.²⁴ Према другом мишљењу маркграф Ђорђе Бранденбуршки је као евангелик (лутеранац) напустио Угарску када је на земаљском сабору донета одредба о кажњавању Лутерових присталица

Meridionalium), XXXI, Scriptorum V, Zagabriae, 1908. 48; Radojčić Nikola, *O izvorima Vramčeve Kronike*, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umetnosti, 235, 1928, 41, 45.

²¹ Ányos Lajos, *Szilágyi Erzsébet oklevelei*, Levéltári közlemények, 5(1927), 59-82.

²² *ArchST. Sibiu II*, 219 i 223; Zimmermann-Gündisch, *Urkundenbuch*, VI, 143-144, br. 3 317 i 157, бр. 3 336.) и једна у Коложвару (Клужу) (Арх. St. Cluj-Napoca, br. 16b; Zimmermann-Gündisch, *Urkundenbuch*, 144-145; бр. 3 319.

²³ Zimmermann-Gündisch, *Urkundenbuch*, 45, бр. 3 167.

²⁴ Borsa Iván, *A Hunyadi levéltár története*, Levéltári közlemények, 35(1964), 21-64.

спаљивањем на ломачи.²⁵ Из једног или другог разлога, архив породице Хуњади доспео је у дворца Ђорђа Бранденбуршког, у Ансбаху (тридесетак км. од Нирнберга, у Франконији) одакле је касније пребачен у Баварски државни архив (Bayerisches Staatsarchiv) у Минхену.

Путем размене културних добара са Баварском у два наврата, 1786. и 1896. године ова грађа је делимично враћена за Мађарску. Прва тура материјала смештена је у Архив Угарске коморе у Будиму, у серију *Neoregistrata Acta* (скраћено: N.R.A.).²⁶ После оснивања Мађарског земаљског архива у Будимпешти 1874. године овај материјал чува се у тој установи. Други део враћене баварске грађе одмах је смештен у Мађарски земаљски архив. Обе набавке су уврштене у тзв. Предмохачку збирку (*Collectio Antemohacsiana*) овог архива. Између две набавке, део списка који се односи на подручје Хрватске и Србије, тј. део Срема пренет је 1850/1. године у Загреб, 1886. враћен за Будимпешту, а после другог светског рата 1961. године поново враћен у Архив Хрватске у Загреб, на основу споразума о реституцији културних добара закљученог између Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и Народне Републике Мађарске.²⁷ Део архива Ђорђа Бранденбуршког је 1938. године из Минхена пребачен за Државни архив у Нирнбергу (Staatsarchiv Nürnberg).

Други део архива Ђорђа Бранденбуршког доспео је из Ансбаха 1866. године у Пруски краљевски архив у Берлин, а после другог светског рата у Немачки централни архив (Deutsches Zentralarchiv) у Мерсебург у Саксонији, тада у Немачкој Демократској Републици (Источној Немачкој). Између 1961. и 1963. године целокупна грађа архива породице Хуњади, без обзира на њено место чувања снимљена је на микрофилм. Грађа се чува обједињена у Земаљском архиву у Будимпешти, где се чувају и оригинални списи, који су својевремено враћени из Минхена, осим оних који су однети за Загреб. Тако се документа из

²⁵ Fraknói Vilmos, *Werbőczy István életrajza*, Dézsi Lajos, *Magyar történelmi életrajzok*, Budapest, 1899, 181-182, 197-198, 224-227.

²⁶ Herzog József, *A magyar kamarai levéltár története*, *Levéltári közlemények*, 6(1928), 1-4; 1-52; Borsa Iván,

²⁷ Hauptmann Ferdo, *Jugoslovensko-mađarski arhivski pregovori i njihovi rezultati*, *Glasnik Arhiva i Društva arhivista Bosne i Hercegovine*, 1(1961), 116-120.

архива породице Хуњади могу истраживати на једном месту.²⁸ Поменута архивска грађа је до данас остала у великој мери неискоришћена. Ови списи представљају изворну основу нашег рада.²⁹ Поред докумената из архива Хуњади, у Земаљски архив су доспели и списи друге домаће и стране провениенције, који су уједињени у две велике збирке: *DI i DF*. Од године оне су комплетно стављене на интернет, тако да истраживач може да их проучава од своје куће (онлајн).³⁰

Поред Мађарског земаљског архива, податке за познавање живота Елизабете Силађи садрже и други архиви. Од архива у овој земљи треба поменути Мађарски фрањевачки архив у Будимпешти. У њему се чува оригинална була папе Павла III којом дозвољава краљу Матији и његовој мајци Елизабети изградњу фрањевачког манастира у Вајдахуњаду. (Hunadoara, Румунија).³¹ Повеље Елизабете Силађи додељене Дебрецину, оригинали и преписи, чувају се у Архиву жупаније Хајду-Бихар у овом граду.³²

Од архива ван Мађарске на првом месту по значају за ову тему треба поменути Баварски државни архив у Минхену, где је остао део грађе из архива породице Хуњади.³³ Затим треба да се спомене Дворски архив (Haus- Hof und Staatsarchiv) у Бечу, у коме се чува један примерак тзв. Сегединског уговора коју су Елизабета и њен брат Михајло Силађи склопили са Ладиславом Горјанским и његовом супругом тешенском кнегињом Александром.³⁴ За познавање живота и активности Елизабете Силађи (Хуњади) значајну грађу поседују такође и архиви у градовима Коложвар (Cluj) и поменути Нађсебен у Трансилванији, односно у Румунији.³⁵

Od italijanskih arhiva na prvom mestu treba pomenuti Vatikanski arhiv (Archivio Vaticano). Njegova građa koja se odnosi na Elizabetu Siladi je vecinom

²⁸ Borsa, n. d. 21-64; Iványi Béla, *München levéltárai magyar szempontból*, Levéltári közlemények, 12(1934), 1-63; Nagy Lajos, *A Vajda-Hunyadi várról*, Déva, 1902, 15.

²⁹ Borsa, n. d., 21-64.

³⁰ Rác György, *Collectio Diplomatica Hungarica*, Medieval Hungary online: The online portal of the National Archives of Hungary on medieval charters, Archiv für Diplomatik, Schrifgeschichte, Siegel- und Wappenkunde, 56(2010), 425-444.

³¹ Magyar Ferences Levéltár, Budapest, *Középkori oklevelek LVI*. Umanjenu fotografiju ove povelje objavio je D. G., II. *Pál pápa obszerváns ferencesek megtelepedését engedélyezi az erdélyi Hunyadon*, Nagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 447.

³² Hajdú-Bihar megyei Levéltár, Debrecen, *Mohács előtti oklevelek gyűjteménye*, 45.

³³ Iványi, München levéltárai, 1-63.

³⁴ Haus- Hof- und Saatsarchiv, Wien,

³⁵ Zimmermann-Gündisch, *Urkundenbuch*, 45, br. 3 167.

publikovana, ali je još uvek ostalo nepublikovanog materijala.³⁶ Ovde treba da spomenemo i Mletački državni arhiv,³⁷ ПРИЛОГ БР. 1, Arhiv u Milanu,³⁸ kao i Arhive u Mantovi i Modeni.³⁹

Za našu temu su osim originalnih dokumenata, poslužile i pojedine zbirke prepisa, od kojih treba pomenuti prepise mađarskog jezuita Stefana Kaprinaija iz XVIII veka, koji se čuvaju u Rukopisnom odeljenju Univerzitetske biblioteke u Budimpešti.⁴⁰ ПРИЛОГ БР. 2а,2б. Treba dodatno obratiti pažnju pri njihovom proučavanju, jer Kaprinai je često izostavljao delove povelja, na primer toponime, što može da dovede istraživača u zabludu. U Arhivu Mađarske naučne akademije čuvaju se ispisi nekolicine mađarskih naučnika iz raznih arhiva. Od njih su najznačajniji ispisi Vilmoša Fraknoiija iz italijanskih arhiva.⁴¹ Među njima se mogu naći neki koji sadrže podatke za ovu temu. U Arhivu Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) u Beogradu čuvaju se dva primerka jedne povelje Budimskog kaptola koja se odnosi na Elizabetu Silađi.⁴² ПРИЛОГ БР. 3, 4а и 4б.

Објављена документа

Основу нашег истраживања представља до сада најпотпунија збирка повеља саме Елизабете Силађи које је објавио Лајош Ањош. То су оних двадесетшест Елизабетиних повеља које се, као што је већ речено чувају у Мађарском земаљском архиву у Будимпешти.⁴³ Три тома, од десетог до дванаестог поменутог Телекијевог дела представља дипломатар за историју породице Хуњади. Иако се често могу наћи грешке у томовима, они садрже наравно врло важне повеље за познавање живота Елизабете Силађи.⁴⁴ Значајне повеље за нашу тему се налазе у два издања Ђерђа Фејера, од којих је један његов

³⁶ Archivio segreto Vaticano, Fraknói, *Matthias*, (XV).

³⁷ Archivio di Stato Venezia, *Deliberazioni del Senato, Secreta, 1452-1457*, p. 189 (v. MR?), Fraknói, *Matthias*, (XV).

³⁸ Archivio Visconteosco Sforzesco, Archivio di Stato Milano, Fraknói, *Matthias*, (XV).

³⁹ Archivio Gonzaga Mantova, Archivio Estense, Modena, Fraknói

⁴⁰ *Kaprinai kéziratok*, Egyetemi könyvtár, Budapest.

⁴¹ *Fraknói Vilmos jegyzetei*, Magyar Tudományos Akadémia Irattára.

⁴² Архив Српске академије наука и уметности (АСАНУ), *Историјска збирка, Но. 13192*.

⁴³ Ányos, Szilágyi Erzsébet oklevelei, 59-82.

⁴⁴ Teleki, н. д., X-XII.

опширни Зборник повеља Угарске. Последњи од његових томова, садржи повеље које су релевантне за рани период прошлости њене породице.⁴⁵

Наставак овог обимног дела представља такође и Фејерева публикација „*Genus, incunabula et virtus Johannis de Hunyad*“, која уз коментаре садржи повеље значајне за биографију Јанка Хуњадија.⁴⁶ Разуме се да је значајна и за проучавање живота Елизабете Силађи. Старија, али још увек врло корисна публикација за познавање ове тематике је издање повеља из доба краља Матије Хуњадија од Стефана Капринаија, језуите из XVIII. века, а које иде само до 1461. године.⁴⁷ Thallóczy-Áldásy, *Дипломатар веза Угарске и Србије* такође садржи податке за ову тему.⁴⁸ С обзиром на трансилванско порекло породице Хуњади за познавање ове теме важни су дипломатари као што је и Дипломатар за историју Немаца у Трансилванији.⁴⁹ Податке који се односе на везе Елизабете Силађи са иностранством садржи збирка Дипломатички споменици из доба краља Матије од Ивана Нађа и Алберта Њарија, који осветљавају спољну политику овог владара.⁵⁰ За њене односе са Дубровачком републиком било је корисно консултовати публикацију популарно звану Талоци-Ђелчић.⁵¹

Од објављених докумената која су корисна у проучавању Елизабете Силађи треба споменути и *Regesta suplikacija* (молба папама) из ватиканског архива, које се односе на Угарску и које је публиковао Пал Лукчић. Нажалост, они допиру само до 1455. године, тако да је управо најзначајнији период живота Елизабете Силађи остао необухваћен овом едицијом.⁵² То само делимично могу

⁴⁵ Fejér Georgius, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, X/IV, Ab anno 1401-1409, Buda, 1841.

⁴⁶ Fejér Georgius „*Genus, incunabula et virtus Johannis de Hunyad*“, Buda, 1844.

⁴⁷ Kaprinai Stephanus, *Hungarica diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad regis Hungariae*, I-II, Vindobonae, MDCCLXVII, MDCCLXXI.

⁴⁸ Thallóczy Lajos-Áldásy Antal, *A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára, 1198-1526*, Magyarország melléktartományainak oklevéltára, (Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum), II, Budapest, 1907, 226, br. CCCVIII, 28.

⁴⁹ Zimmermann-Gündisch, *Urkundenbuch*, 45, бр. 3 167.

⁵⁰ Nagy Iván-Nyáry Albert, *Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából (1458-1490)*, I-II, Budapest, 1875-1877.

⁵¹ Thallóczy Lajos-Gelcich József, *Raguza és Magyarország összeköttetései oklevéltára (Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum Regno Hungariae)*, Budapest, 1887, 751.

⁵² Lukcsics Pál, *XV. századi pápák oklevelei, II, IV. Jenő pápa (1431-1447) és V. Miklós pápa (1447-1455)*, Olaszországi magyar oklevéltár, I, II, Budapest, 1938.

надокнадити, издања регеста у разним периодичним публикацијама, која представљају хронолошки наставак Лукчићеве едиције.⁵³

Поред ових најзначајнијих тематских збирки, повеље које се односе на чланове породице Хуњади, па самим тим и на Елизабету Силађи могу се наћи у скоро свим мађарским издањима дипломатичких извора из мађарских и иностраних архива. Од првих најзначајнији су *Hazai okmánytár (Codex diplomaticus patrius)*.⁵⁴ У периодичној публикацији *Történelmi Tár*, такође су објављивани дипломатички извори од значаја за ову тему.⁵⁵ У овој публикацији је издата преписка Јована Капистрана са Мађарима, која је важна због везе овог славног фрањевца са породицом Елизабете Силађи.⁵⁶ Имајући у виду да је Елизабета била заштитница фрањевачког реда у Угарској у целини, могуће је да се пронађу подаци у одговарајућим издањима, као што су Ацта Босне, који је приредио истакнути научник, члан фрањевачког реда, Еузебије Ферменцин.⁵⁷ Од иностраних публикација на првом месту треба поменути чувену збирку Аугустина Тхеинера, који у два тома доноси документа из Ватиканског архива.⁵⁸ Аустријски архивиста Ернст Бирк, објавио је податке из Дворског архива у Бечу.⁵⁹ Изворе које се односе на Елизабетину снају Беатричу Арагонску објавио је из напуљског архива његов најбољи познавалац Алберт Берзевици.⁶⁰

Поред самосталних публикација архивских извора, њих налазимо и као прилоге у појединим делима из историјске литературе, као и у релевантним стручним часописима.⁶¹ ПРИЛОГ БР. 5.

⁵³ Érdújhelyi Menyhért, *Kutatásaim a római levéltárakban*, *Katholikus szemle*, 10(1896), 615, 634.

⁵⁴ Ipolyi Arnold-Nagy Imre-Véghely Dezső, *Hazai okmánytár, (Codex diplomaticus patrius)*, VII, Budapest, 1880, 476-477, бр. 422

⁵⁵ *Történelmi tár*, 1896, 1897, 1898.

⁵⁶ Pettkó Béla, *Kapisztrán János levelezése a magyarokkal*, *Történelmi tár*, *Uj folyam*, II(1901), 161-222.

⁵⁷ Fermentžin Eusebius, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica, cum incertis editorum documentorum registis ab anno 925 usque ad annum 1752*, *Monumenta spectantia slavorum Meridionalium*, XXIII, *Zagrabiae*, 1892, 236, br. CMXVII.

⁵⁸ Theiner Augustin, *Monumenta historica Hungariam sacram illustrantia II*, Romae, 1862.

⁵⁹ Birk Ernst, *Beiträge zur Geschichte des Königin Elisabeth von Ungarn und ihres Sohne König Ladislaus*, *Quellen und Forschungen zur väterländischen Geschichte, Literatur und Kunst*, Wien, 1849. Birk Ernst, *Vertrag der Witwe des Gubernators Hunyad und Michael Szilagyis, mit dem Palatin Ladislaus von Gara*, 1-5; Birk Ernő, *Özv. Hunyadiné és Szilágyi Mihály frigykötésök Garai László nádorral Jan. 12. 1458*. *Uj magyar muzeum*, 1(1850), 344-349.

⁶⁰ Berzeviczy Albert, *Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok*, Budapest, 1914.

⁶¹ Tóth-Szabó Pál, *A cseh huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon*, Budapest, 1917, 416-418; DI 37638; Рокаи Мелина, *Будимпештански примерак повеље Будимског каптола од 23. јуна 1458. године*, 1-8. (Примљен за штампу у Српски архив.)

Коначно, објављивани су факсимили неких повеља Елизабете Силађи.⁶²

Литература

Научна литература

Основну литературу за проучавање живота и дела Елизабете Силађи и дан данас представљају прва четири тома већ поменутог дела Јожефа Телекија, Доба Хуњадијеваца у Угарској.⁶³ Иако је оно добрим делом застарело, у недостачу савременије монографије породице Хуњади, истраживач је принуђен да полази од њега. *Историјска географија у доба Хуњадија*, у пет томова, у редакцији Дежеа Чанкија замишљена је као саставни део овог обимног опуса и представља неопходну основу за познавање распрострањености огромних поседа Елизабете Силађи. Од њих први, други и пети том садрже податке за ту тему.⁶⁴

Као што је наведено на почетку овог рада Елизабета Силађи је поменута у биографијама њеног мужа и сина. То је још у XVIII веку учинио чувени историчар, Игнац Аурел Феслер у својој биографији Елизабетиног сина Матије Хуњадија Корвина, писане на немачком језику. Она представља мешавину историјске биографије и документарне драме.⁶⁵ Од тих биографија далеко је најзначајније она од Вилмоша Фракноија на мађарском и немачком језику, издата 1890 и 1891. године Она до данас представља основу осталих биографија Матије Хуњадија и полазну тачку даљњих истраживања.⁶⁶

Водећи мађарски историограф међуратног периода, Балинт Хоман у својој краткој биографији краља Матије Хуњадија, издате поводом поменуте јубиларне 1940. године, осврнуо се у једном пасусу, разуме се и на личност његове мајке. Извод овог дела, писаног оригинално на мађарском језику, преведен је на немачки

⁶² S. E., *Szilágyi Erzsébet Debrecenben (VALJDA DEBRECENNEK!?) MR) éves és heti vásárt engedélyez*, Hunyadi Mátyás a király, Nagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 278-279;

⁶³ Teleki József, *A Hunyadiak kora Magyarországon*, I-V, Pest, 1852-1856.

⁶⁴ Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, I, II, V, Budapest, 1890, 1894, 1913.

⁶⁵ Fessler Ignaz Aurelius, *Mathias Corvinus König der Hungarn und Herzog von Schlesien*, Neue verbesserte Auflage, I, Breslau, 1796. 24, 128-143, 199, 223, 233, 242, 251.

⁶⁶ Fraknoi Vilmos, *Hunyadi Mátyás király 1440-1490*, Szilágyi Sándor, Magyar történeti életrajzok, Budapest, 1890.

Fraknoi Wilhelm, *Mathias Corvinus, König von Ungarn 1458-1490*, Freiburg in Breisgau, 1891.

језик.⁶⁷ Те јубиларне године појавило се, намењено широј читалачкој публици и дело Тибора Јоа „*Матија и његова империја*“. Овај писац се на једној страни у две реченице такође осврће на личност његове мајке.⁶⁸ После другог светског рата, меродавни мађарски марксистички историограф Лајош Елекеш, у својим биографијама Јаноша⁶⁹ и Матије Хуњадија, такође се позабавио личношћу његове супруге, односно мајке.⁷⁰ У постмарксистичком периоду, то је учинила Жужа Теке, у научно-популаризованој серији Мађар хишториа.⁷¹

Од новијих мађарских биографија краља Матије треба навести дело Каталин Кишфалуди објављено у истој серији,⁷² као и дело Петера Е. Ковача, објављено у јубиларној, петстотој години смрти сина Елизабете Силађи, Матије Корвина.⁷³ Од иностраних писаца познавању спољне политике Елизабетиног сина, краља Матије у новије време највише је допринео немачки историчар Карл Неринг и као монограф ове теме и као приређивач извора. Његова студија о хабсбуршко-хуњадијаевској супротности у Дунавском басену доживела је у кратком року два издања.⁷⁴ Једну кратку биографију краља Матије Корвина написала је Изабела Акерл на немачком језику, у периоду између два издања Неринговог дела.⁷⁵ Као и књигу Андраша Кубињија.⁷⁶

Коначно, почетком XXI века, после радова о мушким чановим породице Хуњади, дошло је на ред да се проучавају и животи женских чланова. Скоро у исто време објављена су два рада посвећена женама из породице Хуњадија. Један од њих је студија румунске историчарке Енике Рис-Фогараши, која је објављена на немачком језику.⁷⁷ Друга студија из ове области је књига Роберта Фалваија и бави се истом тематиком, али на мађарском језику.⁷⁸

⁶⁷ Hóman Bálint, *Matthias Hunyadi*, Ungarisches Jahrbuch, XX(1940), 3; 173.

⁶⁸ Joó Tibor, *Mátyás és birodalma*, b.m., b. g., (Budapest, 1940.)

⁶⁹ Elekes Lajos, *Hunyadi*, Budapest, 1952.

⁷⁰ Elekes Lajos, *Mátyás és kora*, Budapest, 1956

⁷¹ Teke Zsuzsa, *Hunyadi János*, Magyar história, Budapest, 1978.

⁷² Kisfaludy Katalin, *Matthias rex*, Magyar história, Életrajzok, Budapest, 1983, 9, 19, 74.

⁷³ E. Kovács Péter, *Matthias Corvinus*, Budapest, 1990, 12-13, 36.

⁷⁴ Nehring Karl, Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III. und das Reich, Zum hunyadisch-habsburgisch Gegensatz im Donauraum, Südosteuropäische Arbeiten, 72, München, 1975(1989).

⁷⁵ Ackerl Isabella, König Mathias Corvinus, Ein Ungar, der in Wien regierte, Wien, 1985, 22-23, 44-45.

⁷⁶ Kubinyi András, *Mátyás király*, Budapest, 2001.

⁷⁷ Rűsz-Fogarasi Enikő, *Die Frauen des Johannes Hunyadi*, In: Extincta est lucerna orbis: John Hunyadi and his time, (ed.) Dumitran Ana-Mádly Loránd, Simon Alexandru, IDC Press, Cluj-Napoca, 2007, 191-201.

⁷⁸ Falvai Róbert, A Hunyadiak asszonyai, Magyar királynék és nagyasszonyok, 9, b. g., Budapest, 6-21.

Недостатак једне научне биографије о Елизабети Силађи најбоље се може приметити у Мађарском биографском лексикону, где писац научне одреднице о Елизабети Силађи од литературе само наводи њој посвећену песму. У питању је прелепа балада „Матијина мајка“, коју је средином ХИХ века (1854.године) спевао чувени мађарски песник Јанош Арањ. ⁷⁹ Лајош Ањош, издавач повеља Елизабете Силађи, у уводу помиње једино ову баладу.⁸⁰ Едит Сонтаг такође једино се позива на ову песму у свом напред споменутом чланку. С обзиром да је Арањева балада представљала део обавезног градива у мађарском нижем школству, била је мање више позната свим школованим људима, а неки су је знали чак напамет.⁸¹ Могуће је да је ова околност парадоксално утицала на то да није било покушаја да се напише једна биографија Елизабете Силађи у прози.

Шта год да је разлог оваквом стању, остаје чињеница да такво дело ни до данас није написано. Јанош Бак, писац одреднице о Елизабети Силађи у немачком Лексикону средњег века наводи само једну „недавно објављену“ историју читаве породице Хуњади.⁸² У тој историји се о Елизабети говори мало и то углавном као супрузи Јаноша и мајци Матије Хуњадија.⁸³ Очигледно су два мушка колоса из њене породице, муж и син бацили сенку на њену личност, која је у историји Угарске, Србије и ширих простора по много чему јединствена. Наравно, то не би требао да буде разлог да се занемари изучавање њеног врло значајног живота и дела.

Нешто је повољнији случај са помињањем Елизабете Силађи у синтезама мађарске историје из ХVIII и ХИХ века писане првенствено на латинском и немачком, а потом на мађарском језику и другим страним језицима. Од синтеза на првом месту треба поменути Историју угарских краљева, Георга Праија,⁸⁴ Иштвана Катоне,⁸⁵ Историју Угарске од Глицера Шпањика на латинском,⁸⁶

⁷⁹ Arany János, н.м.

⁸⁰ Ányos, *Szilágyi Erzsébet oklevelei*, 59.

⁸¹ Szontagh, н. д., 34.

⁸² Bak János, *Szilágyi Erzsébet*, *Lexikon des Mittelalters*, VIII, Stadt (Byzantinisches Reich)-Werk, München 1997, 389.

⁸³ E. Kovács Péter, *A Hunyadi család*, Rázsó Gyula- Molnár V, *Hunyadi Mátyás emlékkönyv*, Budapest, 1990, 37-39.

⁸⁴ Pray Georgius, *Historia regum Hungariae*, II, Ab anno MCCC, ad annum MDXXXVI, Budae, 1801, 327-330.

⁸⁵ Katona Stephanus, *Historia critica regum Hungariae stirpis mixtae*, Tomulus VI, Pars II, ab anno Christi MCCCXLVIII. ad annum usque MCCCCLVIII, Budae.

⁸⁶ Spányik Glycerius, *Historia pragmatica Regni Hungariae*, Pestini, 1820.

Историју Мађара и њихових земљака од Јохана Кристијана Енгела⁸⁷ и Игнаца Аурела Феслера на немачком језику.⁸⁸ Феслерово дело прерадио је и допунио у другој половини XIX века Ернст Клејн. Елизабета Силађи се помиње у другом и трећем тому тог дела.⁸⁹ У синтезама на мађарском језику помиње се код: Fraknói-Szilágyi,⁹⁰ Szalay-Baróti,⁹¹ Marczali.⁹²

У репрезентативној Мађарској историји двојица водећих мађарска историчара из периода између два светска рата, Балинт Хоман и Ђула Секфија као коаутораи између су себе поделили излагање о животу Елизабете Силађи по временском принципу. Хоман је описао период до доласка њеног сина, Матије Хуњадија на престо, а Секфи од почетка Матијеве владавине. Из његовог пера потиче иако сажета потпуно позитивно карактерисање личности Елизабете Силађи. То је разумљиво, имајући у виду да је између два рата култ породице Хуњади-Силађи и свих њених чланова добио нови полет из тада актуелних политичких разлога. Чак се и за Елизабетиног брата, насилника Михајла Силађија проналазило оправдање, сматрајући његово понашање одликом мађарског духа и расе.⁹³

Од марксистичких синтеза које помињу Елизабету Силађи треба поменути два издања дела Елекеш-Секел Ледерер, која су у своје време служила као универзитетски уџбеник,⁹⁴ као и Историју групе мађарских аутора, у редакцији једног од водећих званичних историографа тог доба, Ерика Молнара. Део у којем се помиње Елизабета Силађи писао је поменути Ђерђ Секел.⁹⁵ Од кратких

⁸⁷ Engel Johann Christian, *Geschichte des ungrischen Reiches*, Wien, 1813.

⁸⁸ Fessler Ignaz Aurelius, *Die Geschichte der Ungern und ihren Landsassen*, Leipzig, 1815.

⁸⁹ Fessler Ignaz Aurelius, *Geschichte von Ungarn*, Bearbeitet von Klein Ernst, II, *Die Zeit der Könige aus verschiedenen Häusern, von 1301 bis 1457*; III, *Die Zeit der Könige von Matthias I. bis Maximilian 1457-1576*, 571, 572; III 1874, Leipzig, 1869; 1874.

⁹⁰ Fraknói Vilmos, *A Hunyadiak és a Jagellók kora*, Szilágyi Sándor, *A magyar nemzet története*, Budapest, 1896.

⁹¹ Szalay József-Baróti Lajos, *Magyarország Nagy Lajos halálától a mohácsi vészig*; Szalay József-Baróti Lajos, *A magyar nemzet története*, II/II, Budapest, b. g. (1896), 200, 211, 222, 226, 229, 231, 261. Lupescu, *Hunyadi alakja*, 389, белешка 10, погрешно га поистовећује са Ласлом Салаијем.

⁹² Marczali Henrik, *Magyar nemzet története*, Budapest, b. g., , н.м.

⁹³ Hóman Bálint-Szekfű Gyula, *Magyar történet*, I-V, Budapest, 1939, Hatodik változatlan kiadás. 486.

⁹⁴ Elekes Lajos-Lederer Emma-Székely György, *Magyarország története a korai és virágzó feudalizmus korszakában (A honfoglalástól 1526-ig)*, Magyarország története, I, Magyarország középkori története a honfoglalástól 1790-ig, 1, Kézirat gyanánt, Budapest, 1957; Elekes Lajos-Lederer Emma-Székely György, *Magyarország története, Az őskortól 1526-ig*, Magyarország története, I, Egyetemi tankönyv, Budapest, 1961.

⁹⁵ Berend T. Iván-Hanák Péter-Lackó Miklós-Ránki György-Siklós András-Szabad György-Székely György-Varga János-R. Várkonyi Ágnes-Vörös Antal, *Magyarország története*, Szerkesztették: Molnár

синтеза из тог периода навешћемо само дело Мађаша Унгера и Ота Сабољча.⁹⁶ У првој, опсежној *Историји Мађара* на српском језику, у делу који је писао Петар Рокаи, она је поменута у једној јединој реченици. Карактеристично је да је њено име, вероватно омашком, изостављено из именског регистра у којем се наводе десет других Јелисавета.⁹⁷ Слично се десило и у критичком издању сабраних дела славног мађарског писца Мора Јокаија. Име Елизабете Силађи, која се иначе помиње само једанпут, такође је изостављено из именског регистра.⁹⁸

Елизабета Силађи се помиње у понеким светским историјама на мађарском језику.⁹⁹ Од ових посебно треба поменути тзв. Толнајеву светску историју, не толико због њеног текста, већ због илустрација које представљају Елизабету Силађи.¹⁰⁰

Приручници и уџбеници

Елизабета Силађи се помиње у историјским приручницима већ поменутих аутора Ђерђа Праија¹⁰¹ и Глицера Шпањика,¹⁰² у историјама за ширу читалачку публику, Антал Бала¹⁰³ и у мађарским уџбеницима историје Ференца Рибарија,¹⁰⁴ и Хенриха Марцалија,¹⁰⁵ који су се користили и на подручју данашње Србије (Војводине), у периоду када се она налазила под мађарском влашћу до 1918. и између 1941. и 1944. године. Од посебног значаја за познавање личности Елизабете Силађи од стране српских ученика била је околност да се она помиње у Рибаријевом уџбенику на српском језику за ниже разреде гимназије, као и у

Erik főszerkesztő-Pamlényi Ervin-Székely György, I. kötet, Az első kötet szerzői: Székely György, I-II. fejezet, 9-158, Budapest, 1964.

⁹⁶ Unger Mátyás-Szabolcs Ottó, *Magyarország története*, Budapest, 1965.

⁹⁷ Рокаи Петар-Ђере Золтан-Пал Тибор-Касаш Александар, *Историја Мађара*, Београд, 2002, 158, 681.

⁹⁸ Jókai Mór, A magyar nemzet története regényes rajzokban, I, II, Lengyel Dénes-Nagy Miklós, Jókai Mór összes művei, Regények, 67, 68, Budapest, 1969.

⁹⁹ Csuday Jenő-Schönherr Gyula, *A középkori intézmények bomlása és a renaissance*, Marczali Henrik, *Nagy képes világtörténet*, VI, Középkor, III. rész, Budapest, b. g. (1904), 508, 600, 601, 624.

¹⁰⁰ Tolnai világtörténelme, VI/2, A középkor története, A kereszties háborúktól a renaissance korig, Budapest, é. n., 259, 260, 261, 267, 268. 348, 349, 350, 354. 355, 356.

¹⁰¹ Pray Georgius, *Historia regum Hungariae, II*, Budae, 1801.

¹⁰² Spányik Glycerius, *Compendium historiae Regni Hungariae ab origine gentis, usque ad Ludovicum II.*, Pestini, 1828, 84-85.

¹⁰³ Balla Antal, *Magyarország története*, Budapest, b. g. (1942), 59.

¹⁰⁴ Ribáry Ferenc, *Magyarország oknyomozó történelme*, Tanodai és magánhasználatra, Budapest, 18783, 174.

¹⁰⁵ Marczali Henrik, *Magyar nemzet története*

учбенику за трећи разред средњих школа, издатом 1904. године у Новом Саду, који су написали двојица еминентних мађарских историчара: Лајош Бароти и до данас најбољи познавалац поседа Хуњадија, поменути Деже Чанки. Оба ова дела је са мађарског превео гимназијски професор Милан А. Јовановић-Баба.¹⁰⁶ Лик Елизабете Силађи се помиње и у популаризацијама мађарске историје.¹⁰⁷

Лексикони

Од лексикографских дела, осим већ поменутих, у *Великом Ревацјевом лексикону* Елизабети Силађи је посвећено приближно пола ступца.¹⁰⁸ У *Великом Паласовом лексикону* текст који се односи на њу је нешто дужи и потиче из пера Аладара Балагија, професора Светске историје новог века на Универзитету у Будимпешти крајем XIX века.¹⁰⁹

Веома је карактеристичан податак да, барем према сведочанству реперторија Сазадока из 1975. године, за деветдестиосам година постојања овог водећег мађарског историјског часописа није објављен ниједан чланак, чак ни приказ, у чијем би се наслову поменуло име Елизабете Силађи, иако је на пр. поменута дадила њеног сина, будућег краља Матије.¹¹⁰

Елизабета Силађи у јужнословенској историографији

Отац модерне српске историографије Константин (Јосиф) Јиречек само једанпут помиње Елизабету у својој *Историји Срба*.¹¹¹ Коаутор *Историје српског народа* Сима Ћирковић у два поглавља помиње Елизабету Силађи у по једној

¹⁰⁶ Рибари Фрања, *Историја Угарске, са уводом у историју света за ниже разреде средњих школа*, С мађарског превео Милан А. Јовановић, II, Нови Сад, 1884; Бароти Лајош-Чанки Деже, *Историја Угарске*, I. део, *За III. разред средњих школа*, С мађарског превео Милан А. Јовановић гимн. професор, Нови Сад, 1904, 69.

¹⁰⁷ Jósika Miklós után, *Hunyadi Mátyás király története*, 10-14 éves növendékek olvasmányául, *Történelmi könyvtár az ifjuság számára*, 1, Pest, 1871.

¹⁰⁸ *Révai nagy lexikona*, XVII, *Sodoma-Tarján*, 1925, 604-605. s. v., Sz(ilágyi). Erzsébet.

¹⁰⁹ B(allagi) A(ladár), *A Pallas Nagy Lexikona*, Az összes ismeretek enciklopédiája, XV, Simor-kódex-Tearózsa, Budapest, 1897, 690-691. s. v. *Szilágyi Erzsébet*.

¹¹⁰ A „Századok” *repertoriuma*, 1975, Budapest, 1975, Fraknói Vilmos, *Mátyás király dajkájának sírja Rómában*, *Századok*, 1908, 673-676; Banfi Florio, *Ricordi ungheresi in Italia*, Roma, MCMXLII, - XX E. F. 141.

¹¹¹ Јиречек, н. д., I, 387.

реченици.¹¹² Лик Елизабете Силађи у хрватској историографији доста се често помиње. Она се јавља у скоро свим синтезама хрватске историје. Најзначајније тренутке из њеног живота такође је описао Вјекослав Клаић у својој *Повијести Хрвата*.¹¹³ Тадија Смичиклас „Стару Хуњадовицу“, како он назива Елизабету Силађи, помиње у једној реченици,¹¹⁴ исто толико то чини и други угледни хрватски историчар, Фердо Шишић.¹¹⁵ Од хрватских историчара највише пажње Елизабети Силађи посветио је, колико нам је познато, Рудолф Хорват.¹¹⁶

Композиција рада

Рад се осим увода и закључка састоји од дванаест посебних тематских поглавља, која обухватају две засебне методолошки обрађене тематске целине, Једно поглавље представља методолошки другачије обрађену целину у оквиру хронолошког излагања рада.

Увод обухвата објашњење методолошког приступа теми рада, утврђени оквир теме, кратку критичко разматрање постојећих извора, као и стања историографије.

Прво поглавље баца светло на порекло и претке Елизабете Силађи. Друго поглавље има за циљ да разјасни њено име тј. како су је савременици ословљавали и титуле које је она сама користила. У трећем поглављу се разјашњава име којим су је савременици ословљавали у изворима и литератури.

У четвртом поглављу представљене су чињенице које се односе на њену удају за Јанка Хуњадија, где се испитује функција тог брака у спајању две породице балканског порекла, које су се определиле да служе мађарској круни, као и његове политичке, привредне и друштвене последице. Овде су такође

¹¹² Богдановић Димитрије-Михаљчић Раде- Ћирковић Сима-Калић Јованка-Ковачевић-Којић Десанка-Благојевић Милош-Бабић-Ђорђевић Гордана-Ђурић Ј. Војислав-Спремић Момчило-Божић Иван-Пантић Мирослав-Ивић Павле, *Историја српског народа*, II, *Доба борби за очување и обнову државе (1371-1537)*, II, Београд, 1994, 329, 378.

¹¹³ Klaić Vjekoslav, *Povijest Hrvata, od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća*, IV knjiga, *Treće doba, Vladaње kraljeva iz raznih porodica (1301-1526)*, III, *Doba kralja Matijaša Korvina i Jagelovića (1458-1526)*, Zagreb, 1988, 8, 9, 12, 13, 18, 19, 126, 127, 174, 175,

¹¹⁴ Tade Smičiklas, *Poviest hrvatska*, I, *Od najstarijih vremena do godine 1526*, Poučna knjižnica „Maticе Hrvatske“, IV, Zagreb, 1882. 613.

¹¹⁵ Šišić Ferdo, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zagreb, 1916 (1959), 139.

¹¹⁶ Horvat Rudolf, *Povijest Hrvatske*, I, *Od najstarije doba do g. 1657*, Zagreb, 1924, 164-165

изложене и чињенице о њеном мајчинству, као предуслов за формирање српско-мађарских односа, са нарочитим нагласком на контраверзе о датуму рођења сина Матије. Анализира се Елизабетин однос са својом првом снајом Јелисаветим Цељском, унуком српског деспота Ђурђа Баранковића.

Пето поглавље представља централни део рада и разматра период Елизабетиног живота у коме се испољава њена самостална политичка активност-удовиштво, а која обухвата њену активност после смрти Јанка Хуњадија, борбе за ослобођење сина Матије, из затвора у које је доспео не у последњм реду учешћем свог несудењеног девера српског деспота Лазара Бранковића, борбе за престо и постајањем „краљеве мајке“ чиме постепено престаје њена политичка улога.

Следеће шесто поглавље бави се привредном активношћу Елизабете Силађи и анализира њену улогу поседнице и управитељице пространих добара Хуњадија и представља засебну целину, која ће у излагању пратити методолошко другачији приступ-тематски. У овом поглављу биће речи о питањима распрострањености њених добара, која су се простирала у шест држава, између осталих и Србији, о становништву поседна, њиховој економској, етничкој и социјалној структури, деоби на кметове и фамилијаре, привредним активностима на поседима и на крају управљању поменутиим поседима тј. Елизабетиној канцеларији, повељама које је издала и печатима.

Седмо поглавље је посвећено је Елизабетином религиозном животу, где се говори о њеном верском и политичком односу са папством и исповедницима, безуспешном настојању канонизације Капистрана, од ког чина је очекивала преобрачење православних у римокатоличку веру и њеној интензивној ктитиорској активности.

У осмом поглављу рад се враћа хронолошком излагању. Ту се анализира њен однос са унуком Иванишем Корвином, који је био ванбрачни син Матије и чињенице везане за смрт и гроб, јер се сигурно не зна ни времен ни место смрти.

Девето поглавље се односи на постхумну репрезентацију Елизабете у разним гранама уметности, укључујући ликовну где се јавља на историјским композицијама и то највише посвећеним оним ситуацијама у којима у стварности није била присутна. Овековечила ју је и чувена српска сликарка Катарина

Ивановић. Јавља се и у позоришној уметности, као и у јужнословенској књижевности - поближе српској и словеначкој народној књижевности.

Десето поглавље разматра места и установе које су посвећене успомени на Елизабету, као што су школе које носе њено име и улице. У једанаестом поглављу се разматра однос краља Матије и његове мајке, Елизабете Силађи. Последње, дванаесто поглавље има за циљ проучавање карактеризације Елизабете Силађи у историографији.

Закључаком рада је указано на значај Елизабете Силађи као свестраног женског лика своје епохе који је имао утицаја на српско- мађарском државном, етничком, политичком и културном простору и њиховим односима у прошлости.

Након презентације извора и литературе дата је и животна хронологија Елизабете Силађи.

Прилози су донети на крају рада и употпуњују целину текста тако што прате садржај текста Дати су облику:

- *Факсимила* - снимци повеље
- *Илустрација* – фотографије и слике уметничких дела
- *Карта* - историјска карта Угарске

1. ПОРЕКЛО И ПРЕТЦИ ЕЛИЗАБЕТЕ СИЛАЋИ

Оне две породице од које су потекли родитељи Матије Хуњадија једног од најславнијих краљева Угарске само су пола века пре његовог ступања на престо издигле из мрака непознате егзистенције у светлост историјског деловања, да би затим светлим зраком нагло обасјали отаџбину и читав хришћански свет. Силађији су представљали једну страну грану, недавно уцепљену у стабло мађарске нације. Они су потицали из Босне, из рода Гаразда, чије старо гнездо Горажде до данас стоји на обали Дрине.

Они су се борили против Турака и побуњеног Хрвоја Вукчића Хрватинића. Четири године су јуначки бранили тврђаву Сребрник у Усори, чијег заповедника част су заједнички носили. Не само што су одбијали опсаде, већ су у више наврата предузели успешне испаде против непријатеља. Касније су својој власти подчинили и тврђаву Бранич. Током борби су као украсе стекли више тешких рана. На чињеницу самопожртвовања није их бодрила само верност према Жигмунду, већ и приврженост мађарској круни и мађарској држави. Једна од њихових карактеристичних црта био је пијетет према великим личностима мађарске прошлости, што је пустило дубоке корене у породици, у чије обе гране мушкарци и жене такорећи сви носе имена мађарских светаца: Стефана, Ладислава, Емериха, Елизабете.

За своју верност и службе суделовали су у богатим наградама. Заједно извојеваним ловорикама придружила су се заједничка одликовања и награде у имањима. Године 1407-8 добили су простране поседе у жупанијама Добока, Алшо-Фехер, Ноград, Хевеш и Тамиш. Тиме су ступили у сталеж велепоседника, аристократа.

Ратоборни дух Ладислава Силађија као наслеђе прешло је на његове синове Михајла и Ладислава, који су обојица жртвовали свој живот у борби против Турака. Наследство решености и пожртвовања делила је са њима и њихова сестра Елизабета.

У првим годинама XV. века Никола Гаразда и Ладислав Силађи, блиски рођаци и саборци, стекли су себи својим витешким делима велико име. Жигмунд га назива „aule postre miles“ -ом још и 17. јануара 1434. У средњем веку често се дешавало да су блиски сродници, чак и браћа носили различита презимена. Како се десило да је Ладислав узео име Силађи, не знам да објасним.¹¹⁷

Мишљење Вилмоша Фракноија о пореклу породице Силађи прихватили су бројни каснији писци, правећи при томе веће или мање грешке. Јожеф Поколи је у својој историји жупаније Силађ, преузимајући Фракноијево саопштење пише како „Силађи потичу из земље Босне, из рода Гаразда, чије је древно седиште „Горазда на обали Дриве“.¹¹⁸ Овде се ради или о лапсусу писца или о штампарској грешци.

Босанско порекло породице Силађи такође је прихватио Миклош Лендваи. По њему је породица Гаразда потицала из Босне. Из ње се издвојила породица Силађи. Две породице; Никола Гаразда, његов отац Стефан и Николина браћа; Емерих, Ладислав, Јован и Павле, даље Ладислав Силађи и његова браћа Михајло, Алберт, Доминик и Себастијан, отац Ладислава, Никола и син Ладислава Гргур од краља су заједно 1408. године добили места Хорогсег, Киш- и Нађпошарош, Бесермењ, Тосег, Мошоте и Бегење у Тамишкој жупанији.¹¹⁹

Миклош Кренер, писац једног биографског есеја о краљу Матији Хуњадију каже, како је „Матијина мајка, Елизабета Силађи потицала је из породице Гаразда, која је босанског порекла.“¹²⁰

С времена на време су се јављала и другачија мишљења. Према оснивачу модерне мађарске генеалогике, Ивану Нађу породица Гаразда од Меченице и Загорхиде потиче из Бугарске, која је тада била под влашћу мађарске круне. Погрешно је сматрати да су пореклом из Бугарске или као што неки мисле из Далмације. По Нађу, Гаразде, Телеки и Силађи били су породице старог

¹¹⁷ Fraknói, n. d., 5; isti, *Matthias*, 3; Šišić Ferdo, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350-1416)*, Zagreb, 1902, 185; Tóth István, *Janus Pannonius genealógiája*, Kardos Tibor-V. Kovács Sándor, *Janus Pannonius (tanulmányok)*, V. Kovács Sándor, *Memoria saeculorum Hungariae*, 2, Budapest, 1975. 74. u registru 599, pogrešno piše 73; N. N., *Ráskay Gáspár és Vitéz Francesco*, *Irodalomtörténeti közlemények*, 3(1983), 72; Rokai Petar, *Istoriya porodice Maroti*, *Rukopis doktorske disertacije branjene na Filozofskom fakultetu u Beogradu*, 1983, godine, 159, 170-171, 504, 516.

¹¹⁸ Pokoly József, *Szilágy vármegye és Zilah város története*, Zilah, 1896.

¹¹⁹ Lendvai Miklós, *Temes vármegye nemes családjai*, I, Budapest, 1896. 51; Bárány Ágoston, *Temes vármegye emléke*, 175; Csánki, n. d., II, 89.

¹²⁰ Krenner Miklós, *Hunyadi Mátyás király a monarchikus eszmében*. *A Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat évkönyve*, 13(1902), 1; 38.

мађарског порекла које су се угнездиле у овим покрајинама приликом угарског освајања ових провинција. У Бугарској су се налазили поседи породице Гаразда, међу њима и Меченице. Ова породица се на крају XIV века поделила на две гране. Једна је задржала име Гаразда, док је друга променила у Силађи. Син Стефана Гаразде, Никола, који је имао племићки предикат „од Керестура (Крстура)“, по месту Шајокерестур у жупанији Добока.¹²¹

За разлику од Нађа, Балинт Хоман сматра да је овај Керестур истоветан са Керестуром у Бачкој, данашњим Руским Крстуром. Никола Гаразда је заједно са својим саборцем и рођаком, Ладиславом Силађијем четири године јуначки бранио тврђаву Сребрник у Усори, од босанског војводе Хрвоја Вукчића Хрватинића, коју Нађ погрешно идентификује са Зворником. Као награду њих двојица су 1407. године од краља Жигмунда добили Балажфалву у жупанији Добока и Сентимре у жупанији Алшофејер у Трансилванији (Ердељу).¹²²

Већ следеће 1408. године рођаци су се поново заједно борили у Босни и заузели тврђаву Бранић. За тај успех су 1409. године добили своје нове повеље са грбом (армал). Њихов заједнички грб претставља дивокозу, која се издиже из горуће стене. Пошто је Босна 1414. године опустошена, Гаразде су напустили своје поседе у Босни и населили су се у Арадској, Бекешкој, Бихарској и Зарандској жупанији, где су стекли поседе Загорхида, Сек и Телек. Грана Гаразда од Сека је убрзо изумрла. Последњу кћерку је оженио један Гаразда од Телека. Због тога је ова грана касније узела име Телеки од Сека. Она под тим именом и данас постоји. Ови чланови породица Силађи и Гаразда добили су од краља Жигмунда Луксембуршког 1408. године добра Нађ- и Киш Тосег у Тамишкој жупанији.¹²³

Порекло Елизабетиних предака по оцу, породице Силађи хронолошки сеже уназад на географски простор средњезападног Балкана. Силађи су потекли из рода Гаразда, која је своје име добила од тврђаве Горажде на горњој Дрини у Босни. То доказује околност да су две породице имале заједнички грб: дивокозу која се издиже из стене у пламену. Босанско порекло породице Силађи запажено

¹²¹ Nagy Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, III, Pest, 1858, 333; X, 705-708; XI, 78-80, 100.

¹²² Hóman, н.д. I- IV

¹²³ Bárány Ágoston, *Torontálvármegye hajdana*, Buda, 1845, 47-48, slovo U., 119.

је још у ранијој мађарској историографији. Вилмош Фракнои, биограф Елизабетиног брата Михајла Силађија и њеног сина краља Матије Хуњадија-Корвина у свом делу о краљу Матији објављеном још давне 1890. године доноси фотографију рушевина Горажда.¹²⁴

Други великан мађарске историографије, Шандор Марки две године касније написао је следеће: „Род Гаразда (Мечиначки) потиче из Босне. Из њега се издвојила породица Силађи. Две породице су 1408. године већ заједно добиле пустару Телек у Бекешкој жупанији и 1409 грб који представља дивокозу која се издиже из пламена.“¹²⁵

Двадесетитри године касније, 1913 године, Фракнои је објавио биографију Михајла Силађија у облику популарационе књижице у серији Јефтина библиотека, која је била намењена широј читалачкој публици. У тој биографији изоставио је текст који се односи на босанско порекло породице Силађи. Вероватно је то учинио из политичких разлога т.ј. због заоштрених српско-мађарских односа уочи Првог светског рата, до којих је дошло управо због Босне, односно њене анексије од стране Аустро-Угарске 1908. године.¹²⁶

У биографијама краља Матије објављених у међуратном периоду и почетком другог светског рата не помиње се босанско порекло његове мајке.¹²⁷ Њено порекло из рода Гаразда, мада без навођења националне припадности, помиње Бела Борша.¹²⁸ Изузетак представља биографија краља Матије од истакнутог мађарског антифашисте, Ендреа Бајчија Жилинског, који је по оцу и сам био словенског порекла. У том свом делу које је први пут публиковано 1939. године он пише: „Матијина мајка била је Елизабета Силађи од Хорогсега, по очевој грани изданак помађарене босанске породице Гаразда, дакле барем по крви не чисте мађарске“.¹²⁹ 13) Ово дело је поново издато 1983. године у серији „Нација и сећање“.¹³⁰

¹²⁴ Fraknói, *Mátyás*, 9-11; isti, *Matthias*, 5-6.

¹²⁵ Márki Sándor, *Arad vármegye és Arad sz. kir. város története*, I, Jancsó Benedek, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város monographiája*, II/1, Arad, 1892, 351.

¹²⁶ Fraknói Vilmos, *Szilágyi Mihály, Mátyás király nagybátyja*, Olcsó könyvtár, 1689-1692. sz. Budapest, 1913, 5-13.

¹²⁷ Elekes Lajos, *A Hunyadi kérdés*, Lukinich Imre, *Mátyás király emlékkönyv*, I, Budapest, b. g. (1940) .

¹²⁸ Borsa, *Reneszánszkori ünnepségek*, 22.

¹²⁹ Bajcsy-Zsilinszky Endre, *Mátyás király*, Budapest, 1939, .

¹³⁰ Bajcsy-Zsilinszky Endre, *Mátyás király*, *Nemzet és emlékezet*, Budapest, 19832.

У новијим биографијама Јаноша¹³¹ и Матије Хуњадија, марксистички историчар Лајош Елекеш не истиче босанско порекло породице, да не кажемо прећуткује.¹³² Такав тренд следе постмарксисте¹³³ и немарксисте.¹³⁴ Поменути биограф Елизабете Силађи, Едит Сонтаг тврди да је порекло породице Силађи исто тако спорно, као што је спорно порекло породице Хуњади.¹³⁵

Тек у најновије време, када је мултиетничност поново постала прихваћена и постала тренд у мађарској и европској историографији, појавило се дело који се у том погледу враћа Фракнојјевој првобитној констатацији и настоји да је превазиђе по питању хипотезе о етничком пореклу предака Елизабете Силађи. Роберт Фалваи у свом делу „Жене Хуњадијеваца“, о пореклу Елизабете пише следеће: „У југоисточном углу Угарске“ становништво се одувек мешало. У том погледу господа је управо стајала на челу. Лакше су се кретали него сељаци који се нису селили и који су из свог села бирали себи пар“. Можемо приметити да „Господа се међутим (етнички) мешала. Она која су живела на југу или су и сама била српског, хрватског, далматинског или босанског порекла или су имали претке из тих етничких група, као и мађарске претке“. „Породица Силађи од Хорогсега је такође раполагала са српским или као што су тада говорили 'рацким' умешањем.“ „Породица Силађи од Хорогсега је такође имала српске претке и рођаке. Не може да буде случајност да су мађарски племићи, који су били љути на Елизабетиног брата Михајла Силађија у каснијим годинама, истог називали иза његових леђа једноставно 'Рац'-ем.“¹³⁶

Никола и Дионизије Гаразда као и Елизабетин отац Ладислав Силађи били су (рођена?) браћа или побратими. Они су првих година XV века bili familijari Ивана Моровићког (Јаноша Маротија) мачванског бана и војсковође угарског краља Жигмунда Луксембуршког и у том својству кастелани града (тврђаве) Сребрника, врло значајног утврђења у северној Босни. Изгледа да су браћа поред Сребрника 1408. године потчинили својој власти тврђаву Бранић, чија локација

¹³¹ Elekes Lajos, *Hunyadi*, н. д.

¹³² Elekes Lajos, *Mátyás és kora*, Budapest, 1956,

¹³³ E. Kovács Péter, *A Hunyadi család*, Rázsó Gyula- Molnár V , *Hunyadi Mátyás emlékkönyv*, Budapest, 1990, 37-39.

¹³⁴ Bak János, *Szilágyi Erzsébet*, *Lexikon des Mittelalters*, VIII, Stadt (Byzantinisches Reich)-Werl, München 1997, 389.

¹³⁵ Szontagh, н.д., 36.

¹³⁶ Falvai, н. д., 6-7.

данас није ближе позната.¹³⁷ Када су се покушаји краља Жигмунда да завлада Босном показали као неуспешни, Никола од Горажда и Ладислав су се повукли за Угарску пратећи краљеву војску.¹³⁸

Њихова лоза је током времена у овој земљи пустила корен. Из рода Гаразда, поред истоимене породице развиле су се породице Телеки и Силађи, које ће током времена достићи високе положаје и играти значајну улогу. Од њих је најпознатији гроф Пал Телеки, председник владе Мађарске, који је 1941. године извршио самоубиство због вероломног напада Мађарске на Југославију.¹³⁹ По мађарском историчару Анталу Бали Јанко Хуњади, ако можда и није био по пореклу Мађар, својом женидбом са Елизабетом, кћерком богатог великаша, великог жупана из јужних крајева утопио се у мађарску нацију.¹⁴⁰

Не знамо, како да појаснимо исказ Жолта Харшањија, да је Елизабета Силађи била кћерка трансилванског судије племића (*iudex nobilium*, срески начелник).¹⁴¹

Према поново оживљеним сазнањима отац Елизабете се звао Ладислав Бернард (Бернолд).¹⁴²

По мишљењу Јаноша Карачоњија, породица Елизабете Силађи је у својој првобитној домовини, у данашњој жупанији Силађ, а некадашњој Средњи Солнок носила име Бернолти. Отуда је ова породица дошла прво у Бачку, затим Хевешку и коначно је нашла стално место становања на граници Чанадске и Торонталске жупаније, у дворцу Хорогсег. О Хорогсегу сада већ са сигурношћу знамо да је био позициониран *istočno od današnje Velike Kikinde*, на месту данашњег Сеултурна (Солтоур, Банатско Велико Село) дакле 45 до 50 километара од Бечеја.¹⁴³

¹³⁷ Мргић Јелена, *Северна Босна 13-16. век*, Београд, 2008, 96; исти, *Сребреник*, Редактор Мишић Синиша, *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља према писаним изворима*, Београд, 2010, 276-277; Миљковић Ема, *Горажде*, Редактор Мишић Синиша, *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља према писаним изворима*, Београд, 2010, 88-89.

¹³⁸ Held, n. d., 10.

¹³⁹ Rokai-Đere-Pal-Kasaš, n. d., 572.

¹⁴⁰ Balla, n. d., 59.

¹⁴¹ Harsányi, n. d., II, 241.

¹⁴² Pokoly, n. m.; Rűsz Fogarasi, n. d., 194; Rűsz-Fogarasi Enikő, *Die Frauen des Johannes Hunyadi*, In: *Extinctta est lucerna orbis: John Hunyadi and his time*, (ed.) Ana Dumitran, Loránd Mádly, Alexandru Simon, IDC Press, Cluj-Napoca, 2007, 191-201.

¹⁴³ Karácsonyi, *Mátyás ősei*, 14.

Жожеф Телеки у регести омашком помиње сегединског судију, Ладислава, као Јаноша Силађија. Он је поменут 17. септембра 1473 године.¹⁴⁴ По мађарском историчару Ласлу Блазовићу, сегедински судија, који се звао као и отац и као један Елизабетин брат, Ладислав Силађи, стајао је у сродству сједне стране са Силађима из Хорогсега, а с друге можда са Хуњадима. Аутор је дошао на овакав закључак из разлога, што се овај (након смрти) помиње као „вечити“ или „наследни“ судија. Он је 1486. године поменут тим поводом, што је краљ Матија на тужбе сегединских грађана одредио, да се судија овог града бира на једну годину.¹⁴⁵

Трећа породица, породица Силађи добила је своје име по месту Силађ (данас Silvanei у Румунији), које је Елизабетин отац Ладислав стекао као награду за своју верну службу угарском краљу, а вршећи службу био је присиљен да напусти родну Босну. За разлику од наведене теорије, Балинт Хоман сматра да је место Силађ идентично са истоименим местом код Калоче у Пештанској жупанији или можда са истоименим местом у Барањској жупанији.¹⁴⁶ 30) На тај начин је Ладислав Силађи постао члан угарског поседничког племства. Касније, 1407/8. године такође је добио поседе у жупанијама Ноград, Хевеш у ужој Угарској и Добока и Алшо-Фехер у Трансилванији. Он је добра у Ноградској и Хевешкој жупанији која је добио са својом браћом за своје заслуге у одбрани Сребрника, дао у замену за властелинство Хорогсег у Тамишкој жупанији, одакле је породица Силађи узела свој племићки предикат („од Хорогсега“). Из феудалне фамилије Моровићких, Ладислав Силађи је током времена прешао у службу српског деспота Стефана Лазаревића и 1426. године био је његов официјал (управник поседа) у Сатмар-Неметију (Сату Маре, Румунија).

Као фамилијарима Моровићких, (Маротија) Ивана (Јаноша) и Ладислава (Ласла), Ладиславу Силађију је био отворен пут и у државној служби. По преласку у Угарску 1405. године Ладислав је постао поцупан Бачке жупаније.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Teleki, n. d., XI, 542-543, nr. DLXXIII; Berend, n. d., 135.

¹⁴⁵ Reizner, IV, 86-87; Kubinyi András, Budai és pesti polgárok családi székötetése a Jagelló-korban, Levéltári közlemények, (1967), 264-269; Blazovich László, Megjegyzések Szeged közéleti jogi helyzetéhez, Koszta László szerk., Kelet és Nyugat, Tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére, Szeged, 1995, 69-94; Kristó, Szeged története, I, 459-460.

¹⁴⁶ Hóman, *Mátyás király*, 11; Hóman, *Matthias Hunyadi*, 177.

¹⁴⁷ Engel Pál, n. d., 174.

Чувени мађарски историчар Балинт Хоман чини двоструку грешку говорећи на два места да је Ладислав Силађи био велики жупан Бачке жупаније.¹⁴⁸ Првенствено терминолошку, јер је наслов великог жупана настао после 1526. године, док су до тада постојали само жупани и поџупани. Ово тврђење претставља чињеничну грешку, јер, иако се Ладислав Силађи уистину помиње као жупан („comes“), фактички жупан Бачке жупаније у то време био је мачвански бан Јанош Мароти.¹⁴⁹ Жупани подчињени територијалним управитељима (бановима и војводама) били су у стварности њихови поџупани.

Ладислав се оженио Катарином, кћерком Стефана, који је био син Михајла од Бељена из Бачке жупаније. Из њиховог брака родила су се двојица синова, Михајло, каснији гувернер Угарске и капетан Београда и Освалд, чија је кћерка Маргарита (мађарски Маргит) била будућа супруга Матеја Моровићког (Мађуша Маротија), као и кћерке Софија (мађарски Жофиа), будућа супруга Јована Гереба од Вингарта и Елизабета (српски Јелисавета, мађарски Ержебет).¹⁵⁰ За Андрију, брата Јаноша Понграца од Денгелега, савремени италијански писац Лодовико Карбо каже да је „краљев рођак из разлога што су његова мајка и краљева биле сестре“.¹⁵¹ Према Бонфинију Јанош Хуњади је, оженивши се Елизабетом „cum prestantissima Gereborum domo affinitatem inivit“.¹⁵² Вероватно је због лошег читања имена „Гереб“ непознати италијански биограф краља Матије Хуњадија (Корвина), који се сигурно служио делом Бонфинија написао, да његова мајка Елизабета потиче „della nobilissima famiglia de Geredei“. Да се ту уистину ради о Елизабети Силађи, види се из наставка реченице, у којој каже да је она „sorella di quel valorisissimo Capitano Michele Zilaga“. Издавач тог списка, немачки историчар Карл Неринг је у напомени навео како Елизабета потиче из породице Силађи, али није рекао одакле Италијан узима своје тврђење.¹⁵³

¹⁴⁸ Hóman-Szekfű, n. d., II, 383. 433; E. Kovács, *Matthias*, 12-13.

¹⁴⁹ E. Kovács, n. m.

¹⁵⁰ Temesváry János, *Geréb László erdélyi püspök első miséje*, Erdélyi múzeum, 1911, 136-; isti, *Erdélyi középkori püspökei*, Cluj-Kolozsvár, 1922, 413, Kardos Tibor, *A magyarországi humanizmus kora*, Budapest, 1955, 325; Mályusz Elemér, *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*, Budapest, 1971, 255.

¹⁵¹ Carbo, n. d., 96-97.

¹⁵² Bonfini, *Ungaricarum decades*, 95; Bonfini, *Magyar tizedei*, 584.

¹⁵³ Nehring, *Vita di Mattia*, 52.

Гереби ће за време њиховог брата од тетке краља Матије играти значајну улогу у животу Угарске.¹⁵⁴ Елизабету Силађи називали су именом „Гереб“ и неки каснији писци. Тако је назива Мелен и Бургхард, на шта су указали Јожеф Телеки¹⁵⁵ и Јожеф Тури.¹⁵⁶ У списку лица у драми „Краљ Матија“ Ласла Сентјоби Сабоа, наведена је његова мајка као „Ержебет Гереб, удова гувернера Јаноша Хуњадија“.¹⁵⁷ Гашпар Хелтаи у својој хроници каже, како је Јанош Хуњади узео себи супругу из рода Гереба, „жену Елизабету, слатку лепу млађу сестру Михајла Силађија“.¹⁵⁸

Према мађарском историчару Петеру Е. Ковачу из брака Ладислава Силађија и Катарине Бељени родило се четворо деце.¹⁵⁹ Он се при том свом тврђењу не позива ни на какав извор. У својој биографији краља Матије Вилмош Фракнои помиње синове Ладислава Силађија, Михајла и Ладислава. Према томе Елизабета Силађи би имала два брата.¹⁶⁰ Међутим, већ је Иван Нађ утврдио да је она имала још једног брата Освалда, као и две сестре, Софију, удату за Јована Гереба и Урсулу (Оршољу), удату Дешхази, чије је син Стефан Дешхази умро 1530. године.¹⁶¹

У касну јесен 1455. године у околини Београда људи Ђурђа Бранковића убили су Ладислава Силађија, једног од Елизабетине брће, а другог брата Михајла су ранили.¹⁶² Исправљајући 1456 годину, као датум убиства Ладислава Силађија код Енеја Силвија, Јожеф Телеки погрешно ставља тај догађај у 1457. годину. Ту годину је прихватио од Телекија и Иван Нађ.¹⁶³

¹⁵⁴ Klaić, *Povijest Hrvata*, 175.

¹⁵⁵ Teleki, n. d., II, 451.

¹⁵⁶ Thúry József, *Szilágyi és Hajmási históriája*, *Irodalomtörténeti közlemények*, 3(1893), 299.

¹⁵⁷ Szentjóbi Szabó, n. d., 1.

¹⁵⁸ Heltai, n. d., 203.

¹⁵⁹ E. Kovács, n. d., 37-38. *isti*, *Matthias*, 13.

¹⁶⁰ Fraknoi, *Mátyás*, 11.

¹⁶¹ Nagy, n. d., 707-708; Hodor, *Doboka*, 74, 234; Kaprinai, n. d., II, 196.

¹⁶² Aeneas Sylvius, *De statu Europae*, cap. 4; Teleki, n. d., II, 498-499.

¹⁶³ Nagy, n. d., X, 707-708.; Thúry, *Szilágyi és Hajmási*, 299; Kaprinai, n. d., 195; Jireček Konstantin-Radonić Jovan, *Istorija Srba, Prva knjiga do 1537. godine (Politička istorija)*, Drugo ispravljeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 1952, 381-382; Hóman-Szekfü, n. d., 460; Mijatović Čedomilj, *Durađ Branković*, Olesnicki Lj., *Mihajlo Szilágyi i srbska despotija*, Rad JAZiU, 276, 1943, 22-23; Spremić, *Durađ Branković*, 471.

Мајка Елизабете Силађи била је Катарина (Каталин) Бељени. Њени преци су били поседници у Бачкој жупанији, у јужној Угарској, још 1364. године.¹⁶⁴

Елизабета Силађи није била ни једина, нити прва жена пореклом из Босне која је постала истакнута личност мађарске историје. Пре ње је то била Јелисавета, кћерка босанског бана Стјепана II Котроманића, која се као жена угарског краља Лајоша II Великог уздигла до краљевског престола. Њу је следила њихова кћерка Марија, која је постала први женски владар ове земље.¹⁶⁵ Ако су међутим и били са истог географског простора, између две имењакиње, Јелисавете Котроманић и Елизабете Силађи, постојала је велика социјална разлика. Док је прва потицала из владарских кућа Босне, Србије и Угарске, дотеле је Елизабета Силађи колико се то може уопште уназад пратити, била много скромнијег порекла.

¹⁶⁴ Рокаи, *Историја Мађара*, 113, 122-124; Ђирковић Сима, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд, 1964, 121, 124, 151, 154.

¹⁶⁵ Рокаи Петар, *Библиографско-генеалошка белешка о Јелисавети Котроманић*, Зборник Матице српске за историју, 1983.

2. ИМЕ

2.1. У ИЗВОРИМА

У првој својој повељи, издатој године 1455. Елизабета Силађи за себе каже „Elisabeth conthoralis magnifici Johannis de Hunyad.“¹⁶⁶ Од тренутка када је постала удовица од 10. јануара 1457. године себе ословљава „Elizabet, relicta condam magnifici Johannis de Hwnyad“.¹⁶⁷ На дан Блажене Маргарите девице 13. јула 1457 године она себе назива „domina Elisabeth, relicta quondam magnifici dominis, Johannis de Hunyad“.¹⁶⁸ На дан 14. априла 1457. године она себе назива „Elisabeth comitissa Bistriciensis, conthoralis condam spectabilis et magnifici domini Johannis de Hunyad“.¹⁶⁹ Према Ђерђу Секељу, у уводним редовима повеље, издате о споразуму са Горјанским, Елизабета Силађи наглашава да је удовица гувернера и бистричког грофа.¹⁷⁰ У повељи, која садржи мировни споразум чешког најамничког вође Јана Гишкре и Јаноша Перењија, маистра товарника са Михајлом Силађијем и њеном сестром Елизабетом, она се назива „magnifica domina Elizabeth ipsius soror, relicta quondam spectabilis et magnifici domini Johannis de Hwnyad gubernatoris“.¹⁷¹

Честитајући 26. маја 1458. године Елизабети избор њеног сина за краља угарске, папа Каликлст III ословљава је још са „relicte Johannis de Hunyad“.¹⁷² Касније, у свом писму од 11. октобра 1459. папа Пије II је помиње као „dilectam filiam illustrem mulierem Elizabeth relictam quondam Johannis de Hunyad“.¹⁷³ Када је пак њен син почетком 1458. године постао краљ, она се стално назива „Elizabet(h), serenissimi principis domini Mathie ... regis ... genitrix“. Тако она ословљава себе

¹⁶⁶ Rus-Fogarasi, н.д. 191-201.

¹⁶⁷ Anyos, н. д. 63.

¹⁶⁸ Kaprinai, н. д. I, 119.

¹⁶⁹ Kaprinai, н. д. I, 197; Katona, н. д., VI, 1163.

¹⁷⁰ Székely, *Hunyadi László*, 92.

¹⁷¹ Tóth-Szabó, 1917, 416, бр. LXV.

¹⁷² Theiner, н. д., II, 316; Ferrendžin Eusebius, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica, cum incertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752*, Monumenta spectantia slavorum Meridionalium, XXIII, Zagrabiae, 1892, 236, бр. CMXVII.

¹⁷³ Theiner, н. д., II,

саму, као и други њу.¹⁷⁴ 9) Према Еники Рис-Фогараши, Елизабета се до октобра 1458. године потписивала као Хуњадијева удовица, а касније као краљева мајка.¹⁷⁵ 10) У повељи од 23. јуна 1458. године за њу се каже: „*illustris domina Elizabeth, relicta condam*“... „*Johannis de Hwnyad*“ ... „*mater*“... „*Mathie*“... „*regis*“, i „*illustris genitrix Mathie regis*“. ¹⁷⁶ Она се у дипломатичким изворима такође назива „*illustrissima domina*“ и „*serenissima princeps, domina Elizabeth*“. У својој повељи од 8. јуна 1458. године краљ Матија је апострофира као „*illustrem dominam Elizabeth genitricem*“.¹⁷⁷

У неколико наврата је називана краљицом. Једанпут је тако ословљава папа Каликст III, а у осталим случајевима је њен син, краљ Матија назива краљицом (*regina*), иако она то никада формално није била.¹⁷⁸ Према Аладару Балагију, Матија је Елизабету учестало частио насловом краљице Угарске.¹⁷⁹ Према Јожефу Пецелију, Матија Корвин, одмах пошто је из заробљеништва у Прагу стигао за Будим, именовао је своју мајку краљицом.¹⁸⁰ Ово нетачно тврђење Пецелија је међутим још Телеки оповргао.¹⁸¹ По Рајналу, Папа Каликст III у свом писму 14. марта 1458. године, којим обавештава Елизабету Хуњади о томе да је Јелена, удовица деспота Лазара, понудила Српску деспотовину Светој столици, Елизабету назива краљицом.¹⁸² У регистру Дипломатара за историју Немаца у Трансилванији она се назива „*Elizabeth genitrix regis Mathiae*“.¹⁸³

Поред ових званичних и свечаних титула, њу су друге особе у поверљивој међусобној преписци називале једноставније. Милански војвода Франческо Сфорца у свом писму од 14. маја 1457. године, упућеном кардиналу Кастиљонеу,

¹⁷⁴ Ányos, n. d. 64-82. Kao i 9. novembra 1463. godine: Zimmermann Franz, Begründet von (Fondator), *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, VI, 1458-1473, Nummer Documentele) 3 099- 3 979, Mit (Cu) 8 Tafeln (Facsimile), Herausgegeben von (Publicate di) Gustav Gündisch, unter Mitarbeit von Herta Gündisch, Gernot Nussbächer und (si) Konrad G. Gündisch, Bukarest (Bucuresti), 1981, 157, бр 3 330.

¹⁷⁵ Rűsz-Fogarasi, n. d. 191-201.

¹⁷⁶ Kaprinai, n. d., I, 53, 417.

¹⁷⁷ Zimmermann-Gűndisch, *Urkundenbuch*, VI, 62, br. 3193, 25, br. 3124.

¹⁷⁸ Székely, *Hunyadi László*, 92.

¹⁷⁹ Ballagi, n. d., 690.

¹⁸⁰ Péczely, II, 284.

¹⁸¹ Teleki, n. d., II, 49, напомена бр. 7.

¹⁸² Raynaldus Odericus, *Annales ecclesiastici ab anno MCXCVIII ubi Card. Baronius definit*, XVIII, Romae, 1659; isti, *Annales ecclesiastici*, XXVIII-XXIX, Lucae, 1752, 511; (Teleki, n. d., III, 82, напомене 2 i 3. Kaprinai, n. d., II, 150.

¹⁸³ Zimmermann-Gűndisch, *Urkundenbuch*, 597.

бискупу Павије њу назива „la moglie d’ ... Johanne vayvoda”.¹⁸⁴ Овакав начин помињања њеног имена и својства, може се ротумачити да је она у историографији вреднована углавном као самостална личност. Изузетак чини Пал Тот Сабо, јер у књизи Елизабету не помиње под својим крштеним и девојачким именом и то не само у тексту, него чак ни у Према Ђерђу Секељу, у уводним редовима повеље издате у вези са споразумом са Горјанским, Елизабета Силађи наглашава да је удовица гувернера и бистричког грофа.¹⁸⁵

2.2. У ЛИТЕРАТУРИ

Елизабета Силађи се за разлику од извора, у литератури, без обзира да ли се ради о стручној-историјској или делима лепе књижевности, у великом броју истих помиње својим именом и девојачким презименом. За разлику од других женских личности, она је за њих у огромној већини случајева Елизабета (Ержебет) Силађи. У старијој литератури се помиње као супруга Јанка Хуњадија. Има случајева да се за њу у истом делу користи и једно и друго име. Тако се у именском регистру једне књиге Елемера Маљуса прво наводи „Силађи Ержебет“, а после тог њеног имена у загради пише „Хуњади Јаношне“ (супруга Јаноша Хуњадија).¹⁸⁶ регистру. Искључиво је наводи, као „(езвеђ) Хуњади Јаношне (удова) супруга Јанка Хуњадија“. ¹⁸⁷

Душанка Динић-Кнежевић, вероватно омашком, на једном месту такође је назива краљицом. ¹⁸⁸ При томе она се позива на два податка из дубровачког архива, који су објављени у *Diplomatarium Ragusanum*. Број стране у овом делу је погрешно наведен, јер се ради о 751. страни. У наведеном податку дубровачког архива, Елизабета се не ословљава као краљица. Њена титула на овом месту у оригиналу на латинском језику гласи: „illustrissima domina Elizabet, mater domini

¹⁸⁴ Thallóczy Lajos-Áldásy Antal, *A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára, 1198-1526*, Magyarország melléktartományainak oklevéltára, (Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum), II, Budapest, 1907, 226, br. CCCVIII.

¹⁸⁵ Székely, Hunyadi László, 92.

¹⁸⁶ Mályusz, Egyházi társadalom, 396.

¹⁸⁷ Tóth-Szabó, 1917, 298, 299, 300, 301, 465.

¹⁸⁸ Динић-Кнежевић Душанка, *Дубровник и Угарска у средњем веку*, Филозофски факултет у Новом Саду, Институт за историју-Војвођанска академија наука и уметности, Монографије, Књига 28, Нови сад, 1986, 137.

postri regis Hungarie”.¹⁸⁹ У именском регистру књиге Гашпара Улмера Елизабета се налази под „Јелисавета (Erzsébet), краљица”, иако се у самом тексту изричито наводи да је мајка краља Матије Корвина.¹⁹⁰ Осим што је погрешно називају краљицом, у неколико махова она се назива и „краљицом мајком”, иако формално ни то није била.¹⁹¹

У јужнословенској историографији име Елизабете Силађи јавља се у разним облицима. Отац модерне српске историографије, Константин Јиречек је назива „удовицом Хуњадија”.¹⁹² Коаутор Историје српског народа Сима Ћирковић у два поглавља помиње Елизабету Силађи у по једној реченици.¹⁹³ Радонић је назива „поноситом Хуњадијевицом”.¹⁹⁴ Вјекослав Клаић је назива Елизабетом Силагји, а на једном месту Силагији (вероватно омашком уместо Силагји), затим Хуњади и Хуњадовком.¹⁹⁵ Смичиклас назива Елизабету Силађи „старом Хуњадовицом”.¹⁹⁶ Од хрватских историчара највише пажње Елизабети Силађи посветио је, колико нам је познато, Рудолф Хорват.¹⁹⁷ Она се дакле, у јужнословенској историографији, углавном назива по презимену свог мужа. Фердо Шишић ипак говори о „удовици Јанка Хунуадија, Јелисавети Сзилáгуи”.¹⁹⁸ У свом српском преводу књиге Фрање Рибарија „Историја Угарске“, Милан А. Јовановић, назива Елизабету Јанковицом а њеног брата Силађевићем.¹⁹⁹

Према Фракноју, чињеница да су мушки чланови породице Силађи носили имена (мушких) светих угарских краљева, сведочи о њиховом уклапању у мађарско друштво.²⁰⁰ Ако се прихвати та хипотеза у прилог томе можемо навести

¹⁸⁹ Historijski arhiv Dubrovnik, *Cons. Minus*, 165, 178; *Cons. Rog. XVII*, 230', 231; Thallóczy-Gelcich, н. д., 752.

¹⁹⁰ Ulmer Gašpar, *Posed Bajša, spahije i kmetovi 1751-1849*, Filozofski fakultet u Novom Sadu, Institut za istoriju, Monografije, Knjiga 30, Novi Sad, 1986, 11, 329.

¹⁹¹ Шуица, Бановићи, 32.

¹⁹² Јиречек, н. д., I, 387.

¹⁹³ Богдановић Димитрије-Михаљчић Раде-Ћирковић Сима-Калић Јованка-Ковачевић-Којић Десанка-Благојевић Милош-Бабић-Ђорђевић Гордана-Ђурић Ј. Војислав-Спремић Момчило-Божић Иван-Пантић Мирослав-Ивић Павле, *Историја српског народа*, , Доба борби за очување и обнову државе (1371-1537), II, Београд, 1994, 329, 378.

¹⁹⁴ Radonić, Beatriča, 215.

¹⁹⁵ Klaić, *Povijest Hrvata*, 8, 9.

¹⁹⁶ Smičiklas, н. д., 613.

¹⁹⁷ Horvat, н. д., 164-165.

¹⁹⁸ Šišić, *Pregled*, 1916, 139; 1962, 231, 537.

¹⁹⁹ Рибари, н. д., 13, 14.

²⁰⁰ Fraknói, *Mátyás*, 11; исти, *Matthias*, 7; Даровнице издате 9. децембра 1407. и 21 децембра 1408 (у задњем већ носе наслов „Magnifici“. Fejer, *Codex diplomaticus*, том. X. вол IV 654 и следећи листови.

да су и кћери породице Силађи имале имена светица, чланова породице угарске династије. Кћерка Освалда звала се Маргарита, а кћерка Ладислава Елизабета.

Краљ Матија је 29. августа 1465. године, на молбу своје мајке Елизабете Силађи, месту Балмазујварош у Саболчкој жупанији даје право на држање три годишња вашара; на дан Светог Илије пророка (то јест 20. јула), на дан појаве Светог Михајла, (Михољдан 29. септембра) и благодан Свете Елизабете краљице. Јожеф Подманицки је ту светицу погрешно идентификовао са Светом Елизабетом, кћерком краља Андрије II. Он сматра „отуда је сигурно, како је Елизабета Силађи крштена према имену ћерке нашег краља Андрије II, свете Елизабете“.²⁰¹

²⁰¹ Podmanicki, н. д., 44, белешка 2.

3. РОЂЕЊЕ И ДЕВОЈАШТВО

Према поменутој Еники Рис Фогараши у животу Елизабете Силађи можемо разликовати четири периода То су: 1. детињство 2. као супруга Јаноша Хуњадија 3. као његова удовица и 4. као мајка краља Матије Корвина.²⁰² По нашем мишљењу овај последњи период може се поделити на два подпериода: 4а. до женидбе Матије са Беатричем 1476. године и 4б. од те године до њене смрти.

Око године рођења Елизабете Силађи у историографији влада велика неизвесност. Међу појединим ауторима који су се освртали на њен живот не постоји сагласност у погледу овог, свакако најважнијег датума у њеном животу. Поједина дела (*Реваијев лексикон*) уопште не наводе годину Елизабетиног рођења. Писац чланка о Елизабети Силађи у Реваијевом великом лексикону уопште не помиње ни датум, а ни годину када је она рођена.²⁰³ Другде, као што је случај у *Мађарском биографском лексикону*, уместо датума рођења Елизабете Силађи стоји знак питања.²⁰⁴ Писац одреднице о Елизабети Силађи у *Лексикону средњег века* на немачком језику Јанош Бак после звезде (*) која уобичајено означава рођење пише „нацх (после) 1410“.²⁰⁵ По Лајошу Елекешу Елизабета је можда била најстарије дете њених родитеља.²⁰⁶ То прихвата и Балинт Хоман.²⁰⁷

Ништа боље не познајемо ни девојачке године Елизабете Силађи. Њен живот упознајемо ближе, тек када је својом удајом за тада још обичног дворског витеза Јанка Хуњадија, каснијег великана историје трију народа, ступила на историјску позорницу. Према Вилмошу Фракноију, Елизабета Силађи се упознала са Јанком Хуњадијем приликом његовог боравка у пратњи краља Жигмунда у Хорогсегу 1428. године, током Жигмундовог похода против Турака ради освајања тврђаве Голубац од Османлија. Тада је могла да има највише осамнаест година. Ову годину можемо сматрати као датум пост џуем Елизабетине удаје. Сигуран датум анте џуем је 1431. година, када им се родио син Ладислав. Елизабета је тада

²⁰² Rűsz Fogarasi, н. м. 201

²⁰³ Révai, н. д.

²⁰⁴ Magyar életrajzi lexikon, II, 774.

²⁰⁵ Bak, н. д., 389.

²⁰⁶ Elekes, *Hunyadi*, 93.

²⁰⁷ Hóman-Szekfű, н. д., 433.

имала двадесет-двадесетиједну годину. Она се дакле удала између осамнаесте и двадесете година.²⁰⁸

Према Хоману, Јанко Хуњади је тада од прилике имао 27 до 28 година.²⁰⁹ Према Изабели Акерл, Јанош Хуњади се оженио са Елизабетом Силађи вероватно између 1427. и 1430. године.²¹⁰

„Живот Јанка Хуњадија подељен између оружаног занимања и побожних вежби није у његовом срцу утихнуо реч људских осећања. У њему се утеловио идеал хришћанског витеза. И једна од црта овог идеала: клањање женским врлинама и чарима. Наклоност среће довео му је на пут ону даму, која је била достојна поклонства његове племените душе и могао је да јој пружи руку.“

У лето 1428. године Краљ Жигмунд се борио на доњем Дунаву против Турака; јесење и зимске месеце је проводио у околини Темишвара. Том приликом се могло десити да се Јанко Хуњади, онда још само витез краљевског двора упознао са Ладиславом Силађијем, поседником властелинства Хорогсег у Тамишкој жупанији и једну његову кћерку; Елизабету добио за жену.²¹¹

Из аспекта српске историографије нарочито је занимљива хипотеза угледног мађарског историчара Јаноша Карачоњија, по којој се Јанко Хуњади, који је био ратник у служби српског деспота Стефана Лазаревића, упознао са Елизабетом Силађи у Новом Бечеју, чија је тврђава била у поседу деспота.²¹²

По мишљењу Јожефа Телекија, које је у новије време усвојио и Андраш Давид, доказ „отменијег“ порекла Јанка Хуњадија је чињеница што је само тако, иако релативно млад, могао да стекне руку Елизабете Силађи.²¹³ По мишљењу Џозефа Хелда, Елизабета Силађи је постала Хуњадијева жена пре него што је он постао краљев војник.²¹⁴

²⁰⁸ Fraknói, *Mátyás*, 10; исти, *Matthias*, 6.

²⁰⁹ Hóman-Szekfű, н. д., 433.

²¹⁰ Ackerl, н. д., 22.

²¹¹ Fraknói, *Mátyás*, 10-11; исти, *Matthias*, 6-7.

²¹² Karácsonyi János, *Mátyás király ősei*, Márki Sándor, *Mátyás király emlékkönyv kolozsvári szobrának leleplezése alkalmára*, Budapest, 1902, 13-14.

²¹³ Teleki, н. д.; Dávid András, *Délszláv epikus énekek, magyar történeti hősök*, Újvidék, 132.

²¹⁴ Held, н. д., 10, 182, напомена бр. 47.

4. ЖЕНА ЈАНКА ХУЊАДИЈА

Личност Јанка Хуњадија, мужа Елизабете Силађи добро је позната не само у историографији, већ и ширим круговима. Њу зато не треба детаљно описивати. Ми ћемо се стога овде ограничити на изношење основних чињеница из његове биографије. Син Влајка, влашког кнеза из Ердеља (Трансилваније) и мађарске мајке, Јанко, (Јанош, Јован, Иван, Јанкул) Хуњади (Сибињанин) се родио око 1389. године. У раној младости је ступио у службу, прво као паж (aule gregie juvenis), а одраставши је постао дворски витез (ауле регие милес) краља Жигмунда Луксембуршког. Он и његов истоимени млађи брат, подржавали су овог владара не само оружјем, већ и финансијски од прихода својих добара, јер је он био увек у оскудици с новцем.

Пружање финансијске помоћи браћа Хуњади наставили су и за време владавине Жигмундовог зета и наследника, краља Алберта Хабсбуршког. За време његове краткотрајне владавине, срећемо браћу Хуњади на положају северинских банова. Њихова улога била је издржавање краљевских тврђава у овој области. У то време су тврђаве на тлу Северинске бановине (Баната) представљале главне стратегијске објекте за одбрану од све учесталијих турских напада. Заузврат им је краљ Алберт 1439. године дао у власништво властелинство Суботицу у Бодрошкој жупанији, које је већ од раније било у њиховом залог-поседу.

После смрти свог брата Јанка Млађег и краља Алберта 27. октобра 1439. године, преживели старији брат Јанко Хуњади, у борби за престо пристаје уз Владислава Јагелонца, који је у великој мери, захваљујући и његовом ангажовању доведен на престо Угарске. У знак захвалности краљ Владислав I га је 1441. године именовao за ердељског (трансилванског) војводу. На тај начин је Јанко Хуњади ујединио у својој руци одбрану читаве источне-југоисточне Угарске. Било је крајње време, јер су Турци, користећи унутрашње прилике у Угарској, династички сукоб између Владислава Јагелонца и Албертове удовице, краљице Елизабете, кћерке јединице Жигмунда Луксембуршког, која је у име свог сина

Ладислава Посмрчета, рођеног после очеве смрти, претендовала на престо Угарске, напали Београд, који је тада био кључ јужне границе Угарске. Иако овај пут, захваљујући херојској одбрани под заповедништвом Ивана Таловца нису успели да заузму, свима је било јасно, да је само питање времена, када ће поново покушати да освоје ово најзначајније стратегијско место.

У међувремену је турска лака коњица (акинције) већ почела да улеће на подручје јужне Угарске и Ердеља. Јанко Хуњади се 1442. године код места Сентимре (Sentimbrul, Румунија) у долини Мориша супротставио једном упаду турских трупа, предвођених Мезид бегом и поразио их. Од тада до своје смрти 1456. године, значи пуних четврт века Јанко Хуњади се стално борио са Турцима, час нападајући, час бранећи се.

Идуће, 1443. године угарско-пољска армија следећи позив папе Евгенија ИВ на крсташки рат, предвођена краљем Владиславом I Јагелонцем, папским легатом Ђулијаном Ђезаринијем, деспотом Ђурђем Бранковићем и Јанком Хуњадијем кренула је у противнапад. Продревши на тле Србије, њој се придружило локално становништво. Турци, чије трупе су биле ангажоване делом у Малој Азији, били су за врло кратко време протерани са подручја Српске деспотовине. Крсташи су током овог војевања, названог зимски или дуги поход, гонили непријатеља даље, све до теснаца Златица, у Балканским планинама у Бугарској, где су стигли 12. децембра. Кроз овај кланац нису могли да продру због временских услова и јаке зиме, те су 23. децембра почели да се повлаче.

Узалуд је деспот Ђурађ преклињао руководство војске да не напуштају тле Србије, оно је учинило супротно и повукло се са војском за Угарску. Носећи заплењене турске трофеје, заставе и водећи турске заробљенике са собом, крсташка војска се крајем јануара 1444. године вратила кући. Краљ Владислав I је фебруара месеца ходајући у тријумфалној поворци отишао у цркву Велике Госпе у Будиму на благодарење. Напуштени деспот је сада, посредством своје кћерке Маре, коју је био дао султану Мурату II у харем, прихватио, за њега врло повољне предлоге, које му је понудио с обе стране притиснути султан. Султан му је нудио успостављање, 1439. године освојене Деспотовине. Ђурађ је са султаном 12. јуна 1444. године у Једрену склопио сепаратни мир. Уједно је обећао Мурату II да ће посредовати код Владислава I за склапање мира.

Према итинерару Јанка Хуњадија, који је саставио са великом акрибијом румунски медиевист Адријан Русу, Хуњади је од краја јула-почетка августа, када се налазио у Ковину на Дунаву, до 25. јануара, када је боравио у Београду, био одсутан из Земље. Што се тиче итинерара Јанка Хуњадија за 1444. годину Русу прави две грешке. Прва грешка је што он ставља под датумом 25. јун Шомођвар као боравиште Хуњадија, иако у белешци каже да је то нелогично. При томе се позива на повељу *DI 103601*, али врло коректно признаје како му је та повеља била недоступна.²¹⁵

У међувремену онлајн коришћење тог фонда омогућило нам је да оригиналне повеље проверимо. Том приликом се испоставило да се у њој уопште не помиње Јанко Хуњади, већ властелин Шомођвара, Никола Илочки.²¹⁶ До забуне је вероватно дошло из разлога што је и овај био ердељски војвода, као Хуњади. Друга грешка је што Русу уопште не помиње боравак Јанка Хуњадија у Великом Варадину, иако како је то Пал Енгел утврдио, Хуњади је овде склопио мир са Турцима.²¹⁷ Своју породицу, синове и жену, свакако је оставио кући. Другим речима Елизабета Силађи није видела свог мужа у периоду од најмање пола године. Брачни пар Хуњади-Силађи међутим није могао да буде дуго заједно. Њихово заједништво ускоро је прекинуо нови војни поход. Као што је добро познато, млади краљ Владислав I одушевљен успесима зимског похода од претходне године, под утицајем папског легата Тезаринија, не обазире се на супротне савете деспота Ђурђа, одлучио је да обнови рат са Турцима, без обзира што је са њима, у његово име Јанко Хуњади склопио мир.

Нови поход је кренуо 20. септембра 1444. године из Оршаве. Пошто је деспот Ђурађ овај пут остао неутралан, угарска војска је морала да заобиђе територију Србије. Она је морала да иде преко Видина и северне Бугарске ка обали Црног мора, одакле је планирано да се спусти ка Цариграду. Јанко Хуњади је до 9. новембра стигао са војском до Варне, где је у периоду од 9 до 11. новембра дошло до одлучујућег боја са Турцима. Исход битке код Варне је добро познат. Крсташка војска је претрпела катастрофалан пораз. На бојишту су остали

²¹⁵ Rusu Adrian Andrei, *Integhri si interpretari priviotare la itinerarile lui Iancu de Hunedoara*, Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, 27(1990), 181 (11).

²¹⁶ *DI 103601*.

²¹⁷ Engel, *Szegedi eskü*, 77-96.

међу погинулима краљ Владислав и кардинал Ђезарини.²¹⁸ Од вођства угарско-пољске армије се једино Јанко Хуњади спасао. Једног дана 1444 године стигла је потресна вест о поразу код Варне. Бол супруге која се бринула за свог мужа још више су повечавале недеље неизвесности, јер се о његовој судбини у Угарској неко време ништа није знало. Појавио се у Брашову 25. новембра 1444. године.

Елизабета је била достојна супруга таквом славном мужу, који је велики део свог живота проводио далеко од породичног огњишта усред сталних опасности, док је она требала да савлада чежњу и бриге свог срца и да носи тешко бреме одгоја деце и управљања властелинствима. По Жолту Харшањију, у одсуству свог мужа, она је сама регрутовала најамнике.²¹⁹ За све то је морала да црпи довољно снаге из своје душе. С тога су је савременици Елизабету звали „херојском женом“. „Mater ... heroica mulier fuit“, каже аутор посмртног говора одржаног над Матијом у Дубровнику. На овај величанствени назив стекла је оправдање усред недаћа кризних ситуација.²²⁰ Папски посланик 1463. пише о Матији: „Magnam ei adauget aestimationem mater, que cum sit sanctissima et sapientissima mulier, apud omnes est in reverentia et amore“.²²¹ Aurelius Brandolinus даје следећу изјаву, у од њега писаном дијалогу, у уста Ранзана: „Propone tibi rex ... matris tuae prudentiam, severitatem, constantiam, animi magnitudinem ... Qua providentia non modo domum, sed magna ex parte etiam regnum, viro absente ... administravit ...“²²²

Према Жолту Харшањију Јанко Хуњади ни својој супрузи није све саопштавао.²²³ Јожеф Дарваш, мађарски романописац из социјалистичке ере описује је као жену која се брине за свог супруга пред његов одлазак у бој и моли се за њега, клечећи пред крстом.²²⁴

Са великом амбицијом Елизабета је ступила уз бок свог мужа. Нико није био више од ње испуњен свешћу значаја Јанка Хуњадија и предосећајем његове будуће величине. Стога је са нарочитом марљивошћу испуњавала дужности свог

²¹⁸ Рокаи, *Историја Мађара*, 155, погрешно пише да је Мурат II наредио да одсечену главу мртвог краља Владислава I Јагелонца изложе на пијаци у Цариграду. Цариград тада још није био под турском влашћу. Глава Владислава I је уствари изложена на пијаци у Jedrenu.

²¹⁹ Harsányi, n. d., I, 60.

²²⁰ Fraknói, *Mátyás*, 11, напомена бр.**; isti, *Matthias*, 8.

²²¹ Kovachich Martinus Georgius, *Scriptores minores adhuc inediti*, II, Budaе, 1798, 30.

²²² Fraknói, *Mátyás*, 12, напомена бр. 4. У писму папе Каликста III од 16. маја 1458. године.

²²³ Harsányi, n. d., 190.

²²⁴ Darvas, József, *A törökverő*, b. m. (Budapest), 1960, 231-239.

положаја и позива. Умела је да се снађе у свакој ситуацији. Иако је на почетку своје каријере била штедљива домаћица, омогућила је свом мужу да поред витешке руке држави стави на располагање и свој новчаник.²²⁵ Касније, као супруга гувернера државе окружује се владарским сјајем; коначно је играла улогу истинске „краљице мајке“. У исто време указала јој се прилика да докаже своју љубав према мужу и деци тиме, што је била спремна да за њихову част и будућност жртвује своју имовину и да свој живот стави на коцку. Ништа је не карактерише боље од изреке која личи на изреку мајки спартанских јунака, коју јој је саблазан дао на уста, када су убрзо после избора за краља хтели да јој сина лише престола: „Пре да видим сина мртвог, него без круне!“²²⁶

Није јој недостајало ни више образовање, „чији су цветови обилато украшавали једну грану њене породице“. Од њених савременика од изданка Гаразда тројица су се китили ловором песништва. На њиховом челу је био Иван Чесмички, који се под именом Јанус Пантониус овековечио светском славом.²²⁷ Неки од његових кодекса били су украшени грбом породице Гаразда-Силађи који представља из пламена издижућу дивокозу која се поносно придружује прстенодржећем гаврану Хуњадија, којима је издашни уметнички укус Јануса Панониуса, обогатио печујске, острогонске и будимске библиотеке.²²⁸ Овај грб налази се и на сводовима монументалних грађевина. Грб породице Силађи (Гаразда) такође се јавља у капели тврђаве Вајдахуњад.²²⁹

У лапидарију Мађарског националног музеја налази се одломак десног угла (надгробне) плоче која показује дивокозу која израста из шлема на грбу. Није

²²⁵ Fraknói, *Mátyás*, 12. напомена бр. 1; isti, *Matthias*, 8; Из Жигмундових повеља од 17. јануара 1434. и 2. јуна 1435. године сазнајемо, да је Јован Хуњади први пут 1.200 а затим 300 форинти позајмио краљу. (*DI 12574; 12707*).

²²⁶ Fraknói, *Mátyás*, 12; isti, *Matthias*, 8. Извештај посланика мантованског маркгрофа писан са царског двора 28. марта 1459. Мантовански државни архив.

²²⁷ Гробни натпис једног Гаразде помиње три песника члана породице. Fraknói, *Mátyás*, 12; исти, *Matthias*, 8.

²²⁸ Fraknói, *Mátyás*, 13, напомена бр. 1; исти, *Matthias*, 9. У више кодекса бечке дворске и Баварске државне (минхенске краљевске) библиотеке срећемо грб Гаразда.

²²⁹ Fraknói, *Mátyás*, 12; isti, *Matthias*, 9; Nagy Lajos, *Vajda-Hunyad*, 11; Velescu Oliver, *Castelul de la Hunedoara, Scurta privire istorica*, Monunimente si muzee, Buletinul comisiei stiintifice a muzeelor si monumentelor istorice si artistice, I(1958), 59-61; Kenderesi Ferenc, *Vajda-Hunyad var külső tekintetben és ennek történeti leírása az újabb időkig*, Tudományos gyűjtemény, 1831 vol. VIII. Pag. 28; Fillértár nr. 33. 1834 október 10, pag. 257; Arányi Lajos, *Vajda-Hunyad vára, 1452. 1681, 1866.*, *Szóban és képen*, Pozsony, 1867, 3; Möeller István, *A vajda hunyadi vár építési kora*, Budapest, 1913, pag. 11; Schulcz Ferencz, *Archaeologiai levél*, *Archaeologiai értesítő*, 1870, szept. 15. 284; Balogh Jolán, *Az erdélyi renaissance*, I, Kolozsvár, 1943.; Vataceanu V., *Castelul corvinilor din Hunedoara*, Boabe de griu, IV(1933), nr. 7 (iulie), pag. 426.) 8.

познато, одакле је доспео на данашње место чувања. Направљен је од меког камена марга и врло је фино клесан. Историчарка уметности, Јолан Балог је 1933. године изнела претпоставку да плоча представља грб породице Силађи и да је dospела у Музеј из старобудимског дворца Елизабете Силађи. За њену хипотезу међутим до сада нису нађени докази.²³⁰

Мађарски историчар Антал Бала истиче да иако Јанко Хуњади можда није био по пореклу Мађар, својом женидбом са Елизабетом, кћерком богатог великаша, великог жупана из јужних крајева, утопио се у мађарску нацију.²³¹ По Карлу Нерингу савремене старе династије су сматрале Матију Хуњадија „бастардом“ због тога што му је отац био Влах, а мајка Мађарица.²³² Треба нагласити, да су припадници старих, „леgitимних“ династија склапали бар толико мешаних бракова у националном погледу као што су то чинили преци Матије Корвина, а у последњем степену његов отац и његова мајка. Довољно је само истаћи како током историје ниједна краљица Угарске није била по својој етничкој припадности Мађарица.²³³

4.1. МАЈКА

4.1.1. Ладислав Хуњади

Прво мајчинство Елизабете Силађи, односно рођење њеног првог сина Ладислава Хуњадија, историчари стављају у широк временски период од седам година, од 1430. до 1436. године. Према Фракноију Елизабети се 1431/1433. године родило мушко дете, које је у крштењу добило име свог витешког деде, Елизабетиног оца, Ладислава Силађија. Свети Ладислав, херојски мађарски краљ

²³⁰ М. А., Szilágyi-címer ismeretlen helyről, Hunyadi Mátyás a király, Hagymány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 274, 6.1.

²³¹ Balla, н. д., 59.

²³² Nehring, *Matthias*, 195.

²³³ Estók, н. д.; Falvai, н. д.

постао му је светац заштитник.²³⁴ На утврђење године његовог рођења сигуран правац даје нам податак по којем је приликом смрти у марту 1457. године имао 24 године.²³⁵ По Балинту Хоману, Елизабета је родила свог старијег сина Ладислава око 1436. године.²³⁶ Према Бонфинију Елизабета је родила Ладислава и Матију.²³⁷

Према Гашпару Хелтаију и по великом броју писаца, који га следе, Елизабета Силађи је свог првог сина, Ладислава Хуњадија родила у (Вајда) Хуњаду.²³⁸ Према забелешци Јаноша Бајомија, управитеља тврђаве за време власништва Емериха Текелија, који је саставио први за нас сачувани опис и инвентар тврђаве 1681. године, Елизабета је свог првог сина Ладислава родила на једном балкону тврђаве Вајдахуњад 1433. године. То се тешко може усагласити са податком да је Јанош Хуњади тврђаву изградио тек 1452. године.²³⁹ У најновије време Енике Рис-Фогараси изнела је хипотезу да је Елизабета Силађи свог првог сина, Ладислава Хуњадија родила на територији Италије, у лето 1430. Те године је пратила свог мужа, Јанка Хуњадија по Италији, јер је он био већ две године у служби миланског војводе Филипа Марије Висконтија.²⁴⁰

4.1.2. Контрoверзе око датума рођења Матије Хуњадија

Седам година по рођењу Ладислава, Елизабета је родила другог сина 23. фебруара 1440. године. За свеца заштитника родитељи су му изабрали Апостола Матију. Избор је пао на овог свеца без сумње зато што им је син дошао на свет дан пре дана Светог Матије.

Фракнои сматра да се тачан дан и година Матијиног рођења не могу утврдити са потпуном сигурношћу због недостатка савремених података.

Најстарији извор у којем налазимо забележен датум његове смрти је посмртни говор одржан у Дубровнику после Матијине смрти. У њему је написано да је краљ Матија рођен 23. фебруара 1443. године. Аутор говора је Илија Лампридијев Цријевић, овенчани песник и управник дубровачких школа.

²³⁴ Fraknói, *Mátyás*, 13; исти, *Matthias*, 9.

²³⁵ Held, н. д., 10.

²³⁶ Hóman-Szekfű, н. д., 433.

²³⁷ Bonfini, *Decades*, III, 95; Bonfini, *Magyar tizedei*, 584.

²³⁸ Heltai, н. д., 203; Kenderesi, н. д., VII, 37; NN, *Hunyadvár*, *Fillértár*, 1834, octóber 11.

²³⁹ Nagy, *Vajda-Hunyad*, 14.

²⁴⁰ Rűß-Fogarasi, *Die Frauen*, 195.

Цријевић каже да је из више обавештења преузео да је Матија рођен „седме календе марта 1443. године“.²⁴¹

Више од пола века касније Гаспар Хелтаи је у својој историји означио 27. фебруар 1443. године као датум крлајевог рођења.²⁴² Овај датум стоји и на бронзаној плочи, која је постављена на родној кући Матије Корвина. Тај податак такође су преузели аутори *Коложварског водича*, Лајош Келемен и Јанош К. Фодор.²⁴³

Ова два датума су у супротности са белешкама оних који говоре о његовом животном добу у време његовог избора.

Млетачки посланик Томази на дан избора извештава да нови краљ „од прилике има осамнаест година“. Према томе рођен је 1440. године.²⁴⁴

Извештаји кардинала Карвахала нису остали, али је податке из њих је црпео његов колега, кардинал Енеја Силвије, који неколико недеља после избора са сигурношћу каже за Матију да има 18 година.²⁴⁵ У делу, *Historia Bohemiae* пак каже да је истодобан са Ладиславом В, који се родио 1440. године.²⁴⁶

Посланик миланског војводе на царском двору Ђовани де Улисис 18. фебруара 1458. из Бечког Новог Места јавља да је Матија двадесетогодишњак. „E da etade de XX anni“.²⁴⁷

Пошто је избор Матије привлачио пажњу не само због његовог порекла већ и због његове младости, морамо предпоставити, како су посланици папе и Млетачке републике настојали да прибаве веродостојне информације. Ако је дакле Матија 1458. имао само 15 година, сигурно неће да јављају да је Матија осамнаестогодишњак. Три године, поготово у оно доба чинило је велику разлику. Разумљиво је да су у Бечком Новом Месту сматрали за двадесетогодишњака осамнаестогодишњег младића, кога су недавно пре тога видели у Бечу, али петнаестогодишњака никако не би могли да сматрају двадесетогодишњаком.

²⁴¹ Fraknói, *Mátyás*, 74; исти, *Matthias*, 9; Hegedüs, н. д., 42-46, 57.

²⁴² Fraknói, *Mátyás*, 74; исти, *Matthias*, 9; Heltai, н. д., 203.

²⁴³ Kelemen Lajos-K. Fodor János, *Kolozsvári kalauz*, Radnóti Dezső, *Erdélyi kalauz*, IV, Kolozsvár, 1902, 24.

²⁴⁴ „Giovane de anni circa 18“. Fraknói, *Mátyás*, 74; исти, *Matthias*, 9; Nagy-Nyáry, *Diplomáciai emlékek*, I, 3.

²⁴⁵ Fraknói, *Mátyás*, 74; исти, *Matthias*, 9; Aeneas Sylvius, *Epistola CCCXXIII*, *Opera*, Basel, 1551, 815; исти, *De Europa*, *Opera*, Basel, 1551, 390.

²⁴⁶ Fraknói, *Mátyás*, 74; исти, *Matthias*, 9; Aeneas Sylvius, *Historia Bohemiae*, *Opera*, Basel 1551, LXXI. поглавље.

²⁴⁷ Fraknói, *Mátyás*, 74; исти, *Matthias*, 9.

По мађарским историчарима са краја XIX века Јожефу Салаију и Лајошу Баротију Матија се родио такође 1440. године.²⁴⁸

Веродостојност забелешке Томазија и Енеја Силвије подкрепљује дневник из 1469. године, који су водили посланици града Герлица. Они пишу да су стигавши 1. јуна у Вроцлав посетили папског посланика који је тамо боравио и од њега су обавештени да Матија живи тридесету годину свог живота. „Dixit cum fore in XXX anno“.²⁴⁹ Приближна овом је белешка папског легата који је 1462. деловао у Угарској, по којој је Матија, када је почетком 1457. године пао у заробљеништво имао шеснаест година. „Ad sexdecim annos aetatis pervenerat“.²⁵⁰ Напротив, податке дубровачког говорника и Хелтаија подкрепљује Ранзан. По њему је Матија приликом свог избора достигао своју петнаесту годину.²⁵¹ Овом датуму је близак и Галеотто Марзио, који је неко време боравио на Матијином двору и који у свом делу посвећеном његовом величању, поновљено помиње да је Матија имао само четрнаест година када је изабран²⁵²

Бонфини, који би највише био позван да одагна сваку сумњу, исту само повећава. На три места говори о Матијином добу. На првом каже, како је приликом избора (почетком 1458.) имао седамнаест година; на другом, да је у пролеће 1468. пунио двадестидругу годину, дакле рођен је 1441, а на трећем да је приликом смрти у пролеће 1490. имао четрдесетседам година, рођен је дакле 1443.²⁵³ Фракнои, упоредивши све податке који су му стајали на располагању, као годину рођења прихватио је забелешку Томазија и Енеја Силвије, а у погледу месеца и дана прихватио је дубровачког говорника.²⁵⁴ Иако је према Балинту Хоману Елизабета родила Матију око 1440. године,²⁵⁵ мађарски научно-политички кругови, предвођени његовим рођаком, председником мађарске владе, грофом Палом Телекијем, прославили су петстогодишњицу рођења краља Матије 1940.²⁵⁶ На овакво опредељење вероватно је утицало то што је те године враћен

²⁴⁸ Szalay-Baróti, н. д., 231.

²⁴⁹ Fraknói, *Mátyás*, 74; исти, *Matthias*, 9; Palacky, *Fontes*, XX, 590.

²⁵⁰ Fraknói, *Mátyás*, 74; исти, *Matthias*, 9; Kovachich, *Scriptores minores*, II, 24.

²⁵¹ Fraknói, *Mátyás*, 74; исти, *Matthias*, 9; Ranzanus, *Indices*, XXX поглавље.

²⁵² Fraknói, *Mátyás*, 74; исти, *Matthias*, 9; Galeotto Marzio, *De Mathiae dictis et factis* u IV i XII поглављу;

²⁵³ Fraknói, *Mátyás*, 74; исти, *Matthias*, 9; Bonfini, *Decades*, III. L. IX, XV. L. II, IV. L. VIII.

²⁵⁴ Fraknói, *Mátyás*, 73-74; исти, *Matthias*, 9.

²⁵⁵ Hóman-Szekfű, н. д., 433.

²⁵⁶ Teleki Pál, *Mátyás emlékkönyv*, I-II, Budapest b. g. (1940).

део Трансилваније који је до тада припадао Румунији. Само три године касније када је већ прошла еуфорија изазвана тим догађајем, Калман Гуот поново је изнео тврђење да је Елизабета ипак родила Матију (24. фебруара) 1443. године.²⁵⁷ Ово је прихватио и Лајош Елекеш.²⁵⁸ и у најновије време Тудор Салагеан.

Није спорна само година, већ и дан рођења Елизабетиног другог сина. На спомен плочи постављеној на родној кући краља Матије у Клужу 1887. године стоји како је он рођен 27. марта 1443. године, док на претходној табли из 1758. године стајао је датум 27. марта 1444 (!) године.²⁵⁹

По Палу Енгелу, Матија је, ако је веровати једном његовом каснијем хороскопу имао 15 година када је ступио на престо.²⁶⁰

Према млађим мађарским историчарима Чили Биро и Балажу Кертесу, друг и саборац Јанка Хуњадија, касније картузијански монах, Андреас Паннониус видео је по свом исказу краља Матију, када је 1444. године био присутан на његовом крштењу.²⁶¹ У средњем веку деца су се обично крштавала одмах после рођења због страха да не умру некрштена.²⁶² Било би крајње необично, уколико се Матија Хуњади родио 1440. да је тако религиозна мајка, као што је била Елизабета Силађи, крстила свог сина тек након четири године. Андреас Паннониус међутим у свом делу о краљевским врлинама, посвећеним Матији не помиње годину, у којој се тај сусрет одиграо.²⁶³

Немачки биограф Матије Корвина из XVIII века, Игнац Аурел Феслер у своје дело унео је дирљиву епизоду по којој је Елизабета Силађи дочекала свог мужа Јанка приликом уласка у Клуж, на повратку из његовог победоносног похода 1443., са својим новорођеним сином Матијом. „Њега је славом опијени отац узео у руке и павши на колена захвалио се Свевишњем на слаткој награди за

²⁵⁷ Teleki József, Hunyadi eredete, Pest, 1851; Forster Gyula, Hunyadi János származása és a vajdahunyadi freskók, Magyarország műemlékei, IV.; Oszwald Arisztid, Hunyadi ifjúsága, Történeti szemle, 1916, 1917; Guoth Kálmán, Mikor született Mátyás király?, Kolozsvári szemle, II/3 (1943).

²⁵⁸ Elekes, *Hunyadi*, 90, белешка 46.

²⁵⁹ Salagean Tudor, The birthplace of king Matthias, Bárány Attila-Györkös Attila, Matthias and his legacy, Cultural and Political Encounters between East and West, Papp Klára, Speculum Historiae Debreciniense, 1, A Debreceni egyetem Történelmi intézete kiadványai, Debrecen, 2009, 447.

²⁶⁰ Engel Pál, Szent István birodalma, A középkori Magyarország története, Glatz Ferenc, História könyvtár, Monográfiák, 17., Budapest, 2001, 249.

²⁶¹ Bíró Csilla-Kertész Balázs, *Az angyal küldte korona motívuma Mátyásnál*, Századok, 2007, 2. sz. 366-367.

²⁶² Delimo Žan, Greh i strah u srednjem veku, Stvaranje osećanja krivice na Zapadu od XIV do XVIII veka, Novi Sad, 1986.

²⁶³ Fraknói Vilmos, *Andreas Pannonius*, Magyar könyvszemle, 1879, 114.

своје жртве, које је усред хиљаде опасности и препрека поднео небесима на олтару отаџбине”.²⁶⁴ Из овог лирског описа може се закључити, како је Феслер, иако не помиње изричито датум Матијиног рођења, сматрао да је Елизабета подарила живот свом другом сину 1443. године. Јер, да се Матија раније родио, његов отац који би га на основу Феслеровог описа први пут видео, видео би свог сина пре похода те године. Питање је да ли је Јанко Хуњади после зимског похода свратио у Клуж? Састављач Хуњадијевог итинерара, румунски историчар Адријан Русу барем не зна за то. Наравно, Елизабета Силађи је могла да се нађе са својим мужем и на неком другом месту, као на пример у Темишвару, где је барем Јанково присуство, ако не и Елизабета посведочено изворним податком.²⁶⁵

Осамдесетак година касније, друго од стране Ернста Клеина, исправљено и допуњено издање Феслеровог дела оставило је отвореним датум године рођења Матије Хуњадија. Према њему 25. јануара 1458. „Матија је приликом свог избора имао петнаест или највише осамнаест година“.²⁶⁶ Рођен је дакле 1440 или 1443. године.

По Миклошу Кренеру, писцу есеја о краљу Матији са почетка XX века, он се родио седам година после свог брата. По Кренеру љубав његових родитеља више није био страствена, путена као пре. Овако велико временско раздобље између рођења првог и другог детета показује како је та љубав била мирнија, озбиљнија и дубља и да је потицала из уважавања. Тако је на дете прешло сретна мешавина природе родитеља.²⁶⁷

4.1.3. Место Матијиног рођења

За разлику од датума рођења њеног сина, у колективној историјској свести опште је познато место, где се одиграо тај не само за породицу Хуњади већ, како се испоставило и за ђитаву Угарску значајан догађај. Елизабета се породила у Коложвару (Клужу, Служ Напоца Румунија), у једној скромној кући старог града, која је преживела недаће пет и по векова и представљајући непрекидно слављени

²⁶⁴ Fessler, н. д., 24-25.

²⁶⁵ Rusu, н. д., 181 (11).

²⁶⁶ Fessler-Klein, н. д., 9.

²⁶⁷ Krenner, н. д., 39.

предмет пијетета две нације, мађарске и румунске до данашњег дана стоји. Повеља Ђорђа II Ракоција од 18. децембра 1648. године преписује повељу краља Матије у корист његове родне куће, насталу 28. августа 1467.²⁶⁸ 28) Кућа је 1888. обележена спомен плочом.²⁶⁹ Ту кућу саградио је 1442. године Сас, Стефан Колб, власник винограда.²⁷⁰ Према Гашпару Хелтају, Елизабета се породила дошавши из Силађа у Клуж, у Старом Граду, у каменој кући једног богатог виноградача, а он је био Сас.²⁷¹

По *Коложварском водићу* Лајоша Келемена и Јаноша К. Фодора, кућа је у време порођаја Елизабета Силађи, била у својини једног Мађара по имену Јакова Мехфија. Кућу је од њега је наследио његов зет, саски грађанин, Стефан Колб. По ауторима овог дела та кућа је била уобичајено место где су у Клужу одседали, гувернер Јанко Хуњадији и његова супруга Елизабета Силађи.²⁷²

После одрастања, иако емотивно везан за мајку, Матија је мало боравио у својој родној кући и у Клужу уопште. Једна од таквих прилика била је, када је 1467. године ишао против ердељских побуњеника. Тада је одсео у својој родној кући, која је прешла у његову својину. По Жолту Харшањију, он је том приликом, подсетивши се успомена из детињства, видео лице своје мајке како се нахгла над њим.²⁷³ ПРИЛОГ БР. 6.

Средњовековне породице карактерише високи наталитет, иако је било и супротних примера, поготово у вишим круговима. Стога се намеће питање да ли и због чега је Елизабета имала само двоје деце? Да ли између Ладислава, рођеног 1433. и Матије рођеног 1440. односно 1443., значи у интервалу од седам или чак десет година, није родила ниједно дете? Поставља се питање који су то били разлози? Узрок томе би се могао потражити у честом одсуству њеног мужа Јанка Хуњадија. Захваљујући околности што његов итинерар познајемо тако рећи из дана у дан, можемо доста тачно утврдити колико је он био кући и уопште заједно

²⁶⁸ Kovács András, Placa comemorativa a casei Bocskai din Cluj, Salagean Tudor-Mitu Melinda, Principele Stefan Bocskai si epoca sua, Cluj-Napoca, 2006, 109; Salagean, н. д., 448. Датум 27. март 1443. године прихвата и (R.), Kolozsvár, Magyar városok, 374.

²⁶⁹ Fraknói, Mátyás, 13 и белешка 4; исти, *Matthias*, 10-11.

²⁷⁰ Salagean, н. д., 447-451; Szilágyi Sándor, *Erdélyország története, tekintettel művelődésére*, I., Pest, MDCCCLXVI, 140: (R.), *Kolozsvár. Magyar városok*, 374.

²⁷¹ Heltai, н. д., 203; Békefi Remig, Mátyás és az iskola, Márki Sándor, Mátyás király emlékkönyv kolozsvári szobrának leleplezése alkalmára, Budapest, 1902, 172.

²⁷² Kelemen- K. Fodor, н. д., 24.

²⁷³ Harsányi, н. д., II, 167.

са својом супругом у периоду када су им се рађала деца.²⁷⁴ А ако је и родила, намеће се питање ко су била та деца и ког су била пола и која им је била судбина? У средњовековним изворима је познато да некада рано умрла деца нису оставила никаквог трага. Да ли су умрла одмах након рођења или нешто касније није познато. У сваком случају она је у периоду и након седам до десет година после рођења свог првог детета за које знамо, била у стању да роди друго дете. Ако се узме да је приликом рођења Ладислава имала двадесетитри године, када је родила Матију, морала је имати тридесет до тридесетри године. То у сваком случају сведочи да је она и у својим зрелим годинама сачувала своје здравље и репродуктивну способност.

Једно од најприроднијих и неутуђивијих материнских права и дужности је исхрана, односно дојење детета. У средњем веку жене из нижих сталежа уколико су имале млека удовољавале су тој обавези, шта више вишкове свог млека радо су давале деци оних мајки које не би имале сопственог млека. С друге стране мајке из виших сталежа често би ангажовале из природних или друштвених разлога дојиље - дадиље. То је у извесној мери представљало статусни симбол. Изгледа да ни Елизабета Силађи није сама хранила свог млађег сина, већ да је обављање ове дужности поверила дојиљи.

О томе сведочи околност да је у Риму, у цркви Санта Кроче деи Лукези (Santa Croce dei Lucchesi) сачувана надгробна плоча дојиље - дадиље краља Матије. Њен текст према дешифровању и транскрипцији Вилмоша Фракноија и Флорија Банфија у оригиналном латинском језику гласи овако: „Elisabetae, nutrici Mathiae regis Ungarorum filius benemerenti (bonae memoriae) fecit, Vixit annos 55. Neic subest habitura requietem“. Што у преводу значи: „Елизабети, хранитељки Матије краља Угара, добре успомене, син направио. Живела 55 година“. Фракнои са правом наглашава како је на избор дојиље - дадиље у првом реду морала да утиће Матијина мајка.²⁷⁵ Ако је пак то тврђење Фракноија тачно, поставља се питање да ли је коинциденција што се и дадиља звала Елизабета, као мајка њеног дојенчета.

²⁷⁴ Rusu, н. д., 181 (11); Engel, *Szegedi eskü*, 77-96.

²⁷⁵ Fraknoi, *Mátyás dajkája*, 603-606; Banfi, *Ricordi*. 141. За дојиље у XV веку у средњој Европи и Медитерану: Блехова-Челебић Ленка, *Дојиље у латинским списима которских нотара (1331-1472) године, Средњовековна историја Црне Горе, Зборник радова са округлог стола „Неријешена питања средњовековне историје Црне Горе“*, одржаног у Подгорици Историјски институт Црне Горе, Подгорица, 1999; 295-518; иста, *Žene srednjovjekovnog Kotora*, Podgorica, 2002, 198-199;

О пивржености деци и мужу види се што је „Често ... када је његова мајка, са сузама ганућа у очима са напетом пажњом слушала препричавање издржане опасности и извојеване победе свог мужа, да би затим пригрливши своју децу свом вруће куцајућем срцу пожурила к олтару Божје куће, да се захвали Свемогућем за његове милости.“²⁷⁶

Као брижну мајку такође је описује Јожеф Дарваш, признати мађарски писац епохе социјализма. У свом историјском роману о Јанку Хуњадију, он пише, како је Елизабета одбила да учествује у весељу поводом мужевљеве победе, не хтевши плесати са њим том приликом, како би се повукла у своје одаје и посветила деци.²⁷⁷

Сам краљ Матија је признао Бонфинију да поред брижног одгоја Ивана Витеза, прохтев и уважавање вишег степена културе пробудила је у њему његова мајка.²⁷⁸ Пиетро Ранзано каже како је Ладислав Хуњади ишао са оцем у војне походе, „*Mathias vero, cum esset adhuc puer, quoties eius parens versabatur in rebus gerendis, domi apud Elisabetham matrem educabatur*“.²⁷⁹

Супротно тврђење изнео је Реже Сегеди. Он каже да „знамо, како је Јанко Хуњади волео да и на важне путеве поведе свог сина Матију, јер је могао да користи помоћ образованог дечака.“²⁸⁰

У мађарској белестрици васпитање Матије Хуњадија од стране његове мајке нашироко описује романописац Жолт Харшањи. По њему она се посветила у већој мери позиву домаћице и васпитању свог млађег сина, нарочито када је њен муж разрешен службе гувера и вративши се у Вајдахуњад, преузео од своје жене управљање огромном породичном имовином. По овом писцу мајка је Матију увек васпитавала тако да своје осећаје гуши у себи. Матија се по Харшањију и касније сећао бројних снажних шамара, којима га је мајка васпитавала, док му је отац био на бојишту.²⁸¹

Le Roa Ladiri Emanuel, *Montaju, oksitansko selo od 1294. do 1324*, Sremski Karlovci-Novi Sad, 1991, 226; Duby Georges, *Vitez, žena svećenik, Ženidba u feudalnoj Francuskoj*, Split, 1987, 97.

²⁷⁶ Fraknói, *Mátyás*, 15; isti, *Matthias*, 11.

²⁷⁷ Darvas, н. д., 31-39.

²⁷⁸ Bonfini, *Decades*,; Szontagh, н. д., 37.;

²⁷⁹ Ranzanus, *Epithoma*, 156; Florianus Matthias, *Historiae hungaricae fontes domestici IV*, Budapest, 1885, 248-251; Динић, *Петар Ранзано*, 38.

²⁸⁰ Szegedy, н. д., 57.

²⁸¹ Harsányi, н. д., I, 5-6, 8, 14, 21, 33, 34, 127.

До таквог закључка дошли смо јер је у Клужу Матија стекао прве основе свог образовања. Гашпар Хелтаи, пошто је описао Матијино рођење, каже: „Ту је остала госпођа Елизабета после порођаја неколико година и ту су њеног сина, Матију, први пут водили у школу“.²⁸²

Превазилази оквире овог рада, тражење узрока оваквог васпитања и образовања Матије Хуњадија. Нека нам буде слободно само да напоменемо, како то питање у досадашњој литератури нико није поставио. Нама се чини да је врло вероватн разлог томе био тај што су Матији његови родитељи, отац Јанко Хуњади и мајка Елизабета Силађи, као другорођеном, наменили црквену каријеру.

4.2. ДВОСТРУКА СРПСКА СВЕКРВА

4.2.1. Несуђена свекрва

Смрћу Владислава И, Угарска је поново остала без краља. Када се сазнало за катастрофу код Варне и нестанак краља, угарски сабор изабрао је, као врховни управни орган државни савет. Овај је извршну власт поверио седморици капетана, поделивши међу њима Земљу. Један од капетана био и повратник са Варне Јанко Хуњади. Када се уверио у тачност смрти Владислава I угарски сабор је одлучио нда не бира новог краља већ да потврди избор Ладислава V Посмрчета, под условом да га његов рођак и старатељ, Фридрих III Хабсбуршки заједно са круном врати за Угарску. Пошто угарски сталежи нису могли да се споразумеју са Фридрихом III, који је одуговлачио преговоре, одлучили су да до пунолетства Ладислава V власт повере једном гувернеру. За гувернера је 1446. године изабран Јанко Хуњади.

Како би се осветио Османлијама за пораз код Варне и вратио свој пољуљани углед непобедивог војсковође, Хуњади је, чим се учвстио на власти организовао нову офанзиву против Турака. У јесен 1448. године повео је велики поход против њих. Ђурађ Бранковић ни овај пут није дозволио пролаз угарској војсци кроз његове територије, али Хуњади, не базирујући се на његове протесте прешавши Дунав код Ковина, продро је долином Мораве до Сталаћа, одакле је

²⁸² Heltai, n. d., Békefi, n. d., 172.

(преко касније по њему назване) клисуре стигао на Косово поље, где је требало да се састане са четама Скендербега, албанског великаша, који се био побунио против владавине Османлија. Међутим, Скендербег се до тада већ био повукао испред надмоћног непријатеља, тако да је Хуњади морао сам да се супротстави Турцима. У (другој) косовској бици која се одиграла 17/18. октобран 1448. године, његова војска је претрпела тежак пораз.

Сам Хуњади је заробљен, али је успео да побегне. Затражио је уточиште на двору Ђурађа Бранковића у Смедереву. Пружено уточиште огледало се у томе да је деспот затворио Јанка Хуњадија. Касније га је ослободио само под условом да му врати поседе у Угарској, које му је био одузео због његовог одбијања да учествује у ратовима против Турака. Поред тога Ђурађ је хтео да своју унуку Јелисавету, кћерку његове кћерке Катарине и Улриха Цељског уда за Хуњадијевог старијег сина Ладислава. Ладислав би остао као талац на Ђурађевом двору. Деспот Ђурађ је на заузимање угарских великаша пустио Јанка Хуњадија, али тек пошто се овај заклео на постигнути споразум. По његовом ослобођењу из смедеревског заробљеништва, Папа Никола V ослободио је Хуњадија од заклетве, као изнуђене. Хуњади је 1450. године заузео сва деспотова добра у Угарској. Јанко Хуњади и Ђурађ Бранковић су се измирили тек 1451. године.

Исте, 1451. године, када су се Ђурађ Бранковић и муж Елизабете Силађи, Јанко Хуњади измирили, умро је султан Мурат ИИ. Њега је наследио син Мехмед (Мухамед) II. Нови султан својим приоритетним задатком сматрао је ликвидацију остатака Византије. Стога је одложио освајања у правцу севера-северозапада, према још постојећим балканским државама, Србији и Босни, као и Угарској. Захваљујући тој околности ове Земље су добиле кратак предах од напада Османлија. Њихови државни руководиоци требали су то да искористе на најбољи могући начин. Они међутим нису искористили ту последњу прилику. Иако су се Ђурађ Бранковић и Јанко Хуњади измирили, то помирење показало се пролазним.

На то је у првом реду утицало погоршање положаја Јанка Хуњадија у самој Угарској. Већ идуће, 1452. године, противници цара Фридриха III Хабсбуршког у Аустрији и Угарској, предвођени цељским грофом Улрихом, као и Ладиславом Горјанским, палатином Угарске и Николом Илочким, другом Јанка Хуњадија у

ердељском војводству, којима се придружио и Хуњади, присилили су га уговором у Бечком Новом Месту 1452. године да отпусти Ладислава V Посмрчета и да се одрекне старатељства над њим у корист Улриха Цељског. Тиме је престала гувернерска функција Јанка Хуњадија. Он је заузврат за признање његових заслуга именован вечитим, уствари наследним бистричким жупаном (цомес перпетуус, грофом) и генералним капетаном Угарске. Обе функције уствари су биле изговор за његово одстрањење са двора.

Отпуштен са високим признањима, пошто тренутно није претила опасност од турског напада, Хуњади је могао да се врати кући. Чинилио се, како после дугих година избивања, може посветити својој породици, синовима Ладиславу и Матији, као и својој верној супрузи Елизабети Силађи. Угарска међутим није могла дуго без Јанка Хуњадија. Пошто је 29. маја 1453. године заузео Цариград, султан Мехмед II, окренуо се ка Србији, која је представљала једину препреку на његовом путу за Угарску. Пошто је одморио своју војску Мехмед II је почео да припрема напад на Српску деспотовину. Угрожени Ђурађ Бранковић обратио се поново за помоћ Угарској, односно Јанку Хуњадију.

Одазивајући се позиву свог некадашњег непријатеља, Хуњади је 22. јула 1454. године кренуо из Сегедина преко Бечеја у јужне крајеве Угарске. Он је 10. августа био у Ковину. Између 28. августа и 9. септембра био је у Београду, а 29. септембра у смедеревској скели. Одавде је у октобру, прешавши Дунав, преко Крушевца продро са својом војском до Пирота. У повратку је спалио Видин и преко Мелковца и Дриновца вратио се за Београд. Овај његов последњи поход на тлу Србије остао је без већег ефекта и трајнијих резултата. Он није могао да онмете Мехмеда II у његовим освајачким намерама. Стога ће идуће 1455. године Јанко Хуњади предузети нови поход, овај пут за Влашку.

Крајем 1454. године опет га налазимо како иде у јужне крајеве Угарске. Кренувши 1454. године Хуњади је Дунавом, преко Батине (28. новембра) и Петроварадина (19. децембра) стигао за Београд, где је боравио 27 и 28. децембра. До новог похода против Турака дошло је тек у јесен 1455. године. Према сазнању Дубровчана од 20. новембра Хуњади је „accessus ad Vlachie partes“, „ad Vlachim castra movit“ i „andato in lo Vlachia cum lo exercito“. Треба напоменути, како су ова три податка измакла пажњи Адријана Русуа, иначе врло акрибичног румунског

научника, на чији смо се итинерар ослањали. Из похода по Влашкој, чему су Дубровчани приписивали одустајање напада Мехмеда II на Србију, Хуњади се вратио за Ердељ. Шеснаестог децембра налазимо га у Марошвашархељу (Tirgu Mureş, Румунија).

Била тачна или не примедба Дубровчана, задржавање турске офанзиве је у сваком случају било кратког века. У међувремену, међутим, пошто је минула тренутна опасност по Србију, а смрћу Јелисавете Цељске прекинуте су њихове родбинске везе, односи Ђурђа Бранковића и Јанка Хуњадија су се опет погоршали. Овај пут захваљујући српско-мађарских односа имало је и по Елизабету Силађи врло озбиљне личне последице. Деспотови људи су наине 1455. напали њену браћу Ладислава и Михајла Силађија. Михајло је успео да се спасе зајашивши свог коња, али је Ладислав убијен. Не располажемо никаквим подацима, како је Елизабета поднела смрт свог брата Ладислава.

Односи породице Хуњади и Силађи с једне и Бранковића с друге стране стално су се мењали. Час су били пријатељски, чак срдачни, час затегнути до отвореног непријатељства. Следећи уобичајену праксу савремених супарничких владарских и великашких породица, деспот Ђурађ Бранковић и брачни пар Хуњади-Силађи прибегли су склапању политичког брака међу њиховим потомцима. Ладислава Хуњадија старијег сина Јанка и Елизабете верили су са Јелисаветом, унуком деспота Ђурђа Бранковића, кћерком грофа Улриха II Цељског и Катарине (Кантакузине) деспотове кћерке. Она је требала да буде јемац будућег мира између ових супротстављених породица.

После сукоба са деспотом Ђурђем Бранковићем, због похода Јанка Хуњадија на Косово против Турака 1448. године, а који Деспот није одобравао, дошло је до заробљавања Јанка Хуњадија од стране Ђурђа Бранковића. Стога је веридба Ладислава Хуњадија и Јелисавете Цељски раскинута.²⁸³

4.2.2. Нежна свекрва

У лето 1451. године у Смедереву су обновљени преговори међу противницима са циљем да се између Ђурђа Бранковића и Јанка Хуњадија склопи

²⁸³ Костић Мита, *Опис војске Јована Хуњадија при поласку у бој на Косово*, Гласник Скопског научног друштва, 1(1925), 1; 79-91;

сталан мир. Дана 7. августа склопљен је споразум. Једну његову тачку сачињавао је план за склапање брака између Матије Хуњадија, млађег сина Јанка и Елизабете и десетогодишње Јелисавете Цељске. Као датум свадбе одређен је 6. децембар 1453. године.²⁸⁴ По произвољном саопштењу Жолта Харшањија, Матију је мајка накнадно обавестила о веридби.²⁸⁵ У историографији до сада није примећено потпуно погрешно тврђење угледног словеначког историчара Милка Коса, који је мишљења, како је Јелисавета Цељска била удата прво за млађег сина Елизабете Силађи, Матију Хуњадија, а потом за старијег, Ладислава.²⁸⁶

Њен други брат, Михајло Силађи је међутим 17. децембра из освете за братовљеву смрт, из заседе напао Ђурђа Бранковића и одсекао му два или три прста на десној руци. Михајлови људи су одвели рањеног деспота за Београд. Из заробљеништва је пуштен тек кад га је као талац заменила његова жена Јерина. Наводно му је син Лазар после одуговлачења платио огроман откуп. Осим тога деспот је морао Силађију да преда своја добра; Бечеј и Шомљо (Вршац). На тај начин су се односи Хуњади-Силађија са деспотом Ђурђем управо уочи одлучујуће турске офанзиве на њихове државе радикално погоршали. Захваљујући посредовању краља Ладислава V, страсти су се тешком муком ипак смириле.²⁸⁷

У међувремену султан Мехмед II је одлучио да крене против Србије и Угарске у њихово коначно освајање. Дубровчани су 12. марта 1456. године јавили краљу Ладиславу V да је султан, који хоће да заузме Смедерево и Београд, стигао за Скопље. Месец дана касније такође су обавестили Јанка Хуњадија, другу најодговорнију личност за одбрану јужних граница Угарске, У пролеће 1456. године огромна турска војска, предвођена лично султаном Мехмедом II, кренула је ка Дунаву. Поставило се питање какав ће став према опасности од османске најезде да заузму највиши функционери угарске државе? На двору је завладала

²⁸⁴ Fraknói, *Mátyás*, 25; исти, *Matthias*, 20; Спремић Момчило, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд, 1994, 179, 336, 364, 365, 453, 454, 474; ; Ређеп Јелка, *Катарина Катакузина*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, 9(1966), 157-161; Harsányi, н. д., I, 27.

²⁸⁵ Harsányi, н. д., I, 27, 77.

²⁸⁶ Кос Милко, *Историја Словенаца од досељења до петнаестог века*, *Историска библиотека*, I коло, 3. књига, Београд, 1960, 331, 335.

²⁸⁷ Јиречек, I, 380-381; Kiss Károly, *Hunyadi János utolsó hadjárata Bolgár és Szerbországban 1454-ben, s Nándorfejérvár fölmentése a török táborításától*, A nándorfejérvári diadal negyedik százados napján július 21. 1856. előterjesztette, Különlenyomat a M. academiái Értesítőből, Pest, 1857, 45.

паника. Ладислав V и његов заштитник, Улрих Цељски, побегли су из Будима за Беч.²⁸⁸

Јанко Хуњади и његова жена Елизабета Силађи хтели су да прославе свадбу са сјајем који би доликовао положају њихове породице и породице њихове снаје и да пребивалиште младог брачног пара снабдеју свим могућим луксузом и удобношћу тог доба. Послали су поверљиве дворске људе у Венецију, која је тада била највеће тржиште уметности и занатства Истока и Запада. Наменили су за то доба баснословну суму од 8.000 дуката за куповину накита, златних тканина и других луксузних артикала. Повереници Хуњадија сматрали су да за задовољење укуса и прохтева њихових налогодаваца та сума није довољна и предвиђени износ су прекорачили са пет хиљада дуката. За прекорачени износ влада Млетачке републике је гарантовала у трајању од четири месеца код својих трговаца. О томе је сачувана одлука млетачког сената од 20. марта 1453., која је донета на молбу Јанка Хуњадија. То другим речима значи да је на свадбени поклон за снају Елизабете Силађи потрошено 13.000 златних дуката.²⁸⁹

Брак је тада благословљен од Римокатоличке цркве („*ritu Sancte christiane ecclesie*“), иако је према споразуму млада остала у православној вери („*ipsa in ritu fidei Grecorum permaneat*“) и са њом остали „грчки пресбитери“. ²⁹⁰ Није познато одакле Жолт Харшањи узима да је Јелисавета пре венчања прешла на римокатоличку веру, када тога у брачном уговору, на који се он позива нема, нити је то тврдио, колико нам је познато, било ко од историчара.²⁹¹ С обзиром на младо доба брачних другова, остварење брака одложено је док невеста не буде напунила четрнаест година, што је забележио и писац Цељске хронике. Јелисавета Цељска се у пратњи своје свекрве доселила у тврђаву Вајда-Хуњад, док је Матија, као краљев коморник, остао на будимском двору. Елизабета Силађи је своју снају уистину мајчински пригрлила. Из писма Јанка Хуњадија и Елизабете од 8.

²⁸⁸ Спремић, *Десном Бугађ*, 471-480.

²⁸⁹ *Deliberationes del Senato, Secreta 1450-1453. p. 189*(в'PM), од 20. марта 1453. године; Fraknói, *Mátyás*, 26; исти, *Matthias*, 23; Harsányi, н. д., I, 37.

²⁹⁰ Roszner Ervin, *Régi magyar házasságjog*, Budapest, 1887, 111-113, 116, 135-160, 245-269, 293-298, 308-312; Pór Antal, *Tarka képek a középkorból (történelmi csevegés)*, *Almanach az MDCCCXC évre*, kiadja a Szent-István társulat, Budapest, 1890, 60-63; DI 37614; Kronos Franz, II, Graz, 1883.; Szalay-Baróti, н. д., 200, 201.; Fraknói, *Mátyás*, 31, напомена бр. 2; Hermann Amandus, *Capistranus triumphans seu historia fundamentalis de Sancto Joanne Capistrano*, Coloniae, 1700, 508; Nagy, *Vajda-Hunyad*, 14; Hofer J., *Johannes von Capestrano*, Innsbruck-Wien-München, 1936.

²⁹¹ *DI 37614*; Harsányi, н. д., I, 97-98.

септембра 1455. године видимо, како Јелисавету Цељску називају кћерком и снајом.²⁹²

Јелисавета Цељска је убрзо задесила тешка болест. Појавили су се ћиреви по телу. Ускоро су се јавиле и исцрпљујуће температуре. Њен муж и његови родитељи спасење младог живота нису очекивали ни од медицинске науке, нити од пожртвованог лечења, већ од чудотворног посредовања једног „Божјег слуге“, Ивана Капистрана.

Поводом тога Жолт Харшањи је описао измишљени дијалог између њеног оца Улриха Цељског и њеног мужа Матије Хуњадија. Улрих Цељски је наводно питао зета шта је писала његова мајка, каква је то болест? Некој другој особи је Матија наводно рекао, одговарајући на питање, да ли су позвали лекара код његове болесне жене, како: „Наша породица није сујеверна, ми не верујемо у таквим враџбинама, мајка ми је веровала, како ће болест да прође сама од себе, међутим није прошло. Моја мајка се усрдно моли за њу, то ће сироту ваљда да оздрави.“²⁹³

Капистран је иначе настојао да Јелисавету Цељску преведе у крило Римокатоличке цркве. Као први корак ка том циљу навео је Јанка Хуњадија, који се у међувремену посвађао са њеним дедом, деспотом Ђурђем, да протера православне свештенике (калуђере) из њене пратње.

Сада, када се супружница њиховог сина борила са смрћу, његови родитељи Јанко Хуњади и Елизабета Силађи обратили су се Капистрану, редовнику света живота. Препоручили су болесницу у његове молитве. Понављајући су га молили да дође лично код њене болесничке постеље. Нарочито у писмима Елизабете Силађи се огледа брижно саучествовање сједне и непоколебљиво поуздање с друге стране. Она је изразила своје уверење да би отац Иван био способан да њену снају нађе и васкрсне из гроба, макар мртву и сахрањену.

Херманн у свом делу пише како је Елизабета Хуњади „*urgentissimis litteris, multiplicatisque nuntiis*“ молила Капистрана „*ut in Hunyad se conferret, nunc*

²⁹² Fraknói, *Mátyás*, 33-34; Hermann, *Capistranus*, 511; Спремић Момчило, *Односи између православних и римокатолика у Српској деспотовини, Прекинуту успон, Српске земље у позном средњем веку*, Београд, 2005, 391-407.

²⁹³ Harsányi, н. д., I, 110-111.

Comitis Ciliae filiam, speciosissimam adolescentulam a pestifera curaturus feбри; in eo namque se spem habere affirmabat tantam, quod etsi nurus morreretur et terrae commendaretur, eam sibi posse et potuisse ex tumulo restituere vivam.“²⁹⁴ О гласинама, како Иван Капистран може да васкрсне мртве и да је то чинио у Немачкој, сведочи познати скептик Енеја Силвије, потоњи папа Пије II који се морао оправдати пред својим претходником, папом Каликстом III, јер га је његов сабрат и колега кардинал потказао, како је изјавио да он у то не верује.²⁹⁵

Писмо у којем Елизабета Хуњади ово пише није остало. Сачувало се међутим њено следеће писмо настало 2. октобра 1455. године. Због његовог значаја доносимо га у целини. Оно у латинском оригиналу гласи: „Jesus. Orationes in dulcissimo Jesu Christo domino nostro et in eius genitrice Maria virgine. Pater noster in Christo Jesu dilecte. Notificamus Vestre Paternitatis, quod nurus noster adeo magnis detinetur infirmitatibus, ut nec potest vivere nec mori. Ideo petimus Vestram Paternitatem, affectanter et diligenter, quatenus in Vestris orationibus commendetis eam Deo, et oretis pro ea, ut Deus liberet eam ab infirmitate sua, ut Deo plus possit servire. Et etiam cum aliis fratribus vestris faciatis orare pro ea. Valete in Domino Jesu Christo. Ex Hunyad, feria quinta proxima, ante festum beati Demetrii martiris, anno domini M etc LV. Eiusdem Vestre Paternitatis filia devota Elisabeth conthoralis magnifici Johannis de Hunyad.“²⁹⁶ 13)

У српском преводу то би гласило овако: „Isus. Молитве у најслађем Исусу Христу, нашем господину и у његовој родитељки, Марији Девици. Отац наш драги у Христу Исусу. Јављамо Вашем Очинству, како је наша снаја сада притиснута великим слабостима, да не може ни да живи ни да умре. Стога молимо Ваше Очинство осећајно и марљиво, да у Вашим молитвама препоручите њу Богу, да је Бог ослободи њене слабости, како би могла Богу више служити. И такође са вашом другом браћом да се молите за њу. Останите у Господину Исусу Христу. Из Хуњада, најближи четвртак, пре благодана блаженог Димитрија

²⁹⁴ Fraknói, *Mátyás*, 33-34; исти, *Matthias*, 25; Hermann, *Capistranus*, 511; Спремић Момчило, *Односи православних и римокатолика*, 391-407.

²⁹⁵ Andrić Stanko, *Kapisztrán Szent János csodái*, Budapest, 2009, 111-112.

²⁹⁶ Pettkó Béla, *Kapisztrán János levelezése a magyarokkal, 1444-1456*, Történelmi tár, Uj folyam, II(1901), 161-222. (Budapest, 1901, 27, nr. XXIX.

мученика, године Господње Хиљаду итд. петдесет и пете. Истог Вашег Очинства одана Елизабета, супруга величајног Јанка Хуњадија.“

Од писаца на мађарском језику који су се осврнули на брак Матије Хуњади и Јелисавете Цељске, најтрезвенију оцену дао је и то врло карактеристично романописац Жолт Харшањи кроз детаљан и доста веродостојан опис њихове свадбе. Харшањи је, ставивши свој суд у уста ликова свог романа, истакао како је чак и његов главни јунак млади Матија, који је узгред речено могао да има највише једанаест година, схватио да су он и Јелисавета као деца узајамни таоци, с обзиром да је Матија остао на краљевском двору, другим речима у рукама свог таста Улриха Цељског. Харшањи отворено каже, да је то било тако урађено, да у случају ако би се нешто десило његовој кћерки Јелисавети могао би да примени репресалије према Матији.²⁹⁷ 14) Уколико је пак ова врло логична претпоставка Харшањија тачна, онда би постојао још један додатни разлог за бригу и нежност Елизабете Силађи према својој снаји.

Усрдне молитве међутим нису могле да продуже живот Јелисавете Цељске и она је у Хуњаду, у јесен 1455. године, после три месеца боловања, умрла од куге. Према локалној традицији овде је лично боравио Иван Капистран, чија се соба и данас показује, у по њему названој кули. Поред ње се налазило скровиште одакле је он могао да има добар увид у збивања у палати.²⁹⁸ После Јелисаветине смрти Елизабети Силађи није остало много времена да тугује за својом снајом, јер су је чекали нови тешки изазови.

Елизабета је и даље ипак остала духовно везана за Капистрана, који је био саборац њеног мужа у одбрани Београда од Турака 1456, чак и после његове смрти исте те године. Код папе Сикста IV 1473. године покренула је акцију за канонизацију Капистрана. Као један од разлога навела је, како би чуда која би Капистран после своје смрти починио утицала на преобраћење шизматика (православаца), који у великом броју живе у околини места где је он сахрањен, тј. Илоку.²⁹⁹ Прозелитизам Елизабете Силађи ипак је остао без резултата. Није нам

²⁹⁷ Harsányi, н. д. I, 110-111.

²⁹⁸ Nagy, Vajda-Hunyad, 14.

²⁹⁹ Andrić, н. м.; Varga Imre Kapisztrán, O.F.M., *Mátyás király és az obszerváns ferencesek, Hagymány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30.* Budapest, 2008, 403.

барем познат ниједан податак из *Записника Капистранових чудеса*, како би неки „шизматик“ посетио његов гроб, а камоли да се преобратио на римокатоличку веру. У том записнику међу 407 случајева, забележено је додуше по неколико имена „Sclavusa“ и „Раца“, који би евентуално могли да буду национално идентификовани као Срби. Треба истачи да као „Sclavus“ нису у средњовековним изворима називани само Срби, већ и други Словени. Индикативно је додуше, како је у Записнику поменути Димитрије, син Ђорђа „Сцлавус“-а био из Темишвара, који посед је 1459. године био у поседу Хуњадија, којим је управљала Елизабета Силађи. Треба нагласити да се верска припадност ових не помиње. Као што се ни за „Рац“-е наведене у Записнику не каже да су „шизматички“ или преобраћени.³⁰⁰

Та „споредна“ сврха његове канонизације није поменута ни 1724. године када је Иван Капистран коначно проглашен за свеца. Том приликом су истицане само његове неумрле заслуге у борби против Турака, приликом одбране Београда 1456. године. Тада је додуше већ и његово тело било изгубљено, па није могло више ни да прави чудеса, односно да буде центар ходочашћа.³⁰¹

³⁰⁰ Mažuran Ive, *Čudesá Ivana Kapistrana*, Osijek, 1972; Andrić Stanko, н. м.; Fügedi Erik, *Kapisztránói János csodái, A jegyzőkönyvek társadalomtörténeti tanulságai*, Századok, 1977, 5, 847-894; Hegedüs Antal, *Népélet és jogalkotás a középkori Újlakon*, Kövek, Újvidék, 1983, 18, 24, 30, 32, 38, 51, 56, 58.

³⁰¹ Dedek Crescens Alajos, *Szentesek élete*, Budapest, b. g. (1900), 315 .

5. УДОВИШТВО

- ПОЛИТИЧКА АКТИВНОСТ ЕЛИЗАБЕТЕ СИЛАЋИ –

5.1. ОДБРАНА БЕОГРАДА И СМРТ ЈАНКА ХУЊАДИЈА

Када је 7. априла 1456 чуо да султан Мехмед II припрема освајање Београда, Јанко Хуњади је одмах кренуо на његову одбрану. Елизабета Силађи је по свему судећи тада видела последњи пут свог мужа. У међувремену Турци су се приближили Београду. Јанко Хуњади је у почетку планирао да сакупи седам до десет хиљада војника. О брзини турског напредовања сведоче Хуњадијева писма из тих дана. Јанко је 12. јуна писао из Сегедина у Ердељ и тражио да му се хитно шаље војна помоћ, у првом реду коњица за (Каран) Шебеш где је планирао да окупи војску. Десет дана касније, 22. јуна, писао је из Темишвара саским градовима у Трансилванији да одмах дођу за Ковин, где ће и он да буде, пошто су очекивали да ће за четири дана султанова војска стићи на Дунав. Хуњади је већ 3. јула био у Ковину, где се нашао лицем у лице са Турцима. Хуњади је отуда кренуо преко Сланкамена, где му се придружио Јован Капистран са својим крсташима из Земуна, да би 14. јула коначно стигао за Београд, који су Турци у међувремену опсели.

Када је ушао у град Хуњади је преузео од свог зета Михајла Силађија, Елизабетиног брата руковођење његовом одбраном. Он ће му вратити команду тек уочи одлучујућег напада непријатеља, како би преко пута Београда, с друге стране Дунава организовао масе крсташа, које је Јован Капистран сакупио. Ујутро 22. јула Хуњади се поново вратио у опседнути град. Тог дана уследио је одлучујућа бојка, у којој су браниоци Београда натерали на одступање турску војску, предвођену лично султаном Мехмедом II. Београд је био одбрањен првенствено захваљујући Јанку Хуњадију, мужу Елизабете Силађи.

Током трајања одбране Београда нема никаквих вести о контактима Елизабете Силађи са њеним мужем. Прича Жолта Харшањија, по којој је Елизабета Силађи на позив Јанка Хуњадија послала сина Матију код свог оца за Београд нема историјске основе. Напротив, као што смо видели напред по

казивању меродавног савременика Пиетра Ранзана, Јанко Хуњади је у походе водио само свог старијег сина Ладислава, а Матију је остављао кући да учи од мајке. Немамо разлога да сумњамо у сведочење овог извора и морамо да се помиримо са чињеницом да Матија Хуњади није пратио свог оца на поход за одбрану Београда. Уосталом, супротно неким тврђењима, то није чинила, као што ћемо одмах видети, ни његова супруга, Елизабета Силађи.

Одбрана Београда представља завршни чин јединствене каријере њеног славног мужа. Он је извојевану победу платио својим животом.³⁰² Неколико дана после ослобођења Београда од турске опсаде, Јанко Хуњади је оболео од куге и 11. августа умро у земунској цркви. Мирослав Тимотијевић погрешно каже „катедралној цркви“, јер у Земуну никада није постојала катедрала.³⁰³ Према Шамуелу Дечију, мађарском туркологу из XVIII века, Елизабета је присуствовала смрти свог мужа.³⁰⁴ Јожеф Телеки је још пре одприлике стопетдесет година одбацио могућност да је Елизабета Силађи присуствовала последњем часу свога мужа, позивајући се на ћутање извора.³⁰⁵

Предпоставка о присуству Елизабете Силађи код болесничке и самртне постеље свог мужа продрла је као захвални мотив такође у уметност. У белестристици га је користио Миклош Јошика и то у својој романсираној историји о краљу Матији,³⁰⁶ као и његов прерађивач,³⁰⁷ Мозеш Гал, мађарски приповедач са почетка XX века,³⁰⁸ као и романсијер периода између два светска рата Жолт Харшањи. По њему: „Сви су позвани рођаци били у Земуну. Болесника је неговала сама супруга. Хуњади је једино њу трпео поред себе. Око самртне постеље умирућег Јанка Хуњадија чуо се плач. Само двоје није плакало. Крај једне стране узглавља умирућег јунака стајао је Јован Капистран, крај друге Хуњадијева жена, обоје непомици као статуе. Пошто је умирући примио задњу

³⁰² Kalić Jovanka, *Beograd u srednjem veku*, Beograd, 1967, 127-171; Hofer J., *Der Sieger von Belgrad 1456*, *Historisches Jahrbuch*, 51(1931), 163-242; Fraknói, *Mátyás*, 34; Бабингер Франц, *Мехмед Освајач и његово доба*, Нови Сад, 1968. 116-123.

³⁰³ Timotijević Miroslav-Mihailović Radmila, *Katarina Ivanović*, Beograd, 2004, 39; Rokai Petar, *Novosadska „Katedrala“*, Друштво за проучавање XVIII века XVIII столеће, III, тема: „град, 151-155.

³⁰⁴ Fraknói, *Mátyás*, 36; isti, *Matthias*, 27; Decsy Sámuel, *Osmanographia*, III, Bécs, MDCCLXXXIX, 151, 158.

³⁰⁵ Teleki, н. д., II, 443.

³⁰⁶ Jósika Miklós, 13

³⁰⁷ Jósika után, 5.

³⁰⁸ Gaál, *Magyar nők*, 45.

помаст, Елизабета је послала двојицу свештеника напоље и изашавши из клупе, клекла поред кревета на степеник олтара и нагла се над свог мужа. Глас јој се није чуо, само се по трзају рамена видело да плаче. Ладислав и Матија су згрануто гледали један на другог. После дугог времена Капистран је пришао олтару. Једним нежним покретом је подигао жену”.³⁰⁹

Идеја да је Елизабета била присутна приликом смрти свог мужа такође се укоренила у сликарству. Управо тај догађај представља тему (не)историјске композиције уваженог мађарског сликара Кароља Лоца, која је насликана на зиду жупне цркве Светог Фрање у Ференцварошу, IX кругу Будимпеште.³¹⁰ Смрт Јанка Хуњадија овековечио је и безимени уметник, чија се литографија чува у Музеју лепих уметности у Будимпешти.³¹¹ Вероватно да је на основу тог нетачног податка Катарина Ивановић, чувена српска сликарка из Стоног Београда, насликала на својој историјској композицији „Смрт Сибињанин Јанка” женски лик који стоји уз узглавје Хуњадија и која врло вероватно представља Елизабету Силађи. Занимљиво је да на слици мађарског сликара Јозефа Шмита која јој је послужила као узор нема ниједног женског лика, него су сви мушкарци. Ова чињеница је утолико значајније, што је Шмитова слика најстарија од познатих ликовних представа о том тужном догађају.

Мирослав Тимотијевић је у најновије време унео у српску историографију излишну сумњу и непотребну забуну о месту смрти Јанка Хуњадија. По њему „се подаци о месту његове смрти разликују. Према једнима, Хуњади је преминуо још у Београду. Према другима пребачен је у Стони Београд, (sic!) и тамо је издахнуо. Према трећим изворима, за које се залагала и српска историографија ..., он је из Београда пребачен у Земун, где га је у катедралној цркви исповедио Иван Капистранин. Потом је пренет у капелу коју је сам саградио, где је и преминуо”. Покојничко тело је потом пренето у Стони Београд и ту сахрањено”. Да би неколико редова даље, прелазећи са претпоставке децидирано тврдио, како „смрт Јована Хуњадија”...”догађа се у Стојном Београду”. Тимотијевић се при томе позива на првом месту на застарелу студију Николе Крстића.³¹² Крстић заиста

³⁰⁹ Harsányi, н. д., I, 136, 139, 141.

³¹⁰ Szent Ferenc Plébánia.hu; Szalay-Baróti, н. д., једнобојни прилог између страна 920 и 921.

³¹¹ Tolnai világtörténelme, VI/2, 257, 268.

³¹² Timotijević-Mihailović, н. д., 39-42.

каже да су Јанка Хуњадија „из Београда пренесу болесног у Земун”... „ где га однесу у цркву”. Крстић међутим не каже за земунску цркву да је катедрална. Затим, „даде се однети у капелу, коју је он подигао; и ту” ... „умре”. ... „Тело му одмах други дан пренесу у Стојни (сиц!) Београд и ту га погребу”.³¹³

Хуњадијеве земне остатке пренео је његов старији син Ладислав уистину за Тулафехервар (Alba Julija у Румунији). Тимотијевић, односно „извори“ на које се он позива, тј. Никола Крстић, су изгледа помешали Ердељски Београд (Alba Juliju) и Стони Београд. Из Алба Јулије где је гробница тамошње катедрале примила тело њеног мужа, удовица Јанка Хуњадија је са својим млађим сином Матијом прешла за Темишвар. Ова тврђава и властелинство су дошли у посед Јанка Хуњадија као залог неколико месеци раније. У Темишвару је требало да се баве пословима око наследства владарских вредности. Ладислав Хуњади је са мајчиним братом, Михајлом Силађијем отишао за Београд да настави очеву мисију.³¹⁴ На челу странке Хуњадијеваца стајао је номинално старији син покојног Јанка Ладислав, али је њен фактички вођа био је његов ујак, брат Хуњадијеве жене, Михајло Силађи.³¹⁵ Према Жолту Харшањију, када су последње речи погребног обреда одзвониле, удовица се окренула према свом старијем сину и ставила своју руку на његову главу. Сакупљени на сахрани схватили су смисао мајчинског благослова и почели су да звецкају мачевима о под.³¹⁶ Прича овог аутора, по којој је Елизабета још за живота свог мужа и у сагласности са његовом вољом, желела да се Ладислав V задовољи чешком круном, а да њен старији син, под именом Ладислав VI постане краљ Угарске, нема никакве историјске основе.³¹⁷ Према Жолту Харшањију, Ладислав V и Улрих Целски су по завршетку сабора у Футогу намеравали да убију Матију Хуњадија, који је присуствовао сабору са братом Ладиславом, али га је о томе обавестио дворска будала, који је требао да изврши атентат на њега тако што би

³¹³ Крстић Никола, *Бој под Београдом године 1456*. Гласник Српског ученог друштва, Књига II, Свеска XIX(старога реда)(1866), 1-72.

³¹⁴ Fraknói, *Mátyás*, 36 и напомена бр. 3; исти, *Matthias*, 27 и напомена бр. 1.

³¹⁵ Szalay-Baróti, н. д., 222.

³¹⁶ Harsányi, н. д., I, 143.

³¹⁷ Harsányi, н. д., I, 78.

га избо бодожом. При томе он је тражио од Матије да се закуне на живот своје мајке, да га неће издати.³¹⁸

Пошто је Београд одбрањен, под зидинама града појавио се млади, шеснаестогодишњи краљ Ладислав V Хабсбуршки, који је био пасивни посматрач огорчене борбе са Турцима. Он је дошао у пратњи свог рођака, бабиног братића (синовца), грофа Улриха II Цељског. Улрих гроф Цеља, Ортенбурга и Штернберга, унук Хермана (II), таста цара Жигмунда Луксембуршког, који је био деда по мајци Ладислава V, још је 1452. године именован уместо цара Фридриха III Хабсбуршког за старатеља малолетног краља Ладислава V. Улрих Цељски је имао неизмерно богатство у Штајерској и краљевини Славонији.

Као поседник властелинстава на подручју Славоније, он је такође био и угарски великаш. У свом двоструком својству утицао је на свог младог краљевског рођака и на збивања у Угарској. Улрих Цељски се био оженио са Катарином-Кантакузином, ћерком српског деспота Ђурђа Бранковића, а како је деспот Ђурађ своју другу кћер Мару дао султану Мураду II у харем, Улрих је постао султанов пашеног. С обзиром да је сестра његове тетке, Ана била удата за Николу Горјанског, родбинским везама је створена лига великаша Горјанских, Цељских и Бранковића, која се супротстављала породици Хуњади-Силађи, на чији нагли успон су гледали са љубомором и завишћу.

Краљ Ладислав V и његов старатељ су дошли под Београд, да захтевају од капетана Београда Михајла Силађија и његовог сестрића Ладислава, старијег сина Јанка Хуњадија и Елизабете Силађи, да му предају тврђаву.³¹⁹ То је био уобичајени поступак приликом смрти заповедника оружаних снага у једном месту или једној области.³²⁰ Поред своје оружане пратње краљ Ладислав V и Улрих Цељски рачунали су на подршку крсташа, који су остали око Београда после окончане опсаде. Краљ и Цељски наишли су на затворена врата утврђења. Ладислав Хуњади и његов ујак, Михајло Силађи одбили су да предају град, док им се не надокнаде трошкови који су улагали у одбрану града. Они су на крају

³¹⁸ Harsányi, н. д., I, 152.

³¹⁹ Golia Ludovik Modest, *Kronika grofov celjskih*, Maribor, 1970, 45-47, XXXII; Klaić Nada, *Zadnji knezi celjski v deželah sv. Krone*, Celje, 1982, 101-105.

³²⁰ Рокаи Петар, *Краљ Жигмунд и Угарска према Србији после косовске битке*, Глас Српске академије наука и уметности, (САНУ), CCCLXXVIII, Одељење историјских наука, 9, (1996), 145-149.

пристали да пусте краља, Улриха Цељског, Михајла Орсага Гутија и Рајналда Розгоњија у тврђаву, али без оружане пратње.

Пошто су краљ и његова пратња 8. новембра 1456. године ушли у тврђаву мост је подигнут да краљевска војска и крсташи не би могли да уђу у град. Сутрадан, 9. новембра између Ладислава Хуњадија и Улриха Цељског дошло је до вербалног сукоба који је прерастао у физички обрачун. Бројно надмоћнији Хуњадијевци су краља затворили у једну просторију, тако да никога није могао позвати у помоћ, а на усамљеног Улриха Цељског Ладислав Хуњади и његове присталице су потегли мач. Рањени Улрих се огорчено бранио, али пошто је био рањен у ногу савладан је и убијен. Мртвом Улриху одсечена је глава, која је бачена кроз прозор према Угарској. На смрт преплашени Ладислав V, који се налазио у рукама Хуњадијеваца, после убиства Улриха Цељског, амнестирао је Ладислава Хуњадија и именовao га за генералног капетана Угарске. Тело Улриха Цељског пренето је у Цеље, где је сахрањен у тамошњој цркви.

Жолт Харшањи, ослањајући на изворе детаљно, наравно измишљено описује овај догађај и његове последице. Овде ћемо из његовог измишљеног излагања препричати само оно што је у директној вези са Елизабетом Силађи. По Харшањију, Ладислав Хуњади је у поверењу рекао брата Матију о свом плану убиства Улриха Цељског и наредио Матији да чим изврше убиство, док он буде ишао да обавести краља, са сто коњаника, који га чекају код капије, крене ка мајци да један од њих двојице буде поред ње. Удовица Јанка Хуњадија се није чудила, када јој син ненадано дошао у Темишвар и испричао шта се десило. Нетремице је слушала причу свог сина. Страшни детаљи крваве приче нису је шокирали. Матија ју је запитао како је могуће да јој ни око не трепне. Елизабета Силађи је на то одговорила, како из Влашке свакодневно стижу такве вести и испричала сину поступке тамошњег војводе Влада, од којих јој је окрутело срце. На крају је додала: „Од када је Ваш Отац умро, од тада не могу никога и ништа сажаљевати.“ Потом су узели у разматрање све евентуалности.

Као прво, дошло је из Београда обавештење да је краљ, који је потпуно у власти Ладислава Хуњадија, опростио убиство и распустио крсташе. Следећу вест је већ донео сам Ладислав, стигавши ноћу на челу јаке оружане чете. Пробудио је мајку и брата, рекавши како треба да се спреми на гостопримство, јер ће доћи

краљ са великашима. Елизабета је одмах будила писаре, да пишу позивна писма, јер је брига о гостопримству било њен посао.³²¹

Изузетне способности Елизабете Силађи су се слободно развијале већ за живота Јаноша Хуњадија, али је до праве пробе свог карактера и проширења њеног поља делатности дошло после смрти њеног мужа.³²² Према вестима две Цељске хронике, Ладислављеве присталице ставили су мртво тело Улриха Цељског на један сто, где су му одсекли главу и послали је Хуњадијевој удовици. Од ње се глава вратила тек после пет дана.³²³

Ладислав Хуњади и његови пријатељи су после убиства Улриха Цељског хтели да умире краља и да га увере да нису против њега. Ладислав V је са своје стране такође све учинио да барем наизглед придобије Хуњадијеву странку за себе. Стога је одлучио да у повратку из Београда за Будим, неколико дана проведе у темишварском дворцу Хуњадија.³²⁴ ПРИЛОГ БР.7. Енеја Силвије тврди, да се сусрет између удовице Јанка Хуњадија и Ладислава V одиграо у (Вајда)Хуњаду, али се ту вероватно ради о неком лапсусу, или вакуму (недостатку, празнини) у рукопису.³²⁵ По Феслеру Елизабета је у почетку хтела да дочека Ладислава V у (Вајда-)Хуњаду, али се потом предомислила и пожурила за Темишвар.³²⁶

Чим је једном од последњих дана новембра примила вест о његовом приближавању, удовица Јанка Хуњадија је са својим сином Матијом дошла пред њега у Темишвар, да поклоњењем поздраве свог краљевског госта. Сусрет се развио у дирљиви приказ. Краљ је благонаклоно упозорио у црнину обучене, како не доликује жалити хероја, који је отишао право у небеса да прими награду својих славних дела. Обдарио их је пурпурном одећом и позвао их да следеће дане заједно проводе весело. Његовом захтеву је удовољено и темишварска палата Хуњадија је постала место веселих гозби и бучних плесова. Елизабету је Ладислав V наводно примио за своју мајку.³²⁷

³²¹ Harsányi, н. д., I, 168, 171-173.

³²² Szontagh, н. д., 37.

³²³ *Annales Styrie*, III, 111, Teleki н. д., II, 475; Krones, н. д., 133.

³²⁴ Fraknói, Mátyás, 38-39.

³²⁵ Aeneas Sylvius, н. м.

³²⁶ Pessina de Czechorod Thomas, *Joanness, Mars moravicus*, Pragaе, MDCLXXVII, 679; Fessler, *Mathias Corvinus*, 128-129.

³²⁷ Fraknói, Mátyás, 38-39 и напомена бр. 3; исти, *Matthias*, 29. Turocijeva priča: Thuroci, н. д., 276; Eschenloer, 1827, 35; Fessler, *Mathias Corvinus*, 129-132; Fessler-Klein, н. д., II, 567; 134. Fraknói, Mátyás, 38-39; Thuróczy, ; Ranzanus, *Epithoma*, 157; Bonfini, *Decades*, III, 194-195; Bonfini, *Magyar*

Фракнои се при излагању тог дирљивог призора позива на Туроцијево излагање. Према Туроцију међутим, по наређењу краља Ладислава V пресвукли су се само Ладислав и Матија у пурпурно одело, које је било спремљено од краља.

Туроци не каже ни да је Елизабета прихватила Ладислава V за сина, већ само да је овај примио за браћу (њене синове МР) Ладислава и Матију. Он ћути и о веселу у Темишвару.³²⁸ Разумљиво, сасвим различито од Антонија Бонфинија, описује овај догађај безимени аутор Цељске хронике. Супротно дворском историчару краља Матије, он тврди како је Елизабета, мајка Ладислава Хуњадија била у Темишвару и у словеначком преводу Лудовика Голије „dal tam prigrediti sijajen ples и врло млади краљ морал плесати проти своји вољи, да би се прикупил незвестему Ладиславу Хуњадију“.

О улози Елизабете Силађи у акту измирења Ладислава V и Хуњадија опширније прича други дворски историчар краља Матије, Италијан Антонио Бонфини. Да би се видела разлика у његовом излагању у односу на Туроцијево, овде ћемо навести у латинском оригиналу и његов текст. Пошто је обративши се Елизабети Силађи, навео бесмртне заслуге њеног славног мужа, који сада ужива у бесмртности, он је наставио: “Proinde dolor omnia abesto, procul esto meror, lugubres habitos deponuntor. Supersunt tibi duo filii qui cum paterna virtute certabunt; hos ego fratres et te matrem adopto. Ladislaum Celiane cedis impunitate dono, sacrosanctam initi fraterni federis eucharistiam tesem esse iubeo. Pullas ergo vestas vos omnis exuere iubeo. Vix hec dixerat, cum purpureas vestes auro contextas in medium afferri precipit. Eas vidue ac Ladislao Mathieqe dono dedit. Insigni omnes pietate amplexatus ancillarum ordinem indonatum nequaquam pretermisit, quas mox habitum mutare iussit,“ ... „gravi asservatione cum iuramento super eucharistiam sancte ac reverenter inito omnes iniurias ac inimicitias ex Ulrici morte conceptas remisit, ambos fratres adoptavit ac Elisabetham pientissime parentis loco se semper habiturum esse

tizedei, 684-685; Teleki, н. д., II, 482-483; Szalay-Baróti, н. д., 226; Kronos, н. д., 134-135; Huber Alfonz, *Ausztria története*, II, Budapest, 1901, 569.

³²⁸ Thuroczi, н. д., 276; Thuróczy, н. д., 401; Ranzanus, *Epithoma*, 157; Péczely József, *A magyarok története, Ásiából kijövetelöktől fogva a mai időkig*, Debrecen, 1837, II, *Az Árpád ház kihalásától a mohácsi vészig*, 269; Lendvai, н. д., I, 57; *Temesvár története*, 27; Csuday-Schönherr, н. д., 598; Jókai, н. д., I, 67, 240. II, 68, 517.

reserit“. Бонфини је према томе у великој мери допунио језгровито излагање Туроција.³²⁹

Према причању Жолта Харшањија Елизабета Силађи и њени синови су дочекали краља Ладислава V и његову пратњу пред капијом тврђаве. Елизабета је ту пред краљем пала на колена. Удовица је замолила краља да прође кроз капију без осећаја љутње и освете. Ладислав V ју је подигао, изјавио да у његовом срцу нема ни љутње, ни освете и наредио да заједно са свим својима скине црнину! Отуда су се превезли санкама до палате. У прву саоницу села је поред краља удовица Јанка Хуњадија. У другој су се возили њен старији син Ладислав и палатин Ладислав Горјански, у трећој млађи син Матија и Никола Илочки.³³⁰ Према Јаношу Туроцију, пред краљем је пао на колена Ладислав Хуњади. Он не помиње сличан акт његове мајке Елизабете.

Ову сцену Јожеф Телеки описује на основу причања наративних извора Туроција, Бонфинија и Рансана, као и каснијих писаца Хелтаија и Гершеи Петеа. Према њему Елизабета Силађи се појавила у капели тврђаве у пратњи Ладислава Горјанског и његове кћерке Ане, веренице њеног старијег сина, Ладислава Хуњадија, палатина Михајла Орсага Гутија и Павла Банфија и других истакнутих личности Угарске. Мису је служио Елизабетин исповедник, фрањевац Габријел Рангони из Вероне, пријатељ њеног мужа, Јанка Хуњадија и Јована Капистрапа у њиховој борби против Турака.³³¹

Краљ Ладислав V се 23. новембра 1456. године заклео на Тело Христово (хостију), у присуству удовице Јаноша Хуњадија и њених синова Ладислава и Матије, да Ладислав (браћа) Хуњади неће бити злостављани због убиства Улриха Цељског.³³² По безименом писцу чланка Реваијевог великог лексикона то је био први историјски акт Елизабет Силађи.³³³

Овај догађај овековечио је мађарски сликар Бела Визкелети. По њему међутим Ладислав V се није заклео на Тело Христово, него на Свето писмо (Еванђеље).

³²⁹ Bonfini, *Decades*, III, 96.

³³⁰ Harsányi, н. д., 174.

³³¹ Heltai, n. d., 259, 265; Fessler, *Mathias Corvinus*, 132-133; Teleki, н. д., II, 484; Vramec, *Kronika*, 48.

³³² Thuroczi, н. д., 277-279; Thuróczy, н. д., 403-404; Péczely, н. д., 275; Fraknói, Mátyás, 40 Hegedüs, н. д., 57; Bonfini, *Decades*, III, 196; Teleki, н. д., II, 504; Berend, n. d., 131; Бароти-Чанки, н. д., 69; Šišić, *Pregled*, 19161, 139; 19623, 231.

³³³ Révai, н. д.

Пред Елизабетом Силађи и њеним синовима краљ стоји подигнутом левом руком, док десну руку држи на књизи, која отворено лежи на олтару. Са десне стране олтара, у стражном полупрофилу стоји седи фрањевац са тонзуром – Габријел Рангони, дижући обе своје руке горе.³³⁴

Према Феслеру, Елизабетина „старомађарска душа“ није могла да представи себи краља кривоклетника.³³⁵ Супротно Феслеру, у роману Жолта Харшањија, у измишљеној сцени дијалога, Елизабета је рекла у лице Ладиславу V да не може да му верује и тражила је од њега да се закуне, што је краљ, правећи се да је опростио, наизглед спремно обећао да ће учинити. Хуњадијева удовица је на то клекла пред краљем, али ју је он ухватио за руке, подигао, ухватио за оба рамена, пригрлио себи и потапшао јој леђа са покретом пуним љубазности. Потом је Харшањи опширно описао церемонију заклетве, коју је краљ положио за време мисе и коју је служио фратар Габриел из Вероне. Текст заклетве је био написан на свитку пергамена, на који је Ладислав V положио своју леву руку, док је своју десну руку са два уздигнута прста држао у вис. По Харшањију је тек тада прихватио удовицу Јанка Хуњадија за мајку, а њене синове Ладислава и Матију за браћу. Њих је и после мисе, када је настављен плес и весеље називао „драгом нашом мајком“ и „драгом нашом браћом“. Елизабета је сада била опуштенија.³³⁶

Према Телекију, Елизабету Силађи су упозоравале њене присутне присталице, да не наседне умиљавању Ладислава В и да не верује његовим обећањима и заклетви, те да не пусти да поведе Ладислава Хуњадија са собом за Будим.³³⁷

Ладислав В је из Темишвара отишао за Будим, куда га је пратио и Ладислав Хуњади, док је Матија остао са мајком у Темишвару.³³⁸ По Харшањију Елизабета није хтела да га пусти.³³⁹ Краљ је пред Ладиславом Хуњадијем, који је због наоружања својих трупа требало да напусти Будим, изразио жељу да и Матија дође на двор. Ладислав је без неповерења примио овај позив и позвао је брата да што пре дође за Будим, али се Елизабета Силађи у чијој су мајчинској души

³³⁴ Tolnai, н. д. VI/2, 257, 268.

³³⁵ Fessler, *Mathia*, 132.

³³⁶ Harsányi, н. д., I, 178-185.

³³⁷ Teleki, н. д., II, 484; Fessler, *Mathias*, 134-142.

³³⁸ Fraknói, *Mátyás*, 40; исти, *Matthias*, 28-29.

³³⁹ Harsányi, н. д., I, 184.

настале зле слутње, противила Матијином одласку. Подсетила га је на очеву опомену да никада не бораве обојица истовремено на краљевском двору. Сматрала је да треба сачекати Ладислављев одлазак. „Матија је хтео међутим више да слуша заповест свог брата него забрану своје мајке“ и без одлагања је стигао почетком марта за Будим.

О краљевском позиву и бризи мајке говори Илија Лампридијев Цријевић. Он каже како је краљ Ладислав V „*fratrem Mathiam ... ad Budam subito accersendum curavit: ut qui pluris faciendam regiam voluntatem quam patris mandatum, qui olim edixerat, nequando ambo filii intra regios parietes simul reperirentur, cuius mandati memor constantissima uxor Elisabet filium dimittere non audebat*“.³⁴⁰

Према Роберту Фалваију, Ладислав V је намамио браћу Хуњади за Будим. Њихова мајка их није могла задржати, иако их је опомињала, плашећи се краљеве освете.³⁴¹

Овај догађај преузео је у свом роману и Жолт Харшањи. По њему Елизабета Хуњади није задржавала Матију, већ му је само рекла да себе више чува него брата, јер су наводно док је још Јанко био жив схватили да је Матија више створен за престо него Ладислав. Елизабета је, по Харшањију, тада рекла млађем сину да га више жели видети мртвог него без „свете“ круне на глави. Матија није имао времена да погледа мајку. Жена од челика се окренула. Оно што му је рекла звучало му је као заповест мајке и преко ње мртвог оца из гроба; као завет својих родитеља да постане краљ Угарске. По овом писцу Матија је наводно наговарао Ладислава да иде код мајке у Темишвар, јер није могла да се умири што су обојица на краљевском двору.³⁴²

Елизабетине мајчинске слутње су се нажалост обистиниле. Ладислав и Матија Хуњади су 14. марта 1457. године ухапшени, а два дана касније, 16. је Ладиславу упркос смиривајућем обећању Ладислава V које је дао његовој мајци, одрубљена глава.³⁴³

Победа дворске великашке странке тиме ипак није била потпуна. Удова мајка Хуњадијевих синова, Елизабета Силађи и њен брат Михајло су остали на

³⁴⁰ Fraknói, *Mátyás*, 40; исти, *Matthias*, 28-29; Hegedüs, н. д.,

³⁴¹ Falvai, н. д., 43.

³⁴² Harsányi, н. д., I, 187.

³⁴³ Krones, н. д., 148-149; Curaeus, *Annales Silesiae*, 156; Thuróczi, н. м.; Thuróczy, н. м.; Kiss, *Hunyadi*, 45; Fraknói, *Mátyás*, 43; Жиречек, н. д., I, 384.

слободи. Њих двоје су располагали пространим и бројним добрима, као и великом војском рођака и фамилијара.³⁴⁴

Према Кроници Антуна Вrameца Елизабета је такође била заробљена. У његовом излагању ситуација гласи овако: „1457. Ladizlau zin Janka voiuode *zmateriu* i zbratom Matthiassem vlouleni vVozu behu poloseni, treti den potle be Ladizlaau, na Budinzkom piacze, ztar duadeszet i sest let buduchi, glaua odzechena, za vmorienie VVrika Czelzkoga Kneza, ki be vmorien vDoleniem Belgrade. A Kral ie zato bil priszegel niegoue Mathere vTemesuare da nesche zBantuati Ladizlaau zina Janka voiuode zbratom negouim Mathiasem.³⁴⁵

По најновијим сазнањима у осуди Ладислава Хуњадија на смрт, заједно са најистакнутијим мађарским великашима, на челу са палатином Ладиславом Горјанским, који је иначе био несудјени таст Ладислава Хуњадија, учествовао је и српски деспот Лазар Бранковић, брат покојне Јелисавете Цељске, Елизабетине снаје.³⁴⁶

По Жолту Харшањију, Ладислав Горјански је наговарао Матију да призна братовљеву и своју кривицу и тако изда Ладислава, како би барем због мајке спасио свој живот. Матија је на то одговорио: „Личност моје мајке остави на миру!“ Матија је према Харшањију молио папског нунција, кардинала Хуана Карвахала, који га је посетио у тамници, да напише хитно писмо и утеши је, што је кардинал и обећао да ће учинити. Када је помилован, Матија је тражио преко својих чувара да обавесте мајку о сношењу затворских трошкова, који су по пресуди падали на његов терет. Пошто му то није дозвољено, покушао је послати писмо преко исповедника фрањевца, кога му је послао Карвахал, али је то фрањевац одбио, јер су га били претресли и чак натерали да отвори уста, како би се видело да није унео писмо под језиком. Касније је ипак Матији било дозвољено дописивање са мајком, али је исто требало да се контролише. Елизабета је међутим одбила услов да се њена писма отварају.³⁴⁷

5.2. БОРБА ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ МАТИЈЕ

³⁴⁴ Harsányi, н. д., I, 195.

³⁴⁵ Vramecz, *Kronika*, 48.

³⁴⁶ Rokai Petar, *Prilog biografiji despota Lazara Brankovića*, *Istorijski časopis*, LVI(2008), 183-190.

³⁴⁷ Harsányi, н. д., I, 201, 206, 209.

„Када је удовица Јанка Хуњадија сазнала да јој је један син погубљен као злочинац од руке целата, а други осуђен на вечиту робију и да су против успомене славног имена њеног покојног мужа подигнуте вређајуће оптужбе, њено срце је пробо бодеж троструког бола. И у њеној души се пробудила несавладива жеља да се освети виновницима злочина и крвљу опере љаге срамоте, са његовог светлог имена.“³⁴⁸

Трупe Ладислава Хуњадија које су се вратиле из Будима и страже тврђава које су биле у рукама породице Хуњади представљале су значајну војну силу. За увећавање војске Елизабета Силађи је била спремна да испразни целу своју ризницу и да заложити сва своја добра.³⁴⁹ Покренула је врбовање најамника у Чешкој и Пољској.³⁵⁰ Антонио Бонфини, пишући о војсци коју је сакупљао Михајло Силађи за своју сестру, пише следеће о таквој Елизабетиној активности „Non deerant pecuniae, bellorum nervi, quae ab Elisabetha, sorore prudentissima, quotidiae suppediebantur“.³⁵¹ По Хелтају, Михајлу Силађију је његова сестра, жена Јанка Хуњадија дала довољно новца да освети недостојну смрт њеног сина Ладислава.³⁵²

Странка Хуњадија је под вођством Михајла Силађија и Елизабете Силађи одговорила на незаконитости организовањем оружана.³⁵³ Према Лајошу Елекешу „Посебну пажњу заслужује Елизабета Силађи, која је осим тога што је држала у својим рукама руковање приходима поседа Хуњадија, за време малолетства свог сина играла улогу квази краљице мајке“.³⁵⁴

Непуне четири недеље после погибије свог старијег сина, 14. априла 1457. године Елизабета је успела да у Темишвару склопи споразум са липтовским жупаном Понграцом од Сентмиклоша и његовом породицом, ратоборним аристократама из северне Угарске. Поред жупана Понграца, споразумом су обухваћени његови синови; Венцеслав и Понграц, као и његова рођена браћа

³⁴⁸ Fraknói, *Mátyás*, 44-45; исти, *Matthias*, 30-31; Kronos, н. д., 149; Szalay-Baróti, н. д., 229; *Temesvár története*, 28; Held Joseph, *Hunyadi: legend and reality*, New York, 1985, 4-5, 178. напомена 17.

³⁴⁹ Ribáry, н. д., 174.

³⁵⁰ Elekes, *Mátyás*, 13; Ackerl, н. д., 44.

³⁵¹ Bonfini, *Decades*. III. Lib. 12; Arany, н. д., I, 480, напомена без броја.

³⁵² Heltai, н. д., 266.

³⁵³ Unger-Szabolcs, н. д., 64; Бароти-Чанки, н. д., 69

³⁵⁴ Elekes, *Mátyás*, 28; Elekes-Lederer-Székely, *Magyarország története*, 1957, 243; исти, исто, 1961, 307.

Стефан, Јаков и Јован. Њима је гарантовано враћање њихових поседа у Тренчинској жупанији: тврђава: Беренча, Стречна до 24. јуна, а Овара, као и града Жилине са замком који је тамо подигнут до 1. септембра исте године.³⁵⁵

Треба нагласити да Антал Фекете Нађ монограф Тренчинске жупаније и настављач Историјске географије у доба Хуњадија од Дежеа Чанкија, не помиње овај акт Елизабете Силађи, као ни њене поседе у овој жупанији. У *Паласовом лексикону* једино се за Жилину само каже да је била у власништву Хуњадија, али се при томе Елизабета поименично не помиње. Једино у одговарајућем чланку *Реваијевог лексикона* изричито се каже да је Елизабета Силађи поседовала ово место.³⁵⁶

Према Ђерђу Секељу, споразум Хуњадијеваца са Понграцом од Сентмиклоша склопљен је 12. јула.³⁵⁷ Хуњадије и Сентмиклошија је везивало, како је румунски историчар Раду Лупеску врло тачно приметио, заједничко непријатељство према Јану Лишкри (или Гишкри) чешком најамничком вођи, који се за време династичког рата између Владислава I Јагелонца и Елизабете, мајке Ладислава V, на њен позив утврдио у североисточној Угарској. Понграц Сентмиклоши и Јанко Хуњади су осим тога, како врло сликовито каже Лупеску, имали и неке друге нејасне замене добара.³⁵⁸

Да би придобио за странку Хуњадија краљевског пехарника Ладислава Нађвелђешија и Бенедикта Вереша од Фарнаша, Михајло Силађи им је 7. јуна 1457. године у своје и у име своје сестре „госпође Елизабете, удовице“ Јанка Хуњадија и њеног сина Матије вратио добра: Бочард, Унока, Мађар Филпеш и

³⁵⁵ Fessler-Klein, н. д., II, 571; Fraknói, *Mátyás*, 44, напомена бр. 1; исти, *Matthias*, 34. напомена бр. 1; Povelja sporazuma, kod Kaprinaija, н. д., I, 197, и Katone, VI, 1163-1167; а њена регеста у Karácsonyi János, *Oklevéltáratok a Szentmiklósi és Óvári gróf Pongrácz család levéltárából*, I, Történelmi tár, 1896; Pesty Frigyes, *Temes vármegye főispánjai, a temesvári pasák és tartományi elnökök*, Magyar történelmi tár, 12(1863), II, 206; Fejér, *Genus*, 234-236, nr. LXXXIX – POGREŠNO уместо LXXXIII! MR; Turul, 1890, 107; Lendvai, н. д., 57.

³⁵⁶ Fekete Nagy Antal, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, IV, Trencsén vármegye, Hunyadiak kora Magyarországon*, IX. A., Budapest, 1941, 75-78, 269; Pallas, XVI, Téba-Zsuzsok, 1233, s. v. Zsolna; Révai, XIX, Vár-Zsúri, Kiegészítés, Aachen-Beöthy, 765, s. v. Zsolna.

³⁵⁷ Székely György, Hunyadi László kivégzése – Strukturálováltozások a magyar állam és főváros kormányzásában, Tanulmányok Budapest, múltjából, XXII(1988), 91.

³⁵⁸ Tóth-Szabó, Pál, *Giskra. Különös tekintettel Abaujmegyére, Értekezések a történelmi tudományok köréből*, XIX. kötet, 10. szám, Budapest, 1903, 38-39; исти, н. д., 298-301, 416 бр. LXV; Lupescu Radu, *Mátyás királlyá választása és koronázása, Hunyadi Mátyás, a király, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490*, Kiállítási katalógus, Budapest történelmi múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 191-195.

Сас-Филпеш. Поменуте поседе је Јанко Хуњади за живота држао у замену за друге поседе, које је дао овој двојници властелина.³⁵⁹

Нека властелинства Елизабетиног мужа су се после смрти Јанка Хуњадија окренула против своје нове власнице и током династичког рата стала на страну краља Ладислава V, да би 1457. године дигли буну против Елизабете. Тако су поступили становници градова Нађбање и Бистрице. Разлог устанку треба вероватно тражити у околности што су њихови грађани, користећи смрт Јанка Хуњадија, покушали да се врате под непосредну власт круне. Жупан коморе рудника Стефан Запоља требао је замак у Нађбањи, који је напала оружана маса, да одбрани за Елизабету оружјем.³⁶⁰ Тако то објашњава и Жолт Харшањи. По њему су бистричани хтели да се ослободе строге хуњадијевске власти.³⁶¹

У краљевој околини су се на вест о том оружању забринули. Послати су изасланици за Темишвар са понудама за споразум. Покушај је међутим остао без резултата.³⁶² Вести о Елизабети, као мајци која је осветила сина шириле су се чак и по Италији.

Милански војвода Франческо Сфорца писао је у свом писму упућеном 14. маја 1457. године бискупу Павије, кардиналу Кастиљонеу да се страхује, како Елизабета „која држи Београд могла би да пропусти Турке (за Угарску МР) (quale tene Belgrado, dará il passo al Turcho)“.³⁶³ Шта више била је спремна да им преда и неке пограничне тврђаве. Према томе можемо сматрати нетачном тврдњу Јожефа Телекија да су то само измислили пољски писаци, односно Јан Длугос.³⁶⁴ Вероватно је са оваквим намерама повезана околност да је српски деспот Лазар Бранковић заузео Ковин и подунавске градове.³⁶⁵

³⁵⁹ Katona, н. д., VI, 1162-1163.

³⁶⁰ Móricz Zsigmond, Nagybánya, Szatmár vármegye, Magyarország vármegyéi és városai, Budapest, b. g., (), 200-203; Bagossy Bertalan, Szatmár vármegye története, Szatmár vármegye, Magyarország vármegyéi és városai, Budapest, b. g. (), 426.

³⁶¹ Harsányi, н. д., 210.

³⁶² Fraknói, *Mátyás*, 44-45, напомена бр. 2; исти, *Маттиас*, 30-31, напомена бр. 2.

³⁶³ Thallóczy-Áldásy, н. д., 226, бр. CCCVIII;

³⁶⁴ Dlugos Joannes, *Historia Poloniae*, II. d, XIII. књига, 202; Dlugos Joannes, *Historia Poloniae*, (Dlugos Jan, *Dziejów Polskich*), ed. Przewdziecki A, V, Kraków, 1870, 242; Curaeus, *Annales Silesiae*, I. d. (289? MR), 161-162; Cromerius, *Historia Poloniae (Polendische Historien)*, XXIII, 540 (CCLXVIII); Péczely, н. д., 275; Fessler, *Mathias Corvinus*, 223; Fessler-Klein, н. д., II, 572; Калић, Београд, 178, 179, 182; Teleki, н. д., II, 522, белешка 2. То је преузео и писац биографског романа краља Матије, Žolt Haršanji: Harsányi, н. д., 210.

³⁶⁵ Тирковић Сима, *Ковин под српском влашћу, Прилозици за историју Ковина у средњем веку*, Зборник за историју Матице српске, 1(1970), 85-86; Спремић Момчило, *Деспот Бурађ Бранковић*

Због организовања отпора Хуњадија, краљ Ладислав V се није осећао сигурним у земљи. Крајем маја је преместио свој двор у Беч, куда је и Матију повео са собом. Под 1457. годином хрватски историчар, Тадија Смичиклас наводи, како „У Угарској диже“ „стара Хуњадовица толику буну, да је краљ Владислав измакнуо из Угарске и утекао у Беч.³⁶⁶

Удовица Јанка Хуњадија чим је сазнала да јој је син јединац изван граница Угарске, постала је још забринутија због његове судбине. Љубав њеног мајчинског срца је победила мржњу коју је осећала према својим непријатељима. С тога када је земаљски судија Ладислав Палоци донео нове мировне понуде, није их одбила, већ је напротив била спремна на велике жртве само да би издејствовала да Матију пусте на слободу.³⁶⁷

Обавезала се да ће да врати краљевске тврђаве које је држала у својим рукама, као и у великој мери оне, које је њен муж стекао као поклон од Владислава I и Ладислава V. Земаљски судија је за узврат обећао да ће путем Николе Илочког наредити да Матију одмах доведу у Острогон, где ће засада као талац бити под контролом примаса (острогонског надбискупа) кардинала Дионизија Сечија и Николе Илочког, све док се краљевске тврђаве не предају. Тек тада ће са осталим заробљеницима заједно бити пуштен на слободу и биће проглашена општа амнестија.

Услови мировног споразума се нису могли спровести, вероватно због тога што Михајло Силађи није дао свој пристанак. Игнац Феслер мисли да ни Елизабета Хуњади, као победник није хтела да прихвати ове услове.³⁶⁸ Да је мировни споразум заиста склопљен, видимо из Тхомасијевог извештаја од 13. јуна и из споразума Павла Бакоша од Ошђана, капетана Токаја и „вође војске Елизабете наше госпође, удовице Јаноша Хуњадија“ и Михајла Силађија,

и његово доба, Београд, 1994, 503.) Спремић Момчило, *Борбе за Смедерево 1458-1459. године, Зборник радова Пад Српске деспотовине 1459. године*, Научни скупови Српске академије наука и уметности, Књига, CXXXIV, Одељење историјских наука, Књига 32, Београд, 2011, 219; Klaić, *Povijest Hrvata*, 19.

³⁶⁶ Smičiklas. n. d., 613.

³⁶⁷ Fraknói, *Mátyás*, 44, напомена бр. 2 и 3. 45 напомена бр. 1; исти, *Matthias*, 33, напомена бр 2.

³⁶⁸ Fessler Ignaz, *Geschichte Ungarns*, IV, 870; Teleki, n. d., II, 536; Csuday-Schönherr, n. d., 600. То је преузео i Harsányi, n. d., 214-215;

Fraknói, *Mátyás*, 45, 1. Саопштење о условима мировног споразума на латинском, без датума код Капринаија, n. d., II, 208, на мађарском: Teleki, n. d., II, 535-536.

мачванског бана и капетана Београда са краљевским капетаном Јаном Талафусом, склопљеним 20. јуна 1457. године.³⁶⁹

Удовица Јаноша Хуњадија и њен брат Михајло Силађи су 13. јула 1457. године склопили савез за одбрану са Понграцом од Сентмиклоша.³⁷⁰

У међувремену је у Угарској опет избио грађански рат.³⁷¹ Неки градови су стали на страну Матијине мајке и ујака, Дебрецин и други, као и становници Ердеља (Трансилваније), али је Коложвар (Клуж-Напока, Румунија) који је био родни град Матије Хуњадија и већи део саских градови пружао отпор.³⁷² Матија је свом Коложвару (Клужу) већ 8. јуна 1458. године потврдио све његове привилегије и вратио му све што су му мајка Елизабета и ујак Михајло Силађи били, за време његовог ропства одузели.

Силађи се окренуо против града Себена и Бистрице (Бистрица, Румунија),³⁷³ делимично због тога, што је војска Себенаца напала и заробила тадашњег егарског препозита и краљевског подканцелара, чанадског бискупа Алберта Хангачија, који је био у пратњи једног дворског човека, кога је Ладислав V послао Елизабети Хуњади са новим мировним понудама и који је потражио Силађија у Трансилванији, у Саској земљи. Такође су дворског човека Елизабете Хуњади убили заједно са више слугу. О Хангачијевом инциденту сведохои папски спис од 11. октобра 1459. који наређује истрагу.³⁷⁴ Отпор Саса и Бистричана његовом ујаку и мајци, Матија је опростио по свом избору за краља, повељом од 1458. године.³⁷⁵

У борби за власт над Угарском странка Хуњадијеваца, предвођена Михајлом Силађијем и његовом сестром Елизабетом убрзо је надјачала краљеву странку. Под њиховим притиском господари северне и североисточне Угарске, магистар краљевских товарника и абаујски и земплински жупан, Јанош Перењи и вођа чешких најамника, шарошки и зволенски жупан Јан Гишкра, склопили су 8.

³⁶⁹ Hazai okmánytár, Codex diplomaticus patrius, VII, 476-477, br. 422; Tóth-Szabó, Giskra, 39.

³⁷⁰ Turul, 1890, 107; Lendvai, н. д., I, 58.

³⁷¹ E. Kovács, *Matthias*, 30.

³⁷² Teleki, н. д., II, 523, белешка 5.

³⁷³ Teleki, н. д., X, 590-591; Jakab Elek, *Oklevéltár Kolozsvár története első kötetéhez*, I, Buda, 1870, 196, бр. CXVIII; Székely, *Hunyadi László*, 91.

³⁷⁴ Fraknoi, *Mátyás*, 47; исти, *Matthias*, 34; Theiner, н. д. II, 341; Teleki, н. д., II, 534; Batthyany Ignatius, *Series episcoporum Csanadiensium, Albo-Carolinae*, MDCCXC, 101; Fügedi, *Magyar püspökök*, 488; Bónis György, *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*, Budapest, 1971, 172; Pray, *Historia regum*, II, 327-330.

³⁷⁵ Teleki, н. д., II, 523, белешка 5; Fessler-Klein, н. д., III, 54.

септембра 1457. године у Кошицама примирје са београдским капетаном Михајлом Силађијем, који је заступао и своју сестру („pro se, ac nomine et persona magnifice domine Elizabeth, ipsius sororis, relicte quondam spectabilis et magnifici domini Johannis de Hwnyad, gubernatoris”) примирје до Ђурђевдана (24. априла) идуће 1458. године.³⁷⁶ С тога смо утврдили да се из овог акта види како је Елизабета Силађи била третирана од својих присталица, али и од противника, као равноправна уговарајућа страна. Ладислав V је крајем септембра из Беча прешао у Праг и ту је 23. новембра 1457. изненада умро. Истог дана у Праг је стигао и заробљени Матија, кога је краљ дао да се доведе из Беча.

5.3. БОРБА ЗА ПРЕСТО

Смрћу Ладислава V у Угарској је настао неочекивани обрт. Пијатељи породице Хуњади су безрезервно прогласили Матију Хуњадија за престолонаследника.³⁷⁷ По Харшањију, Матија је из Прага послао писмо својој мајци, преко свог затворског друга, Павла Модрара, кога је гувернер Чешке Ђорђе Подјебрад после смрти Ладислава V пустио из затвора и упутио га као гласника Михајлу Силађију и његовој сестри Елизабети.³⁷⁸ На писмо је одговорила. Елизабета Силађи је на вест о изненадној смрти краља Ладислава V одмах послала Ивана Витеза чешком гувернеру, да Матију, било шта би то коштало ослободи. Изасланство, у којем се налазио и Витез, обављено је према извештају млетачких посланика са муњевитом брзином.³⁷⁹ Та преписка је надахнула Јаноша Арања да напише своју чувену баладу „Мати краља Матије“.³⁸⁰

Елизабета Силађи је са поносом и горућом љубављу материнског срца прихватила овај план. Своју пожртвовност, која је до сада била подстакнута осветом, са већим одушевљењем је посветила оном подухвату, који би уздизгао

³⁷⁶ Tóth-Szabó, 1917, 301, 416-418; Engel Pál, *Magyarország világi archontológiája, 1301-1457*, I, Glatz Ferenc, História könyvtár, kronológiák, adattárak, Budapest, 1996, 40, 96, 173, 243, 245.

³⁷⁷ Fraknói, *Mátyás*, 48, 51; исти, *Matthias*, 44, 47.

³⁷⁸ Harsányi, н. д., I, 222.

³⁷⁹ Székely, Hunyadi László, 91; Palacky František, *Dejiny národu Českého v Čechách a v Morave*, IV, Vek Jiriho z Podebrad od roku 1439 až do roku 1457 čili do smrti krále Jiriho, Praze, 1937. 291; Klaić, *Povijest Hrvata*, 8-9.

³⁸⁰ Arany, н. м.

њеног сина и тиме прибавила најсветлије задовољење успоменама својих љубљених.³⁸¹ Улисис, посланик миланског војводе на царском двору, у свом извештају писаном почетком 1458. помиње да је Елизабета трошила велике износе.³⁸² О томе говори и Бонфини. Он каже: „Elisabetha“ ... „ut“ ... „filium“ ... „ab inimicorum insidiis liberaret“ ... „insanas tunc pecunias erogavit“.³⁸³

Елизабета при томе није штедела ни новца, ни труда, ни своју, нити личност рођеног сина. Наводно је изјавила, како више воли да види свог сина Матију мртвог, него без круне.³⁸⁴

Хабсбурговци су се плашили освете Хуњадијеваца. На двору цара Фридриха III Хабсбуршког су знали да Елизабета Силађи једва чека да њен син буде изабран за краља Угарске, како би коњи Мађара до колена газили у крви Немаца.³⁸⁵

Чим се повео говор о његовом постављању на престо, Матија ни најмање није био изненађен. Истовремено је препознао значај савеза са Подјебрадовом и обећао је да ће оженити његову ћерку. Није чекао сагласност своје мајке, ујака и присталица, већ се независно и самостално одлучио на овај важан корак, који је био прво декларисање његове самосвести и зрелости. Да су Матијина мајка и ујак планирали други брак за њега, видећемо ниже. Неколико дана после обећања брака, допутовао је у Праг варадински бискуп Иван Витез, по задужењу жене Јанка Хуњадија и Михајла Силађија да испослује пуштање Матије на слободу, али није успео да оствари задати циљ.³⁸⁶

Брзину којом је гласник Елизабете Силађи стигао, како каже Бонфини испричао му је сам краљ Матија, када се једанпут повела реч о црној магији. Бонфини говори о томе овако: „Matthias meminisse dixisse in captivitate sua matrem de se ita fuisse sollicitam, ut cursorem invenerit, qui sex horarum spatio ex Ungaria Pragam ad filium proficiscetur, totidemque rediret, literasque et responsa referret, Sacodaemonum ministerio per aera vectum fuisse credebant“.³⁸⁷ Овде бисмо хтели да

³⁸¹ Fraknói, *Mátyás*, 48, 51; исти, *Matthias*, 44, 47.

³⁸² Fraknói, *Mátyás*, 51, напомена бр. *; исти, *Matthias*, 44, 47.

³⁸³ Bonfini, *Decades III, Liber, 12*; Arany, н. д., 480, напомена без броја.

³⁸⁴ Szontagh, н. д., 38; Révai, н. м.

³⁸⁵ Hóman-Szekfű, н. д., 481.

³⁸⁶ Fraknói, *Mátyás*, 56-59; исти, *Matthias*, 43-44; Harsányi, н. д., I 228-230.

³⁸⁷ Bonfini, *Decades*, III, Liber. 12; Arany, н. д., 480, напомена без броја. Bonfini, *Ungaricarum decades*, III, 206; Bonfini, *Magyar tizedei*, 697; Kulcsár Péter, *Bonfini magyar történetének forrásai és*

укажемо на могућност да гласник у причи није био гавран, већ је можда био један или чак неколико голубава писмоноша. Жолт Харшањи даје пример када је једном приликом жена Јанка Хуњадија слала свом мужу писмо истог садржаја чак преко четири гласника, како би била сигурна да ће добити обавештење. Доследно овоме, када је саопштила Матији склапање сегединског уговора са Горјанским, „слала је по обичају три примерка, са три курира“, а тако је поступила и када је свог сина обавестила о његовом избору за краља.³⁸⁸

Тако је против странке Хуњадија стајао сад већ само Ладислав Горјански (Гарай). Он је међутим морао да увиди како против Матије не може да рачуна на победу. Стога је помислио да, ако већ не може да освоји престо, барем би његова ћерка могла га дели са будућим краљем. Горјански је из тог разлога показао спремност да се прикључи Хуњадима. Посредници су ишли код удовице, која је смирила узбуђење свог срца и у корист свог млађег сина, показала се спремном на измирење, и шта више на ступање у тесни родбински однос са главним узрочником смрти свог првог сина.

Пошто су отклонили тешкоће и утврдили услове споразума, одлучено је да се стране лично састану. Сегедин је одређен за место сусрета. Удовица Јанка Хуњадија и Михајло Силађи дошли су у Сегедин из Темишвара, а Ладислав Горјански и његова супруга принцеза Александра (Александрина) Тешенска из Будима. Споразум су склопили 12. јануара 1458. године.³⁸⁹ ПРИЛОГ БР. 8.

Према Ђерђу Секељу, у уводним редовима повеље, издате о споразуму са Горјанским, Елизабета Силађи наглашава да је удовица гувернера и бистричког грофа.³⁹⁰ М. погрешно пише, како су Сегедински споразум склопили Елизабета Силађи и Михајло Силађи, једно са другим. Такође греши, када склапање споразума датира на почетак јуна 1458. године. Палатин и његова жена су тим споразумом обећавали да ће делотворно суделовати у ослобођењу Матије Хуњадија и да ће радити на његовом избору за краља, а против свих који би хтели

keletkezése, Klaniczay Tibor, Humanizmus és reformáció, 1, Budapest, 1973, 107; Kardos Tibor, Bonfini, Mátyás király korának történetírója, Bonfini, Mátyás király, Budapest, 1959, 38.

³⁸⁸ Harsányi, н. д., I, 59, 234, 238.

³⁸⁹ Fessler-Klein, н. д., III, 6; Varga Ferencz, *Szeged város története, I, A legrégebb időktől a török foglalásig*, Szeged, 1877, 70; Fraknoi, *Mátyás*, 58-59; Fraknoi Vilmos, *A magyar királyválasztások története*, Budapest, 1921. 88-89; Csuday-Schönherr, н. д., 601; М., *Szeged, Magyar városok*, 280; *Temesvár története*, 26; E. Kovács, *Matthias*, 31; Held, н. д., 178, напомена 17; Lupescu, *Mátyás királlyá választása*, 192; Klaić, *Povijest Hrvata*, 9.

³⁹⁰ Székely, *Hunyadi László*, 92.

нешто друго, без обзира да ли су домаћи или странци, наступиће са свом својом снагом и моћи.

Заузврат, жена Јанка Хуњадија и Михајло Силађи су изјавили да са палатином, његовом женом и његовим партијским присталицама склапају вечити мир и неразрешиви савез; све увреде и штете које су претрпели од њих у било које време, а нарочито у време смрти Ладислава Хуњадија, покривају велом заборава. Уједно обећавају, заклињући се на своју хришћанску веру и част да ће Матија узети палатинову кћерку Ану за жену, палатина и његову жену ће поштовати као родитеље, палатина ће задржати и заштити у свим његовим службама и у поседу свих његових тврђава и властелинстава. Надаље се обавезују да ће Матији пустити на управу Угарску и поседе које су његово наследство тек пошто се стварно ожени са палатиновом ћерком.

Четворица представника уговорних страна су потврдила 12. јануара 1458. године споразум тако што су положили заклетву на еванђеље и утврдили да ће поновити заклетву пред легатом Свете столице, кардиналом Хуаном Карвахалом и примасом земље (Острогонским надбискупом) Дионизијем Сечијем, чим се за то укаже прилика.³⁹¹ Као што је у најновије време уочио добар познавалац проблематике Матијиног доба Андраш Кубињи, споразум је тек тада могао да ступи на снагу. До те заклетве међутим није дошло, тако да је ни Матија не може прекршити склапањем споразума са Ђорђем Подјебрадом, по коме је обећао да ће се оженити његовом ћерком Катарином.³⁹²

³⁹¹ Повељу насталу о том споразуму, у шта је примљен цео текст заклетве саопштава са уводом на немачком и мађарском језику аустријски историчар Ernst Birk: Birk, *Vertrag*, 1-5; Birk, *Hunyadiné* 344-349; Fraknoi, *Mátyás*, 58-59. *isti*, *Királyválasztások*, 88-89; Fedeles Tamás, *Mátyás király és a szebbik nem*, *Rubicon*, *Történelmi magazin*, XX(2009), 10; 21; *Dl. 15206*; S. E., *Szilágyi Erzsébet és Mihály egyezsége Garai László nádorral Hunyadi Mátyás királlyá választásáról*, *Hunyadi Mátyás, a király, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490*, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 198-199, бр. 2.4, констатује да су три висећа печата изгубљена, али не каже чија; Teleki, X, 365-9; Teleki, н. д., II, 535; Bajcsy-Zsilinszky, н. д., 20-21; Hóman-Szekfű, н. д., 468; Lupescu, *Mátyás királlyá választása*, 192.

³⁹² Kubinyi András, *Mátyás és a magyar püspökök, Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*, METEM, Budapest, 1999, 73-74. У овој години (2013) објављеној студији, мађарски историчар Тамаш Палошфалви вратио се ранијем схватању историографије. Према њему Михајло и Елизабета Силађи су склопили сегедински уговор *bona fide*, не знајући још да је Матија склопио споразум са Подјебрадом, који је уистину склопљен касније. По овом аутору није било потребно понављање заклетве на сегедински споразум, јер она је служила само за „појачање” прве. Он уосталом тврди, како је заклетва ипак поновљена. Признаје међутим да за то нема доказа. Pálosfalvi Tamás, *Szegedtől Újvárig. Az 1458-1459. esztendőkről krónikájához*, *Századok*, 147(2013), 2; 347-351.

Роберт Фалваи је мишљења да су брат и сестра Силађи, који су се ујесен 1457. године налазили у доста тешком положају, били принуђени да пристану на услове који су им диктирани. Према Хенрику Марцалију „Наново плету нит коју је прекинула целатова рука. Ладислав већ није могао да узме палатинову кћерку за жену, али Матија је још био слободан. Зато се палатин у име своје породице и странке споразумео са Елизабетом Силађи и њеним братом, Михајлом Силађијем, који су кренули према Будиму, да неће спречавати, већ напротив потпомоћи долазак Матије на престо. Заузврат, Матија ће их као краљ потврдити у свим њиховим добрима и функцијама и узеће за жену Ану Горјанску. Матија не може да влада док се брак не склопи. Савез две породице важи и у случају ако Матија не би био изабран или ако би умро.“³⁹³

Роберт Фалваи сматра да Матија ништа није знао о томе и да су га Михајло Силађи и његова сопствена мајка такорећи „продали“ Горјанским.³⁹⁴ 18) Жолт Харшањи напротив пише да је Елизабета Силађи саопштила Матији Сегедински споразум са Горјанским, још док јој је син био у Прагу. Матија међутим није хтео одмах да га оповргне, како не би отуђио Горјанске и њихову странку и да би они даље радили на његовом избору за краља. На питање Ђорђа Подјебрада, ко му јемчи да се неће предомислити, „омекшати“, ако му мајка буде плакала? Матија је одговорио: „Не бој се, моја мајка никад не плаче!“³⁹⁵ Харшањи при томе не каже, али ми сматрамо да је сасвим јасно да по Харшањијевом излагању Матија није, ни своју мајку, нити ујака обавестио о веридби са Катарином Пођебрад.

По Радуу Лупеску, Елизабета Силађи је сазнала за споразум Матије и Подјебрада још од Ивана Витеза, преко кога је настојала да ослободи сина. До споразума чешког гувернера са његовим заробљеником дошло је отприлике још крајем новембра или почетком децембра 1457. године. Када је Витез, као изасланик Елизабете и Михајла Силађија 13. децембра стигао на преговоре у Праг, он је углавном био стављен пред свршен чин. Имајући у виду да је споразум са Горјанским закључен тачно месец дана касније, врло је могуће да га Елизабета

³⁹³ Marczali Henrik, *Magyarország története*, Budapest, é. n.,; Falvai, н. д., 47-48.

³⁹⁴ Falvai, н. д., 50.

³⁹⁵ Harsányi, н. д., I, 234-236.

и Михајло Силађи нису склопили „бона фиде”, што у досадашњој историографији није нигде поменуто.³⁹⁶

Земаљски сабор, сазван за први дан јануара 1458. године, састао се три недеље касније. Михајло Силађи је стигао 20. јануара. Како француски хроничар Филип де Комин, преузимајући вести Бонфинија казује; „Са великом пратњом је допутовала и жена Јаноша Хуњадија. Она је за то имала новца у изобиљу, пошто јој је муж оставио доста и многобројна странка јој је била одана због великих дела њеног мужа.“³⁹⁷ Очигледно преузимајући вест Бонфинија, Гашпар Хелтаи исто каже, како је жена Јаноша Хуњадија дала свом брату Михајлу Силађију довољно новца да “ако је некако могуће постави њеног *другог* сина Матију на краљевско достојанство“. ³⁹⁸ Ђурађ Сремац у свом спису *Посланица о пропасти угарског краљевства* прича како је „Краљ Матија био на почетку веома сиромашан, није имао обилну своју краљевску трпезу, јер што год је његова мајка имала блага, све је предала у руке Михаила Силађија у корист свога сина Матије“. ³⁹⁹

Елизабети Силађи се тада наводно први пут указала прилика да посети необележени гроб свог старијег сина Ладислава Хуњадија, који се налазио у цркви Тела Христовог.⁴⁰⁰ Хелтаи не помиње присуство Елизабете. Он сматра да је Михајло Силађи дао да се тело његовог сестрића, Ладислава Хуњадија ископа и пренесе у Ердељ (Трансилванију).⁴⁰¹ Туроци, међутим, не помиње долазак Елизабете и њено присуство, већ само њеног брата и ујака Матије Хуњадија, Михајла Силађија.⁴⁰² Преузимајући Туроцијев став то не помињу ни неки каснији историчари као што је Гашпар Хелтаи и други.⁴⁰³

Михајло Силађи је уместо Матије, који се налазио још у прашком заробљеништву, свима који су хтели издао у своје и у име своје сестре и сестрића гарантне повеле и давао заклетвом потврђена обећања да Матија, не само што се неће осветити непријатељима своје куће, већ ће делима краљевске милости

³⁹⁶ Lupescu, *Mátyás választása*, 191, 192. (MR!)

³⁹⁷ Ranzanus, *Epithoma*, 160; Bonfini, *Ungaricarum decades*, III, 207; Bonfini, *Magyar tizedei*, 696; Commynes, н. д., 1290; Marczali Henrik, *Erdély története*, Budapest, 1935, 48

³⁹⁸ Heltai, н. д., 266.

³⁹⁹ Szerémi, н. д., 1857, 11; Szerémi, н. д., 1961, 34; Сремац, н. д., 9.

⁴⁰⁰ Fraknói, н. д., 77-78; isti, *Matthias*, 46, напомена бр. 3.

⁴⁰¹ Heltai, н. д., 269.

⁴⁰² Thuróczy, н. д., 410.

⁴⁰³ Heltai, н. д., 266-267; Boross Mihály, *Magyar krónika, azaz a magyar nemzet története a legrégebb időktől fogva, a legújabb időig, minden nevezetes történeti esemény évszerinti előadásával*, Pest, 18702, 95.;

награђивати верну приврженост. Једна оваква гарантна повеља издата је 23. јануара 1458. године. Михајло Силађи је том повељом, у своје и у име своје сестре, удовице Јаноша Хуњадија, Стефану сину Поше од Сера обећао потпуни опроштај за учешће у погубљењу Ладислава Хуњадија и одустајање од освете, уколико Стефан буде стао на страну Силађија и подржавао избор Матије Хуњадија за краља.⁴⁰⁴

Ема Бартониек каже како „Матија лично није издао повељу (хитлевелет), већ су његова мајка Елизабета Силађи и ујак Михајло Силађи склопили пакт са главама противничке странке без питања сабора, односно ширих слојева мађарског народа“.⁴⁰⁵ Михајло Силађи је у име свог сестрића уистину издао такав докуменат, (двадесет)четвртог дана сабора, по свој вероватноћи 24. јануара 1458. године.⁴⁰⁶ Према Феслеру, Михајло Силађи се свечано заклео на оно што је од њега тражено, у своје име, као и у име своје сестре Елиз(абет)е и Матије. Повеља за коју сматрамо да је он потписао, јемчила је исправност његове заклетве.⁴⁰⁷ Наравно, неписмени Михајло Силађи није ни могао да потпише декрет. Исти је по правном обичају издат у његово име. Треба нагласити да се у том одсудном државном акту име Елизабете Силађи уопште не помиње!

Матија ће својом повељом од 20. фебруара 1458. године признати сва акта свог ујака, признајући његове повеље равноправним са краљевским повељама и наредивши да се њима сви покорвају.

Писци се углавном слажу у пресудној улози Елизабете у избору њеног сина за краља Угарске. Матија је, према Ендреу Бајчи Жилинском, захваљујући на првом месту мајчинском срцу и јакој вољи супруге Јаноша Хуњадија, Елизабети Силађи изабран 23. јануара 1458. године за краља Угарске.⁴⁰⁸

Према Жолту Харшањију, Елизабета Силађи је путем гласника одмах обавестила Матију о његовом избору за краља.⁴⁰⁹

⁴⁰⁴ Fraknói, *Mátyás*, 62-63, напомена бр. 1; исти, *Matthias*, 48, Kaprinai, н. д., II, 118; Katona, XIV, 26; Pesty, *Temesi főispánok*, 206-208.

⁴⁰⁵ Bartoniek, н. д., 36.

⁴⁰⁶ Kolosvári Sándor-Óvári Kelemen-Márkus Dezső. Magyar törvénytár, 1000-1526. évi törvényczikkek, (Corpus juris hungarici), 1000-1895, I, Budapest, 1899, 328-335.

⁴⁰⁷ Fessler, *Matthias*, 233.

⁴⁰⁸ Bajcsy-Zsilinszky, н. д., 1983, 17-18; Korhecz-Papp Zsuzsanna, *Szabadka Mátyás korában, Szemelvények Magyar László és Blazovich László írásaiból*, Bácsország, Vajdasági honismereti szemle, 2008/2, 45. szám, 97.0

⁴⁰⁹ Harsányi, н. д., I, 238.

Након Матијиног избора за краља донета је одлука да државна делегација иде код Ђорђа Подјебрада да би издејствовала пуштање Матије на слободу. Чешки гувернер је послао поруку да ће сам да доведе Матију до пограничног града Стражнице на обали реке Мораве, где је требала да се одигра примопредаја Матије.⁴¹⁰

По Жолту Харшањију Матијину чешку пратњу није водио гувернер Чешке, који је наводно имао неки неодложни састанак, већ први син Ђорђа Подјебрада, Викторин, пошто Матија није хтео да чека ниједан тренутак. Остали чланови пратње били су: Ђорђе Стражницки, Јован Зичински, Јован Пернштејн, Волфганг Криг Ландштејн, Зденко Коста и други чешки одличници. Подјебрад им се накнадно придружио.⁴¹¹

Мађарску делегацију предводио је Михајло Силађи. Њој се придружила и жена Јанка Хуњадија, пресретна мајка, како би што пре могла да пригрли свог сина на груди. Делегација је стигла у Стражнице 5. фебруара 1458. године⁴¹².

Дирљиви сусрет Елизабете Силађи и њеног сина, након дуге и болне одвојености одиграо се 7. фебруара,⁴¹³ скоро након годину дана од кад Елизабета није видела свог сина.⁴¹⁴

Према Жолту Харшањију, сусрет мајке и сина одиграо се већ 5. фебруара, под капијом малог утврђеног замка. Према његовом опису Елизабета је носила црну хаљину и тешку бунду. Кад је Матија угледао њен лик искочио је из саоница којим су га довели и збацивши са себе бунду и цакове за грејање ногу, искочио је и од среће загрцнутим гласом рекао „Мајко!“ Мајка је врућим стиском узвратила његов загрљај, али онда одмах закоракнула назад и дубоким дворским наклоном рекла: „Бог довео Ваше Величанство, Краље!“⁴¹⁵ Овај догађај је овековечио анонимни уметник на својој литографији, која се чува у Музеју лепих уметности у

⁴¹⁰ Fraknói, *Mátyás*, 67-70, напомена бр. 1; исти, *Matthias*, 50-52; Pessina, н. д., 690-691; Kaprinai, н. д., I, 13; Teleki, X, 575-576; Pesty, *Temesi főispánok*, 209; Bajcsy-Zsilinszky, н. д., 1983, 20-21; Révai, н. м.

⁴¹¹ Harsányi, н. д., I, 288.

⁴¹² Ranzanus, *Epithoma*, 164; Péczely, н. д., 282-283. Teleki, III, 45, Fraknói, *Mátyás*, 69-70, напомена бр. 1; исти, *Matthias*, 50-52; Klaić, *Povijest Hrvata*, 13.

⁴¹³ Fessler-Klein, н. д., 10.

⁴¹⁴ Lupescu, *Mátyás választása*, 193.

⁴¹⁵ Harsányi, н. д., I, 239.

Будимпешти.⁴¹⁶ По Харшањију „У кап меди тренутка поновног виђења се већ у другом минуту умешала горчина пелена.“⁴¹⁷

Подјебрад је хтео да веридба његове кћерке са Матијом буде одобрена од његове мајке, ујака и мађарских аристократа. То је наишло на велике тешкоће и изазвао је мучан сукоб. О присуству наведених у Стражници сведочи једна тамо издата повеља од 9. фебруара.⁴¹⁸ Подјебрад је у међувремену, пошто је примио вест о Матијином избору за краља Угарске, заручио га је са својом ћерком Катарином (Кунигундом). Елизабета Силађи морала се обавезати да ће платити 40.000 златника за Матијин откуп и посебно 100.000 златника у случају да се Матија не ожени Катарином, када она буде достигла зрело доба. Ешенлер помиње укупан износ од 80.000 форинти.⁴¹⁹

Жена Јанка Хуњадија и Михајло Силађи су једва четири недеље раније са најсвечанијом заклетвом примили на себе ту обавезу да ће Матија кад ступи на тло земље узети за супругу кћерку Ладислава Горјанског. Тиме су придобили моћног палатина и тиме су одстранили једну од препрека избора.

Фракноји сматра да су они вероватно све и учинили да придобију Матију свом плану. С друге стране Матија је свакако желео одстранити све што би могло да омета радост поновног виђења, да испуни мајчине жеље и поштеди је бола и понижења, који би јој проузроковале њене изјављене намере.⁴²⁰

По Петеру Е. Ковачу, прелати и великаши су 9. фебруара 1458. године приликом предаје Матије могли да буду сведоци мучне сцене, јер су Матија и Подјебрад ту саопштили Михајлу и Елизабети Силађи да су склопили брачни уговор.⁴²¹

Пошто је пријатељство Подјебрада и савез са њим било драгоцене од палатиновог, он се чврсто држао своје одлуке коју је могао и да спроведе. Његова мајка, ујак и аристократи морали су да се повинују његовој вољи. Они су ставили своје печате испод повеље којом су потврђене веридба и савез. Повељу издату од

⁴¹⁶ *Tolnai világtörténelme*, VI/2, 355.

⁴¹⁷ Harsányi, н. д., I, 239.

⁴¹⁸ Fraknói, *Mátyás*, 69-70, напомена бр. 1; *усту*, *Matthias*, 53-54, напомена бр. 1; Pessina, н. д., 690-691; Kaprinai, н. д., I, 13; Teleki, X, 575-576; Pesty, *Temesi főispánok*, 209; Bajcsy-Zsilinszky, н. д., 1983, 20-21; Révai, н. д.

⁴¹⁹ Eschenloer, 1827, 42.

⁴²⁰ E. Kovács, *Matthias*, 32.

⁴²¹ Marczali, *Erdély*, 49; Klaić, *Povijest Hrvata*, 13.

Матије и Подјебрада 9. фебруара 1458. у Стражници, потврђену од мађарских и чешких аристократа саопштава Јожеф Телеки.⁴²²

Да је Матија требао да води јаку борбу са својом мајком и ујаком, вероватним чини текст споразума са Горјанским, а сигурним чини и касније понашање Михајла Силађија. Све што знамо о карактеру жене Јанка Хуњадија и њеног брата искључује претпоставку да би лако или чак добровољно напустили Сегедински план. То је уједно био, како Ендре Бајчи Жилински истиче, први сукоб између мајке и сина.⁴²³

На крају је према Жолту Харшањију нађено компромисно решење. Михајло и Елизабета Силађи нису „потписали“ споразум Матије Хуњадија и Ђорђа Подјебрада, већ су га само запечатали. Потом је чешка делегација на обали реке Мораве предала Матију мађарској.⁴²⁴

Палатин Ладислав Горјански није могао да опрости Матији, што није пристао да се ожени са његовом ћерком Аном, као што се он за време Матијиног заточеништва у Прагу договорио са Матијином мајком Елизабетом и његовим ујаком Михајлом Силађијем.⁴²⁵ Он није потврдио споразум Матије Хуњадија са гувернером Краљевине Чешке и није присуствовао његовом дочеку. То није учинио ни други по рангу мађарски великаш и саборац и ривал Матијиног оца, Јанка Хуњадија, ердељски војвода, Никола Илочки.⁴²⁶

Петер Е. Ковач сматра да иако нема никаквог наговештаја, није немогуће да је палатин, пошто су Силађи и удовица прекршили споразум, покушао код кардинал легата и острогонског надбискупа, који му је иначе био брат од тетке, да се позове на ову тачку сегединског споразума.⁴²⁷ По Лајошу Елекешу Горјански се већ приликом повратка Матије побунио, наводећи разлог што краљ неће да одржи брачно обећање Силађија.⁴²⁸

Пошто је постигнут споразум са Ђорђем Подјебрадом, Матија Корвин се са пратњом упутио ка својој престоници преко Скалице, Трнаве и Острогона, где је

⁴²² Fraknói, *Mátyás*, 71-72; исти, *Matthias*, 54; Teleki, X, 573, 576. бр.167. Bajcsy-Zsilinszky, н. д., 1983, 108; Hóman-Szekfű, н. д., 470.

⁴²³ Fraknói, *Mátyás*, 89-90; исти, *Matthias*, 64.

⁴²⁴ Harsányi, н. д., I, 245-246.

⁴²⁵ Fraknói, *Mátyás*, 89-90, исти, *Matthias*, 66-67.

⁴²⁶ Harsányi, н. д., I, 250, 254-255.

⁴²⁷ E. Kovács, *Matthias*, 32.

⁴²⁸ Elekes, *Mátyás*, 31.

са мањим делом пратње прешао преко слабо залеђеног Дунава, док је већи део наставио свој пут на левој страни реке. Када је стигао пред Будим, судија му је испред капије предао кључеве града. Отуда је изабрани владар са својом свитом отишао у главну градску цркву (која се отада назива Матијином), где је отпеван *Te Deum* (песма захвалница). Матија се потом заклео на законе Земље и примио покорност великаша, а затим отишао у краљевску палату, чија врата му је отворио кастелан Михајло Собор од Соборsentmihalја, власник данашњег Сомбора. Михајла Цобора срећемо 1462. године као управитеља двора Елизабете Силађи у Старом Будиму.⁴²⁹ Гашпар Хелтаи не помиње присуство Елизабете у пратњи краља Матије, већ само њеног брата Михајла Силађија.⁴³⁰

Ема Бартонијек сматра да је редослед догађаја био мало другачији. По њој се Матија прво заклео пред градском капијом, затим пред вратима тврђаве, (двора или палате), а на крају је било захваљивање Богу (*Te Deum*) у цркви Блажене Госпе у Будиму, која је због тога добила назив Матијина црква.⁴³¹

Тако је Хенрих Вебер 1854. године овековечио улазак Матије Корвина у Будим, а Бела Визкелети је насликао тријумфални празник куће Хуњади. Син Елизабете Силађи, Матија Хуњади Корвин сада се настанио са својом мајком и ујаком у будимском двору угарских краљева.⁴³² Крајем марта дао је да се пренесе тело свог старијег брата Ладислава у породичну гробницу у катедрали у Ђулафехервару, поред земних остатака њиховог оца Јанка Хуњадија.⁴³³ 58.) По Феслеру, то је учинио још Михајло Силађи, после избора Матије за краља, почетком 1458. године.⁴³⁴

Млади Матија Хуњади је на самом почетку свог краљевања владао заједно са својим ујаком Михајлом и мајком Елизабетом. Месец дана по свом доласку у Угарску, 12. марта 1458. године он је у Будиму издао повељу, којом је грофовима Јовану и Жигмунду од Сентђерђа и Базина, уз сагласност своје мајке и свог ујака плаћао, 24.000 златних форинти на основу тога што су (за њега) сачували градове Трнаву и Шкалицу, а које су били добили од краља Ладислава V. У знак њихове

⁴²⁹ Teleki, XI, 33-34, бр. CCCXXXIII.

⁴³⁰ Heltai, н. д. 266-267.

⁴³¹ Bartoniek, н. д., 51.

⁴³² Péczely, н. д., 283. Teleki, III, 48-49.

⁴³³ Fraknói, *Mátyás*, 77-78; исти, *Matthias*, 66-67; Teleki, X, 583

⁴³⁴ Fessler, *Matthias*, страна без броја

сагласности Михајло и Елизабета Силађи потврдили су повељу у посебној клаузули и са својим печатима. То показује велики углед, који је краљева мајка још увек уживала у очима аристократа, присталица Ладилслава V и противника Хуњадија, без обзира на то што је Матија изневерио њено обећање дато Горјанскимa.⁴³⁵

Матија се у вршењу краљевске власти ускоро оградио и према својим рођацима који су га изабрали за краља. Тако су тачно одељени они делови добара Хуњадија (Мункач и Дебрецин) који су остали у поседу Елизабете Силађи, како би она могла сносити трошкове двора достојног свог положаја. Остало наследство са тако репрезентативним властелинствима као што су Бистрица и Вајдахуњад дошли су у Матијине руке, којима ће он управљати заједно са краљевским имањима.⁴³⁶

Поред ових, Елизабета Силађи је у два наврата поседовала и Стари Будим, тачније његову половину. Власник друге половине је био тамошњи каптол, односно препозитурa Светог Петра. Први период када је Елизабета поседовала Стари Будим је од Матијиног доласка на престо 1458. до доласка његове жене Катарине Подјебрад 1461. године. Ференц Шаламон, историчар Будимпеште сматра да то не значи да је у овом периоду и становала у Старом Будиму. Друго раздобље у коме је била власница Старог Будима пада у време од после Катаринине смрти 1464., не зна се тачно које године, до своје смрти.⁴³⁷

Елизабета Силађи није дуго становала у краљевској палати. Само је првих дана остала поред сина, док није средила његове приватне апартамане и домаћинство. Онда се одселила, мада не далеко, само у Стари Будим. Ту је имала велики мајур са пространом кућом. Матија ју је узалуд молио да за себе узме апартаман у палати. Жолт Харшањи је у свом опису разлаза мајке и сина и у недостатку извора врло луцидно указао на узроке тог момента у Елизабетином животу. Она није пристала да остане, јер није хтела да се одрекне своје независности и зато што се није осећала добро ако није могла да влада. Матија је

⁴³⁵ Bándi, н. д., н.м., бр. 1.

⁴³⁶ Lupescu, *Mátyás választása*, 193.

⁴³⁷ Salamon Ferenc, *Budapest története*, II, Budapest, 1885, 486-490.

редовно посећивао своју мајку, када су му то државни послови допустили и са интересовањем пратио како одгаја своје пилиће и цвеће.⁴³⁸

У њеној старобудимској курији је није посећивао само њен син Матија. Ту ју је, ако је веровати Жолту Харшањију посетио и султанов млађи брат, турски претендент, принц у изагнанству, који ју је назвао драгом тетком и испричао јој колико је у свом детињству слушао о Јанку Хуњадију.⁴³⁹

Елизабета Силађи је уистину одржавала везе са породицом Сауџија Челебије, сином слепог султановог сина, принца Мурата, која је живела у емиграцији у Старом Будиму. Тако је 1459. године узела у заштиту од Старобудимског каптола „Катарину, ћерку турског цара” у спору који је „султанова ћерка” водила са Ђерђом Кишом око половине једне куће, која се налазила на житном тргу у Пешти. Јелисавета је према сећању сведокиње Бенедикта Хорвата, четрдесет година касније 1498, платила за Катарину петдесет форинти рекавши: „Драга кћери, немој да заборавиш ово, када ти Бог буде дозволио да доживиш зрело доба!”⁴⁴⁰

5.4. „КРАЉЕВА МАЈКА“

По доласку свог сина Матије на престо, Елизабети Силађи је припао нови наслов „краљева мајка“ или „мајка краља (mater regis, genitrix regis)“. Тако се ословљава у дипломатичким документима насталим у земљи и у иностранству. Она сама је такође издавала повеље са овом титулом.⁴⁴¹

Папа Каликст III очекивао је од угарског владара да што пре офанзивно наступи против Турака. У сврху рата против Турске папа је Матију стално потстицао путем изасланика и шаљући му писма. Одмах после његовог избора папа је намераво да му пошаље освештан мач, али је слање тог дара одложио за касније само зато што му се учинило пристојнијим да сачека поклоничко посланство новог краља. Папа је већ 14. марта 1458. године честитао Матији и

⁴³⁸ Harsányi, н. д., I, 283.

⁴³⁹ Harsányi, н. д., II, 182.

⁴⁴⁰ Salamon, *Budapest*, II, 486-490; II, 251-253 Melléklet; Thury József, *Ki volt a vak török császár? Századok*, 1893.

⁴⁴¹ Динић-Кнежевић Душанка, *Дубровник и Угарска у средњем веку*, Филозофски факултет у Новом Саду, Институт за историју-Војвођанска академија наука и уметности, Монографије, Књига 28, Нови Сад, 1986, 135.

његовој мајци Елизабети Силађи. Папина писма писана Матији, његовој мајци, његовом ујаку, острогонском надбискупу и варадинском бискупу чувају се у Ватиканском архиву, одакле их је делимично објавио Аугустин Тхеинер.⁴⁴²

Када је дошао у град Будим, Матија је пренео сву власт на свог ујака Михајла Силађија као гувернера, али га је успео принудити да оде на јужну границу да брани земљу од претећег напада Турака, који су у пролеће 1458. године упали на тле Србије.⁴⁴³ Откако је схватио Матијину намеру због које је одстрањен са двора, гувернер је морао да задовољи своју сујету и да надокнади изгубљено тиме што ће стећи владарски положај у Србији. Силађијевом плану је пружала повољне изгледе околност да су након једногодишње владавине сина Ђурђа Бранковића, Лазара и његове смрти почетком 1458. године, избили сукоби између његова два ослепљена брата. Једног од Лазареве браће, Стефана и Лазареву удовицу Јелену, Силађи је приволео да се одрекну својих претензија у његову корист. Заузврат им је понудио велики део властелинстава Хуњадија у Угарској. Вето удовице Јанка Хуњадија је осујетио план, којем су и иначе недостајали услови изводљивости, јер Срби вероватно никада нису заборавили да је деспоту Ђурђу Бранковићу, када је доспео у ропство Михајла Силађија, управо овај обогалио десну руку, одсекавши три прста.

⁴⁴² Fraknói, *Mátyás*, 87; Teleki, n. d., III, 57-58; Theiner, n. d., II, 315-316. Овде погрешно датовано за 26. мај. Fejér, *Genus*, 237-238, br. LXXXV. Révai, n. m., без папиног имена.

⁴⁴³ Teleki, n. d., III, 80, белешка 3; Fraknói, *Mátyás*, 80, 88, 90, напомена бр. 1; Nagy-Nyágy, n. d., I, 12; Harsányi, n. d., I, 267-272. Некад у Минхену, у Државном архиву Баварске. Сада у Земаљском архиву Мађарске (МОЛ), Будимпешта, *Предмохачка збирка (Collectio antemohacsiana) DI 37.638*, Elekes, *Hunyadi*, 310. Један примерак и копија из XIX века налази се у Архиву Српске академије наука (АСАНУ), *Средњовековна збирка бр. 13192 и 25*. Thallóczy Lajos, *Bosnyák és szerb életrajzi és nemzetkérendi tanulmányok*, Budapest, 1913.; Thallóczy Ludwig, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter, Biographische und genealogische Studien*, Übersetzt von Eckhart Franz, München-Leipzig, 1914, 98-99; Јиречек Константин-Радонић Јован, *Историја Срба, Прва књига, (Политичка историја до 1537, 387, Друга књига, (Културна историја)*, Друго исправљено и допуњено издање, Београд, 1952, 357. 1) О преговорима са српском владарском породицом, Тхомасијеви извештаји од 1, 12. и 24. априла, 13. маја, 16. јуна и 8. јула садрже занимљиве детаље, али из њих је тешко створити јасну слику. Nagy-Nyágy, n. d., 25-26; Ћирковић Сима, *Голубац у средњем веку*, Библиотека Пожаревачки крај кроз историју, Пожаревац, 1968, 24. О последњем стадију преговора обавештава нас вето Елизабете Хуњади од 23. јуна 1458. 171. Бубало Ђорђе, *Поседи српских деспота у одбрамбеним плановима краљевине Угарске 1458. и 1459. године, Зборник радова Пад Српске деспотовине 1459. године*, Научни скупови Српске академије наука и уметности, Књига, CXXXIV, Одељење историјских наука, Књига 32, Београд, 2011, 229-243; Спремић, *Борба*, 219. У својој, ове године објављеној студији, Тамаш Палошфалви износи мишљење, како је Елизабета Силађи забранила трансакцију у споразуму са Матијом, како би се овај „извукао“ од својих обавеза, датих Бранковићима, о чему се у недостатку релевантних извора може дискутовати. Он међутим свакако погрешно мисли, што му је главни аргуменат, да је примерак повеље Елизабетине забране доспео у Београд из Смедерева. Pálosfalvi, n. d., 355-358. За ово упореди: Рокаи Мелина, *Будимпештански примерак*.

Елизабета се ветом супротставила свом брату Михајлу, који је иначе био прек човек и наводно је батином тукао своју сестру Елизабету Силађи ако му не би дала новац, када је њему требао.⁴⁴⁴ 4) Жолт Харшањи даје другачију слику односа брата и сестре у тврђењу да је Елизабета претила шамарем Михајлу Силађију, који се једино своје сестре плашио. По њену, Елизабета Силађи се супротставила Михајлу по питању српског престола без знања краља Матије, тј. свог сина и само га је накнадно обавестила. Матија се током разговора са мајком накнадно усмено сложио са њеним поступком.⁴⁴⁵

Михајло Силађи је био дубоко огорчен због поступка свог сестрића, сина своје рођене сестре Елизабете, кога је по његовом мишљењу он учинио краљем и који је сада без њега држао сабор. Напустио је Београд и прешао у тврђаву Горјанских, Шимонторњу у Толнанској жупанији. Ту је склопио „вечити“ савез са Ладиславом Горјанским и Николом Илочким против Матије. То је била неприкривена објава рата краљу.

Краљ је међутим послао Ивана Витеза да га помири са ујаком. Сретност прелата није недостајала. Од Силађија је донео поруку како лично хоће да се сретне са својим краљевским сестрићем. Матија је био на то спреман. У пратњи своје мајке и великог броја великаша изашао је пред свог ујака неколико миља далеко од престонице, с којим се срео 8. августа.⁴⁴⁶

Матији је 24. августа гласник јавио да су Турци заузели Голубац. Краљ је одмах сазвао седницу краљевског савета, прогласио општу мобилизацију и изјавио како ће лично да иде на јужну границу. Већ је сутрадан кренуо на пут.⁴⁴⁷ У његовом отсуству његова мајка је водила послове у Будиму. Са великом ревношћу је вршила војне припреме. Куповала је коње, храну и вино и слала их у војни логор.⁴⁴⁸ У циљу да за свој ратни план стекне средства, краљ је разрезао ванредни порез на целу земљу. Његови противници су се охрабрили, пошто су сада могли да га оптуже за отворено кршење закона. Горјански и Илочки су по други пут поколебали Михајла Силађија. Чим је сазнао за ујаков поступак, Матија

⁴⁴⁴ Marczali, *Erdély*, 50.

⁴⁴⁵ Harsányi, н. д., I, 284-286, 290.

⁴⁴⁶ Fraknói, *Mátyás*, 92-95 напомена бр. 1 и бр. 2; Bajcsy- Zsilinszky, н. д., 1983, 23; Harsányi, н. д., I, 290-291.

⁴⁴⁷ Ђирковић, *Голубац*, 23.

⁴⁴⁸ Fraknói, *Mátyás*, 95, напомена бр.1, 97. Harsányi, н. д., I, 297; Klaić, *Povijest Hrvata*, 18.

је одлучио да најенергичније наступи против Михајла. У његовој одлуци није га могла спречити ни околност да треба да казни брата своје мајке и свог добротинитеља. 8. октобра дао је да се у Београду ухапси Михајло Силађи и запретио му је да ће му одрубити главу, али га је ипак помиловао и затворио у тврђаву Вилагош.

Свој циљ је постигао и овако. Писмо којим је обавестио сталеже да је дао да се ухапси његов ујак учинило је свугде велики утисак. Чињеница да је Матија прекинуо сродничке везе и пренебрегао захвалност и казнио онога који му је после његове мајке био најближи, као да је био странац или стари непријатељ показао је његов ауторитет и његову праведност. Сталежи који су се састали почетком децембра, дали су му све што су му на претходна два сабора одбили.⁴⁴⁹ Највећа опасност му је претила од бегства његовог ујака из затвора. Силађи је одмах прикупио око себе Матијине непријатеље, али је грађански рат спречило посредовање двојице кардинала: Хуана Карвахала (папског легата) и примаса Дионизија Сечија. Својим наговарањем успели су да помире колебљивог човека, слабог карактера, а од Матије су успели да добију гарантно писмо. Силађи је у пратњи двојице прелата дошао за Будим. Стигавши у близину главног града, примљен је од удовице Јанка Хуњадија, калочког надбискупа Иштвана Вардаија и земаљског судије.⁴⁵⁰

Према Жолту Харшањију Матија је замолио своју мајку да приликом првог сусрета она буде присутна уместо њега. Не само да је прхватила тај задатак, већ му се и радовала. Волела је да своју памет, вољу и чврстоћу ангажује у тешким стварима. Договорила се са сином докле могу да иду по питању мамца. Михајло Силађи и његова (млађа) сестра су три дана расправљали у присуству Карвахала, јер су примаса, пошто се стално жалио на умор, пустили да се врати у Острогон. Трећег дана је Елизабета потражила сина и обавестила га о исходу преговора са Михајлом Силађијем. При томе је рекла како не може да схвати како је такав магарац доспео у њену родбину. Матија је на то одговорио: „Ја разумем. Од памети Силађијевих моја мајка је наследила и његов део“. Елизабета је као

⁴⁴⁹ Fraknói, *Mátyás*, 108, напомена бр.1. Nagy-Nyáry, н. д., I, 64 и писмо пештанског нотара, написано 10. фебруара 1460. граду Бардејову. Капринаи, н. д., II, 391.

⁴⁵⁰ Hóman- Szekfű, н. д., 486; Falvai, н. д., 16-17.

награду за своје посредовање тражила од свог сина даровницу за калуђерице на Маргаритином острву.⁴⁵¹

После ослобађања из затвора свог сестрића, посредовањем своје сестре Елизабете, Михајло Силађи је пао у заробљеништво приликом једне чарке са неком турском четом. Отпремљен је у Цариград, где је султан Мехмед II одмах наредио да му одрубе главу, искаливши на тај начин свој бес на Елизабетином брату, који је вероватно дуго сакупљан јер се није могао осветити њеном мужу, јер је умро природним путем. Матија је примио изасланика, који је донео вест о смрти Михајла Силађија у присуству своје мајке и отпустио без речи, са једним наклоном главе. Држао се чврсто, своје лице је укрутио; стидео би се да се разнежио пред мајком, чије је лице остало као камен.⁴⁵²

Пошто се отарасио свог незгодног ујака, односи Матије са својом мајком током читавог њеног живота били непомућени. Матија је једино према својој мајци гајио искрену љубав и дубоки душевни осећај. У Старом Будиму уредио јој је краљичин двор и поклањао јој огромне поседе, веће од оних које је давао свом сину Иванишу Корвину и краљици Беатричи Арагонској. Са своје стране Елизабета је потпомагала свим расположивим средствима циљеве свог сина.⁴⁵³13)

Главни плодуживалац сукоба Хуњадија с једне и потомака краља Алберта и Цељских с друге стране, био је немачки цар и аустријски војвода Фридрих III (V) из штајерске гране породице Хабсбурга. Краљица Елизабета, Албертова удовица је њему пред смрт поверила старатељство над својим сином Ладиславом V Посмрчетом, као и угарску круну, коју је својевремено њена дворска дама Јелена Котанер украла.

Пошто је угарска круна (тзв. круна светог Стефана) већ двадесет година била у поседу цара Фридриха III Хабсбуршког, Матија Хуњади се није могао ваљано крунисати за краља, а некрунисаног његови противници нису имали обавезу да га сматрају за правог владара. Због тога је он пристао на тешке финансијске уступке и био је спреман да плати 80.000 златних форинти (Душанка

⁴⁵¹ Harsányi, н. д., II, 14-15.

⁴⁵² Harsányi, н. д., II, 43.

⁴⁵³ Fraknói, *Mátyás*, 155-156, напомена бр. 3. Nagy-Nyáry, н. д., I, 381. Bajcsy-Zsilinszky, н. д., 1983, 99; Harsányi, н. д., II, 124-127, 218-220. 234, 241, 245, 248.

Динић-Кнежевић вероватно омашком помиње дукате) за откуп круне и западних крајева Угарске, које је Фридрих запосео (тврђаве Фракно и града Шопрона). Да би тај износ прикупио Матија се обратио за финансијску помоћ свим својим вазалима, па тако и Дубровнику. Вероватно са овим Матијиним кораком стоји у вези и то што се крајем јула 1461. године у Дубровнику појавио гласник краљеве мајке Елизабете Силађи, па су 1. августа дубровачке власти одлучиле да се гласнику да одговор на оно због чега је дошао и да се дарује у вредности од 40 дуката, са стварима које му се буду свиделе.⁴⁵⁴

У међувремену, сходно споразуму са Ђорђем Подјебрадом, Матија је наложио да се доведе Подјебрадова ћерка и његова невест Катарина да би свечано склопили брак на Матијином двору у Будиму. Невеста је кренула 25. маја 1461. године из Прага за Будим. У Тренчину ју је још од априла чекала краљева мајка на челу мађарских великаша. Елизабета Силађи је ту преузела своју снају и довела је у Будим, где је без одлагања одржано венчање.⁴⁵⁵

Матија се по питању брака саветовао са својом мајком. Приликом доласка Катарине Подјебрад за престоницу Угарске у свечаној кочији седела је њена будућа свекрва, која је још у атару града заузела дотадашње место једне чешке дворске даме. Она је седела поред ње и за време витешког турнира и преводила јој са мађарског на латински. После свечаности, Матија и његова мајка су коментарисали изглед Катарине. Елизабета је рекла како има добре широке кукове, што пружа изгледе да роди здраво дете. Остварење брака предвидели су за мај 1463, кроз две године. Матија је питао мајку да ли би могла нешто да учини, да сирота буде згоднија, на шта се она гласно насмејала и рекла: „Јао драги сине краљ си, кмет може да грли згодну коју изабере себи, краљ нек само грли ружну!“⁴⁵⁶

Када је кренуо на поход против чешких најамника који су се утаборили у северној Угарској, тражио је да Катарину доведу у Диошђер и замолио мајку да прати снају из разлога пристojности. Елизабета је почела да јој даје млеко да пије, како би се попунила, јер је кроз две године требало да буде способна за

⁴⁵⁴ Dinić-Knežević, н. д., 137.

⁴⁵⁵ E. Kovács, Matthias, 100: Réthelyi Orsolya, Hunyadi Mátyás házasságai és házassági kísérletei, Hunyadi Mátyás, a király, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 248.

⁴⁵⁶ Harsányi, н. д., II, 42, 44, 52-53, 55-56, 61.

материнство. После летовања у Диошђеру Елизабета Силађи се вратила са својим исповедником за Будим.

Када је Матија, не слушајући мајчин савет нашао лепу жену, Елизабета је по жељи љубоморне и уплакане снаје интервенисала код њега да отпусти метресу. Краљева љубавница је одстрањена са двора, што је Елизабета лично саопштила Катарини. Убрзо после тога, средином априла, дакле пре предвиђеног рока, Матија и Катарина су постали муж и жена, што је Матија дискретним мигом саопштио мајци. Катарина Подјебрад је убрзо затим остала у другом стању. Било је крајње време, јер је краљ Матија морао да иде у поход против Турака. За време одсуства краљ је трудну жену поново поверио Елизабетиној бризи. Враћајући се из победоносног похода Матија је у славонској Дубрави примио мајчино „својеручно“ писмо. Елизабета у њему јавила да је Катарина заједно са својим дететом умрла на порођају.⁴⁵⁷

Пошто је откупио круну од Фридриха III, Матија се без обзира на породичну жалост, 1464. године неодложно крунисао за краља. После крунидбе приређен је витешки турнир. На њему је Матија победио противника. После своје победе пришао је својој мајци, која је седела у почасној ложи и пољубио јој руку, на шта се поново заорио узвик „живео!“.⁴⁵⁸

Према Роберту Фалваију после смрти Катарине Подјебрад, Матија дуго није мислио на женидбу. Ваљда ни Елизабета Силађи није пожуривала свог сина и према обичају других мајки није довољно често наглашавала како би јој били потребни унуци. Да је то и говорила, учинила би то с правом, пошто су Матији били потребни потомци способни да наследе престо. С друге стране у то време животни век жена је био доста кратак и ако је Елизабета стварно желела унучиће, ствар је била доста хитна, јер је она имала већ око петдесетипет година, а можда је и прешла то доба.⁴⁵⁹

Када се после смрти своје жене (Катарине), краљ Матија коначно одлучио на нови брак, у први мах је хтео да се ожени са принцем Јадвигом, ћерком пољског краља Казимира IV. С обзиром да га је Казимир IV одбио, пошто се измирио са царем Фридрихом III, Матија је намеравао да се ожени царевом

⁴⁵⁷ Harsányi, n. d., II, 78, 81, 109-110.

⁴⁵⁸ Harsányi, n. d., II, 116.

⁴⁵⁹ Falvai, n. d., 56

ћерком Кунигундом или неком другом немачком принцем, како би учврстио своје везе са немачким кнежевима и побољшао своје изгледе на царску круну. У обзир су узете ћерке бранденбуршког маркгрофа Алберта Ахила, Барбара и Урсула, његовог старијег брата, изборног кнеза Фридриха Улиса, као и ћерка саксонског војводе. У том његовом настојању подржавали су га прелати; Иван Витез, кога је Матија после смрти Дионизија Сечија поставио за острогонског надбискупа, његов сестрић печујски бискуп Иван Чесмички, чувени хуманиста Јанус Панониус, као и њихов наследник на столици варадинске дијецезе, Немац Ханс Бекенлер из Шлезеије и пожунски препозит Георг Шонберг.

Око ове четворице прелата су се груписали они световни великаши, који су имајући своје поседе на граници Аустрије и Штајерске и сами били у потпуности или барем делимично Немци. Ту се убрајају поједини припадници странке која се пре неколико година одметнула од Матије и изабрала Фридриха III за краља Угарске: чланови породице Банфи од Лендаве и Канижаи, грофови Јован и Жигмунд Сентђерђи, као и Бертолд Елдербах од Моњорокерека.⁴⁶⁰

Насупрот њима претежна већина прелата и великаша, оставши верна ексклузивном националном ставу, није одобравала савез са Хабсбурговцима и другим немачким владарима. Они су уједно били против свега што би Угарску одвратило од борбе против Турака. На њиховом челу стајали су рођак краља Матије, Јанош Понграц од Денгелега и Емерих Запоља, гувернер Босне, бан Хрватске и Славоније. Они су имали ослонац у масама ситног племства и у краљевој мајци. Овакав став краљице мајке речито сведочи о самосталности Елизабете Силађи у односу на женидбене планове и на шире спољнополитичко деловање свог сина. Према Жолту Харшањију Елизабета је посаветовала свог сина пред одлазак у Беч на преговоре са царем Фридрихом III, да поведе мање пратње и више панцир кошуља, рекавши „Хабсбург остаје Хабсбург“ и „Не веруј Немцу“, циљајући тиме на прекршене заклетве Ладислава V. Матија је одагнао страхове своје мајке одговоривши како уме да се чува. Матија се ипак одлучио на просидбени пут за Беч, али се вратио необављеног посла, јер је Фридрих III, одуговлачећи са преговорима, избегавао да му да своју ћерку за жену.

⁴⁶⁰ Nehring, *Matthias Corvinus*, 31, 44-45.

Матија Корвин није успео са својим женидбеним плановима ни са немачким принцезама, пошто су по упутству Фридриха III, немачки кнежеви одбили да сарађују. Један од главних разлога, барем онај који је кнежевима служио као изговор, било је ниско порекло угарског краља, односно његових родитеља; оца и мајке. Матија се после неуспеха са немачким, окренуо италијанским дворовима, где је могао лакше да нађе супругу себи равног порекла. Послушавши савете своје околине, Матија је почео да тражи супругу у Италији. Пажњу је пре свега усмерио на Милано. На његов наговештај господар Милана, иначе најамни ратник сељачког порекла, Франческо Сфорца, велики поштовалац Јанка Хуњадија, послао је 1465. свог лекара Амброзија Грифиуса у Угарску. Овај је са собом понео један портрет који је представљао принцезу Иполиту, чију су руку Сфорце, породица господара Милана нудила Матији. Иако се портрет допао краљу и његовој мајци, због љубоморе Венеције одлучни корак за прошење принцезе није учињен.⁴⁶¹

Колебљиву верност Николе Илочког коначно је осигурао са тиме, што му је остварио његову најсмелију жељу, именујући га за краља Босне.⁴⁶² Од повеља Земаљског архива које Илочког ословљавају босанским краљем прва је настала 7. маја 1472. Том повељом га удовица Јанка Хуњадија усваја за сина.⁴⁶³

Усвојивши 7. маја 1472. године Николу Илочког за сина, он је Елизабети обећао заштиту у случају смрти њеног рођеног сина, краља Матије. Елизабетин прагматизам је и овом приликом уистину поново дошао до изражаја, као и 1457. године када се измирила са главним организатором погубљења свог старијег сина Ладислава; Ладиславом Горјанским, како би млађем обезбедила пут за престо. Сада је исто тако жртвујући успомену на мртваг сина усвојила Николу Илочког, саучесника Горјанског у погубљењу Ладислава, а ради осигурања престола живом Матији. До реализације овог споразума ипак није дошло, јер је краљ Матија

⁴⁶¹ Fraknói, *Mátyás*, 218, напомена бр. 4; Hóman-Szekfű, н. д., 486.

⁴⁶² Fejér, *Genus*, 251-253, nr. XCI; Spiess, *Aufklärungen*, Anhang. Nr. VI; Teleki, н. д., 469-471, nr. DXXXVIII. Thallóczy Lajos, *Jajcza (bánság, vár és város története 1450-1527, Az oklevéltárat Horváth Sándor szerkesztette, Magyarország melléktartományainak oklevéltára (Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum (Banatus, castrum et oppidum Jajcza), IV, Magyar történelmi emlékek, (Monumenta Hungariae Historica, I. osztály, Okmánytárak (Diplomataria), XL, Budapest, 1915, CXXXIII.*

⁴⁶³ Harsányi, н. д., II, 42, 44, 52-53, 55-56, 61.

нацивео и Николу Илочког и своју мајку. Умешност Елизабете Силађи у тој ствари с разлогом хвали Лајош Талоци.⁴⁶⁴

Матији се као удовцу без деце, после изјаловљања плана брака са Иполитом Сфорца и немачким принцезама ипак, интензивно наметало питање обезбеђење наследства престола. Његово настојање да нађе жену међу италијанским принцезама, коначно је крунисано успехом када је краљ Сицилије (Напуља) Феранте (Фердинанд) I Арагонски, кога је као ванбрачног сина краља Алфонза I део осталих владара такође бојкотовао, понудио Матији руку своје друге кћерке Беатриче.

Удовиштво Матије је трајало тринаест година. Руку принцезе Беатриче, друге кћерке напуљског краља Ферантеа Арагонског, Матија је запросио у лето 1474. године. Првих дана августа 1476. године кренуло је посланство за Напуљ. У напуљској катедрали је 15. септембра склопљен брак пред лицем Цркве. Младожењу је заступао његов брат од тетке Јанош Пограц од Денгелега. Беатриче се са својом пратњом 2. октобра укрцала на брод у Манфредонији. Због неповољних ветрова стигла је тек 13. октобра у Ферару код своје сестре, војвоткиње Елеоноре, удате за војводу Ерколе Есте, где се неколико дана одмарала. Део њеног путовања које је са млетачког подручја водило преко Крањске и Штајерске било је још теже, јер су турске чете обавештене о њеном доласку, крстариле по тим покрајинама, како би је ухватиле. Невестина поворка пролазила је кроз опустошена и спаљена места и поља покривена мртвима. Коначно је стигла у Птуј (Јован Радонић помиње као Петаву), на граници Штајерске и Славоније.⁴⁶⁵

Беатриче је са собом понела *Меморијал* хуманисте Диомеде Карафе, управника двора њеног оца, напуљског краља, Ферантеа (Фердинанда) Арагонског. Спис у ствари представља упутства како да се Беатриче понаша као угарска краљица у својој новој домовини. У једном пасусу Карафа помиње и њено

⁴⁶⁴ Fraknói, *Mátyás*, 245, 247-249; исти, *Matthias*, 181-184 Balogh Jolán, *A művészet Mátyás király udvarában*, I, Adattár, Budapest, 1966, 29, 401; Kulcsár Péter, *Bonfini magyar történetének forrásai és keletkezése*, Klaniczay Tibor, Humanizmus és reformáció, 1, Budapest, 1973, 127; Bajcsy-Zsilinszky, н. д., 1983, 140-141.

⁴⁶⁵ Berzeviczy Albert, *Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok*, Budapest, 1914. Beatrix; Радонић Јован, *Беатрича Арагонска*, Летопис Матице српске, 339, (јануар-април) 1934.) 25; Радонић Јован, *Беатрича Арагонска*, Летопис Матице српске, 339, 108(1934), св. март-април, 215; Klaić, *Povijest Hrvata*, 126.

понашање према краљевој мајци. По њему она треба да се односи према будућој свекрви са највећим поштовањем и у почетку треба да настоји да је пита за свете, јер ако кралева мајка заволи своју снају може да јој буде највећи посредник између ње с једне и њеног мужа и народа с друге стране.⁴⁶⁶

Једног новембарског дана упутила са и Елизабета Силађи према славонској граници. Договорила се са сином да она дочека краљицу.⁴⁶⁷ У Птују је удовица Јанка Хуњадија у пратњи двадесет отмених мађарских дама дочекала невесту свог сина да би је довела за Столни Београд.⁴⁶⁸ Сусрет Елизабете Силађи са њеном новом снајом, Беатричком Арагонском описује Лодовико Бернарди у свом за сада неиздатом извештају од 28. децембра 1476. године. Према том извештају, две жене су се сусреле петнаест миља од Столног Београда „et da uno Pauion al' altro era de steso piu de 12 di Panno rosso ... et montadi in caretta neuir al allosamento fo messo a sacho i ditti Panni“.⁴⁶⁹

Матија је у своје сватове са ћерком напуљског краља позвао све владаре, који су га некада били одбили. Од њих је дошло само неколико немачких кнежева (принчева): баварски кнез Кристоф и војводе Опелна и Ратибора, који су били вазали Матије као чешког краља. Неки немачки владари су ипак упутили на тај значајан догађај своје изванредне посланике. Сви они су осим баварског посланика др. Лефелхолца (Löffelholtz), чији је господар за снају добио пољску краљевску принцезу, кћерку Казимира IV, а коју је Матија такође био просио, добили званично упутство да поднесу извештај о свадби њиховог угарског краља. Стога су слали кући исцрпне извештаје.

Према Хансу Сејболту, тајном изасланику баварског (фалачког? Pfalz) изборног кнеза, Матија је послао своју мајку пред невесту чак до Љубљане. Према Бели Боршошу „природно да краљ њу шаље пред своју невесту, све до

⁴⁶⁶ Croce, n. d., 41-42; Mayer, n. d., 42; Vecse, n. d., 254; E. Kovács, *Hétköznapi élet*, 42.

⁴⁶⁷ Harsányi, n. d., II, 319.

⁴⁶⁸ Réthelyi, n. d., 249; *Tolnai világtörténelme*, VI/2, 354, 356; Klaić, *Povijest Hrvata*, 126.

⁴⁶⁹ Nehring, Matthias, 76-81; Riezler Sigmund, *Geschichte Baierns*, III, Gotha, 1889.; Borsa, *Reneszánszkori ünnepségek*, 21; Réthelyi, n. d., 249; *Palatini comitis legato diligenter descripta, Regis Ungariae Mathiae nuptiae, et coronatio regine atque illorum postea ingressus in Budam, Schwandtner Johann Georg, Scriptorum rerum hungaricarum veteres ac genuini*, II, Tyrnaviae, 17652, 200-216.

Љубљане,⁴⁷⁰ а према Лангену Никола Банфи од Лендаве отпратио је Елизабету Силађи до Птуја.⁴⁷¹

Одавде је Елизабета пратила будућу краљицу за Столни Београд, где их је чекао њен син Матија. Младенци су се срели 10. децембра 1476. године у старом крунидбеном граду Угарске, Стоном Београду. Сусрет Беатриче са Матијом су описали очевидци овог свечаног догађаја, Петер Ешенлер (Петер Есцхенлоер), нотар града Броцлава у Шлезији, који се тада налазио под влашћу угарског краља и тајни изасланик фалачког изборног кнеза Ханс Сејболт. Ешенлер излаже да су „невеста и краљева мајка стигле седећи у позлаћеним и златом извезеним зеленим сомотом тапацираним кочијама (у двома одвојеним кочијама) у које су била упрегнута по шест коња, у једну бели у другу црни“. Пратило их је још седам кочија. Кочијаши су такође имали одело од сомота са златним дугмадима“.⁴⁷²

Елизабету Силађи су са њеном новом снајом одвели до Матије на једном сукну, коју су чланови италијанске пратње после њиховог одласка уз велико гурање исцепали на комаде,⁴⁷³ вероватно да би имали успомену на овај веома значајан догађај. Горе изложен опис је и први опис њиховог сусрета. Према томе, није искључено да је овај чин представљао новитет, који су Беатриче и њена пратња донели са собом из Италије. Цепање сомота-тепиха јавља се у описима један век касније, приликом крунисања угарских краљева оца и сина; 1563. године Максимилијана, а 1572. Рудолфа Хабсбуршког.⁴⁷⁴ Обичај цепања тепиха очувао се до дубоко у XIX век. У Толнаијевој Светској историји налази се слика цепања тепиха приликом крунисања Фрање Јосифа за угарског краља.⁴⁷⁵ Црвени тепих на којем је доведена Беатриче помиње и Гашпар Хелтаи, али не и цепање и присуство Елизабете Силађи.⁴⁷⁶

⁴⁷⁰ Borsa, Ismeretlen leírás, 21; исти, *Reneszánszkori ünnepségek*, 22-43.

⁴⁷¹ Langenn, Herzog Albert der Beherzte, Stammvater des königlichen Hauses Sachsen, Leipzig, 1838.

⁴⁷² Eschenloer, 1828, 339-349; Eschenloer Peter, *Geschichten der Stadt Breslau /Denkwürdigkeiten seiner Zeit, von 1440-1479/*, Ed., Markgraf Herrmann, Scriptorum rerum Silesiacarum, VII, Breslau, 1872, ; Csánki, *Mátyás udvara*, 666; Szalay-Baróti, н. д., 261; Estók, н. д., 84.

⁴⁷³ Falvai, Hunyadiak asszonyai, 73.

⁴⁷⁴ Bartoniek, н. д., 126, 130.

⁴⁷⁵ Jókai Mór, A királykoronázás, Dr. Kovács Dénes-Dr Sziklay Lajos, *Koronázási emlékkönyv dicsőségesen uralkodó I. Ferencz József apostoli királyunk megkoronázásának 25-ödik évfordulója ünnepére*, Budapest, é. n., (1892), 9.

⁴⁷⁶ Heltai, н. д., 339.

Према Жолту Харшањију дванаестхвати дуги тепих био је направљен од чоје небеско плаве боје. На њему је корачала Беатриче са своје десне стране са Елизабетом Силађи у сусрет свом краљевском младожењи.⁴⁷⁷

Беатриче су после тога отпустили до њеног стана који је био у краљевској палати.

Дванаестог децембра је одржано крунисање. Тог дана први је стигао у цркву Блажене Девице (Јован Радонић је погрешно назива катедралом) краљ-младожења са својим двором и гостима. Беатриче, коју је пратила њена свекрва, удовица Јанка Хуњадија, стигла је касније. Елизабета је довела своју снају на престо висок дванаест степеница и покривен златним тепихом.⁴⁷⁸

На венчању свога сина она је прва пришла да упути своје честитке младом пару и нешто им је шапнула у ухо.⁴⁷⁹

Три дана касније, 15. децембра свадбена свита је стигла у Будим. О њиховом свечаном уласку обавештава нас тајни изасланик фалачког изборног кнеза Ханс Сејболт. Краљева мајка, чија је церемонијална улога предајом невесте сину била завршена, овом приликом је седела у првој од осам позлаћених кочија на крају поворке, праћена женским члановима угарске аристократије и пратиљама своје снаје, која је овог пут јахала на белом коњу. Елизабета Силађи је присуствовала и свечаном краљевском ручку. Она је овом приликом седела за првим од осам столова, постављених иза краљевске трпезе.⁴⁸⁰

После обреда током обеда Матија није хтео да пије пред мајком, већ само после њеног одласка. „То је чин који изражава краљево дубоко дечје поштовање према својој мајци.“ Присуство краљеве мајке чини догађај још више помпезним, али њена појава није хладна-замрзавајућа, већ око себе зрачи породичну топлину. Елизабета велике светковине слави са члановима своје породице. Тако на дан Богојављења и она на коленима са другима чека благослов светом водом.⁴⁸¹

Сватовске свечаности међутим напрасно је прекинуо један неочекиван и тужан догађај. Усред свадбеног весеља децембра 1476. године умро је ердељски војвода Јанош Понграц од Денгелега, брат од тетке краља (очевој сестри) и његов

⁴⁷⁷ Eschenloer, н. д.; E. Kovács Péter, *Hétköznapi élet Mátyás király korában, Mindennapi történelem*, б. м. (Budapest), 2008, 32; Harsányi, н. д., II, 323, 324.

⁴⁷⁸ Радонић, *Беатрича*, 215; Harsányi, н. д., II, 332.

⁴⁷⁹ *Mathiae nuptiae*, 213; Borsa,

⁴⁸⁰ Zolnay László, *Ünnep és hétköznapi a középkori Budán*, 1969, 75.

⁴⁸¹ Borsa, *Reneszánszkori ünnepségek*, 22.

заступник на венчању у Напуљу. Према једногласном извештају страних изасланика, Елизабета Силађи је као и њен син била у великој жалости. Све веселе приредбе су одмах биле прекинуте да би уступиле своје место посмртним обредима.⁴⁸²

Феслер-Клаин каже да се свадба одиграла 22. децембра у Будиму и наглашава како је краљева мајка која је још била жива, могла је венчанима принети своје жеље благослова.⁴⁸³

Улогу Елизабете Силађи у женидби њеног сина Матије са Беатричем, од зачетка саме идеје до њеног остварења детаљно описује мађарски романописац Жолт Харшањи. После свадбених свечаности, Матија је питао своју мајку како је задовољна са лепотом своје нове снаје. На шта је она одговорила како је красна и пожељна особа. Са сиротом Катарином неће ни да је упоређује. На питање сина да ли воли своју нову снају, Елизабета је одговорила: „Ако је добра према теби волим и бабу ђавла, ако није добра ни анђела анђела“.⁴⁸⁴

Женидбом свога сина, краља Матије, са Беатричем Арагонском јавна-државничка улога Елизабете Силађи била је завршена. У том тренутку изгледало је као да се то одиграло на најбољи могући начин. Ипак, касније ће се показати да то није био случај. Елизабета је за преосталих седам година живота у ту околност могла и сама да се увери. У овом тренутку славља међутим није било разлога за зле слутње у погледу успеха брака, чак ни због наведеног смртног случаја. Обојица супружника су били још довољно млади, како би могли да обезбеде потомка, у првом реду сина, који би наследио круне свог оца. Уосталом Елизабетин син Матија је већ доказао своју генетску способност, подаривши Елизабети унука у особи свог ванбрачног сина, Иваниша Корвина. Он ће по, у историографији опште прихваћеном мишљењу, у недостатку законитог унука постати мезимче своје баке.

⁴⁸² Mathiae nuptiae, 214; Mátyás király menyegzője 1476. a pfalzi választófejedelem követeknek hivatalos jelentése szerint, Kazinczy Gábor, Mátyás király, kortársai tanúsága szerint, Pest, 1863, 122, 133-135; Borsa Béla, Ismeretlen, egykorú német leírás Mátyás és Beatrix házasságáról, Specimina dissertationis Facultatis philosophicae regie hungaricae, Universitatis Elisabethinae, quinqueecclesiensis, 188, A német intézet értekezései, 19, Pécs, 1940, 1-35; Borsa Béla, Reneszánszkori ünnepek, 21-; Fraknói, 250-251; Teleki, н. д., IV, 480, 483, 486, 490.)

⁴⁸³ Fessler-Klein, н. д., III, 117.

⁴⁸⁴ Harsányi, н. д., II, 304, 319, 331.

Анонимни коментатор Диомеда Карафе мисли да је краљица Беатриче одушевљено прихватила савете Диомеда Карафе, али при томе уопште не помиње његов савет који се односи на њен став према свекрви, већ само онај о учењу мађарског језика.

Беатриче, супротно очекивању, није успела да роди Матији законитог сина. Вероватно је то био један од најважнијег разлога, због којег Беатриче није успела да се, прихвативши савет Диомеда Карафе, умили својој свекрви, која ју је приликом доласка дочекала са љубављу и која је увек била на њеној страни. Ержебет Мајер сматра да је то био и разлог што је Елизабета Силађи напустила двор свог сина.⁴⁸⁵ Било како било, Елизабета се по Матијиној последњој женидби поново повукла у своју кућу у Старом Будиму.

Треба нагласити да се то није одмах десило. У лето 1477. године жена и мајка још заједно прате Матију у његов ратни логор у Корнојбург на његов поход против цара Фридриха ИИИ, чији је циљ био да заузме Беч. Егарски бискуп, бивши исповедник Елизабете Силађи, Габријел Рангони тим поводом писао је 22. августа да је поворка више личила на свадбену свиту него на прави ратни поход.

486

⁴⁸⁵ Mayer, н. д., 32, 42.

⁴⁸⁶ Fraknói, *Mátyás*, 265; isti, *Matthias*, 194; Horváth Richárd, *A hadakozó király: Hunyadi Mátyás itineráriuma, Hunyadi Mátyás a király, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus*, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 59, 63.

6. ПРИВРЕДНА АКТИВНОСТ ЕЛИЗАБЕТЕ СИЛАЋИ

6.1. ВЛАСНИЦА И УПРАВИТЕЉИЦА ДОБАРА ПОРОДИЦЕ ХУЊАДИ

После женидбе свог сина са Беатричем Арагонском, Елизабета Силађи се сасвим повукла са јавне сцене, што никако не значи да више није играла значајну улогу у политичком животу Угарске. Она се првенствено посветила управљању изузетно пространим имањима породице Хуњади, које због заузетости државним пословима, а и због сталног одсуства са њих, мушки чланови породице, пре свега њен муж Јанко и син Матија, нису били у могућности да надгледају.⁴⁸⁷ Аладар Балаги сматра да пошто је довела свога сина на власт, Елизабета, сада поштована од сина и осталих, живела је на својим поседима већином у Старом Будиму.⁴⁸⁸ Свакако је претерано мишљење Роберта Фалваија, да после женидбе Матије Корвина са Беатричем Арагонском, она више није имала утицаја и да од ње ништа није зависило.⁴⁸⁹

6.1.1. Стицање и губитак поседа

Имања породице Хуњади простирала су се на огромној територији од Мункача (данас Мукачево у Украјини), до Сабатке (данас Суботица у Србији) и од Жолне (данас Жилина у Словачкој) до Бистрице, Темишвара и Вајадахуњада (данас Бистрица, Тимисоара и Хунедоара) у Румунији. Властелинства у поседу Елизабете Силађи под краћом или дужом управом простирала су се на подручју шест данашњих држава: Мађарске, Румуније, Србије, Словачке, Украјине и

⁴⁸⁷ Révai, н. м.

⁴⁸⁸ Ballagi, н. д., 690

⁴⁸⁹ Falvai, н. д., Hunyadiak asszonyai, 17-18.

Аустрије.⁴⁹⁰ 4) После смрти Јанка Хуњадија његов син, краљ Матија је велика добра свог оца поклонио његовој удовици, а својој мајци, Елизабети Силађи.⁴⁹¹

Како је Деже Чанки пре стотридесет година приметио, Матија није давао својој мајци само породична добра, већ и државне (крунске) поседе.⁴⁹² По Ференцу Шаламону, краљ Матија је 1461. и 1462. године обасуо своју мајку новим поклонима. Тако је те последње године она стекла од краљевских добара одједном двадесет различитих поседа, која су се налазила већином у низији Угарске. Краљ истиче и то је врло наглашено да га је мајка молила да јој те поседе даје „како би се бринуло о достојнијем и светлијем снабдевању њеног кућанства“.⁴⁹³ Ради се у ствари у уступању евентуалних краљевски права у наведеним местима Бачке и Чонградске жупаније.⁴⁹⁴ Елизабета није стицала поседе само на легалан начин. Она је, уосталом као сви феудалци и отимала поседе у првом реду од својих суседа. Краљ Матија је Донаторњу у Чанадској жупанији дао претходно босанском властелину Радичу Бановићу. Њему је Елизабета Силађи насилно узела овај посед, због чега је овај затражио интервенцију и заштиту папе Пија II.⁴⁹⁵

Елизабета Силађи није само стицала него и отуђивала поседе. Она је 5. марта 1463. године Михајлу Секељу од Сентивана и Стефану Хедерфаију, кастеланима тврђаве Бистрице, доделила поседе Глодени, Поарта, Фрунзени, Лунеа и Лудвигсдорф за заслуге које су стекли у служби њеног мужа Јована Хуњадија и синова Ладислава и Матије.⁴⁹⁶

Први који је покушао да путем њених повеља осветли ову страну живота Елизабете Силађи био је Лајош Ањош.⁴⁹⁷ Миклош Кринг истиче да је Ањош врло

⁴⁹⁰ Csánki, н. д. Harsányi, н. д., I, 52-53; Katona, н. д., VI, 1164.

⁴⁹¹ Kubinyi András, Residenz- und Herrschaftsbildung in Ungarn in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts und am Beginn des 16. Jahrhunderts, Fürstlichen Residenzen im spätmittelalterlichen Europa, Vorträge und Forschungen, XXXVI, der Konstanzer Arbeitskreis für mittelalterliche Geschichte, Sigmaringen, 1991, 435-437.

⁴⁹² Csánki Dezső, *I. Mátyás király udvara*, Századok, 1883, 527-528.

⁴⁹³ Salamon, *Budapest*, 486-487.

⁴⁹⁴ Teleki, н. д., XI, 24-26, бр. CCCXXVIII.

⁴⁹⁵ Theiner, н. д., II, 422; Laszowski Emil, *Prilozi za povijest bosanskih porodica*, Vjesnik Kraljevskog Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskog arhiva, 9(1917), 117-120; исти, *Prinos historiji bosanskih porodica, Pripadnici roda „Divjak“*, Vjesnik Zemaljskog arhiva, 7(1937), 27- 34; *Историја српског народа, II*, 378; Шуица Марко, *Босанска властeosка породица Бановићу*, *Историјски гласник*, 1993, 1-2; 32-33.

⁴⁹⁶ Zimmermann-Gündisch, *Urkundenbuch*, VI, 144. br. 3319.

⁴⁹⁷ Ányos, н. м.

лепо карактерисао племенито и морално схватање Елизабете Силађи, које је штитило и чувало права других земљопоседника. Како Миклош Кринг истиче: „Сви знамо да је Елизабета Силађи била одличан економ“ (одлична домаћица и газдарица).⁴⁹⁸ Лајош Елекеш је указао на околност да је Елизабета штитила кметове на поседима породице Хуњади од неправног изабљивања не само од стране спољних експлоататора, већ и од експлоатације од стране својих управника имања. Тако је на пример Елизабета на пола смањила утврђена давања сељака у селима Ивањи, Ракош Русолц и Кајдано, а које је раније утврдио кастелан Мункача. Овакво њено поступање као и да кастелани врате кмету Ђерђу Дајки жито, које је он купио од Михаљ Молдваија, али које су му кастелани неправно одузели, сведоћи о њеној правдољубивости.⁴⁹⁹

6.2. ГЕОГРАФСКА РАСПРОСТРАЊЕНОСТ ПОСЕДА ЕЛИЗАБЕТЕ СИЛАЃИ

ПРИЛОГ БР.9.

6.2.1. Поседи Елизабете Силађи по жупанијама

Поседи у жупанији Арад. - Елизабета Силађи наследила је поседе у Арадској жупанији у Етвенаблаку и неким другим местима од свог мужа, Јанка Хуњадија. Краљ Матија је своје личне поседе, цела села Домбеђхазу, Купу, Батоњу, Донаторњу и Сентеторњу, као и половину села Керекеђхаз и Нађфалу у Арадској жупанији такође пренео 1463. године на своју мајку Елизабету.⁵⁰⁰ 14) Краљ Матија је добро Донаторњу у Чанадској жупанији претходно дао босанском властелину Радичу Бановићу. Њему је Елизабета Силађи насилно узела овај посед, због чега је овај затражио заштиту папе Пија II.⁵⁰¹

⁴⁹⁸ Kring Miklós, *Középkori jobbágyságunk szabad költözéséről (Adatok és problémák)*, Századok, 1935, 407.

⁴⁹⁹ Elekes, *Hunyadi*, 307-309.

⁵⁰⁰ Kristó Gyula, *Olvasókönyv Békés megye történetéhez, I. A honfoglalástól 1715-ig*, Forráskiadványok a Békés megyei levéltárból, 1. Békéscsaba, 1967. Csánki, н. д., I, 691; Márki Sándor, *Arad vármegye és Arad sz. kir. város története, I, Jancsó Benedek, Aradvármegye és Arad szabad királyi város monographiája*, II/1, Arad, 1892, 316, 335.

⁵⁰¹ Theiner, н. д., II, 422; Laszowski, *Prilozi*, 117-120; исти, *Prinos*, 27- 34; *Историја српског народа*, II, 378; Шуица, *Бановићу*, 32-33.

Поседи у жупанији Бач. - Елизабета је 1461. године добила од свог сина краља Матије делове поседа: Гезе, Ч(К)алас, Ач (Кисач) и О-Банча, који су припадали Тамашу Порколабу од Чеке, који је умро без потомка, а које је до тада држала у залог. Идуће 1462. године добила је краљевска (регална) права у поседима Бајмок, Чантавир, Нађбајч (Бајша), (Улмер, Посед и поседници Бајша), Фибајч (Бачка Топола), Аркоштурол, Визештурол, Фејефаркатурол (Турија), Сегеђхаз (Ловћенац), Фекетееђхаз (Фекетић), Химешеђхаз (Липар) тада уврштенима у Чонградску жупанију (данас Србија).⁵⁰² Кочиш каже да је краљ Матија својеручно потписао те повеле којима мајци даје регална права. У ствари ради се о белешци релатора. Село Фибајч је још исте године (9. августа 1485) прикључено поседу београдских капетана Петра и Ладислава Доција.⁵⁰³

Поседи у жупанији Бекеш. - Властелинство Сентандраш дао је још краљ Жигмунд Јанку Хуњадију. Оно се састојала од три села: Сентандраш, Чабачид и Сентеторња, као и једанаест пустара. Касније се проширило са селом Кираљшаг, које је населио Елизабетин брат Михајло Силађи, са кметовима отетим са поседа Маротија. Од других властелинстава овом су прикључили Донаторњу, Комлош (каснији Тоткомлош), Етвенаблак (каснији Етвенеш) и стекли су још Керешсентмиклош. Краљ Матија је читаво ово властелинство одредио за издржавање свој мајке Елизабете. Она је 1471. године Сентеторњу поклонила новој препозитири (Свете Марије) у будимској тврђави, у шта ју је будимски

⁵⁰² Iványi István, Szabadka, szabad királyi város története, Szabadka, I, 1886, 39-40, II, 1892, 5-7; Blazovich László, Szabadka igazgatástörténetéből 1428-1918 (A polgarmesterek névjegyzékével 1796-1996), Szabadka, 1996, 35; Dudás Ödön, Szabadka város története, Életjel, (Szabadka), 1991, б. м., 24-25; (P.(etar) (P.(ekić), Čantavir, Hrvatska enciklopedija, (Enciklopedia Croatica), IV, Chiachi-Diktis, Zagreb (Zagrabiae), 1942 (MCMXLII), 191; Szekeres László, Középkori települések Északkelet-Bácskában, Hungarológiai közlemények, 50, 1983, Különlenyomat, 16-18, 20-21, 24-25, 27-28. 34-37, 40, 42-45, 53; Mađar Laslo, Subotica i njeno stanovništvo do 1828. Koreni, I, Svedočenje vekova, Pravni položaj i stanovništvo Subotice 1391-1828, 1-34; Magyar László Szabadka és lakossága 1828-ig, Gyökerek, I. Évszázadok vallomása, Szabadka közjogi helyzete és lakossága 1391-1828, I. 1-33, Subotica, 1991; исти, Középkori olvasókönyv, Levéltári dokumentumok, Életjel könyvek, III., б. м. (Szabadka), 2005, 19-21, 78, 84; Kocsis Antal, Települések, templomok Topolyán és Bajsán az Árpád- és középkorban (Кочиш Антал, Насеља, цркве у Бачкој Тополи и Бајши у Арпадовском периоду и у средњем веку), Topolya, 2007, 21-22; Korhecz-Papp Zsuzsanna, Szabadka Mátyás korában, Szemelvények Magyar László és Blazovich László írásaiból, Bácsország, Vajdasági honismereti szemle, 2008/2, 45. szám, 97. Szedlár Rudolf, A csantavéri templom oltárköveinek titkai, Bácsország, Vajdasági honismereti szemle, 2008/2, 45. szám, 38-43. Antal Kočiš misli da je na povelji svojeručni znak kralja Matije. Kocsis Antal, Mátyás király két Topolyára is vonatkozó okirata, Bácsország, Vajdasági honismereti szemle, 2008/2, 45. szám, 48-50; Kocsis, н. д., 62. Teleki, н. д., XI, 21-22, nr. CCCXXVI; 24-26, nr. CCCXXVIII; Csánki, н. д., I, ; II, 180; Iványi, Helynévtár, ; Iványi, Szabadka, ; DI 15.667, 15.703, 16.727.

⁵⁰³ BBVM, II, ; Kociš, н. д., 21-22.

каптол 5. јула 1471. године и увео.⁵⁰⁴ Елизабета је међутим Сентеторњу ускоро заменила са неким другим поседом, како би 25. марта 1477. године наново даривала, овај пут капели Свете Елизабете, манастира клариса у Старом Будиму. Њен син, краљ Матија четири дана касније 29. марта на мајчину молбу потврдио је тај њен дар.⁵⁰⁵ Ускоро се међутим Сентеторња поново вратила властелинству Сентандраш, тако да је удовица Јанка Хуњадија 1484. године могла да га целог поклони свом унуку, Иванишу Корвину.⁵⁰⁶

Поседи у жупанији Берег. - Властелинство Мункач (Мукачево, Украјина). Тврђаву Мункач (Мукачево) са властелинством наследила је Елизабета Силађи од свог мужа. Ово краљевско добро поклонио је угарски краљ Жигмунд Луксембуршки, још око 1423. године српском деспоту Стефану Лазаревићу. Његов кастелан Никола Рац (Србин) јавља се 1424. и 1430. године. Од њега је добро наследио његов сестрић, деспот Ђурађ Бранковић. Властелинство је остало у његовом поседу до 1440. Те године, краљ Владислав I Јагелонац, као резултат што је Бранковић стао на страну његове супарнице, краљице мајке Елизабете и његовог сина, Ладислава V Посмрчета, одузео му властелинство Мункач и поклонио га свом присталици, управитељу свог двора, Ладиславу Палоцију. Када су се уочи заједничког похода против Турака 1443. године измирили, Владислав I је вратио Деспоту његова добра, међу њима и Мункач.

Пре битке код Варне јула 1444 године Јанко Хуњади је прибавио сагласност деспота Ђурђа, да би после битке наложио Државном савету угарске да му (самом Хуњадију) до априла 1445 поклони властелинство Мункач на име покрића трошкова у последња два похода против Турака, 1443. и 1444. године. Када се вратио из битке код Варне, Хуњади је Мункач 14. априла 1445. године подигао на ранг слободног града, присвајајући владарске (краљевске-регалне) прерогативе. Пошто га је деспот Ђурађ заробио 1448. године Хуњади је морао да врати деспоту Мункач, али када га је Деспот ослободио, он је поново заузео ово

⁵⁰⁴ Teleki, н. д., XI, 447-449, nr. DXXIX; Révai, н. м.

⁵⁰⁵ Teleki, н. д., XII, 11-13. nr. DC; Kerny Terézia, Szent László- és a magyar szentek tisztelete Hunyadi Mátyás udvarában, Személyes devóció, állami és uralkodói reprezentáció, Hunyadi Mátyás a király, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 397-400.

⁵⁰⁶ *Dl 18.943*; Karácsonyi János, *Békésvármegye története*, I, 1896, 222-223, II, 313; Csánki, н. д., I, 616, 659.

значајно властелинство. Смедеревским споразумом од 7. августа 1451. године та предаја је озваничена.

Елизабета Силађи преузела је власништво над Мункачем после мужевљеве смрти 1456. године и држала га је све до своје смрти 1484. године. Својом повељом издатом 17. марта 1465. године наложила је кастелану Мункача, Блажу Кесију, да се становници Мункача не смеју присиљавати да одгајају прасад, која се узима за дажбину, да становници плате приносе уобичајеним мерама, као и да се поштују обичаји града Мункача.

Елизабета Силађи је влашким селима Керепец, Лалфалва, Станфалва, Завидфалва, Хатмеге, Арданхаза, Меденце, Драгобартфалва и Шандорфалва која припадају тврђави Мункачу 30. октобра 1466. године дала разне повластице, затим је тачно одредила њихов закуп и давања мункачким кастеланима, а надзор њиховог поштовања поверила је кастелану Мункача, ђаку Блажу (Кесију) и његовим наследницима на том положају. У постскрипту Елизабета Силађи ослобађа од сваког плаћања на пет година оне који се буду населили у поменутих местима и у њима саграде нову кућу.⁵⁰⁷

Краљ Матија је 1470. године опоменуо браћу Стефана и Димитрија Јакшића да не присвајају земљу (њиву) Ердешкenez од Елизабетиног фамилијара Јаноша Варјаша, која припада тврђави Мункач и чије је међе био одредио још његов отац Јанко Хуњади, као и да је не припоје свом поседу Телек. Четрнаестог фебруара 1472. Јанош Варјаш од Телека протестовао је пред каптолом у Лелесу против поклањања неких посeda у Чанадској жупанији Стефану и Димитрију Јакшићу.⁵⁰⁸

Елизабета Силађи је 1476. године наредила да се све дажбине наплаћују по старом обичају. Исте године наложила је да се земљарина не скупља пре Ђурђевдана и да се приликом убирања узме у обзир да је по милости пола отпустила. Ту њену повељу потврдио је њен унук и наследник, Иваниш Корвин 7. фебруара 1493., а ердељски војвода Јанош Жигмунд, син краља Јаноша Запоље поново ју је потврдио 1560. године.⁵⁰⁹ Наложила је 2. новембра 1478. да се грађани Мункача ослободе плаћања таксе приликом полагања заклетве.

⁵⁰⁷ Teleki, н. д. XI, 181-182, бр. CCCXCVIII.

⁵⁰⁸ АСАНУ, Средњовековна збирка, 13.189.

⁵⁰⁹ Lehoczky, *Munkács*, 13; Sas, н. д., 129-130.

Елизабета је 5. новембра 1482. забранила да док се на врху мункачког брда производи вино, да било ко са стране уноси вино у град. Истог дана потврдила је сва права која су грађани Мункача добили од њеног покојног мужа, Јанка Хуњадија и својим кастеланима Ђорђу Веребелјиу и Матији Чехију строго наредила поштовање права грађана града Мункача.⁵¹⁰

Кастелани тврђаве Мункач за време власништва Елизабете Силађи били су:

1454. Петар Сакољи и Јанош Кендереша од Маломвиза. Њихови официјали:

Ладислав Комјати, Леринц Ланци, Јанош Кендереша и Петар Сакољи.

1459. Миклош Вардаи и Ђерђ Казаи Ђулафи.

1463-1467. Балаж Кеси. 1466. официјали Ладислав Ђармати и Антал Удвари.

1467. Јанош Темешкези и Јанош Варјаша.

1470.-14. фебруара 1472. Јанош Варјаша.

1475. Јанош Море

1476-1482. Јанош Четнеки и Ладислав Фарнаши.

1482-1484. Ђерђ Веребелји и Матеј Шари, (Матија Чехи?).

Земаљски судија Стефан Батори је 19. јула 1481. године посведочио да су се пред њим лично појавили, с једне стране Елизабета, краљева мајка, а с друге Емерих син Јаноша и Стефан, син Шимона Палоција и спонтано изјавили да у погледу оних свађа које су настале око њива, пашњака и шума који припадају мункачкој тврђави, на посредовање неких државних функционера, споразумели су се тако да ће пресуду препустити једном сагласно изабраном судији, који ће после показивања њихових повеља и доказа пресудити. Сагласили су се да ће ту пресуду прихватити као коначну, с тим да до пресуде поменуте земље, пашњаке и шуме користе по досадашњем обичају и да десетину у житу кметови са поменутих њива донесу у стоговима на добра места и због осигурања оградe са живицом, коју странке са тих места односе према одредбама будуће пресуде.⁵¹¹

⁵¹⁰ Csánki, н. д., I, 411, 427; Engel, *Királyi hatalom*, 134-135; исти, *Szegedi eskü*, 96; Rokai Petar, *Najranije srpsko-rusinske veze*, ; Balogh János, *Munkács vár története*, Munkács, 1890; Sas Andor, *Szabadalmas Munkács város levéltára 1476-1850*, Munkács, 1927. 129-130; Lehoczky Tivadar, *Beregvármegye monographiája*, III, Ungvár, 1881.; Lehoczky Tivadar, *Munkács város új monografiája*, Munkács, 1901, 7, 9, 12, 13, 67, 276; Spremić, *Despot Đurađ*, 95, 247, 288, 350, 365, 599; Angyal Dávid, ; Pesty Frigyes, *Brankovics György rácz despota birtokviszonyai Magyarországon és a rácz despota cím*. Budapest, 1877.

⁵¹¹ Teleki, н. д., III, 408-409, белешка 4: XII, 186-188, нр. DCLXXI.

По наређењу краља Матије 25. јануара 1462. године конвент у Лелесу, заједно са краљевским људима уводи његову мајку, Елизабету Силађи у делове поседа Билке, Ракоц, Мистице, Лукава, Доброка, Коморо у жупанији Берек, који су после спора са Петром и Стефаном Ујхељија припали Матији на име судске таксе.

По наређењу краља Матије 2. маја 1462. (по Телекију 1465.) године конвент у Лелесу и краљевски човек заједно уводе његову мајку, Елизабету Силађи у поседе Амброзија Долхаија и то: Долха, Задња, Бронка, Кушница, Керечке, Рокамезе у жупанији Берек.⁵¹² Палатин Михаљ Гути Орсаг је 5. јула 1466. године наредио конвенту у Лелесу, да Елизабету Силађи поново уведе у посед имања Керечке и Кушница, пошто ће се иста имања опет прикључити властелинству тврђаве Мункач, уз враћање добара Макарије, Шаркад и Романпатака Амброзију и Михаљу Долхаију.

Собзиром да се Амброзије није појавио на рочиштима, конвент није могао да уведе Елизабету у посед наведених добара. Зато се она обратила земаљском судији, Ладиславу Палоцију, који је 27. марта наредио конвенту да уведе Елизабету у посед.⁵¹³ Елизабета Силађи је коначно 16. фебруара 1469. године због његове верне службе даривала све поседе Амброзију Долхаију, „Скидајући своје руке“ са ових поседа, Елизабета Силађи уништава повеле које се односе на њих.⁵¹⁴ Осим наведених добара, Елизабета Силађи држала је у жупанији Берек 1461. године у залог опидум Касоњ.⁵¹⁵

Краљ Матија је 6. јула 1465. године 2/3 свих поседа који су му припали као судији у спору против Стефана Перењија, уступио мајци, с тим да је задржао право да их од ње откупи.⁵¹⁶

Поседи у жупанији Бихар. - Властелинство Дебрецин (Дебрецен, Мађарска.) Дебрецин је дошао у посед Јанка Хуњадија и са њим у посед његове породице 1450. године и остаће у њеном власништву све до смрти Беатрисе Франкопан, односно до изумирања лозе Хуњадијеваца. Неки писци тврде како је

⁵¹² Под годином 1465.: Teleki, н. д., XI, 118-120, бр. CCCLXXII. Csánki, н. д., I, 427.

⁵¹³ Teleki, н. д., XI, 321-327, бр. CDLIII.

⁵¹⁴ Teleki, н. д., XI, 373-374, бр. CDXCIII.

⁵¹⁵ Csánki, н. д., II, 412.

⁵¹⁶ Teleki, н. д., III, 409, белешка 4; XI, 130-131, бр. CCCLXXVII.

краљ Матија у свом детињству посећивао Велики Варадин куда је прелазео из Дебрецина, поседа своје мајке.⁵¹⁷

Грађани Дебрецина су према једној повељи краља Матије Хуњадија из 1458. године и после смрти Јанка Хуњадија показали своју верност, према његовој ожалашћеној удовици, Елизабети Силађи. Стога су Матија и његова мајка обасипали Дебрецин и његове грађане својом милошћу. Ми ћемо се овом приликом задржавати само на повластицама који су град и његови становници добијали од Елизабете. Мајка краља Матије 15. новембра 1466. године, (а не 1446. како стоји код Херпаија) додељује поименце наведеним дебрецинским грађанима из Мештер улице право држања годишњег вашара у трајању од петнаест дана на празник Светог Павла Пустињака (10. јануара), с тим да у се у исто време у другој улици града Дебрецина не сме држати вашар.⁵¹⁸

Дозволила је 25. маја 1475. грађанима Дебрецина да за појење њихове стоке приликом вашара уреде појило и да град држи оверену вагу. Елизабета је 24. фебруара 1467. године даривала грађанима Дебрецина право слободног завештања. Ово право је обновила 27. маја 1473. и 4. маја 1477. године.⁵¹⁹ Исте године ослободила је становнике од плаћања тридесетнине унутар границе Земље. Она је 27. септембра 1479. године потврдила право дебрецинских грађана на слободно исељавање и уселјевање. Краљ Матија је 22. маја 1483. године на молбу своје мајке кметове беземљаше-надничаре на подручју Дебрецина ослободио плаћања уобичајеног давања од једне златне форинте.⁵²⁰

Краљева мајка је 1476. године купила од Торнаија поседе Болдогфалва, Габорјан, Тотфалу и Шамшон. (*Dl 17907*). Исте године она полаже право на следеће поседе, по свој прилици салаше и пустаре: 1. Чегењ. 2. Сентдеметер. 3. Папеђхаза. 4. Багота. 5. Нађхадфенек. 6. Шаламон. 7. Зелдхалом. 8. Моређхаза. 9. Међешеђхаза. 10. Шимонеђхаза. 11. Хетвенеђхаза. 12. Продеђхаза. 13. Шилде. 14.

⁵¹⁷ Bihar vármegye története. 489; Szűcs István, Debreczen története, I, 88.

⁵¹⁸ Hajdú-Bihar megyei Levéltár, Debrecen, Mohács előtti oklevelek gyűjteménye, бр. 45; S. E., Szilágyi Erzsébet Debrecenben (VALJDA DEBRECENNEK!? MR) éves és heti vásárt engedélyez, Hunyadi Mátyás a király, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 278-279; Zelizy Dániel, Debrecen, sz. k. v. egyetemes leírása, 825; Kiszely Gyula, Magyar városok fejlődése, I, Debrecen, Budapest, 1931, 34.

⁵¹⁹ Ендре Чобан зна само за ову последњу. Csobán Endre, *Debrecen sz. kir. város levéltára*, Levéltári közlemények, 6(1928), 1-4: 217, а Danijel Zelizi ставља је у 1475. године. Zelizy, н. д., 825-826.

⁵²⁰ Zelizy, н. д., 825; Kiszely, н. д., 35; Herpay Gábor, *Debrecen szabad királyi város levéltára*, Debrecen, 1916. 65, нр.172, 174; 69, нр. 180; 71, нр. 194, 196; 73, нр. 201; 75, нр. 209.

Кајонтелеке. 15 Видеђхаза. 16. Бедехалма. 17. Уркута 18. Шимонеђхаза (други пут). 19. Тезегеђхаза. 20. Кекешеђхаза. 21. Поросло. 22. Февењеш. 23. Шаркута. 24. Харомагхортобађ. 25. Сентпетерсеге. Код увођења у овај последњи, Розгоњи су противуречили.⁵²¹

Смрћу жене Јанка Хуњадија град Дебрецен, Шамшон, Халап, Деречке, Тотфалу, Габорјан, Крстур и Сентпетерсеге (вероватно делови) прешли су тестаментарно, са краљевском сагласношћу на Иваниша Корвина.⁵²² Краљева мајка се у корист Розгоњија 1469. године одрекла поседа Сентпетерсег са пустаром Сентмиклоштелке које је њен брат Михајло Силађи добио од краља Матије 1461. године.⁵²³

Поседи у жупанији Бистрица. - Матија је отпор који су бистричани пружали његовом ујаку и мајци до његовог избора за краља опростио својом повељом од 1458. године.⁵²⁴ Елизабета Силађи је 5. марта 1463. године Михајлу Секељу од Сентивана и Стефану Хедерфаију, кастеланима тврђаве Бистрице, за њихове заслуге које су стекли у служби њеног мужа Јанка Хуњадија и синова Ладислава и Матије, доделила поседе Глодени, Поарта, Фрунзени, Лунеа и Лудвигсдорф.⁵²⁵ Елизабета је хтела да за жупника (пароха) у трансилванском месту Нађдемеру, чије је право попуњавања места жупника припадало граду Бистрици, постави магистра Павла, секретара своје канцеларије. Њен син, краљ Матија се 8. јуна 1477. године, умешао на захтев грађана овог места и свом и мајчином рођаку, изабраном ердељском бискупу Ладиславу Геребу, наредио да заштити патронатско право бистричких грађана, односно да спречи краљеву мајку у кршењу тог права.⁵²⁶

Поседи у жупанији Чанад. - Шамшон (данас Бекешамшон) је још пре 1437. године краљ Жигмунд поклатио Хуњадима. Ладислав V је 1456. године потврдио Јаноша Хуњадија и његове синове: Ладислава и Матију у власништву

⁵²¹ *DI 17983*; Zelizy, н. д., 825; Kiszely, н. д., 35.

⁵²² *DI 19003*; Csánki, н. д., I, 633-634; Bihar vármegye községei, Bihar vármegye és Nagyvárad, Magyarország vármegyéi és városai, Budapest, 67.

⁵²³ *DI 16930*; Csánki, н. д., I, 639.

⁵²⁴ Fessler-Klein, н. д., III, 54.

⁵²⁵ Zimmermann-Gündisch, *Urkundenbuch*, VI, 144. бр. 3319.

⁵²⁶ Архив града Бистрице, бр. 132, Фотографија у Мађарском земаљском архиву (MOL), *DF. 247.366*; Teleki, н. д., XII, 25-26, бр. DCIV; Dr. H. S., *Mátyás kora és a nemzeti királyság vége, Magyarország története az Arany bullától 1795-ig*, Szász József, *Politikai Magyarország*, I, Budapest, 1912, 194.

добра Шамшон. Елизабета Силађи је 1457. године била у поседу властелинства Нађлак, помиње „дивес ет хоспитес ностри де Наглак“. Удовица Себастијана Варјаша од Телека, тражила је 3. јануара 1456. године заштиту од Јанка Хуњадија, а након годину дана, 10. јануара 1457. од његове удовице Елизабете Силађи,⁵²⁷ а 1462. године протестовала је против тога да га њихов син Матија поклони Ладиславу Череију и Петру Чемеију⁵²⁸ Краљ Матија је дао Нађлак 1470. године српским великашима браћи Јакшићима.⁵²⁹ Донаторњу у Чанадској жупанији претходно је дао босанском властелину Радичу Бановићу. Њему је Елизабета насилно узела овај посед, због чега је овај затражио заштиту папе Пија II.⁵³⁰

Поседи у жупанији Чонград. - Краљ Матија је 1462. године даривао регално право у опидуму Ђурђин и местима Бајмок, Пачир, Нађфењ, Чантавир, Будакута, као и пустарама Келештарло, Пали, Кетфили, Ликашеђхаз и Терет својој мајци за трошкове издржавања свог двора, али их је после узео од ње, да би их дао доживотно вранском приору Јовану Секељу. После Секељеве смрти 1468. године, њихову половину опет је дао Елизабети.⁵³¹ 45)

Поседи у жупанији Хуњад. - Властелинство Вајдахуњад. У тврђави Вајдахуњад Елизабета Силађи је врло често боравила, иако није вероватно да је овде родила свог старијег сина, Ладислава Хуњадија (Хунедоара, Румунија). Она се „са љубављу бавила изградњом палате“, чији је значајан део, тзв. Матијино крило саграђено у време када је она била власница, тачније управитељица Хуњада.⁵³² ПРИЛОГ БР.10. Елизабета Силађи је око 1460. године поверила једном италијанском сликару да лођу саграђену испред златне куће замка у Вајдахуњаду украси зидним сликама.⁵³³ ПРИЛОГ БР.11. На подручју Вајдахуњада већ је у оно време била заступљена експлоатација гвоздене руде.⁵³⁴ У научној литератури одавно је констатовано да Елизабета Силађи није никада

⁵²⁷ *DI 14443, DI 15125; Csánki, n. d., I, 692, 711.*

⁵²⁸ *Teleki, n. d., XI, 26; Csánki, n. d., 692.*

⁵²⁹ *DI 15703, DI 16727, DI 16895, DI 18370, DI 18974, DI 19093; Csánki, n. d., I, 676, 687, 711; Karácsonyi, n. d.; Borovszky Samu, Csanád vármegye története.; Borovszky Samu, A nagylaki uradalom története, Értekezések a történeti tudományok köréből, Székhogaló értekezés, Budapest, 1900, 14-16.*

⁵³⁰ *Theiner, n. d., II, 422; Laszowski, Prilozi, 117-120; исти, Prinos, 27*

⁵³¹ *DI 15703; DI 16727; Csánki, n. d., I, Szekeres, Északkelet Bácska*

⁵³² *Velescu, Castelul Hunedoara, 63, 65, 71, 72.*

⁵³³ *Dávid, Délszláv énekek, 142-143; исти, Hunyadi János származáslegendájának magyar-délszláv párhuzamai, Tanulmányok, Az Újvidéki Bölcsészettudományi kar Magyar tanszékének kiadványa, 6(1973) 71-72.*

⁵³⁴ *Wenzel, n. d., 144.*

била власница Вајдахуњада.⁵³⁵ Она је ипак управљала овим властелинством свог мужа, а после његове смрти властелинством својих синова.

Поседи у жупанији Марамарош. - По наређењу краља Матије 25. јануара 1462. године конвент у Лелесу, заједно са краљевским људима уводи његову мајку, Елизабету Силађи у делове поседа Липче, Херинче, Березна, Екермезе, Визкез (Сољма) и Келечен у жупанији Марамарош који после спора вођен од стране Петра и Стефана Ујхељија њему припадају, на име судске таксе.

По наређењу краља Матије 2. маја 1462. године конвент у Лелесу заједно са краљевским људима уводи његову мајку Елизабету и у поседе Амброзија Долхаија, који је свог рођака племенитог Влаха, Еустаха Сарвасоија удавио у Тиси, а које је овај имао и у Сурдоку, Розалиа, Пољани и Шајо у жупанији Марамарош.⁵³⁶ Елизабета Силађи је коначно 16. фебруара 1469. године због његове верне службе даривала све ове поседе Амброзију Долхаију, који је као што је раније већ речено исте изгубио, због убиства племенитог Влаха Еустаха Сарвасоија и који су пошто су припали краљу Матији, исте поклонио својој мајци. Скидајући своје руке са ових поседа, Елизабета Силађи уништава повеље које се односе на њих.⁵³⁷

Поседи у жупанији Пилиш. - У средњовековној Пилишкој жупанији Елизабета је имала у свом власништву град Стари Будим. Стари Будим је био још од времена њене имењакиње, Елизабете Пјаст, мајке Лајоша I Великог, традиционални посед угарских краљица и краљица мајки. Краљ Матија га је 1464. године после смрти своје жене Катарине Подјебрад поклонио својој мајци. Она га је држала двадесетак година, све до своје смрти. Изгледа да је Елизабета највише времена проводила у Старом Будиму или у својој резиденцији или у манастиру монахиња клариса. После њене смрти старобудимско властелинство добила је 1484. године Матијина жена, Беатриче Арагонска.⁵³⁸

Поседи у жупанији Саболч. - Елизабета Силађи је 23 јуна 1458. године пред будимским каптолом протестовала против тога, да њен брат Михајло Силађи

⁵³⁵ Csánki, н. д., V, 46-48, 50.

⁵³⁶ Pod godinom 1465.: Teleki, н. д., XI, 118-120, бр. CCCLXXII.

⁵³⁷ Mihályi, apszai, János, *Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból, Máramaros vármegye története, I, Máramarossziget, 1900, 440-442, 470-476, 493-494; Csánki, н. д., I, 460.*

⁵³⁸ Mikó Árpád, *Beatrix királyné, Hunyadi Mátyás, a király, Hagymány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 264.*

гувернер и њен син, Матија краљ Угарске замене у повељи каптола наведене поседе са деспотом Србије (Рашке) Стефаном Бранковићем и Јеленом удовицом покојног деспота Лазара Бранковића. Међу овим добрима се помиње такође опидум Дада, касније село Тисадада у Саболчкој жупанији.⁵³⁹ Удовица Јаноша Хуњадија је 1462. године полагала право на опидум Бесермењ над којим имала власт већ 1461. године. Ово место је раније припадало српском деспоту.⁵⁴⁰ Године 1476. делове места Хеђеш, Собосло, Мач, Теглаш, Хадхаз и Шамшон у жупанији Саболч, краљева мајка је купила од породице Торнаи, који су били наследници наследника по женској лози породице Дожа од Дебрецена. Она их је тестаментарно оставила свом унуку Иванишу Корвину који је после бакине смрти 1484. године уведен у њих.⁵⁴¹

Место Химеш (или Хем). - Елизабета Силађи је ово место и суседну пустару Балмаз наследила после смрти свог мужа 1456. године. Наследју су се 1477. године успротивили Петар Тегзеш из Анарча и његови рођаци. Ово противљење поновили су против Елизабете Силађи, краља Матије и принца Иваниша Корвина и касније, 1482. године. Породица Тегзеш је изумрла пре него што је успела да оствари своје претензије на Химеш. Елизабета је Химеш, прикључила својим поседима. Потом је своје кметове из места Балмаз, које је раније припадало српским деспотима, а од 1449-50. године њеном мужу, Јанку Хуњадију овамо преселила. Овако насталом новом насељу дала је име Ујварош (Новиград). Тај поступак није био случајан. Сврха је била да се раније име поседа, за који су претходни власници поднели тужбу падне у заборав, те да се не може идентификовати. Тачност овог тврђења показује случај када је Елизабетин брат Михајло Силађи насилно присвојио посед браће Маротија Киђош и дао му име, као што је на суду утврђено са овом намером. Касније се за ово место одомаћило име Балмазујварош.⁵⁴² Године 1476. Елизабетини кметови на поседу Ујварош

⁵³⁹ Csánki, н. д., I, 512. Kiss Lajos, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, Budapest, 1980, 644; Pallas, Révai.

⁵⁴⁰ Müncheni llt. i. h., F. 12. n. 58; Csánki, н. д., 506-507, 537.

⁵⁴¹ Kiss Lajos, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, I, A-K, Budapest, 1980, 155.

⁵⁴² Kring, н. д., 406-407.

молили су своје официјале Мартона Гутија и Урбана Кесија, да кметове удовице Јаноша Калаија, са поседа Шима насилно код њих преселе.⁵⁴³

Елизабета Силађи се лично заузимала за напредак свог новог имања. Краљ Матија је 29. августа 1465. године, на молбу своје мајке, месту Балмазујварош у Саболчкој жупанији дао је право на држање три годишња вашара; на дан Светог Илије пророка (то јест 20. јула), на дан појаве Светог Михајла, (Михољдан 29. септембра) и благодан Свете Елизабете краљице. Јожеф Подманицки је ту светицу идентификовао са Светом Елизабетом, кћерком краља Андрије II, чији се благодан славио 19. новембра. Краљ је том приликом дао дозволу и на држање недељне пијаце сваког четвртка. Године 1473, као нова власница, Елизабета је потврдила стару привилегију становника на завештање.⁵⁴⁴ Године 1470. за насељенике је основала жупу, коју је посветила Светом Матији, небеском заштитнику свог сина.⁵⁴⁵ После смрти Елизабетине смрти ово место припало је њеном унуку, Иванишу Корвину.⁵⁴⁶

Поседи у жупанији Сатмар. - Краљевске поседе Нађбања, Асоњпатака (Rivulus Dominaum, Ваја Маре и Румунији) и Фелшебања у Сатмарској жупанији, са регалним правом експлоатације племенитих метала и ковања новца поклонио је краљ Жигмунд 1411. или 1426. године српском деспоту Стефану Лазаревићу. После Стефанове смрти ова имања наследио је његов сестрић Ђурађ Бранковић. Долазак Нађбање и Фелшебање у руке српских деспота у мађарској историографији оцењен је крајње контрадикторно. Геза Селеми аутор историје металног рударства у Нађбањи и околини, писане 1894. године признаје како је за време власништва деспота Ђурђа Бранковића „рударство у Нађбањи доживело велики процват.“⁵⁴⁷

Десетак година касније аутор одељка о Нађбањи у *монографији Сатмарске жупаније*, Жигмонд Мориц утврдио је сасвим супротно, како је „14. септембар, дан узвишења часног крста, када је српски господар уведен у посед

⁵⁴³ *DI 17907, DI 17893, DI 19003*; Csánki, н. д., I, 504, 535.

⁵⁴⁴ Teleki, н. д., III, 427, белешка 1; Podmaniczky József, *Balmazújváros, Tudománytár, Új folyam*, 3(1839), VI darab, 43-47; Csánki, н. д., I, 508, 535; 1471, Kállay cs. lt.; 1484, *DI 19003*. Varga Antal, *Balmazújváros története 1945-ig*, Debrecen, 1958, 9-11, 19-20, 26-27, 30-34, 283-285.

⁵⁴⁵ Szováak, н. д., 395.

⁵⁴⁶ Teleki, н. д., III, 427, белешка 1; Podmaniczky, *Balmazújváros*, 43-47; Csánki, н. д., I, 508, 535; 1471, Kállay cs. lt.; 1484, *DI 19003*. Varga, *Balmazújváros*, 1958, 9-11, 19-20, 26-27, 30-34, 283-285.

⁵⁴⁷ Szellemy Géza, *Nagybányának és vidékének fémányászata*, Nagybánya, 1894, 9-10.

Асоњпатака био за Нађбању тужан дан“. Образлажући ову своју констатацију, он је истакао како је „сасвим природно да је под страним власницима вршена пљачкашка експлоатација“, иако је морао признати да за ту претпоставку не располаже подацима. По њему ће Нађбања доживети свој нови и велики процват тек по доласку у посед Јанка Хуњадија.⁵⁴⁸ Он је 1445. године заузео ова два рударска града од српског деспота Ђурђа Бранковића.⁵⁴⁹

После смрти Хуњадија 1456. године, бање су дошле у посед његове удовице Елизабете Силађи. Становници или барем један део становника није био задовољан власништвом Елизабете, која је како се чини неко време овде и становала. Незадовољно становништво је против своје поседнице дигло буну, ставши током династичког рата 1457. године на страну краља Ладислава V. Разлог томе вероватно треба тражити у околности да су грађани Нађбање, користећи смрт Јанка Хуњадија, хтели да се врате под непосредну власт круне. Жупан коморе рудника Стефан Запоља морао је замак у Нађбањи, који је напала оружана маса, да за Елизабету одбрани оружјем.⁵⁵⁰ У њеном власништву Нађбања се налазила и 1459. године.⁵⁵¹

Изузетан значај Нађбање показује околност, да када је брат Елизабете, Михајло Силађи 1458. године преговарао са Бранковићима о предаји бивших деспотских поседа, тада је Елизабета против тога протестовала, изричито помињући забрану отуђења урбуре (прихода) од злата и сребра у Нађбањи.⁵⁵² Према рачунању Оскара Паулињија, највећег стручњака за рударство Угарске у средњем веку, на основу података из 1481/1482. године производња чистог злата у Нађбањи износила је крајем XV века заокружено 2500 марака односно 1250 килограма, тј. преко дванаест тона годишње.⁵⁵³

⁵⁴⁸ Móricz Zsigmond, Nagybánya, Szatmár vármegye, Magyarország vármegyéi és városai, Budapest, b. g. 200-203.

⁵⁴⁹ Wenzel Gusztáv, *Magyarország bányászatának kritikai története*, Budapest, 1880. 109, 115-117, 122, 140, 400-401, 408, 424.

⁵⁵⁰ Móricz, Nagybánya, 200-203; Bagossy Bertalan, Szatmár vármegye története, Szatmár vármegye, Magyarország vármegyéi és városai, Budapest, b. g., 426.

⁵⁵¹ Csánki, н. д., I, 467.

⁵⁵² *Dl. 37.638*, Elekes, *Hunyadi*, 309-310.

⁵⁵³ Paulinyi Oszkár, Magyarország aranytermelése a XV. század végén és a XVI század derekán, A gróf Klebelsberg Kunó Magyar történetkutató intézet évkönyve, VI(1936), 32-81 (Gazdag föld-szegény ország, Tanulmányok a magyarországi bányaművelés múltjából, Buza János-Draskóczy István, Budapest, 2005, 90; исти, *Réztermelés a középkori Magyarországon*, Budapest ; исти, *A vállalkozás kezdeti formái a feudális kori nemesérbányászatban, Értekezések a történeti tudományok köréből, Új sorozat*, 40,

Поседи у жупанији Тамиш. – Породица Силађи, отац и деда Елизабете стекли су своје прве поседе у Тамишкој жупанији. Чланови две породице; Никола Гаразда, његов отац Стефан и Николина браћа; Емерих, Ладислав, Јован и Павле, затим Ладислав Силађи и његова браћа Михајло, Алберт, Доминик и Себастијан, отац Ладислава, Никола и син Ладислава Гргур, добили су заједно од краља Жигмунда 1408. године места Хорогсег, Кишпошарош и Нађпошарош, Бесермењ, Тосег, Мошоте и Бегење у Тамишкој жупанији.⁵⁵⁴ У Тамишкој жупанији породица Хуњади је после круне била највећи власник. Од њихових добара у Тамишкој жупанији на првом месту треба поменути тврђаву и град Темишвар.

Темишварско властелинство је дошло у руке Јанка Хуњадија 1456. уочи турске опсаде Београда. Те године га је добио од краља Ладислава V, као залог за 20.000 златних форинти, које је Хуњади позајмио за циљеве борбе против Турака. После његове смрти Темишвар са својим властелинством прешао је у руке његових синова; Ладислава и Матије. Неко време је овде био двор (седиште) целокупне „империје“ Хуњадијеваца. Одавде су Јаношева удовица Елизабета и њен брат Михајло Силађи управљали борбом против својих противника, краља Ладислава V, Ладислава Горјанског и српског деспота Лазара Бранковића. После доласка Матије на престо остао је у његовим рукама и као краљевски посед и као залог.⁵⁵⁵

Темишварско властелинство следе по значају тврђава и град Борзљук. Они су били у Хуњадијевом поседу само краће време. Даље према северозападу од Темишвара отприлике седам села, а на североисток током горњег Бегеја простирале су прве велике стечевине Хуњадија и његови велики поседи; поименце град Божор, који су од њега наследили такође његови синови, затим градови Моноштор и Моржина, од којих је овај задњи добио 1439. године у залог као припадност Икушког округа са тринаест села од краља Алберта и који су касније такође наследио Матија. Следе властелинство Шугија са четрнаест села,

Budapest; isti, Nemesfémtermelésünk és országos gazdaságunk általános alakulása a bontakozó és kifejtett feudalizmus korszakában (1000-1526), Századok, 1972, 561-609.

⁵⁵⁴ Lendvai, н. д., I, 51; Bárány Ágoston, *Temes*, 175; Csánki, н. д., II, 89.

⁵⁵⁵ Pesty Frigyes-Ortvay Tivadar. *Oklevelek Temesvármegye és Temesvár város történetéhez*, I, Ortvay Tivadar, *Temesvármegye és Temesvár város története*, IV, Pozsony 1896.; Pesty Frigyes, *A Hunyadi-vár Temesvárott*, Magyarország és a nagyvilág, 13(1876), nr. 9, 135-137; Szentkláray Jenő, *Temes vármegye története*, ; Csánki, н. д., II, 6-8; Pesty, *Temes főispánjai*, ; исти,.

као и Жупањ са три села и коначно место Турд према југу са петнаест села и место Сегед у истом крају.

Још јужније на југоисток према Лугошу Хуњадијеви су били тврђава и град Жидовар, са властелинством од четрдесет седам села, али само неко време, јер су од Хуњадија прешли у руке Понграца од Сентмиклоша, а затим припали породици Понграц од Денгелега и коначно Иванишу Корвину. Његов атар се простирао на југозапад преко Гавождије и Олошага све до Драгомирешта, а на северу преко Хармадије и Хезереша до Неринче и чак до Балинца. Коначно, Хуњади је неко време држао у залог град и округ Комјати. Хуњади су дакле, иако не у исто време били у поседу три тврђаве, око осам градова и стотридесет и више села. На северозападу жупаније породице Гаразда и Силађи били су поседници у околини Хорогсега у око осамдесет села. Њих је после смрти Хуњадија добио на поклон брат Елизабете Силађи, Михајло.⁵⁵⁶

Године 1463. краљ Матија је половину места Нађфалу поклонио својој мајци Елизабети, пошто је Нађфалу изузео из јурисдикције тврђаве Липове под којом је до тада била.⁵⁵⁷ Липова је такође била неко време власништво Хуњадија. Њу је стекао Јанош Хуњади 1446. године од Ладислава и Николе Хађмашија. После његове смрти Липова је према споразуму склопљеном између Хуњадијеве удовице и краља Ладислава V 1457. године остављена је у поседу удовице.⁵⁵⁸

Поседи у жупанији Тренчин. – Елизабета Силађи је 14. априла 1457. године, уступила тврђаве Беренч, Стречен и Овар, као и град Жолну (Жилину) са тамо саграђеним замком у Тренчинској жупанији (у Словачкој), које је држао њен покојни муж Јанко Хуњади, породици Понграца од Сентмиклоша. У *Паласовом лексикону* једино се за Жилину додуше каже како је била у власништву Хуњадија, али се при томе Елизабета поименично не помиње. Једино у одговарајућем чланку *Реваијевог лексикона* изричито се каже како је ово место поседовала Елизабета Силађи.⁵⁵⁹

Поседи у жупанији Ваш. - Властелинство (Немет)ујвар (Гисинг, Аустрија). Краљ Ладислав V заложил је 1456. године део тврђаве и властелинства

⁵⁵⁷ *DI 15814*; Teleki, н. д., XI, 46; Lendvai, н. д., 59, 95.

⁵⁵⁸ Márki, *Arad megye*, I, 306; Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története*, III, 403; Lendvai, н. д., 59.

⁵⁵⁹ Katona, н. д., VI, 1164; Pallas, XVI, Téba-Zsuzsok, 1233, s. v. *Zsolna*; Révai, XIX, Vár-Zsüri, Kiegészítés, Aachen-Beöthy, 765, s. v. *Zsolna*

(Немет)ујвар за 400 форинти Ладиславу Хуњадију. Ово имање породице Хуњадија било је окружено поседима њених противника: Цељских, Горјанских и Хабсбурговаца, тј. краља. Вероватно је из тог разлога краљ Матија, Николи Илочком са којим се измирио 1458. године, у своје име и у име своје мајке, уступио ову му је тврђаву заједно са Ершегом (Őrség), пограничним подручјем према Аустрији.⁵⁶⁰

Поседи у жупанији Заранд. – Властелинско Вилагошвар (Сириа, Румунија). Елизабета Силађи наследила је тврђаву и властелинство Вилагошвар од свог мужа, Јаноша Хуњадија. Краљевску тврђаву Вилагошвар са његовим поседом дао је краљ Жигмунд 1404. године на управу Димитрију Мрњавчевићу, сину краља Вукашина и брату краљевића Марка, као зарандском жупану. Он се помиње у његовом поседу још 1407. године. Између 1409. и 1427. године био је у рукама Филипа Сколарија (Филипа Мацарина), а од 1433. године са њим су управљали Јанош Орсаг Гути и Ладислав Катаи.

Краљ Алберт Хабсбуршки дао је 1. августа 1439. године властелинство Вилагошвар деспоту Ђурађу Бранковићу за трошкове које је овај имао у одбрани угарског краљевства. После Албертове смрти деспот Ђурађ је у борби за престо стао на страну његове удовице Елизабете и Албертовог Посмрчета Ладислава V, против успешнијег супарника, пољског краља Владислава III (као угарског краља I) Јагелонца. Из тог разлога, Владислав је после своје победе одузео Вилагошвар деспоту Ђурађу и дао га свом присталици, Ладиславу Маротију. После измирења са краљем Владиславом I, уочи похода против Турака он је Вилагошвар дао Деспоту, који га је после ослобођења Српске деспотовине од Турака у јулу 1444. године на име трошкова у том походу предао Јанку Хуњадију. После друге косовске битке 1448. године, када је деспот Ђурађ заробио Хуњадија, Вилагошвар је поново дошао у руке Деспота, који га је затим 7. августа 1451. године уговором у Смедереву уступио Хуњадију.⁵⁶¹ Елизабета Силађи је 1463. године била земљопоседник и у местима Кунагота и Купа.⁵⁶² Краљ Матија је своје личне

⁵⁶⁰ Csánki, н. д., 721; Körmendi Ilt. *Alm. I. lad. I. n. 4*; *Kismart. Ilt. 23. A. 8*; Fekete Nagy Antal-Borsa Iván, *A Balassa család levéltára*, Budapest, 1990, 114, бр. 338. Pálosfalvi, н. д., 361, напомена бр. 87.

⁵⁶¹ Спремић, н. д., 95, 216, 261, 288, 293; Márki Sándor, *Arad vármege*, 314-316, Csánki, н. д., I, 719.

⁵⁶² DI 19378; Csánki, н. д., I, 751.

поседе у Зарандској (Арадској) жупанији пренео на своју мајку, Елизабету Силађи.⁵⁶³

6.2.2. Палата Елизабете Силађи у Старом Будиму

Краљ Матија је дао да се његовој мајци сагради палата, у којој је она вероватно живела до своје смрти. То је био једини објекат, чију је градњу Матија наложио у Старом Будиму, а о којем знамо. Приликом ископавања темеља те палате, градитељи су наишли на римске материјалне остатке.⁵⁶⁴ Шаламон није знао где се налазила та палата. Михајла Цобора срећемо 1462. године као управитељ двора (senescalcus) Елизабете Силађи.⁵⁶⁵ Палата или дворцац (тврђава) је 1469. године свакако била у стању за становање, јер 16. фебруара те године Елизабета датира једно своје писмо „ex castro nostro Veteribudensi“. Према Шаламону, после смрти његове мајке постало је јасно, о чему се шушкало и раније, да је краљ Матија старобудимску тврђаву своје мајке наменио за трезор породице Хуњади.⁵⁶⁶

У лапидарију Мађарског националног музеја налази се одломак десног угла (надгробне) плоче која показује дивокозу која израста из шлема на грбу. Није познато одакле је овај део доспео на данашње место чувања. Материјал од кога је направљена је марга и врло је фино клесана. По претпоставци историчарке уметности, Јолан Балог из 1933. године, дивокоза представља грб породице Силађи и доспела је у Музеј из старобудимског дворца Елизабете Силађи. За њену хипотезу међутим до сада нису нађени докази.⁵⁶⁷

6.2.3. Мајур Елизабете Силађи у будимским брдима

⁵⁶³ *Békési oklevéltár*, 68; Csánki, н. д., I, 719, 759, 785.

⁵⁶⁴ R., Budapest, Magyar városok, 133.

⁵⁶⁵ Teleki, н. д., XI, 33-34, br. CCCXXXIII; Salamon, *Budapest*, II, 487.; 214; Nagy, *Vajda-Hunyad*, 11, 14; 215. Schmied V., *Die Stammburg der Hunyade*; Arányi L., *Vajda-Hunyad vára, Pozsony, 1867*, Révai, н. м.

⁵⁶⁶ Salamon, *Budapest*, II, 488, 494.

⁵⁶⁷ М. А., *Szilágyi-címer ismeretlen helyről, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490*, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19.-június 30. Budapest, 2008, 274, 6.1.

Поред своје палате у Старом Будиму, Елизабета Силађи је имала и свој мајур или летњиковац. Она је најкасније 1461. године изнајмила мајур (allodium) препозитуре Светог Стефана у Острогону у Будимским брдима, за половину дотадашњег најма, односно 16 златних форинти. Овај износ је 1906. године одговарао шесто златној круни (односно динару). Од благодана Светог Михајла тј. 29. септембра 1462. године она је редовно плаћала закупнину, што се може видети из сачуване признанице. С обзиром да су такве признанице сачуване такође из 1463. и 1477. године, може се закључити како је Елизабета за све те године изнајмљивала поменути мајур. Ово потврђује и њено писмо од 9. марта 1480. године. Те године су људи суседног имања препозитуре, односно каноника препозитуре у Будафелхевизу, чији је гувернер тада био варадински бискуп Јохан Пруис (Филипец), миљеник краља Матије, узнемиравали Елизабетине кметове. Због тога се обратила власнику, тражећи његову заштиту. Изгледа да Елизабетина жалба није уродила жељеним плодом, јер се већ месец дана касније, 5. априла поново обраћа истом наслову.

После овог датума за живота Елизабете Силађи се ништа није чуло о том мајуру. Вероватно је да је краљ Матија заштитио своју мајку од узнемиравања незгодних суседа. Тек после њене смрти су каноници наведене препозитуре из Острогона тврдили да је она без њихове сагласности бесправно дошла, плаћајући им додуше најам за закуп спорног мајура. Ово су тврдили, јер је краљ односно управитељ његових поседа Блаж Рашкаи после смрти Елизабете у другој половини 1484. године бесправно приграбио мајур и две године није плаћао никакву закупнину, због чега су се и жалили краљу Матији. Питање мајура је међутим нацивело и сина Елизабете Силађи. Спор који је 1490. године започео пред новоизабраним краљем Владиславом III Јагелонцем између власника и суседа, превазилази оквире овог рада.⁵⁶⁸

Вероватно се на ово односи податак који саопштава Лајош Елекеш, да је Елизабета Силађи изнајмљивала ливаде у близини Острогона.⁵⁶⁹

⁵⁶⁸ Salamon, *Budapest*, II, 487; Csánki Dezső, *Kuncz ispán majora Budán, Századok*, 1906, 685-725. i separat istog rada, od istog autora pod promenjenim naslovom: Csánki Dezső, *Szilágyi Erzsébet nyaraló palotája a budai hegyekben, (Kuncz ispán majora)*, Budapest, 1908, 43; Garády Sándor, *Mátyás király buda-nyéki kastélya*, Budapest, 1932, 99, 101, 109, белешка бр. 2.

⁵⁶⁹ Elekes, *Mátyás*, 76.

Поседи Елизабете Силађи простирани су се од крајњег североистока средњовековне Угарске до самог југа ове земље. Због споразума који је још њен муж, Јанко Хуњади био склопио са Николом Илочким, они сем повремених изузетака као што је Неметујвар (Гисинг у Аустрији), нису се налазили западно од Дунава. Напротив, већина Елизабетиних имања налазила се источно од Тисе. Пружала су се од те реке према Ердељу (Трансилванији). Њена добра су се ипак налазила и у Бачкој и Чонградској жупанији, односно између поменуте две велике реке. Стога је слично свом мужу и шпанским Давалосима могла да путује од једног краја средњовековне Угарске до другог.⁵⁷⁰ Поседи Елизабете Силађе налазили су се на подручју шест данашњих држава.

6.3. СТАНОВНИШТВО ПОСЕДА

6.3.1. Кметови

Кметови су током владавине Матије схватили да им је положај бољи на краљевским добрима и на поседима породице Хуњади, чији се однос према кметовима изједначио, пошто им се управа налазила у истој руци, него на поседима других приватних или правних власника.⁵⁷¹

6.3.2. Насељавање на поседима Хуњадија

Елизабета Силађи је 30. октобра 1466. године ослободила од сваког плаћања на пет година оне који се буду населили у влашким селима Керепец, Лалфалва, Станфалва, Завидфалва, Хатмеге, Арданхаза, Меденце, Драгобартфалва и Шандорфалва, која припадају тврђави Мункач и који у њима саграде нову кућу.⁵⁷² Године 1476. кметови Елизабете Силађи на поседу Ујварош молили су своје официјале Мартона Гутија и Урбана Кесија, да кметове са поседа Шима, који је припадао удовици Јаноша Калаија насилно преселе код њих.⁵⁷³

⁵⁷⁰ Rokay Péter, *Szabadka és a Hunyadiak négy nemzedéke*, Рукопис текста предавања, одржаног у Суботици 8. децембра 2008. године.

⁵⁷¹ Elekes, *Mátyás*, 95-97.

⁵⁷² Teleki, н. д. XI, 181-182, н. б. CCCXCVIII.

⁵⁷³ Kring, н. д., 406-407.

6.3.3. Подршка Елизбете Силађи развоју градова на њеним поседима

Елизабета Силађи је спроводила политику привлачења становништва са околних подручја на своје поседе потврђивањем, проширивањем и додељивањем градских привилегија насебинама на својим имањима. Дозволила је својим кметовима са околних имања да се населе у Дебрецину, чије је градске привилегије проширила.⁵⁷⁴ Ово место је почетком XV века, 1411. године Жигмунд Луксембуршки подигао на ранг краљевског града, а 1426. уговором у Тати дао га је српском деспоту Стефану Лазаревићу, да би га после његове смрти идуће године наследио Ђурађ Бранковић. Након сукоба са деспотом Ђурђем, Дебрецин је припао Јанку Хуњадију, а после његове смрти, његовој удовици Елизабети Силађи.⁵⁷⁵ Елизабета је дала дебрецинским грађанима право завештања. Она је 27. септембра 1479. године потврдила становницима Дебрецина право на слободну сеобу.⁵⁷⁶

На сличан је начин насељено и место Балмазујварош. Место Химеш је Елизабета Силађи прикључила својим поседима, а затим је своје кметове из места Балмаз тамо преселила. Овако насталом новом насељу дала је име Ујварош (Новиград).⁵⁷⁷ Кметови Елизабете Силађи на поседу Ујварош молили су 1476. године своје официјале Мартона Гутија и Урбана Кесија, да кметове удовице Јаноша Калаија са посуда Шима насилно пресели код њих.⁵⁷⁸

Насељавање Срба. После косовске битке 1389. године, где су поразили војску српског кнеза Лазара, Турци-Османлије су се приближили јужним границама Угарске. Од првих сукоба те године, започињу стални угарско-турски сукоби, чије је поприште углавном било тле Србије. У овим сукобима највише је страдало разуме се становништво ове Земље, те је стога већ рано завладао страх

⁵⁷⁴ Petrovics István, *Urban development during the reign of king Matthias*, Bárány Attila-Györkös Attila, Matthias and his legacy, Cultural and Political Encounters between East and West, Papp Klára, *Speculum Historie Debreceniense*, 1, (A Debreceni egyetem Történelmi intézete kiadványai, Debrecen, 2009, 221-223.)

⁵⁷⁵ Мијатовић Чедомиљ, Деспот Ђурађ Бранковић, I-II, Београд, 1880-1882.; Радонић Јован, *Споразум у Тати и 1426. и српско угарски односи од XIII до XVI века*, Глас Српске краљевске академије (СКА) 187(1941), 117-232; Спремић, *Ђурађ Бранковић*, 95, 167, 350, 365, 599-601.

⁵⁷⁶ Petrovics, *Urban development*, 221-223.

⁵⁷⁷ Kiss Lajos, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, I, A-K, Budapest, 1988, 155.

⁵⁷⁸ Kring, н. д., 406-407

од Турака. Становништво је мигрирало ка северу у правцу Угарске.⁵⁷⁹ На имањима породице Хуњади још је муж Елизабете Силађи, Јанко Хуњади насељавао Србе. У свом писму упућеном кастелану града Шољмоша 1444. године, међу људима властелинства помиње и „неке Србе“. Педесетих година XV века Срби су се насељавали и на поседе Хуњадија у Хуњадској жупанији. Насељенике на добрима Хуњадија сачињавали су углавном они које су бежали испред Турака. То изричито потврђује писмо Николе Визакнаија из 1464. године. По њему на краљевска тј. Хуњадијевска добра у околини Сасшебеша населили су се „*metu et timore turcorum aliqui Rasciani*“. У погледу њихове друштвене структуре, међу тим Србима било је и племића, али су претежно били земљорадници, „*simplices et rurales homines*“, који су плаћали дажбине.⁵⁸⁰

Стекавши поседе свог мужа, Елизабета је наследила Србе, већ насељене на њима, а такође је наставила са њиховим даљњим насељавањем. Своје кметове из места Балмаз, које је раније припадало српским деспотима, а од 1449-50. године њеном мужу, Јанку Хуњадију преселила је овамо. У том погледу речит је пример поседа Балмазујварош. Део становништва овог места, можда чак његову већину сачињавали су Срби. Према историчару Балмазујвароша, Анталу Варги на то се може закључити из чињенице да у списку црквене десетине нема имена овог места, а Срби нису плаћали цркви десетину. Он такође наводи усмену традицију која је сачувала успомену на трвења између српског и мађарског становништва. Пошто је насељавања Срба на подручје Балмазујвароша било и касније, не може се са сигурношћу тврдити, да ова традиција потиче управо из времена Елизабете Силађи. По мишљењу овог истог писца, полуномадским Србима селидба није представљала нарочито оптерећење, јер су на њу били навикли.⁵⁸¹

Кумани. Исто, мада и у већој мери важило је и за сточаре Кумане. Елизабета је почетком 1463. године упутила Јаноша Варјашија, тада свог

⁵⁷⁹ Шуица Марко, Приповести о српско-турским окршајима и "страх од Турака" 1386. године, Историјски часопис, 53(2006), 93-122.

⁵⁸⁰ Katona, н. д., XIII, 295-296; Csánki, н. д., V.; Borovszky, *Temes vármegye, Magyarország vármegyéi és városai*, 23-24, 312; Márki Sándor, *Dósa György, Dézsi Lajos, Magyar történelmi életrajzok*, Budapest, 1913, 433 и даље; Hurmuzaki, *Documente*, XV/1, 59, 1; Elekes, *Hunyadi*, 305.

⁵⁸¹ Podmaniczky, н. д., 43-47; Varga, *Balmazújváros*, 9-11, 19-20, 26-27, 30-34, 283-285.

управника добра у Сентандрашу у Бекешкој жупанији, да неком Куману за његову службу да коња о којем је писао.⁵⁸²

6.3.4. Фамилијари

У историјској литератури о Хуњадима важи као опште место, да су они своју моћ заснивали на широкој мрежи својих фамилијара, која је обухватала читаву Угарску.⁵⁸³ Сматра се да баш из тог разлога, или упркос томе проблематика њихових фамилијара није до краја проучена.⁵⁸⁴ (Századok, 2008) Бављење тематиком фамилијара породице Хуњади у целини превазилази оквире овог рада. За разматрање питања фамилијара у овом раду узећемо за полазну тачку претпоставку да је Елизабета своје фамилијаре наследила у великој мери од свог мужа и претходника Јанка Хуњадија. Он је своје прве фамилијаре по уобичајеном процесу стицао из уже и шире родбине породице Хуњади. Као такви могу се навести Денгелеги, Вереш из Фарнаша, Темешкези.⁵⁸⁵ Породица Вереш из Фарнаша била је фамилијар породице Хуњади-Силађи још од раније. Њу је придобио Јанко Хуњади за странку Владислава I Јагелонца још приликом организовања дугог похода 1443. године, када се представник ове породице Денеш (Дионизије) борио у свим биткама тог рата уз бок Хуњадија.

Хуњади је затим ту своју активност такође проширио на породицу своје жене. Он је још за свог живота укључио у своју фамилију породицу Гереб од Вингарта из рода Качића, поседнике у јужној Трансилванији чији је члан Јанош био муж сестре Елизабете Силађи.⁵⁸⁶ Елизабетина фамилија од тог наслеђеног језгра даље се ширила стицањем нових поседа.

⁵⁸² Ányos, н. д., 67.

⁵⁸³ Elekes, *Hunyadi*, 119-122.

⁵⁸⁴ Lupescu Radu, Hunyadi János alakja a magyar és román történetírásban, Századok, 139(2005), 2; 385-420.

⁵⁸⁵ Elekes, *Hunyadi*, 311.

⁵⁸⁶ Elekes, *Hunyadi*, 136-137. За Качиће: Wertner Mór, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, Budapest, 1891.; Karácsonyi János, *Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, Budapest, 1902.; Klaić Vjekoslav, *Hrvatska plemena od XII. Do XVI stoljeća*, Rad Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti, 130, 1897, 19-34; Ћирковић Сима, Народ Качића Јована Кинама, *Зборник радова Византолошког института*, 32(1993), 19-34; Рокаи Петар, *Стицање поседа као вид миграције балканског становништва за Угарску*, Зборник радова X конгреса Савеза историчара Југославије, Београд, 1998, 107.

Миклош Вардаи и Ђерђ Казаи Ђулафи били су 1459. године кастелани тврђаве Мункача.

Балаж Кеси био је 1463-1467 кастелан тврђаве Мункач. Ладислав Ђармати и Антал Удвари били су 1466. године његови официјали.

Јанош Темешкези био је 1463. године управитељ Елизабетиног властелинства Сентандраш заједно са Јаношем Варјашим Телекијем и Бенедиктом Чирајим. Године 1469. и 1472. помиње се као кастелан тврђаве Мункач са Јаношем Варјашим Телекијем. Елизабета Силађи је 1462. године њега задужила за вођење радова на изградњи цркве у Вајдахуњаду.

Јанош Варјаши Телеки био је син Себастијана Варјаша, фамилијара Јаноша Хуњадија. Елизабета Силађи је 10. јануара 1457. године наредила чанадском жупану Освалду Фејеру, да Јаноша Варјаша заједно са својом мајком Елизабетом узме у заштиту, против прохтева грађана и становника („cives et hospites“) из Нађлака, добра Елизабете Силађи. Јанош Варјаши (Телеки) помиње се у служби Елизабете Силађи пуних осамнаест година, од 1463. до 1481. Он је 1463. године био управитељ Елизабетиног властелинства Сентандраш, заједно са Јаношем Темешкезијем и Бенедиктом Чираим, а 1469. године помиње се као кастелан тврђаве Мункач са Јаношем Темешкезијем.⁵⁸⁷

Краљ Матија је 1470. године опоменуо браћу Стефана и Димитрија Јакшића, да не присвоје земљу (њиву) Ердешкенец која припада тврђави Мункач, коју је држао Јанош Варјаш, фамилијар Елизабете Силађи, а чије је међе био одредио још његов отац, Јанко Хуњади и да је не припоје свом поседу Телек.⁵⁸⁸ У историографији је овај инцидент остао до данас неопажен.⁵⁸⁹ Ови суседи су и раније долазили у сукоб. Пет година раније, у јануару 1465. браћа Јакшићи су упали у кућу Јаноша Варјаша и опљачкали и њега и читаво село.⁵⁹⁰ Седам година касније, 14. фебруара 1472. Јанош Варјаш од Телека протествовао је пред каптолом

⁵⁸⁷ *DI 15125; Anyos*, н. д., 62-82.

⁵⁸⁸ АСАНУ, 13.189.

⁵⁸⁹ *Vogovszky, Nagylak* н.м.; *Жиречек, Историја Срба I*. 387.; *Историја српског народа*, Лемајић Ненад, Српски народни прваци, главари и старешине после пропасти средњовековних држава, Нови Сад, Филозофски факултет, 1999, 33, 55, 75-77, 146-147, 150-152, 155-156, 160; Лемајић Ненад, Српска елита на прелому епоха, *Историјски архив „Срем“*-Филозофски факултет Источно Сарајево, Сремска Митровица-Источно Сарајево, 2006, 40, 64, 88, 89, 90, 172, 174, 178, 180, 183, 188, 196 (у регистру грешком 195, МР), 206, 226, 297.

⁵⁹⁰ Станојевић Станоје, *Нешто о Јакшићима*, *Нова искра*, Илустровани лист, Београд, 3(1901), бр. 6, (јуна), 165. Вероватно омашком, или штампарском грешком, уместо Варјаш помиње се Варјам (МР).

у Лелесу, против поклањања неких поседа у Чанадској жупанији Стефану и Димитрију Јакшићу.⁵⁹¹

Године 1477. био је са Николом Денгелегијем управитељ Елизабетиног властелинства Дебрецин, а већ 1480/1481. године је био управитељ (comes) властелинства Донаторња, која је обухватала имања и опида Сентмиклош, Чабачид, Кираљшаг, Донаторња, Комлош, Сентеторња и Етвенаблак. Он их је бранио од становника суседне Орошхазе. За заслуге, стечене током своје службе добио је од своје господарице Елизабете Силађи, заједно са Јаношем Бизереијем 1466. посед Мођорош Фечкеш. Године 1472. већ био у залогпоседу Фекете Фелдвара, који ће 1476. да поседује у целини.⁵⁹²

Бенедикт Чираи. Помиње се 1463. године као управитељ имања властелинства Сентандраш, заједно са Јаношем Темешкезијем и Јаношем Варјашим Телекијем.

Јанош Море био је 1475. године кастелан тврђаве Мункача.

Јанош Четнеки. Био је кастелан тврђаве Мункач 1476. и 1482. године заједно са Ладиславом Фарнашијем.

Ладислав (Вереш) Фарнаши. Био је кастелан тврђаве Мункач 1476. и 1482. године заједно са Јаношем Четнекијем.

Никола Денгелеги. Године 1477. био је заједно са Јаношем Варјашим Телекијем управитељ Елизабетиног властелинства Дебрецин.

Ђерђ Веребељи и Матеј Шари били су кастелани тврђаве Мункач 1482-1484. године.

Краљ Матија је 12. августа 1472. године Андрашу Веру од Ороса, фамилијару своје мајке Елизабете, поклонио неке делове поседа у месту Тарча у Бекешкој жупанији, а који су смрћу Тамаша Јоже, који је умро без потомства припали круни. Поред овога Матија му је дао и краљевско (регално) право у месту Сарваш у истој жупанији, у шта је Будимски каптол Андраша Вера 17. новембра и увео.⁵⁹³

⁵⁹¹ Радонић Јован, *Прилозици за историју браће Јакшића*, Споменик Српске краљевске академије, LIX, Други разред, 50, Београд, 1923, 67-68, бр. IV.

⁵⁹² Karácsonyi, *Békés vármegye*, III, 154.

⁵⁹³ Teleki, н. д., XI, 482-488, бр. DXLIV, DXLVI.

Мартон Гути и Урбан Кеси били су 1476. године официјали Елизабете Силађи на њеном поседу Ујварош.⁵⁹⁴

Већ је Јожеф Холуб утврдио да су поцупани у средњовековној Угарској били фамилијари жупана. У случају државних функционера и великаша, заједничким називом барона, (под)жупани су били њихови фамилијари. Ако се то примени у њеном случају, онда је жупан Чанадске жупаније Освалд Фејер 1457. године био фамилијар Елизабете Силађи.

Кастелани тврђаве Мункач (Мукачево, Украјина):

Михајло Цобор био је 1462. године „senešal (senescalcus)“ Елизабете Силађи.⁵⁹⁵

Поменути Бенедикт Пецели био је између 1461. и 1471. године прокуратор и адвокат краља Матије и Елизабете Силађи. Њега је са њом довела вероватно у везу или његова опште позната добра адвокатска пракса или суседство њихових поседа. Ђерђ Бониш мисли да је у њиховој служби био до 1468. године.⁵⁹⁶ Прокуратор Елизабете Силађи, Пецели је 1471. године учествовао у суђењу краљевским куварима.⁵⁹⁷

Због разгранатих правних послова, који су проистицали из њене веома велике имовине, Елизабети Силађи су заиста били потребни добри адвокати. Често је ангажовала и изабране судије, као на пример Иштвана Хашађија, иначе заменика земаљског судије.⁵⁹⁸

Кувари. – Године 1464. помињу се кувари Елизабете Силађи, Петар, Тома и Јован, синови Михајла, племићи из места Сакачкелкед у Шомођској жупанији. (Сакач значи на мађарском језику кувара.) Они су се том приликом у своје име и у име свих кувара из тог места обратили краљу Матији, са молбом да због њихових заслуга које су стекли око личности Јанка и Ладислава Хуњадија, самог краља Матије и његове мајке, све њих изузме испод надлежности свих судова у Земљи и да их подреди једино свом суду или суду његовог личног заступника. Краљ Матија је ту њихову молбу услишио.⁵⁹⁹

⁵⁹⁴ Kring, н. д., 406.

⁵⁹⁵ Teleki, н. д., XI, 33-34, бр. CCCXXXIII.

⁵⁹⁶ Bónis, н. д., 277-278; Капринајјеви рукописи, XLVIII, 485. од јануара 1470. године.

⁵⁹⁷ DI 17.238; Csánki, *Mátyás udvara*, 540.

⁵⁹⁸ Bónis, н. д., 284.

⁵⁹⁹ Hazai okmánytár, III, 413-414, бр. 273; Csánki, *Mátyás udvara*, 541, 5. sz. jegyzet; Zolnay, н. д., 125.

Трубачи. - Поименце су познати омиљени трубачи Јаноша Хуњадија, његове удовице, Ладислава и Матије.⁶⁰⁰

6.4. ПРИВРЕДА

6.4.1. Пољопривреда

Земљорадња. Виноградарство. Елизабета 1482. године налаже точење вина од своје деветине.⁶⁰¹ Она је 5. новембра 1482. забранила да док се на врху мункачког брда производи вино, да га било ко са стране уноси у град Мункач.

Шумарство. Елизабета Силађи је из Старог Будима обавестила управитеље свог имања у Дебрецину да је на место неког Луке за шумара именовала дебрецинског житеља Димитрија Кулчара, који треба да чува шуме у реду и да повећа експлоатацију дрва.

Земаљски судија Стефан Батори је 19. јула 1481. године посведочио да су се пред њим лично појавили, с једне стране Елизабета, краљева мајка, а с друге Емерих син Јаноша и Стефан син Шимона Палоција и спонтано изјавили како у погледу оних трвења која су настала око шума која припадају мункачкој тврђави, на посредовање неких земаљских (државних) функционера споразумели су се тако да ће пресуду препустити судији којег ће сагласно изабрати. Судија ће са своје стране донети пресуду пошто они буду показали своје повеље и доказе. Тако донету пресуду прихватиће као коначну, с тим да до доношења пресуде поменуте земље, пашњаке и шуме користе по досадашњем обичају.⁶⁰²

Сточарство. Налози, које је Елизабета Силађи издала својим официјалима у шездесетим и седамдесетим годинама XV века сведоче да је она водила на поседу породице Хуњади узгој стоке великих размера, и на тај начин по свој прилици наставила праксу уобичајену за живота њеног мужа. Врло је вероватно да се то сточарство није одвијало искључиво екстензивно, веч су се

⁶⁰⁰ Zolnay, н. д., 201.

⁶⁰¹ Ányos, н. д., 81-82.

⁶⁰² Teleki, н. д., XII, 186-188, бр. DCLXXI.

примењивали и савременији начини узгоја стоке. На тај закључак наводи околност да је Елизабетин син, краљ Матија себе сматрао стручњаком за одгој крупне стоке. То је вероватно научио од својих родитеља.

Коњарство. Елизабета је почетком 1463. године упутила Јаноша Варјашија, свог управника добра у Сентандрашу у Бекешкој жупанији, да неком Куману за његову службу да коња о којем је писао.⁶⁰³ Неколико месеци касније она је Варјашију наложила да из ергеле у Сентандрашу и околини издвоји два ждребета за Андраша Надањија.⁶⁰⁴ Њен син краљ Матија је једном приликом, када му је његов таст, напуљски краљ Феранте послао дресера коња увређено изјавио, како је све своје победоносне ратове извојевао на коњима свог сопственог узгоја.⁶⁰⁵

Говедарство. Поред коњарства, у другој половини XV века развило се на подручју око Горње Тисе говедарство. На основу чега се развио интензивни извоз говеда на јужнонемачко и северноиталијанско тржиште. Елизабета је из свог двора у Старом Будиму наложила својим управитељима имања у Дебрецину да купе за петдесет форинти стоку за клање за „уздржавање нашег двора“.⁶⁰⁶

Овчарство. Године 1464. Елизабета је наложила свом овчару на поседу Поркалд Барнаби, да поменутом Јаношу Варјашију „за потребе његовог домаћинства“ преда педесет оваца са њиховим јагањцима.⁶⁰⁷

Свињарство. Простране храстове шуме у околини Дебрецина коришћене су за исхрану свиња жиром. Једном приликом је Елизабета писала својим управитељима имања у Дебрецину да дају три свиње за тов поменутом дебрецинском становнику, Димитрију Кулчару, шумару. Управитељи товљенике треба да повере шумару, а прасиће да закољу и димљено месо пошаљу шумару. Иако се изричито не помиње, може се претпоставити да је димљено свињско месо намењено за продају у удаљеном месту.⁶⁰⁸ Елизабета је својом повељом, издатом 17. марта 1465. године наложила кастелану Мункача Блажу Кесију, да се становници Мункача не смеју присиљавати да одгајају прасад која се узима за

⁶⁰³ Elekes, *Hunyadi*, 307, Fraknói, *Mátyás király levelei*, II, 367, Kardos Tibor, *Századok*, 19511, 1., 0117. j.

⁶⁰⁴ Karácsonyi, н. д., 235; Ányos, н. д., 68-69; Elekes, *Hunyadi*, 205-206.

⁶⁰⁵ Elekes, *Mátyás*, 80.

⁶⁰⁶ Elekes, *Hunyadi*, 307, Fraknói, *Mátyás király levelei*, II, 367.

⁶⁰⁷ Ányos, н. д., 69; Elekes, *Hunyadi*, 306.

⁶⁰⁸ Ányos, н. д., 76-77; Elekes, *Hunyadi*, 306.

дажбину.⁶⁰⁹ Чахољи је насилним десетковањем свиња у мункачком властелинству, начинио Елизабети Силађи штету наводно од 1.200 форинти.⁶¹⁰

6.4.2. Рудно благо

Значајну ставку у привређивању Елизабете Силађи представљала је експлоатација рудног блага, у првом реду метала и соли. Власништво рудника, као регално право, припадало је у Угарској у доба Арпадовића круни. Ако би неко на свом имању нашао руду, требало је да је пријави краљевској комори која је једина имала монопол на експлоатацију руде. Због тога у тој епохи није било уносно бавити се рударством.

Експлоатација метала. Комора је експлоатисала само толико метала, колико је било неопходно за ковање новца. Карпати су били богати племенитим металима. Први Анжујски владар Угарске, Карло I Роберт (1301-1342) да би потстакao приватно рударство укинуо је 1327. године монопол круне на експлоатацију руде и увео је давање названо урбура по експлоатисаном племенитом металу. За злато урбура је износила 1/10, а за сребро и друге метале 1/8 вредности експлоатисане руде. Како би постигао свој циљ, Карло је трећину урбура рудника на приватним поседима препустио њиховим власницима. То је у XIV веку довело до наглог процвата рударства, а првенствено експлоатације племенитих метала.⁶¹¹

Према Оскару Паулињију, највећем стручњаку у XX веку за историју средњовековног рударства у Угарској, рудари су сразмерно учествовали у добити од експлоатисаног блага.⁶¹² На поседима породице Хуњади, делимично на онима који су раније припадали српским деспотима постојало је низ рудника, што се може закључити већ из додатка њиховог мађарског назива „бања“ (у мађарском језику рудник). Тако су у посед Хуњадија дошли рудници Нађбања, Фелшебања и

⁶⁰⁹ Sas, н. д., 129.

⁶¹⁰ Elekes, *Mátyás*, 76.

⁶¹¹ Рокаи Петар, *Примена неких видова регалног права на подручју Јужне Угарске у средњем веку*, *Анали Правног факултета у Београду*, XXXV(1987), 3-4: 377-378; Rokai, *Istoriја Mađara*, 100-101.

⁶¹² Paulinyi Oszkár, *A vállalkozás kezdeti formái a feudális kori nemesérbányászatban, Értekezések a történeti tudományok köréből, Új sorozat*, 40, Budapest, 1966. 61.

Капникбања у Сатмарској жупанији у близини Горње Тисе. Од експлоатације рудног блага најзначајнија је била она злата и сребра.

На изузетан значај Нађбање указује околност да, када је Елизабетин брат, Михајло Силађи 1458. године преговарао са Бранковићима о предаји бивших деспотских поседа и Елизабета против тога протестовала, она изричито помиње забрану отуђења прихода (урбуре) од злата и сребра у Нађбањи. Према рачунању наведеног Оскара Паулињија, на основу података из 1481/1482. године производња чистог злата у Нађбањи износила је крајем XV века заокружено 2500 марака, односно 1250 килограма, тј. преко дванаест тона годишње.⁶¹³

Поред овог рудног ревира експлоатација злата текла је у виду прања у непосредној близини саме тврђаве у Хуњаду, а такође у Крашовској и Зарандској жупанији. Од ових треба поменути Керешбању која је делимично припадала породици Мароти.⁶¹⁴ На припадностима властелинства Вилагошвар, (Сирија, Румунија) Медвебања и Цибебања још се за време Бранковића експлоатисало злато.⁶¹⁵

Рудишта. Од рудника (племенитих) метала посебно треба поменути рудник и трг Рудишта у околини данашњег Рипња, под брдом Авалом код Београда. Овај рудник је био откупио од београдских калуђера или заменио са њима још 1454. године Елизабетин муж, Јанко Хуњади. Поводом ове трансакције је краљ Ладислав (Богумил Храбак погрешно помиње Владислава) V Посмрче 15. августа 1453. издао повељу којом се одређују световни чланови комисије за увођење (инвеституру) Хуњадија у посед Рудишта. Арадски каптол (Храбак погрешно зове каптолом „арадске дијецезе“, јер арадска дијецеза никада није постојала, само арадски зборни каптол (цапитулум цоллегиатум)) је 10. јануара 1454. године обавестио краља о томе да је извршио увођење. Коначно краљ Ладислав V је потврдио Хуњадија у поседу Рудишта, који се наводи као „opidum

⁶¹³ Paulinyi Oszkár, Magyarország aranytermelése a XV. század végén és a XVI század derekán, A gróf Klebelsberg Kunó Magyar történetkutató intézet évkönyve, VI(1936), 32-81 (*Gazdag föld-szegény ország, Tanulmányok a magyarországi bányaművelés múltjából*, Buza János-Draskóczy István, Budapest, 2005, 90;

⁶¹⁴ Sólyom-Fekete Ferenc, *Adatok a volt zarándmegyei részek történetéhez*, A hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat évkönyve, 4(1885-1886), 19, 23-24.

⁶¹⁵ Dl. 37.638, Elekes, Hunyadi, 309-310; Wenzel Gusztáv, Magyarország bányászatának kritikai története, Budapest.; Paulinyi Oszkár, Réztermelés a középkori Magyarországon, Budapest; исти, A vállalkozás kezdeti formái a feudális kori nemesérbányászatban, *Értekezések a történelmi tudományok köréből*, Új sorozat, 40, Budapest; исти, Nemesfémtermelésünk és országos gazdaságunk általános alakulása a bontakozó és kifejtett feudalizmus korszakában (1000-1526), *Századok*, 1972, 561-609.

Rwdischta appellatum in regno nostro Rasciae habitum“, са „окнима злата сребра и осталих метала“. Оно је и 1464. године било у власништву преосталих чланова породице Хуњади, односно краља Матије и његове мајке Елизабете Силађи.⁶¹⁶

Со. Експлоатација соли и трговина овим артиклом представљала је у средњовековној Угарској, као и у другим земљама регално право, односно монопол круне. О значају соли сведочи чињеница да је регулисано посебним прописом Златне буле Андрије II, 1222. године.⁶¹⁷ Со из Угарске, нарочито из Трансилваније, као што је на то у новије време указао Андрија Веселиновић, извозила се и за североисточну Србију.⁶¹⁸

6.4.3. Трговина

Вашари на поседима Елизабете Силађи. Краљ Матија је 29. августа 1465. године, на молбу своје мајке Елизабете Силађи, месту Балмазујварош у Сабољчкој жупанији дао право на држање три годишња вашара; на дан Светог Илије пророка (то јест 20. јула), на дан појаве Светог Михајла, (Михољдан 29. септембра) и благодан Свете Елизабете краљице, као и на држање недељне пијаци сваког четвртка.⁶¹⁹

Елизабета Силађи, мајка краља Матије 15. новембра 1466. године, (а не 1446. како стоји код Херпаија) додељује поименце наведеним дебрецинским грађанима из Мештер улице право држања годишњег вашара у трајању од петнаест дана на празник Светог Павла Пустинјака (10. јануара), с тим да се у исто време у другој улици града Дебрецина не сме држати вашар. Она је 25. маја 1475.

⁶¹⁶ Teleki, n. d., X, 520; Hrabak Bogumil, *Srednjevekovni rudnik i trg Rudišta pod Avalom*, Godišnjak Muzeja grada Beograda, III(1956), 99-105; Klaić, *Zadnji knezi*, 92.

⁶¹⁷ Paulinyi Oszkár, *A sóregálé kialakulása Magyarországon*, Századok, 1924, 627-647. Рокаи Петар, *Примена неких видова регалног права на подручју Јужне Угарске у средњем веку*, *Анали Правног факултета у Београду*, XXXV(1987), 3-4: 379.

⁶¹⁸ Веселиновић Андрија, Североисточна Србија у средњем веку, *Историјски гласник*, (1987), 1-2; 43-74; Веселиновић Андрија, Царински систем у доба Деспотовине, *Историјски гласник*, (1984), 1-2; 7-38; Веселиновић Андрија, Забране и прекиди трговине у Србији у доба деспотовине, *Историјски гласник*, (1983), 1-2; 25-42; Веселиновић Андрија, Држава српских деспота, Београд, 1995. 140, 142, 144, 146.

⁶¹⁹ Teleki, n. d., 427, белешка 1; Podmaniczky, n. d., 43.

дозволила грађанима Дебрецина да за напајање њихове стоке приликом вашара уреде појило и да град држи оверену вагу.⁶²⁰

Новчана давања кметова на поседима Елизабете Силађи. Државни сабор Угарске је 21. септембра 1474. године одлучио у одсуству краља Матије, да кметови и на краљевим добрима, као и на поседима мајке краља, Елизабете Силађи плаћају данак од једне златне форинте за потребе одбране земље од Турака. Ову уредбу сабора Матија је потврдио, када се вратио у земљу са похода по Шлезији, 2. октобра 1474. године. Осам година касније, 29. марта 1482. Сабор је поновио ту своју одредбу.⁶²¹ Краљ Матија је 22. маја 1483. године на молбу своје мајке ослободио кметове беземљаше-надничаре на подручју Дебрецина плаћања уобичајеног давања од једне златне форинте.⁶²² Елизабета Силађи је 1476. године наредила да становници њеног поседа Мункача све дажбине плаћају по старом обичају, а 2. новембра 1478. да се ослободе плаћања таксе приликом полагања заклетве.⁶²³

6.5. УПРАВЉАЊЕ ПОСЕДИМА

6.5.1. Канцеларија

Елизабета Силађи је за свог живота развила интензивну активност на пољу издавања повеља, аката и писма. Према Жолту Харшањију краљ Матија је сам усмено овластио своју мајку да издаје под својим именом повеље. По њему на то је имала право као краљева мајка. Чиниле су то краљевске мајке и за време Арпадовића.⁶²⁴ Харшањи међутим не каже како су све мајке краљева из династије Арпад, а и из других династија, за разлику од Елизабете Силађи биле краљице. (!)

⁶²⁰ Ендре Чобан зна само за ову последњу. Csobán Endre, *Debrecen sz. kir. város levéltára*, Levéltári közlemények, 6(1928), 1-4: 217, а Danijel Zelizi ставља је у 1475. године. Zelizy, н. д., 825-826.

⁶²¹ Kolosvári Sándor-Ovári Kelemen-Márkus Dezső. *Magyar törvénytár, 1000-1526. évi törvényzikkék, (Corpus juris hungarici), 1000-1895*, I, Budapest, 1899. 372-375; Döry Franciscus-Bónis Georgius-Érszegi Geisa-Teke Susanna, *Decreta regni Hungariae (Gesetze und Verordnungen Ungarns) 1458-1490*, Publicationes Archivi Nationalis Hungarici (Publikationen des Ungarischen Staatsarchivs), II, Fontes (Quellenpublikationen), 19, Budapest, 1989, 211-223, 254-257. Ballagi, н. д., 690, ставља ову одредбу краља Матије у 1470. годину.

⁶²² Нерпау, н. д., 75, бр. 209.

⁶²³ Sas, н. д., 129.

⁶²⁴ Harsányi, н. д., I, 286.

Лајош Ањош је поставио питање да ли је Елизабета Силађи имала своју канцеларију или је њене повеље, од када је била краљева мајка, издавала краљевска канцеларија?⁶²⁵ Одговор на то питање дао је још од прилике четристопетдесет година пре њега, нико други него сам њен син, краљ Матија Хуњади. Он у једној својој повељи помиње магистра Павла „secretarium cancellarium illustris domine Elisabeth, genitricis nostre“. Та је пак повеља била позната седамдесетак година пре него што је Ањош поставио ово питање.⁶²⁶ Уосталом муж Елизабете Силађи такође је имао свог канцелара, односно властиту канцеларију.⁶²⁷

Дипломатички материјал Елизабете Силађи се може поделити према њиховој садржини и намени на:

1. Свечане (привилегијалне) повеље.
2. Обична писма. Госпођа Хуњади, Елизабета Силађи 1457. године упућује писмо „Egregio Osvaldo Feyer, comiti comitatus Chanadiensis“. Питање је да ли треба подразумевати поџупана?⁶²⁸

Елизабета Силађи није само стварала дипломатички материјал, већ га је и уништавала. Шеснаестог фебруара 1469. године је због верне службе даровала све поседе Амброзију Долхаију, који је због убиства племенитог Влаха Еустаха Сарвасоија био изгубио и које, је краљ, пошто су му припали поклонити својој мајци. „Скидајући своје руке са ових поседа“, Елизабета Силађи уништава повеље које има, а које се односе на поменуте поседе.⁶²⁹ По мишљењу Лајоша Ањоша Елизабета Силађи се у својим повељама служила формулама угарских краљица, поближе мајке краља Лајоша И Великог. При томе треба нагласити да је она вероватно једина особа која је то чинила, а да није била краљица.

На повељама Елизабете Силађи, у већини случајева на почетку, али понекад и на крају стоји уобичајена канцеларијска формула: „*commissio propria*“ или „*commissio propria domine genitricis (domini) regis*“, односно „*de commissione*

⁶²⁵ Ányos, н. д., 60.

⁶²⁶ Архив града Бистрице, 132: Фотографија у Мађарском земаљском архиву (MOL), DF 247366: Teleki, н. д., XII, бр. DCIV; Bónis, н. д., 301.

⁶²⁷ Komjáthy Miklós, Hunyadi kormányzói kancelláriája, Levéltári közlemények, (1956), 35-47.

⁶²⁸ DI 15125; Ányos, н. д., 63, бр. 1; Csánki, н. д., I, 717.

⁶²⁹ Mihályi, н. д., 493-494, бр. 286.

propria”, што значи сопствени налог, односно по сопственом налогу.⁶³⁰ Са оваквом напоменом Елизабета је издала креденцијално (веровно) писмо свом изасланику Јовану Геребу од Вингарта 17. фебруара 1463. године.⁶³¹

Елизабета је наредила 1472. године Коломану магистру краљевских колара, („magistri rotariorum regalium“) да сруши месару опатица из Старог Будима која се налазила у амфитеатру, јер ју је хтела преместити на место које више одговара, да опатице не би биле варане или оштећене. Изнад текста стоји натпис: „Commissio propria Dominae Genitricis Domini Regis“.⁶³² ПРИЛОГ БР 12. и 13. На неким, поред тога стоји такође име релатора, име оног на чији извештај је издата повеља. Тако на Елизабетиној повељи од 27. јуна 1463. године наводи се изнад самог текста саме повеље: „Релатио Берналди де Денгелег ет Бенедицти де Пезел“, а на оној издатој 27. августа испод текста „Relatio Benedicti de Peczel“.⁶³³ На десном доњем углу, испод текста повеље од 16. фебруара 1469. године стоји „refferente Benedicto de Peczel“, иако изнад повеље стоји белешка Елизабетиних повеља „commissio propria genitricis domini Regis“.⁶³⁴

6.5.2. Печати

Печате Елизабете Силађи до сада нико није објавио, само их је Лајош Ањош површно описао.⁶³⁵ 44) Сви печати који су познати Ањошу, утиснути су у црвени восак, што је било право владара или припадника њихових породица. Тако је и њен муж, Јанко Хуњади користио печат црвене боје, само од момента кад је постао гувернер. Печат за затварање писма налази се на осам писама (број 5, 6, 8, 18, 19, 23, 24, 25). На осталим повељама се налази печат, утиснут под текстом повеље, од тих три (број 1, 2, 3) су прстен-печати.

Да ли је Елизабета Силађи користила печат свог покојног супруга? На повељи коју је издала заједно са својим братом Михајлом Силађијем, липтовском

⁶³⁰ Szentpétery Imre, *Magyar oklevéltan*, Budapest, 1930.; исти, *Kancelláriai jegyzetek*,

⁶³¹ Zimmermann-Gündisch, *Urkundenbuch*, VI, 143, бр. 3317.

⁶³² Podhradczky, *Historia diplomatica urbis Budensis et Pesthensis a primordiis usque ad annum 1831*, I, 153; Рукопис у Сечењијевој Националној библиотеци Мађарске у Будимпешти, I, 153, Fejér, *Genus*, 249-251, бр. XC; Salamon, *Budapest*, II, 488-489; Szilágyi János, *Az aquincumi amfiteátrumok*, Budapest, 1956, овај акт Елизабете Силађи не помиње.

⁶³³ Ányos, н. д., 68, нр. 7 и 78, бр. 20.

⁶³⁴ Teleki, н. д., XI, 373-374, бр. CDXCIII; Bónis, н. д., 277-278.

⁶³⁵ Ányos, н. д., 60.

жупану Понграцу од Сент Миклоша и другима 14. априла 1457. године висе два печата, Силађијев и Хуњадијев. На Силађијевом печату представљен је голуб са зеленом граном у кљуну и канцама. Цео грб је обавијен зеленом граном. На Хуњадијевом печату је гавран који у кљуну држи прстен. Испред њега је грана на којој седи.⁶³⁶

Неки од печата, који се чувају у Мађарском земаљском архиву, представљени су на изложби овог архива, која је била организована поводом петстогодишњице смрти краља Матије Корвина. Њих је описала Жужана Банди. Међу описаним печатима, Жужана је споменула и висећи печат Елизабете Силађи, којим је потврдила поменути споразум свог сина закљученог 12. марта 1458. године са грофовима Јованом и Жигмундом од Сентђерђа и Базина. Осмоугаони прстен печат од црвеног воска, величине 1.3x1,1 цм. утиснут је у печатно гнездо природне боје. У пољу печата је грб. Његов штит је на дну округао. На слици штита представљена је (дивокоза?)коза, која израста из крунасто обликованог пламена и са својим предњим ногама држи, или чупа дрво. Изнад грба су слова С. и Е.⁶³⁷

Елизабета Силађи је запечатила и споразум њеног сина Матије Хуњадија са Ђорђем Подјебрадом, склопљен у Стражници. Овај моменат описао је Жолт Харшањиј. Према њему она је скинула свој прстен са грбом са прста који је утиснут у восак испод повеље.⁶³⁸ 46) Црни печат Елизабете Силађи, утиснут на писмо Матији Хуњадију, којим му је обећала да ће га ослободити из заточеништва у Прагу, и који се помиње у песми Јаноша Арања „Матијина мајка“ треба схватити у пренетом значењу као симбол њене жалости због смрти мужа и старијег сина и страха од потенцијалног губитка мађег.⁶³⁹

⁶³⁶ Повеља споразума, код Капринаија, н. д., I, 197, и Катоне, VI, 1163-1167; а њена регеста у Karácsonyi János, *Oklevéltáratok a Szentmiklósi és Óvári gróf Pongrácz család levéltárából*, I, Történelmi tár, 1896;

⁶³⁷ Bándi Zsuzsana, *A Magyar Országos Levéltár Mátyás-kori pecsétkiállításának katalógusa* (1990 április 6.-október 6.) *Levéltári közlemények*, 62(1991).

⁶³⁸ Harsányi, н. д., I, 246.

⁶³⁹ Arany, н. Д 104-105.

6.5.3. Спорови Елизабете Силађи

Вансудска поравнања

Елизабета Силађи је јануара 1470. године изаслала свог човека (повереника), Бенедикта Пецелија да је заступа у вансудском поравнању са Јованом Калаијем.⁶⁴⁰

Парнице

Парница са снајом Маргитом Батори, удовицом Михајла Силађија и женом Павла Банфија. - Краљ Матија 9. фебруара 1463. године одлаже рочиште у парници своје мајке против њене снаје и своје ујне.⁶⁴¹ На основу чињенице да су се њих две спориле писац Жолт Харшањи засновао је своју причу, по којој се Маргита, ћерка бившег земаљског судије покојног Стефана Баторија никада није зближила са породицом Хиуњади. Према овој причи после смрти свог мужа, Михајла Силађија, који је за живота свог зета Јанка Хуњадија био у његовој сенци, Маргита је жестоко мрзела Матију и његову мајку. Она се удружила са њиховим непријатељима, Павлом Банфијем и Николом Илочким. Једино из разлога да би напакувала Хуњадијевој удовици преудала се за Павла Банфија и користила је сваку прилику да присвоји оставштину свог првог мужа и брата Елизабете, Михајла Силађија. Елизабета је пропустила рок за подношење неког писмена што је требало да уради до 4. фебруара. Краљ Матија је одложио следеће рочиште до 27. марта, рекавши мајци да уколико тај рок пропусти осуђује своју мајку, како би Банфијеви видели, како је Матија поштен краљ.⁶⁴²

Парница са Петром Тегзешом. - Елизабета Силађи је место Химеш (или Хем) и суседну пустару Балмаз наследила после смрти свог мужа 1456. године. Томе су се 1477. године успротивили каноник Петар Тегзеш из Анарча и његови рођаци. Противљење су поновили и 1482. године против Елизабете Силађи, краља Матије и принца Иваниша Корвина. Породица Тегзеш је међутим изумрла, пре него што

⁶⁴⁰ Kaprinaijevi rukopisi, XLVIII, 485.

⁶⁴¹ Teleki, н. д., XI, 44-45, бр. CCCXXXVII

⁶⁴² Harsányi, н. д., II, 76, 77.

је успела да оствари своје претензије на Химеш. Спор су добили тек њени бочни сродници Вардаи и Тетеш, после изумирања Хуњадија.⁶⁴³

Парница са Амброзијем Долхаијем. - По наређењу краља Матије 2. маја 1462. (по Телекију 1465.) године конвент у Лелесу и краљевски човек заједено уводе његову мајку, Елизабету Силађи у поседе Амброзија Долхаија (који је свог рођака племенитог Влаха, Еустаха Сарвасоија удавио у Тиси) и то: Долха, Задња, Бронка, Кушница, Керечке, Рокамезе у жупанији Берег.⁶⁴⁴ 23) Палатин Михаљ Гути Орсаг је 5. јула 1466. године наредио конвенту у Лелесу, да Елизабету Силађи поново уведе поново у посед имања Керечке и Кушница, пошто ће се иста имања опет прикључити властелинству тврђаве Мункач, уз враћање добара Макарије, Шаркад и Романпатака Амброзију и Михаљу Долхаију.

С обзиром се Амброзије није појавио на рочиштима, иако је противречио, конвент није могао да уведе Елизабету у посед наведених добара. Због тога се она обратила земаљском судији, Ладиславу Палоцију, који је 27. марта наредио конвенту да уведе Елизабету у посед, без обзира на било чије противљење.⁶⁴⁵ Елизабета Силађи је коначно 16. фебруара 1469. године због његове верне службе даривала све поседе Амброзију Долхаију, које је због убиства племенитог Влаха Еустаха Сарвасоија раније изгубио. Ти поседи су припали Матији и он их је поклатио својој мајци. „Скидајући своје руке“ са ових поседа, Елизабета Силађи је уништила повеље које се односе на њих.

Парница са Палоцима. - Земаљски судија Стефан Батори је 19. јула 1481. године посведочио да су се пред њим лично појавили, сједне стране Елизабета, краљева мајка, а сдруге Емерих син Јаноша и Стефан син Шимона Палоција и спонтано изјавили да у погледу трвења која су настала око њива (земље), пашњака и шума који припадају мункачкој тврђави. Изјавили су да су се споразумели да посредују неки земаљски (државни) функционери и да ће пресуду препустити једном сагласно изабраном судији, који ће после показивања њихових повеља и доказа пресудити. Они ће ту пресуду прихватити као коначну, с тим да до донношења пресуде о поменутих добрима, земље, пашњаке и шуме користе по досадашњем обичају, и да десетину у житу од кметова са поменутих њива (земље)

⁶⁴³ Varga Antal, н. д., 27, 30-31.

⁶⁴⁴ Под годином 1465.: Teleki, н. д., XI, 118-120, бр. CCCLXXII. Csánki, н. д., I, 427.

⁶⁴⁵ Teleki, н. д., XII, 186-188. бр. DCLXXI.

донесу у стоговима на добра места и за сигурност оградe живицом. Сагласили су се да ће десетину странке однети са тих места према одредбама будуће пресуде.

6.5.4. Грађевинска делатност

Активни дух Елизабете Силађи је поред вођења економских послова нашао занимање у грађевинској делатности. Са посебном љубављу се бавила од њеног мужа започетом изградњом тврђаве Хуњад. Ова највеличанственија од световних грађевина средњовековне Угарске споменик је и њеног уметничког укуса. Проучавање историје градње доводи до тог резултата, како је значајан део тврђаве-палате подигнут када је она била власница Хуњадвара. Вилмош Фракнои саопштава у својој биографији краља Матије следеће: „У пролеће 1890. године у друштву члана академије Беле Цобора, референта Земаљске комисије за уметничке споменике, темељно испитајући палату у Хуњадвару, дошли смо до наведеног закључка. Детаљно образложење тога међутим не спада у ово место.“

⁶⁴⁶ Румунски историчар уметности Велеску такође каже да се Елизабета Силађи „са љубављу бавила изградњом палате“, чији је значајан део, тзв. Матијино крило саграђено у време када је она била власница Хуњада.⁶⁴⁷

Мађарска историчарка уметности Јолан Балог изразила је сумњу у улогу Елизабете Силађи у изградњи тврђаве у Вајдахуњаду.⁶⁴⁸ Ову хипотезу она приписује Иштвану Мелеру и његовим следбеницима, коректно наводећи да Хуњадијева удовица никада није била поседница Вајдахуњада. Ипак, у литератури се и даље одржало схватање да је она имала главни удео у овом архитектонском подухвату. Томе, са наше стране желимо само додати да за грађевинску активност Елизабете Силађи на тврђави у Вајдахуњаду није било неопходно да она буде и формално власница.

Тако је Деже Чанки у својој обимној Историјској географији констатовао, како су „удовица Јанка Хуњадија, Елизабета Силађи и њен син, краљ Матија тврђаву обогатили новим деловима зграда и украсима.“⁶⁴⁹ Стефан Мелер сматра да

⁶⁴⁶ Fraknói, *Mátyás*, 342-343, напомена бр 1.

⁶⁴⁷ Velescu, н. д., 63, 65, 71, 72.

⁶⁴⁸ Balogh, *Renaissance*, 78.

⁶⁴⁹ Csánki, н. д., V, 50; Gerecze Péter, *Magyarország műemlékei*, II, 407-410; Kővári н. д.,

је једна плоча од каљеве пећи у дворцу Вајдахуњад из епохе Елизабете Силађи.⁶⁵⁰ Елизабета је око 1460. године поверила једном италијанском сликару да лођу, која је саграђена испред златне куће замка у Вајдахуњаду украси зидним сликама.⁶⁵¹ У најновије време румунски историчар Раду Лупеску у својој студији на мађарском језику констатује да се у периоду после смрти Јаноша Хуњадија администрацијом изградње прелазно бавила Елизабета Силађи.⁶⁵² То уосталом поткрепљује и чињеница да је после смрти свог мужа такође руководила изградњом манастира фрањеваца у овом месту.

Средњовековна тврђава је у пожару 1851. године изгорела. Лајош Арањи, који је неуморно радио на проучавању старих мађарских историјских споменика, шездесетих година XIX века, скренуо је пажњу на овај вредни уметнички споменик и агитовао да се он обнови. Мађарска влада је коначно задужила професора архитектуре на грађевинском факултету Ференца Шулца за израду планова. Шулц је 1870. године већ значајно унапредовао са радовима на тврђави, али је исте године умро.⁶⁵³

Ако је удео Елизабете Силађи у изградњи тврђаве Вајдахуњад и дискутабилан, није спорна њена улога у изградњи тамошњег манастира. Папа Павле III својом булом од 19. маја 1465. године наводи како краљ Матија и његова мајка Елизабета у месту Хуњад планирају да изграде фрањевцима обсервантима цркву, звоник, кружни ходник, трпезарију и гробље. Пошто је папа то дозволио Елизабета је приступила извођењу радова. За завршење градње манастира („ad execucionem laboris Claustri in Hwnyad fundari incepti“) она је још пре стичања папске дозволе, 1463. године послала једног свог повереника, фамилијара Јаноша Темешкезија. Јолан Балог погрешно је прочитала његово име као „Chemesky“. (!MR)⁶⁵⁴

Црква је саграђена од камена, од којих је касније сазидана реформатска (калвинистичка) црква у овом месту. Према Кеварију цркву су до 1552. године држали фрањевци, када их је реформација прогнала, а црква и манастир су

⁶⁵⁰ Möller, н. д., 87, fig. 55; Vatasianu, н. д., 754.

⁶⁵¹ Dávid, *Délszláv énekek*, 142-143; исти, *Hunyadi János származáslegendájának magyar-délszláv párhuzamai*, *Tanulmányok, Az Újvidéki Bölcsészettudományi kar Magyar tanszékének kiadványa*, 6(1973), 71-72.

⁶⁵² Lupescu, *Vajdahunyad*, 170.

⁶⁵³ Shulcz, н. д., 284; Лука, н. д., 243.

⁶⁵⁴ Balogh, *Renaissance*, 71, напомена br. 11, 107, напомена br. 5.

пропали и стопетдесетосам година лежали у рушевинама. Стефан Штејнвиљ, заповедник царске војске вратио је 1710. године калуђере, а Ева Текели им је вратила и њихове поседе 1715. Поновна изградња цркве и манастира завршена је 1773. године. Од тада је у више наврата поправљана, док 1881. године није скоро сасвим изнова изграђена.⁶⁵⁵

⁶⁵⁵ Kővári, n. d., 27.

7. РЕЛИГИОЗНИ ЖИВОТ

7.1. ИСКАЗИВАЊЕ ПОБОЖНОСТИ

Пиетро Ранзано италијански бискуп, посланик напуљског краља Ферантеа на двору краља Матије о Елизабети Силађи каже само да је била врло религиозна.⁶⁵⁶ Она је била веома цењена код црквених људи и црквених тела због своје религиозности.⁶⁵⁷ Велике светковине је славила са члановима своје породице. На дан Богојављења и она је међу онима који на коленима чекају благослов светом водом.⁶⁵⁸ По Жолту Харшањију, она је са члановима своје породице такође пала на колена пред Иваном Капистраном, када их је у њиховој будимској кући благословио.⁶⁵⁹ Елизабета Силађи је као сви угарски великаши, имала свог дворског свештеника, који је за њу изводио богослужење. Њен дворски свештеник 1465. године био је (старо?)будимски каноник Михаљ Сенти. Поред тог свог положаја Сенти је био жупник у месту Винараш, у егерској дијецези. За ту жупу он је наведене године платио анат папској благајни.⁶⁶⁰

7.2. ИСПОВЕДНИЦИ ЕЛИЗАБЕТЕ СИЛАЂИ

У средњем веку није се могло исповедити код било ког свештеника. Осим тога постојали су греси од којих су одрешења била резервисана само за папу. Папа је ту своју власт могао да пренесе на неког другог свештеника, пре свега на своје изасланике. С друге стране папа је могао допустити вернику, да бира свог

⁶⁵⁶ Ransanus, Epithoma, 48.

⁶⁵⁷ Salamon, *Budapest*, II, 491, 492.

⁶⁵⁸ Borsa, *Reneszánszkori ünnepségek*, 22.

⁶⁵⁹ Harsányi, н. д., I,

⁶⁶⁰ Érdujhelyi, *Kutatásaim*, 634.

исповедника.⁶⁶¹ Од исповедника Елизабете Силађи свакако је најпознатији Иван Капистран. Наравно не може се проверити тврђење Жолта Харшањија, да се Елизабета сваки дан код њега исповедала.⁶⁶² После смрти Ивана Капистрана ту улогу је преузео његов друг и саборац, Габријел Рангони из Вероне, каснији егарски бискуп и кардинал.⁶⁶³ Он ју је, наводно пратио 1461. године на њено летовање у Диошђер и вратио се са њом за Будим. Харшањи га од 1471. године, када је постао егарски бискуп назива бившим исповедником супруге Хуњадија.⁶⁶⁴

Оправдано се поставља питање на ком су језику комуницирали Елизабета и њени исповедници, који нису знали мађарски. Осим ако Енике Рис Фогараши није у праву, да је Елизабета Силађи научила италијански језик кад је пратила свог мужа Јанка Хуњадија за Италију, док је он био у служби миланског господара, Филипа Марије Висконтија.⁶⁶⁵

Елизабета Силађи према Жолту Харшањију, иако се никада није мешала у државне послове, чинила је изузетке. Тако је извештавала краља Матију о сукобу двојице врховних свештеника Угарске, острогонског надбискупа после Ивана Витеза, Јохана Бекенслера свештеника кога је Матија довео за Угарску из Вроцлава, према коме је Елизабета била унапред неповерљива и егарског бискупа Габријела из Вероне, свог исповедника, кога је јако волела. Матија није веровао мајци и сматрао да је ненаклоњена Бекенслеру, само зато што јој је антипатичан, нарочито када је открио да га поткрада ризничар Јохан Ерн(у)ст, коме је његова мајка безгранично веровала.

Убрзо се показало да су обоје били у праву. I док је Ерн(у)ст поткрадао државну благајну, Бекенслер је, под видом ходочашћа (хаџилука) за Ахен, пребегао са благом острогонске цркве, највећем Матијином ривалу, цару Фридриху III Хабсбуршком. Када је сазнао за Бекенслерову издају Матија је отишао мајци за Стари Будим и пошто јој јој је испричао, рекао је „Само ми то немојте рећи ’је сам ти рекла’, јер то не бих поднео. Елизабета је на то наводно

⁶⁶¹ Naz R(obert), *Dictionnaire de droit canonique*, V Duacensis (Collectio)-Intéret et usure, Paris, 1953, 1342, 1348-1349; Jombart É., *Indulgences*; Paulus, *Geschichte des Ablasses im Mittelalter*, I-III, Paderborn, 1922-1923. Jombart É., *Indulgences*,

⁶⁶² Harsányi, н. д., I, 94.

⁶⁶³ Fessler, *Mathias Corvinus*, 133; Teleki, н. д., II, 484.

⁶⁶⁴ Harsányi, н. д., II, 59, 61, 195 261.

⁶⁶⁵ Rűß-Fogarasi, н. д., 195.

рекла „само једној сорти немој веровати Немцу и једној особи, цару Фридриху“.⁶⁶⁶

Габријел Рангони напустио је 1480. године своју духовну кћер под њене старе дане, када је након тридестичетири године боравка у Угарској, отишао за Рим где је и умро и где је сахрањен.⁶⁶⁷

7.3. ЕЛИЗАБЕТА СИЛАЋИ И ПАПСТВО

Од шест папа чији се понтификат поклапао са њеним животом Елизабета Силађи је одржавала везе са њих пет. То су Еугеније IV (1431-1447), Каликст III (1453-1459), Пије II (1459-1464), Павле II (1464-1471) и Сикст IV (1471-1484). Тај однос је био различитог интензитета и карактера. Папе имају (моћ) право одрешења од грехова.⁶⁶⁸ Папа Еугеније IV, 15. марта 1443. године доделио је на њихову молбу потпуни опрост (опроштај) грехова (*remissio plenaria*), Јанку Хуњадију витезу из ердељске (трансилванске) дијецезе и његовој жени Елизабети у случају смртне опасности (ин артицуло мортис). Две године касније, 30. јуна 1445. исти папа је издао Јанку Хуњадију, тада већ ердељском војводи и његовој жени Елизабети опроштајници (*oproštajno pismo, litterae confessionales*).⁶⁶⁹

Елизабети Силађи су се чак лично обраћали врховни поглавари Римокатоличке цркве, папе. Они су то чинили из разних, како духовних, тако и политичких разлога. Папа Каликст III чим је преко свог легата Хуана Карвахала Шпанца сазнао за избор њеног сина Матије за краља и брата Михајла Силађија за гувернера Угарске послао јој је 26. маја 1458. године, писмо са честиткама. Папа, називајући Елизабету „милом у Христу кћерком (*dilecta in Christo filia*)“, наглашава како прво њој честита (*congratulates primo tibi*). Није нам познат ни један случај у историји средњовековне Угарске, а ни шире да је папа лично

⁶⁶⁶ Fügedi, *Magyar püspökök*, 486-488; Harsányi, н. д., II, 303-306, 316.

⁶⁶⁷ Bándi, н. м., Fügedi, *Magyar püspökök*, 491.

⁶⁶⁸ Naz, н. д. 1348-1349

⁶⁶⁹ Lukcsics, н. д., 208, бр. 772; 227, бр. 860.

честитато мајци неког новоизабраног краља. Поготово ако она сама није била краљица.⁶⁷⁰

Због топлине и нежности стила папиног писма, нека нам буде дозвољено да њен суштински део дословно наведемо први пут у српском преводу: „Бога позивамо за сведока“, пише Каликст III, „како нам је била тешка жалост, када, услед превирања и смутњи у земљи твоје синове и кућу Твог заклетог друга, Христовог славне успомене шампиона кућу снашли такви страшни ударци и невоље. Иако је изгледало да ће се услед ових преких и неочекиваних опасности сјај ове куће помутити, увек смо гајили ту сигурну наду, говорећи и унапред јавно, како Бог, праведни и милосрдни судија не може допустити, да Јованова кућа остане у жалосној тами утучена, него да ће, због његових светско познатих заслуга вратити у његов сјај и одлучност. – Наша пророчанска реч се испунила и видели смо, како се окренула, по Божјој тајној одредби ствар, када су у исто време твог славног сина Матију, за краља, а твог брата Михајла за гувернера земље изабрали, у чему ми без сумње посматрамо објављивање чудесне моћи неумрлог Бога. На нашу неизрециву радост служи све ово, делом због општег добра, што ће из таквих избора за хришћанство наравно произаћи, када вера, у тако тескобном времену добија два таква предборца, делом због наше личне заинтересованости, који смо даноноћно бринули због хришћанске вере, коју смо усред највећих криза проматрали. Сад је минула свака наша узбуђеност и настала светлост изгледа разагнати мрену света, за што Богу аутору свих ових добара речемо хвалу. И пошто смо самом краљу и гувернеру већ писали, поздрављајући их поводом њиховог сретног избора и подстићући их на наставак рата пресветога крста, као што је то, - мислимо – Твојој побожности познато, нашли смо за нужно, да и Теби напишемо ово за нашу и Твоју утеху, јер смо са изузетном љубављу према Теби. Много је наине наш љубазни син, кардинал од светог Анђела писао о Твојој прилежности и горућој верности према нама и апостолској светој столици и преданости ствари свете вере. Из тог разлога с Тобом радујем, прво што си родила таквог сина и имаш таквог брата у које хришћанство ставља своју највећу наду, а

⁶⁷⁰ Theiner, н. д., II, 315-317, бр. CCCCLXXXVI; Fermeňžin, н. д., 236, бр. CMXVII; Falvai, н. д.; 16. Szegedy Rezső, *Mátyás királlyá választása a délszláv népköltészetben*, Ethnographia, XXVII(1916), 51, погрешно датира за 16. мај.

после Господу препоручујемо Твоју побожност и прилежност и упозоравамо Те да свог сина и брата, код којих - не сумњамо - Твоја мудрост има велику тежину, ефикасно подстичеш на ову одличну ствар хришћанске вере, да се мужевно боре против непријатеља крста, да као истински наследници славе Јована Хуњадија, постојано одбију сваку понуду немилосрдног Турчина, о миру, или примирју не измењујући са њим ни речи.“⁶⁷¹ Својим писмом од 14. марта 1458. године Каликст III је јавио Елизабети Хуњади да је Јелена, удовица деспота Лазара понудила Српску деспотовину, односно њене остатке Светој столици. Том приликом ју је папа наводно назвао краљицом.⁶⁷²

Наследник Каликста III, папа Пије II, чувени хуманиста Енеја Силвије обратио се 11. октобра 1459. године својим писмом из Мантове, где се налазио на конгресу хришћанских сила у сврху организовања крсташког рата против Турака, варадинском бискупу Ивану Витезу и његовом каптолу да поступе у случају чанадског бискупа, ономад егерског препозита, Алберта Хангачија који је послат да посредује између Елизабете и Михајла Силађија сједне и краља Ладислава V с друге стране, зато што су сибињски судија и грађани били претукли на смрт једног Елизабетиног фамилијара заједно са његовим слугом.⁶⁷³ 18) Краљ Матија је Донаторњу у Чанадској жупанији дао претходно босанском властелину Радичу Бановићу. Њему је Елизабета Силађи насилно узела овај посед, због чега је овај затражио интервенцију и заштиту папе Пија II.⁶⁷⁴

Наследник папе Пија II, Павле II послао је 19. маја 1465. године острогонском надбискупу, Дионизију Сечију булу, којом дозвољава насељавање фрањеваца обсерваната у Вајдахуњаду, где је гувернер Јанко Хуњади почео да гради у част Мајке Божје манастир еремитима аугустинцима. После његове смрти је градња прекинута, а ни о средствима за живот монаха се није нико бринуо. Пошто су краљ Матија и његова мајка Елизабета намеравали да ову кућу дају фрањевцима обсервантима, папа је нарочито из обзира према шизматичким и

⁶⁷¹ Pórf Antal, *Aemeas Sylvius, II. Pius pápa, Élet és korrajz*, Szent István társulat, Házi könyvtár, XXXIII, Budapest, 1880, 176-178.

⁶⁷² Teleki н. д., III, 82, напомене 2 и 3; Raynald, XVIII, 511; Caprinai II, 150.

⁶⁷³ Zimmerman-Gündisch, *Urkundenbuch*, VI, 61-63, бр. 3194.

⁶⁷⁴ Theiner, н. д., II, 422; Laszowski Emil, Prilozi za povijest bosanskih porodica, *Vjesnik Kraljevskog Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskog arhiva*, 19(1917), 117-120; исти, Prinos historiji bosanskih porodica, *Pripadnici roda „Divjak“*, *Vjesnik Zemaljskog arhiva*, 7(1937), 27- 34; Историја српског народа, 378; Шуица, Бановићи, 32.

јеретичким становницима наредио надбискупу да се информира и уколико ово настојање налази изводљивим, краљу услиши молбу, а фрањевцима насељавање.⁶⁷⁵

Тачно недељу дана касније, 26. маја 1465. године, папа Павле II је послао писмо краљу Матији, - захваљујући му на поклоњеном му оделу и мачу заплењеном од Турака, -а њему и његовој мајци је послао по једно тзв. јагње Божје (agnus Dei). То јагње је начињено од воска ускршње свеће као симбол Христа, јагњета Божјег жртвованог на Ускрс, а које папе обично посвете у првој години свог понтификата. Папе то деле међу својим најближим сарадницима и најзаслуженијим верницима. Од петсто јагњета папа Павле II је два, пуњене (или опточене?) златом (auro insertos) посветио Матији и његовој мајци. Елизабету папа том приликом назива „најдражом у Христу кћерком (carissima in Christo filia)“.⁶⁷⁶

Елизабета Силађи се 8. августа 1473. године писмом обратила наследнику Павла II, папи Сиксту IV, са молбом да обнови поступак за проглашење Ивана Капистрана за свеца. Навела је колико је заслуга стекао Капистран у борби против шизматика и јеретика и додала, како он путем својих чуда и даље проповеда и како би његова канонизација била значајна у преобраћењу српских шизматика који у великом броју живе у околини Илока, где се налази Капистранов гроб. Елизабета је уједно обећала да ће из својих извора допринети трошковима поступка канонизације.⁶⁷⁷

Папа Сикст IV, који је претходно био фрањевац конвентуалац није желео увеличавати успомену на Ивана Капистрана који је био један од најгорљивијих присталица ривалског огранка фрањевачког реда; обсерваната. Вероватно због тога Сикст IV није поступио по молби Елизабете Силађи, која није доживела да саборац њеног супруга и њен душебрижник буде подигнут на олтар. Капистран ће бити канонизован тек двестопетдесет година касније. То, ипак, не умањује

⁶⁷⁵ D. G., II. Pál pápa obszerváns ferencesek megtelepedését engedélyezi az erdélyi Hunyadon, Hunyadi Mátyás a király, Nagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapesti történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 447.

⁶⁷⁶ Teleki, н. д., III, 416-417; XI, 121-122, nr. CCCLXXIV; Fraknoi Guilelmus, Matthiae Corvini, Hungariae regis epistolae ad romanos pontifices datae et ab eis acceptae (Mátyás király levelezése a római pápákkal) 1458-1490, Monumenta vaticana Hungariae (Vatikáni magyar okirattár), Budapest, 1891, 48-49, бр. XXXVI.

⁶⁷⁷ Salamon, Budapest, II, 488; Varga Imre, н. д., 403.

њене заслуге по том питању, које сведоче о њеној захвалности према овој свакако несвакидашњој личности, без обзира на њене негативне стране.

Тим поводом намеће се питање, да ли је једини разлог што је Елизабета тек 1473., дакле шеснаест година после Капистранове смрти предузела кораке за његово проглашење светим исти онај, који Станко Андрић наводи, то јест однос наведених папа према личности и делу Ивана Капистрана?⁶⁷⁸ По нашем мишљењу на кашњење предлога за канонизацију, учињену од стране Елизабете Силађи такође је утицало формирање односа између њеног сина, краља Матије Корвина и његовог ривала, моћног великаша, Николе Илчког, који је као што је познато присвојио реликвије и култ Ивана Капистрана. Њих двојица су се измирила тек 1472. године. У њиховом измирењу Елизабети је припала, као што смо видели, значајна улога. Пре тога Хуњадима ни у ком случају није ишло у рачун потпомагање активности Николе Илчког по том питању.⁶⁷⁹ Поред личног писменог контакта, Елизабета Силађи често се наводи у молбама свог сина упућених папама.⁶⁸⁰

7.4. КТИТОРСКА АКТИВНОСТ

Религијска ревност Елизабете Силађи нашла је задовољење поред исказивања побожности и у подизању црквенх задужбина (ктиторству). За свог живота развила је значајну ктиторску (патронску) активност.

Они, који су стајали близу ње обасипају је похвалама, због њене религиозне ревности, о чему сведочи више црквених фондација (задужбина) и мудрости.⁶⁸¹ 26) Године 1470. за насељенике у (Балмаз)ујварошу основала је жупу, коју је посветила Светом Матији, небеском заштитнику свог сина.⁶⁸²

Године 1471. поклонила је Сентеторњу новој препозитури (Светог Жигмунда) у Будимској тврђави, али ју је ускоро заменила са неким другим поседом, како би 1477. године наново даривала, овај пут капели Свете Елизабете,

⁶⁷⁸ Andrić, н. д., 112-115.

⁶⁷⁹ Kubinyi, *A Jagelló kor.*

⁶⁸⁰ Szovák Kornél, *A király és az egyház – Mátyás személyes vallásossága*, Hunyadi Mátyás a király, Nagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június Budapest, 2008, 393-394.

⁶⁸¹ Fraknói, *Mátyás*, н. м.

⁶⁸² Szovák, н. д., 395.

манастира клариса у Старом Будиму, односно за издржавање њеног управитеља Јаноша Ташнадија, коме су кметови од сада требали да плате приход овог села. Ускоро се Сентеторња поново вратила властелинству Сентандраш, тако да је удова Јаноша Хуњадија 1484. године могла цело да поклони свом унуку, Иванишу Корвину.⁶⁸³ Елизабета Силађи је 25. марта 1477. године поклонила капели своје небеске заштитнице, свете Елизабете у старобудимској тврђави, место Сентеторња у Бекешкој жупанији. Своје кметове у том месту потчинио је Јаношу Ташнадију, као њиховом земљопоседнику, који је инаће био чанадски каноник и архиђакон и управитељ ове капеле.⁶⁸⁴ Њен син, краљ Матија, четири дана касније, 29. марта, потврдио је на мајчину молбу тај њен дар.⁶⁸⁵ Према сведочанству њеног грба, који се заједно са грбом Хуњадија налази у капели тврђаве у Вајдахуњаду, она је била ктитор тог сакралног објекта.⁶⁸⁶

Елизабета је своју бригу и великодушност испољила у првом реду према члановима мушког и женског огранка (клариса) фрањевачког реда, који је њој, као и другим угарским великашима тог доба био омиљени ред. Фрањевцима је 1465. године, дозволом папе Павла II дала манастир (самостан) и цркву у част Блажене Девике Марије у месту Вајдахуњад (Хунедоара у Румунији), главном поседу мужа и сина, по којем је њихова породица добила своје (през)име. Тај посед је њен муж наменио еремитима (пустињацима) реда светог Августина.⁶⁸⁷ За окончање градње („ad execucionem laboris Claustri in Hwnyad fundari incepti“) 1463. године послала је једног свог повереника, фамилијара Јаноша Темешкезија.⁶⁸⁸ Историчарка уметности Јолан Балог погрешно је прочитала његово име као „Chemesky“.⁶⁸⁹ (!) Црква је саграђена од камена. Од њених камена је касније саграђена реформатска (калвинистичка) црква у овом месту.⁶⁹⁰

⁶⁸³ Diboa Žak, *Monaški redovi*, Novi Sad, 1988, 61-66.

⁶⁸⁴ Teleki, н. д., XI, 60-61, нр. CCCXLV; Dedek Crescens Alajos., *A karthausiak Magyarországbán*, Budapest, 1889, 76, 118, 119, 240, 178, 143, 139, 170, 209, 184, Mályusz Elemér, *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*, Budapest, 1971, 255; Zadnikar Marijan, *Srednjeveška arhitektura kartuzijanov in slovenske kartuzije*, Ljubljana, 1972, 131, 403, beleška: 186; Németh Péter, *A városlódi karthauzi kolostor története és régészeti maradványai*, 1964, (165 oldal gépelt kézirat 26 oldal francia rezümé.)

⁶⁸⁵ Teleki, н. д., XII, 11-13. бр. DC.

⁶⁸⁶ Nagy Lajos, *Vajda-Hunyad*, 11.

⁶⁸⁷ D. G., н. м; Varga Imre, н. д., 401.; Kővári, н. д., 27.

⁶⁸⁸ *DI 15830; DI 15836*; Csánki, *Történelmi földrajz*, V, 61.

⁶⁸⁹ Balogh Jolán, *Renaissance*, 71, напомена бр. 11, 107, напомена бр. 5.

⁶⁹⁰ Teleki, н. д., XII, 11-13, бр. DC. Relatio Thome parui de Lak; Karácsonyi, *Békésvármegeye*, I, 222-223, II, 313.

По правилима светог Фрање Асишког, његов ред није смео да има никакву имовину, пре свега некретнине. То се називало потпуним или апостолским сиромаштвом. Припадници фрањевачког реда требали су просјачењем да зараде сваког дана новчана средства за живот за исти дан. Зато су се назвали просјачким редом. У земљама са слабо развијеном робно новчаном трговином међутим, као што су биле Угарска и земље источне и југоисточне Европе тај идеал сиромаштва није био остварљив. Због тога су их ктитори (патрони) самостана (манастира) и други добротинитељи просјачких редова (фрањеваца и доминиканаца) даривали некретнинама, у првом реду земљишним поседима.⁶⁹¹ Тако је поступила и Елизабета Силађи.

Даривала је и самостан (манастиру) клариса Блажене Девике Марије у Старом Будиму, који је основала угарска краљица Елизабета Пјаст, жена краља Карла I Роберта и мајка Лајоша I Великог. На њену наредбу старобудимски месари били су дужни самостану (манастиру) да годишње дају тринаест центенара (тону и тристо кила) лоја за прављење свећа. Елизабета је 1472. године наредила Коломану, магистру краљевских колара (магистри ротариум регалиум) да се сруши месара опатица која је била смештена у амфитеатру у Старом Будиму, јер ју је хтела преместити на место које више одговара, како опатице не би биле варане или оштећене.⁶⁹² ПРИЛОГ БР. 14. и 15

Поред дарова датих овој црквеној установи, Елизабета Силађи, следећи политику свог мужа Јанка Хуњадија, давала им је и потврђивала привилегије и пружала им правну заштиту. Она је 1463. године наредила властима Бачке, Бодрешке и Чонградске жупаније, да на поседима старобудимских опатица (калуђерица) на подручју њихове надлежности не узимају порез „добит коморе“.⁶⁹³ Краљ Матија је 1466. године на интервенцију своје мајке наредио истрагу у корист клариса у спору са њиховим кметовима у Цегледу.

⁶⁹¹ Rokai Melina, *Poverty and the Franciscan Order in Medieval Southeast Europe*, Истраживања, 22(2011), 145-151.

⁶⁹² Podhraczký, *Historia diplomatica urbis Budensis et Pestiensis*, Rukopis u Nacionalnom muzeju, I, 153; Fejér, *Genus*, 249-251, бр. XC; Salamon, *Budapest*, II, 488-489.

⁶⁹³ Ányos, н. д., 66; 75-76; 264.; S. E., *Szilágyi Erzsébet birtokadománya az óbudai királynéi vár Szent Erzsébet-kápolnájának*, Hunyadi Mátyás a király, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 449, 10.30; Salamon, *Budapest*, II. 491. Fejér, *Genus*, 301; Wadding Lucas, *Annales minorum*, XIII, Romae, 1735, 383. Révai, н. м. Nagy Lajos, *Vajda-Hunyad*, 9.

Овом месту је Елизабетин муж још 1448. године дао право држања годишњих (сајмова) вашара.⁶⁹⁴ Они су се такође одржавали и за време Елизабете Силађи.

Осим старобудимским кларисама, Елизабета такође је пружала заштиту сестрама доминиканкама са Маргаритиног острва које су се спориле са цариницима у Будиму и Пешти. За њих је 20. јуна 1458. године исходила заштитну повељу од свог сина.⁶⁹⁵ Своју заштиту пружила је и калуђерима пустињацима из манастиру Светог Ладислава у месту Кекеш у Бихарској жупанији. Она је 23. октобра 1460. године заповедила Јаношу од Нисе да врати фратрима пустињацима млин поред поседа Зед, који им је узео.⁶⁹⁶ Њена религиозност је није спречавала да се супротстави чак и високим црквеним достојанственицима, ако су они чинили неправду или су покушали да тако поступају. Тако је 1463. године чанадском бискупу Алберту Хангачију забранила куповину три места, а 1478. наредила је арбитражно суђење у спору између њених кметова и кметова чанадског бискупа Јаноша Соколија.⁶⁹⁷

Због разлика у тумачењу правила светог Фрање о сиромаштву, током времена је дошло до сукоба унутар фрањевачког реда. Тај раздор се средином XV века проширио и на Угарску. Један део фрањеваца (обсерванти) био је против стицања имовине од стране реда и за повратак на стриктно поштовање правила светог Фрање, док је други ред (конвентуалци) био за током времена одомаћене попустљивије обичаје. У тај спор су се умешали ктитори и световне власти. Они су могли да одлуче којој ће грани подељеног реда припасти неки самостан (манастир). Угарски световни феудалци су се махом определили за обсерванте.

Елизабета Силађи је 7. септембра 1466. године тужила папи Павлу II, фрањевце (конвентуалце) из манастиру Брезен у Варадинској дијецези, јер не само да се нису држали правила оснивача реда Светог Фрање и да су живели распусним животом, већ штавише продавали су и црквене украсе (драгоцености). Папа је по Елизабетиној тужби наредио истрагу, чије је вођење наложио месном бискупу, Ивану Витезу, човеку од поверења породице Хуњади.⁶⁹⁸

⁶⁹⁴ Elekes, *Hunyadi*, 340.

⁶⁹⁵ *DI 15256*; Salamon, *Budapest*, II, 486; Harsányi, н. д., I, 286; II, 15.

⁶⁹⁶ *Ányos*, н. д., 71-72, бр. 13; 65, бр. 3.

⁶⁹⁷ *Ányos*, н. д., 77-78, бр. 19; Fügedi, *Magyar püspökök*, 488, 490.

⁶⁹⁸ *Érdújhelyi Menyhért, Kutatásaim a római levéltárakban, Katholikus szemle*, 10 (1896), 615.

Елизабетин муж Јанко Хуњади као поседник места Дебрецин још 1448 године хтео је да одузме манастир конвентуалцима, али је касније одустао од те своје намере. Његова удовица Елизабета је 1466. године, као наследница Хуњадија и актуелна власница Дебрецина, поново покренула поступак за протеривање конвентуалаца и предају њиховог самостана обсервантима. Обратила се папи Павлу II и за покретање истраге у питању правила које су кршили и ови конвентуалаци. Папа је такође наредио варадинском бискупу спровођење и ове истраге. Његов извештај је гласио повољно по дебрецинске конвентуалце, тако да ова акција Елизабете није јој донела жељене резултате, па су фрањевци конвентуалци и даље остали у самостану (манастиру) на њеном властелинству у Дебрецину.

Елизабета Силађи не само да је испољавала своју благонаклоност према читавом реду фрањеваца-обсерваната, већ и према појединим његовим члановима. Када је у фебруару месеца 1462. године изненада смењен гвардиан пештанског самостана (манастира) Варшањи, због чега се од срамоте и туге разболео, Елизабета се смиловала надњим као јадником и наредила је да га ставе у кола и пребаце у самостан (манастир) у Тати, где је Варшањи након пет дана издахнуо.

Поред религиозних разлога, као што је спас душе, у њеној ктиторској активности, у таквом поступку препознатљиви су такође овоземаљски разлози. Када је од свог сина краља Матије, после смрти његове жене Катарине Подјебрад добила краљичину тврђаву у старом Будиму, Елизабета је обављала своје верске дужности редовно у цркви клариса у Старом Будиму. Од папског легата, кардинала Марка Барба исходила је 1472. године да може са својом дружбеницом улазити у њихов самостан (манастир). Елизабета се у својој старости, слично многим другим великашким женама повукла у њихов манастир где је вероватно и умрла.⁶⁹⁹

Елизабета Силађи је као власница Старог Будима, упознала тамошњег препозита Ивана Пруиса Филипеца, кога је краљ Матија довео са собом из Моравске. Он је био ниског порекла али је успео да стекне наклоност краља, који

⁶⁹⁹ Karácsonyi János, *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*, Budapest, I, 1922, 66-68, 156-157, 342-343, II, 1924, 79, 193, 503.

је после сукоба са Иваном Витезом и Иваном Чесмичким почео у великом броју да доводи странце на положаје прелата. Као старобудимски препозит успео је да стекне наклоност Елизабете Силађи и Матије. Вероватно захваљујући томе, краљ га је 1475. године именовоа за варадинског бискупа, чија је столица од преласка Ивана Витеза била упражњена.⁷⁰⁰

У вршењу свог ктиторског (патронатског) права Елизабета је понекад и претеривала, што се види у случају постављања пароха у Нађдеметеру. Иако је право попуњавања места жупника припадало граду Бистрици, Елизабета је хтела да за жупника (пароха) у трансилванском месту Нађдеметеру постави магистра Павла, секретара своје канцеларије. Њен син, краљ Матија се 8. јуна 1477. године, на захтев грађана овог места умешао и наредио свом и мајчином рођаку, изабраном ердељском бискупу Ладиславу Геребу, да заштити патронатско право бистричких грађана, односно да спречи краљевој мајку у кршењу истог.⁷⁰¹ Бенедек Елек истиче овај случај као пример Матијине праведности у очима народа.⁷⁰²

7.5. ЧЛАНСТВО У ВЕРСКИМ УДРУЖЕЊИМА

Једини ред који су основали Мађари у Угарској је ред павлина. Своје име је добио по Светом Павлу Пустуњаку, чији су начин живота намеравали да следе. Ред је основао мађарски пустињак, блажени Еузебије у XIII веку. Поједини пустињаци еремити су се током времена удружили, прихватајући Еузебијева правила и узимајући заједничког поглавара. Њихове прописе потврдио је папски легат Гентиле 1308. године. Краљ Лајош I је одредбом Торинског мира 1381. године набавио од Млечана тело (мошти, реликвије) Светог Павла пустињака и дао је да се пренесе у манастир павлина, који се налазио у месту Сентлеринц поред Будима.⁷⁰³ 48) Поглавар павлинског реда брат Гргур је (1472-1475) 25. маја 1472. године доделио је краљу Матији и његовој мајци Елизабети у Сентлеринцу,

⁷⁰⁰ Harsányi, н. д., II, 318.

⁷⁰¹ Архив града Бистрице, 132, Фотографија у Мађарском државном архиву (MOL), DF. 247.366; Teleki, н. д., XII, 25-26, бр. DCIV; Dr. H. S., Mátyás kora és a nemzeti királyság vége, Magyarország története az Arany bullától 1795-ig, Szász József, *Politikai Magyarország*, I, Budapest, 1912, 194.

⁷⁰² Benedek Elek, *Mátyás és a nép*, Márki Sándor, Mátyás király emlékkönyv kolozsvári szobrának leleplezése alkalmára, Budapest, 1902, 40.

⁷⁰³ Kisbán Emil, *A magyar pálosrend története, I-II*, Budapest, 1938-1941.

духовна добра Реда за њихова добротина. Наложено је актуелном генералном
викару и приору, који су службовали у манастиру Светог Ловре (Леринца) код
Будима, да се моле за њих на годишњице њихове смрти, када буду умрли.⁷⁰⁴

ПРИЛОГ БР. 16.

Елизабета је, слично другим мађарским великашима, високо ценила „нему
браћу“ – картузијанце. Она је, дајући пример другима, ступила 1463. године у
духовно побратимство њиховог манастира у Левелду, (данас Варошлед) код
Веспрема, у које ју је примио приор Сигисмунд.⁷⁰⁵

Када је краљ Матија Хуњади 1477. године освојио део Доње Аустрије,
каптол манастира августиновских каноника Свете Марије у Клостернојбургу
(Клостернеубург), десетак километара од центра Беча, који је тада припадао
бискупији пасау, на челу са препозитом Јоханом Хехтелом, саопштио му је, да ће
његовој мајци, која је била у пратњи свог сина на походу,⁷⁰⁶ доделити све духовне
милости (сва духовна блага): мисе, молитве, бдења, подвизивања итд.
редовничког заједништва, а њено ће име после смрти унети у некролог (годишњи
списак мртвих) манастира, како би се могли молити за спас њене душе.⁷⁰⁷

Колико задушне молитве побожних монаха користиле Елизабети Силађи
не може се знати. Једна словеначка народна песма је њену душу ставила у пакао
по окончању њеног живота, мада се не зна се из којих разлога. По тој песми њен
син краљ Матјаш, по Божјем савету требао је да свира виолину пред вратима
пакла, како би она побегла из њега. Када је стигла до улаза, окренула се да би
проклела пакао, место вечне муке које је већ за мало оставила за собом, али се

⁷⁰⁴ MOL *DI 37646*; Bándi, н. д., 115, br 96; É(rsze)gi G(é)za, *Gergely pálos rendfőnök Mátyás királyt és anyját Szilágyi Erzsébetet a rend lelki javaiban részesíti*, Hunyadi Mátyás, a király, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 445-446.)

⁷⁰⁵ Teleki, н. д., XI, 60-61, nr. CCCXLV; Dedek Crescens Alajos., *A karthausiak Magyarországon*, Budapest, 1889, 76, 118, 119, 240, 178, 143, 139, 170, 209, 184, Mályusz Elemér, *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*, Budapest, 1971, 255; Zadnikar Marijan, *Srednjeveška arhitektura kartuzijanov in slovenske kartuzije*, Ljubljana, 1972, 131, 403, beleška: 186; Németh Péter, *A városlődi karthauzi kolostor története és régészeti maradványai*, 1964, (165 oldal gépelt kézirat 26 oldal francia rezümé.)

⁷⁰⁶ Fraknói, *Mátyás király*, 265 Horváth, н. д.

⁷⁰⁷ *DI 15841*; Bándi, н. д., 114; Teleki, н. д., XII, 33-34, nr. DCVIII., 103. помиње само заузимање Клостернојбурга од стране Матије Хуњадија 16. априла 1483. и потврду његових привилегија од истог, 8. маја 1483. године. Berthold Otto, *Das Augustiner-Chorherrenstift Klosterneuburg (Statistische und Geschichtlichen Daten)*, Klosterneuburg, 1936.

стрмоглавила назад у понор и вечити огањ.⁷⁰⁸ Ако и не верујемо тој причи, додуше измишљеној, да је душу Елизабете Силађи задесила, по мерилима вере најгора могућа судбина, за њене овоземаљске остатке са сигурношћу знамо да им судбина није била наклоњенија.

⁷⁰⁸ Štrekelj, н. д., 112-116; Pável, н. м.; Dávid András, *A Mátyás király alakját idéző délszláv epikus énekhagyományról*, *A Hungarológiai intézet tudományos közleményei*, 1(1969), 1, Szeptember, 116; Dávid, *Mátyás alakja*, 318.

8. СУМРАК ЖИВОТА

8.1 БРИЖНА БАКА

Удовица Јанка Хуњадија је достигла дубоку старост. Проводила је своје старачке дане у тихој повучености, далеко од јавних послова, делом у својој светлој палати у Старом Будиму или у манастиру клариса у истом месту, а делом на својим властелинствима, која су била распрострањена по свим крајевима земље, у првом реду у Вајдахуњаду.

Вилмош Фракнои је сматрао да Елизабета Силађи „са поносом и блаженством оснивача породице помишљала је на то да ће својим унуцима, припремити достојно место за одмор и забаву. Пред крај свог живота се морала одрећи наде да ће овде довести сина напуљске принцезе. Тада су занемела чврста морална осећања матроне строгог духа, када ју је поглед њеног јединог унука, ванбрачног Матијиног сина, подсетио на њеног мужа, јер је у цртама свог лица био стварна слика Матије и Јанка Хуњадија. Херцегу Иванишу је препустила тврђаву Хуњад и у свом тестаменту га је одредила за наследника“.⁷⁰⁹ То преузима читав низ аутора, међу њима и Карл Неринг.⁷¹⁰ Роберт Фалваи каже да је Матија Хуњади, уочи своје женидбе са Беатричем Арагонском, одвојио трогодишњег сина од његове мајке Барбаре и сам се бринуо о његовом васпитању, које се састојало од тога да га је поверио својој мајци. Елизабета Силађи је васпитавала и учила свог унука.⁷¹¹

Жолт Харшањи описује како је Елизабета Силађи, почела одгајати свог унука у доминиканском (сматрамо да би било коректније да се ради о манастиру доминиканки) манастиру у Будиму, где је сваки дан долазила коћијама из Старог Будима и својеручно хранила једногодишње дете. Када је Матија први пут видео мајку она му је наводно рекла, да јој је као када су Ладислав и Матија били деца, сада мали Иваниш дете и при том је загрлила дете, да би га затим поново хранила.

⁷⁰⁹ Fraknói, *Mátyás*, 343.

⁷¹⁰ Nehring, н. д., 170.

⁷¹¹ Falvai, н. д., 61

Када јој је Матија саопштио свој план женидбе са Беатричем, изразила је бојазан у погледу животне судбине свог унука. Мајка Иваниша Корвина рачунала је у одгоју свог сина на помоћ своје ванбрачне свекрве.⁷¹²

Према Петеру Е. Ковачу, после смрти Елизабете Силађи, (Иваниш) Корвин је наследио и огромни посед Хуњадија.⁷¹³ По Фалваију Елизабета је касније и један део својих личних поседа оставила „господину Јовану“.⁷¹⁴ Жолт Харшањи у биографском роману краља Матије приликом измишљеног дијалога са својим сином чак даје у Елизабетина уста реченицу. „Желим да знаш да сам своју последњу вољу оставила написмено. И то да знаш како теби не остављам ништа. Све што имам је његово, мог унука Јаноша“.⁷¹⁵ Нешто опрезнија је формулација по којој „После смрти своје мајке 1482. године, краљ Матија је дао свом сину Иванишу тврђаву Хуњад са читавим његовим властелинством и припадностима“.⁷¹⁶

Ако прихватимо да је Елизабета Силађи 1481. године била жива, онда је даривање Вајдахуњада извршено још за њеног живота, односно не на основу тестаментa. То потврђује и једна друга околност. Краљ Матија је још 8. априла 1482. године издао даровницу херцегу Иванишу на Хуњадвар.⁷¹⁷ У њој се, за разлику од властелинстава Мункач и Дебрецин уопште не помиње Елизабета Силађи, већ само Јанко и Ладислав Хуњади, као претходни и сам Матија као садашњи власник. (!)⁷¹⁸

Значи ли то да Елизабета није била брижна бака? Краљ Матија је 11. новембра 1484. године свом сину, херцегу Иванишу Корвину поклатио имовину Елизабете Силађи у коју су спадала властелинства Мункач и Дебрецин. Њих је Елизабета била својим тестаментом заиста и оставила свом једином унуку, херцегу Иванишу Корвину.⁷¹⁹ Ранија историографија, користећи мањкаво издање ове Матијине повеље, од Јожефа Телекија, који је исту узео из рукописа Стефана

⁷¹² Harsányi, н. д., II, 301, 304, 322.

⁷¹³ E. Kovács, *Matthias*, 169.

⁷¹⁴ Falvai, н. д., 61.

⁷¹⁵ Harsányi, н. д., III, 132.

⁷¹⁶ Csuday-Schönherr, н. д., 624.

⁷¹⁷ Fraknói, *Mátyás*, 343, напомена бр. 2. „У минхенском краљевском архиву.“

⁷¹⁸ *DI 37652; DI 37653; DI 267426; DI 271880; DI 271916; S. E., Mátyás király Hunyad várát fiának, János lipői hercegnek és hunyadi grófnak adományozza*, Hunyadi Mátyás, a király, Hagymány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 522, бр. 14.8. Spekner, н. д., 513.

⁷¹⁹ *DI 19003; Engel, Szent István birodalma*, 263.

Капринаија и у којој су изостављена имена поседа, тумачила да је тестаменат Елизабете Силађи, који се односи на сва њена имања, потврдио њен син, краљ Матија својом повељом од 11. новембра 1484.⁷²⁰ Године 1482. Матија је Иванишу доделио хуњадски грофовски наслов његовог деде, који је ишао заједно са хуњадским властелинством. Томе су 1484. године придошли значајни поседи Хуњадија, које је Елизабета Силађи опоруком (тестаментом) оставила свом унуку.

721

Не знамо нажалост, да ли је и ако јесте, на који начин узвратио Иваниш Корвин својој баки њену љубав. Као могући знак тога може да сведочи чињеница, како је својој ћерки дао име Елизабета, четрнаестак година касније, дакле више од једне деценије после смрти Елизабете Силађи.

По Жолту Харшањију и сам Иваниш, да се родио као женско требало је да се зове Елизабета. Сада је то једну генерацију касније надокнађена.⁷²²

8.2. СМРТ И ГРОБ

Слично датуму и месту њеног рођења, ни тачан датум смрти Елизабете Силађи није познат. Он варира чак четири године. По Јенеу Чудаију и Тибору Кардошу умрла је 1482. године.⁷²³ По Ференцу Шаламону умрла је почетком друге четвртине 1483. године. По Шаламону, она је већ 25. априла те године окончала живот. Тог дана краљица Беатриче Стари Будим назива својим градом. Невоља је само, што у наведеном извору, како то и сам Шаламон напомиње у белешци, не помиње име града.⁷²⁴ Овај датум године Елизабетине смрти преузео је од њега првобитно и Деже Чанки како би на другом месту рекао да се упокојила

⁷²⁰ *Kaprinai kéziratok*, XLVIII, 503; Teleki, н. д., XII, 270-271, br. DCCXIX pogrešno navodi kao tom Kaprinaijev h rukopisa LXVIII; Schönherr Gyula, *Hunyadi Corvin János 1473-1504*, Szilágyi Sándor, Magyar történelmi életrajzok, Budapest, 1894, 30-32, 315-317. Kulcsár Péter, *A Jagelló-kor*, Magyar história, Budapest, 1981, 41; E. Kovács, *Hétköznapi élet*, 61.

⁷²¹ DI 37652; Spekner Enikő, „... Hogy méltónak ítéltessél kiváló atyádhoz és a magyarok fejedelemiségére ...“, Mátyás küzdelme Corvin János trónörökléséért, Hagymány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történelmi múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 513, 515; S. E., Mátyás király Hunyad várát fiának, János lipói hercegnek és hunyadi grófnak adományozza, Hunyadi Mátyás a király, Hagymány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történelmi múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 522, 14.8.

⁷²² Harsányi, н. д., II, 378.

⁷²³ Galeotto Marzio, *Mátyás királynak kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről szóló könyv*, Budapest, 1977, 119. белешка 1; Csuday, н. д., 624.

⁷²⁴ Salamon, *Budapest*, II, 492, и напомена бр. 3.

1484. године.⁷²⁵ Ђула Кришто такође сматра да је Елизабета Силађи умрла 1484. године.⁷²⁶ У Реваијевом великом лексикону, безимени писац чланка о њој пише, како је умрла око 1483.⁷²⁷ По некима је умрла око, а по другима после 1484. године.

По Стефану Капринаију: „Cum diploma dicat: condam serenissime principii domine Elizabeth, debuit extremum illa diem jam tum obiisse, cum hoc privilegium est concessum. Elisabeth autem Mathiae mater vita functa est annum circiter 1484, ut probabimus in specimine de genere regis Mathiae, circa hoc igitur tempus dictum diploma dari debuit.“⁷²⁸ Ово мишљење такође су преузели Иван Нађ⁷²⁹ и Миклош Лендваи.⁷³⁰ По Роберту Фалваију знамо само толико да ју је смрт стигла са великом вероватноћом почетком 1483. године.⁷³¹ По Аладару Балагију разлог зашто се не зна тачан датум Елизабетине смрти је тај што она више није била потребна дворским улицима.⁷³² Ово његово мишљење усвојио је дословно Роберт Фалваи.⁷³³ Петер Е. Ковач, говорећи узгред о смрти Елизабете Силађи, у загради даје као датум 10. јул 1483. године. При томе се не позива ни на какав извор.⁷³⁴

Ференц Саламон о Елизабети каже: „У хроникама о животу Елизабете Силађи налазимо мало, о њеној смрти ништа. Супруга највећег војсковође и мајка једног од највећих краљева Угарске преминула тако да то савремени, или по времену блиски писци не држе за помена вредан догађај“. По њему годину њене смрти не можемо тачно одредити.⁷³⁵ Ако су међутим савремени писци преко смрти Елизабете Силађи и прешли ћутке, они су забележили смрт њеног сина, Матије Хуњадија Корвина. Том приликом су се још једанпут осврнули и на личност његове мајке. То је учинио дубровачки хуманиста, Илија Лампридијев

⁷²⁵ Csánki, н. д., I, 10., 585.

⁷²⁶ Kristó, *Olvasókönyv*, 47, бр. 7.

⁷²⁷ Révai, н. д.

⁷²⁸ Kaprinai, н. д., I, 53.

⁷²⁹ Nagy, н. д., X, 708.

⁷³⁰ Lendvai, н. д., I, 95.

⁷³¹ Falvai, н. д., 20.

⁷³² Ballagi, н. д., 690.

⁷³³ Falvai, н. д., 20.

⁷³⁴ E. Kovács, *Matthias*, 169.

⁷³⁵ Salamon, *Budapest*, II, 492-493.

Цријевић,⁷³⁶ Лодовико Карбо⁷³⁷ и аутор анонимног панегирика делима Матије Корвина.⁷³⁸

Краљ Матија, као најмеродавнији извор 11. новембра 1484. године помиње своју мајку као „бившу (condam)“, односно покојну. То је дакле сигуран датум анте quem смрти Елизабете Силађи. Као датум пост quem треба узети 22. мај 1483. године. Тог дана је њен син, краљ Матија *на молбу своје мајке* потврдио привилегије становника Дебрецина. Како се она у тој повељи не помиње као мртва, Елизабета Силађи се свакако упокојила после тог датума. Другим речима, она је умрла између 22. маја 1483 и 11. новембра 1484. године.⁷³⁹

Пошто сачувани некролог манастира Клостернојбурга иде до 1457. године, ни из њега не можемо сазнати ближи датум смрти Елизабете Силађи.⁷⁴⁰ 18) Поставља се питање да ли су Дубровчани изјавили Матији саучешће, по смрти његове мајке? Душанка Динић у раду *Дубровник и Угарска*, не каже ништа. Пошто у дубровачком архиву недостају извештаји посланика Републике између 1477. и 1490. године, а у књизи одлука сената за период од 1481. до 1485. који обухвата и време њене смрти, уопште нема помена о Елизабети Силађи.⁷⁴¹

Тамо где је у недостатку извора, историографија осуђена на ћутање, романописци имају широке могућности да испоље своју маштовитост. Жолт Харшањи у биографском роману о краљу Матији, сликовито описује његову потресеност као сина када је у јеку похода против његовог сталног непријатеља, цара Фридриха III, примио од изасланика свог ванбрачног сина Иваниша Корвина вест о мајчиној смрти. По њему, пошто је, отпустио гласника и остао сам тужно је жецао, као напуштен дечачић.⁷⁴²

Слично датуму њене смрти, не зна се тачно ни место смрти Елизабете Силађи. Највероватније је умрла у манастиру клариса у Старом Будиму, где је по свој прилици, Елизабета проживела своје последње дане. По Роберту Фалвајију,

⁷³⁶ Hegedüs, н. д., 42-46, 57.

⁷³⁷ Carbo, н. д., 96-97.

⁷³⁸ Nehring, н. д., 57.

⁷³⁹ Teleki, н. д., XII, 270-271, бр. DCCXIX.

⁷⁴⁰ Černik Berthold Otto, *Das Augustiner-Chorherrenstift Klosterneuburg (Statistische und Geschichtlichen Daten)*, Klosterneuburg, 1936.

⁷⁴¹ Thallóczy-Gelcich, *Diplomatarium Ragusanum*, 636, 638, 808-812.

⁷⁴² Harsányi, н. д., III, 141.

Елизабета је умрла на свом поседу у Тати. Он се за ово своје тврђењу не позива ни на какав извор.⁷⁴³

Сахрана и место првог гроба Елизабете Силађи су такође непознати. Приликом њиховог одређивања не може се наравно узети у обзир од Жолта Харшањија измишљени исказ изасланика, који је саопштио краљу Матији њену смрт. По томе су њено тело тада већ носили за Ђулафехервар (*Alba Iuliu*), можда су до тада већ и стигли тамо.⁷⁴⁴ Не рачунајући ово као литерарну измишљотину - фикцију, нема никаквих веродостојних података о тим околностима. Изазива чуђење, како је релевантна стручна литература, осим Аладара Балагија, до најновијег времена ћутке прешла преко касније судбине земних остатака Елизабете Силађи.⁷⁴⁵ Тако ни локални монограф Столног Београда Јанош Карољ не помиње гроб Елизабете. Када наводи краљице и некраљевске особе, које су имале част да буду сахрањене у овој базилици, Елизабету Силађи не помиње.⁷⁴⁶

Није то учинио ни реномирани мађарски историчар нашег доба, Пал Енгел, који је у новије време за потребе и по задужењу Одбора за гробове мађарских краљева саставио списак сахрањених у базилици Блажене Девике Марије у Столном Београду (*Секешфехервару*), коју је цркву основао први краљ Угарске и где је од светог Стефана сахрањена већина мађарских краљева. Енгел, иако је посветио посебан одељак, ту сахрањеним краљевима и њиховим рођацима, Елизабетин гроб не помиње. То је утолико необјашњивије, што Енгел детаљно описује сахрану и гроб краља Матије у овој цркви, позивајући се при томе на податке узетих из дела Антонија Бонфинија.⁷⁴⁷

По Ференцу Шаламону савремени Бонфини, поменувши само узгред смрт Елизабете Силађи и говорећи о грађевинској делатности краља Матије каже само толико да су је сахранали у ту крипту главне цркве у Столном Београду, коју је краљ саградио за свог оца, брата и себе, са сводовима тако јаким да су били способни да се одупру било ком топу. Међутим Шаламон, иако доноси латински

⁷⁴³ Falvai, н. д., 20.

⁷⁴⁴ Harsányi, н. д., III, 141.

⁷⁴⁵ Ballagi, н. д., 690.

⁷⁴⁶ Károly János, *Fejér vármegye története*, II, *Székesfejérvár Szab. Királyi város, a megyeszékhely története*, Székesfejérvár, 1898.

⁷⁴⁷ Engel Pál, *Temetkezések a középkori székesfehérvári bazilikában*, Századok, 121(1987), 4, 624-625; Henszlmann Imre, *A nagyszombati és székesfehérvári régi templom*, Akadémiai kiadvány, Budapest, 1883, 60-65.

цитат из Бонфинија у оригиналу, није изгледа правилно схватио израз „*transtuli*“, - пренео. То вероватно треба тако тумачити, да је Елизабета била већ раније негде сахрањена, на месту које је историографији данас непознато.⁷⁴⁸

У детаљном опису Матијине градитељске делатности, Бонфини каже следеће: „Но и ко би могао достојно исприповедати шта је учинио у Столном Београду, у базилици Богородице, где се налазе гробни споменици светих краљева, наиме не само што је хтео целу да рестаурира, већ је желео да је учини величанственијом, што би овај изврсни владар и учинио да га рана смрт није однела. Прво је започео са подизањем много ширег главног олтара, како би свом оцу овде саградио маузолеј. *Пренео је овамо и тело свог, не много раније почившег родитеља Елизабете, да овде посвети капелу својим родитељима, свом брату и себи.* „Уметнички и изузетно висок лук грађевине почели су градити од квадер-камена, који је од улубљења полукруга почело да се уздиже и у кругу су конструисали од толико елипсних лукова, да је и најоштрију памет запрепастило и пошто је лежало у мочвари, правили су му страшно дубоке темеље.“ Дакле почео је да гради такву претерану зграду, да би само са овом једном засенио све радове ранијих краљева.“⁷⁴⁹

Бонфинијев опис преузео је у мађарском преводу још у XIX веку, мађарски археолог Имре Хенслман.⁷⁵⁰ Слично је написао крајем истог века, 1897. године у свом чланку о Елизабети Силађи у *Паласовом лексикону* Аладар Балаги и средином XX века, историчар уметности Деже Дерчењи.⁷⁵¹ Према Балагију Елизабету су сахранили у ону гробницу главне цркве у Столном Београду, која је налик на бастион и коју је краљ Матија дао да се изгради за своје родитеље, своју браћу и сестре (*testvérei*) и себе.⁷⁵²

Мир почивалишта Елизабете Силађи, које је њен син, краљ Матија планирао као вечни, ускоро су нарушили нови догађаји. Једва је прошло десет година, када је у рату са Владиславом II Јагелонцем за угарски престо, војска Максимилијана I Хабсбуршког у новембру 1490. године заузела Столни Београд.

⁷⁴⁸ Salamon, *Budapest*, 492-493.

⁷⁴⁹ Bonfini, *Ungaricarum decades*, IV, 137-138; Bonfini, *Magyar tizedei*, 871.

⁷⁵⁰ Reissenberger Lajos-Henszlmann Imre, *A nagyszombati és székesfehérvári régi templom*, Monumenta Hungariae archaeologica aevi medii, Budapest, 1883, 60.

⁷⁵¹ Dercsényi Dezső, *A székesfehérvári király bazilika*, Budapest, 1943, 59.

⁷⁵² Ballagi, н. д., 690.

Том приликом су скрнављени и гробови чланова угарских династија. О скрнављењу гроба Елизабете Силађи додуше не располажемо вестима, али Бонфини каже да су Максимилијанови војници, које су делом чинили неисплаћени најамници, оштетили гроб њеног сина, краља Матије и забадавши у њега своја копља намеравали чак да извуку његово мртво тело. Они су такође плачкали црквене драгоцености, све док Максимилијан није, сазнавши за вандалско понашање својих трупа, припретио починиоцима оштрим казнама.⁷⁵³

Столни Београд су пола века касније, 1541. године заузели Турци. Султан Сулејман II је после заузећа посетио краљевску гробницу базилике Блажене Девице Марије. Од мртвих владара је дао да се избаци само тело свог највернијег присталице - Јаноша (Јована) Запоље, са образложењем да он не спада међу краљеве, јер није био владар, него султанов тј. његов слуга. Базилика је касније претворена у џамију, пошто су били избачени гробови који су се у њој налазили. Таква судбина није мимоишла ни гроб Елизабете Силађи.⁷⁵⁴ И док саркофази њеног мужа Јанка, старијег сина Ладислава и девера Јаноша Млађег Хуњадија, оштећени 1661. године од стране Татара и дан-данас стоје у катедрали у Булафехервару (Алба-Јулија, Румунија), њен гроб, као и гроб њеног млађег сина, краља Матије Хуњадија нестали су без трага.

⁷⁵³ Bonfini, *Ungaricarum decades*, IV, 211; Bonfini, *Magyar tizedei*; Engel, *Temetkezések*, 625; Kápolnai J. P., I. *Miksa császárnak Bécs és Székesfehérvár elfoglalására vonatkozó 1490-ik évi feljegyzései*, Századok, 1885.; Károly János., *Fejér vármegye története*, Székesfehérvár, 1898, 483; Kubinyi András, *Két sorsdöntő esztendő (1490-1491)*, Történelmi szemle, 1991, 1-2? 27-28; Baczkowski Krzysztof, *Walka o Węgry w latach 1490-1492, Z dziejów rywalizacji habsbursko-jagillonskiej w basenu środkowego Dunaju*, Kraków, 1995, 83.

⁷⁵⁴ Károly, н. м.

9. ЕЛИЗАБЕТА СИЛАЋИ У УМЕТНОСТИ

9.1 ЕЛИЗАБЕТА СИЛАЋИ У ЛИКОВНОЈ УМЕТНОСТИ

За разлику од ликова неких својих савременика, од којих овде треба да поменемо само њеног сина Матију и снају Беатриче, савремени аутентични лик Елизабете Силаћи, колико нам је познато, није сачуван. Од каснијих ликовних представа треба, по вредности на првом месту, навести уљану композицију чувеног мађарског сликара историјских тема Виктора Мадараса, која је настала док је боравио у Паризу као политички емигрант средином XIX века, после пораза револуције 1848/49. године. Композиција представља „Оплакивање“ Елизабетиног старијег сина, „Ладислава Хуњадија“. На тој слици у првом плану се истиче невидљиво мртво тело покривено белим чаршавом. У позадини су насликана два дубоко потресена женска лика у црнини која оплакују покојника. Млађи лик у сваком случају представља вереницу Ладислава, Ану Горјанску. Она се држи за старију, по свој прилици несужењу свекрву, мајку свог вереника Ладислава, Елизабету Силаћи.

Ова слика је наишла на једногласне похвале савремених и каснијих критичара и историчара уметности. Са још две Мадарасеве слике била је изложена 1861. године у париском салону и не само да је заслужила изузетно позитивну оцену водеће меродавне личности француске уметничке критике, чувеног Теофила Готјеа, него је добила и златну медаљу.⁷⁵⁵ ПРИЛОГ 17. Уважени мађарски ликовни критичар Тамаш Сана, говорећи о Мадарасу каже о слици следеће: „Његов Ладислав Хуњади је пример племенито једноставне представе. Једно мртво тело покривено белим покривачем и два женска лика која клече поред њега била су довољна Мадарасу да од њих створи једну од најлепших мађарских историјских слика. Овде је све усредсређено на приказивање емоција. На лицу две жене се одражава бескрајни бол и без коментара лако можемо да

⁷⁵⁵ Лука, н. д., 151, 159, 166, 176-178.

закључимо да је у мртвацу једна изгубила младожењу, а друга сина“.⁷⁵⁶ Ово је Сана поновио и у једном свом делу десет година касније.⁷⁵⁷ Његову оцену је преузео четири деценије касније и угледни мађарски историчар Карољ Лика.⁷⁵⁸

Тематика слике представља алузију на догађаје, односно паралелу са дешавањима после гушења револуције 1848/49. године, када су Хабсбурговци погубили водеће борце за слободу, завивши њихове жене и мајке у црно, као што је то Ладислав V, иначе члан Хабсбуршке династије, учинио са Елизабетом четири века раније, 1457. године, када је погубио Ладислава Хуњадија. Управо због актуелних историјских околности у другој половини XIX века, слика Мадараса је стекла огромну популарност и доживела бројне репродукције. Једна од њих је објављена и у *Светској историји издавача Толнаија*, која је представљала извор историјског сазнања за средњу класу мађарског друштва крајем XIX и почетком XX века. Објашњење под овом репродукцијом гласи: „Елизабета Силађи и Марија Гара, код одра Ладислава Хуњадија“.⁷⁵⁹ Ако је међутим идентификација критичара и историчара уметности тачна, композиција не одговара историјској истини, јер Елизабета Силађи није присуствовала погубљењу и првој сахрани свог старијег сина, Ладислава Хуњадија, као ни смрти свог мужа.⁷⁶⁰

Управо тај догађај представља тему такође (не)историјских композиција неколико мађарских сликара, како анонимних тако и познатих. Једну такву је насликао Хенрик Вебер.⁷⁶¹

Овај трагичан догађај је такође предмет слике веома цењеног мађарског сликара Кароља Лоца, која је насликана на зиду жупне цркве Светог Фрање у Ференцварошу, IX кварту у Будимпешти. На овој композицији, паралелно са њеном дужом страном, слева на десно, у светлој одећи и покривен својим плаштом, лежи подбочене главе умирући Јанко Хуњади, поред њега лежи једно копље. Насупрот њему, такође у профилу, стоји са светачким ауреолом око главе

⁷⁵⁶ Szana, *Magyar művészet*, 97.

⁷⁵⁷ Szana, *Száz év*, 103.

⁷⁵⁸ Lyka, н. д., 177-178.

⁷⁵⁹ *Tolnai világtörténelme*, VI/2, 255, 267. Вереница Ладислава Хуњадија се иначе није звала Марија, него Ана. 4а.

⁷⁶⁰ Szana Tamás, *Magyar művészet századunkban*, Budapest, 1890, 97; Szana Tamás, *Száz év a magyar művészet történetéből, 1800-1900*, Budapest, 1901, 87; Lyka Károly, *Nemzeti romantika*, Budapest, b. g. (1942),)

⁷⁶¹ Szana, *Száz év*, 89-90.

и седом брадом, у фрањевачкој одори Јован Капистран. Нагнут над Хуњадијем даје му последњу причест хостијом. Иза Капистрана, клечи један његов млађи сабрат, обријаног лица, држећи обема рукама калез (путир).

У супротном, левом углу, иза узглавља Хуњадија, у тамној хаљини, са главом умотаном у тамну мараму која јој пада низ врат, за молитву склопљених руку, клечи женски лик. Она је сасвим сигурно супруга Јаноша Хуњадија, Елизабета Силађи. Иза ње, ближе посматрачу, клечи на левој нози младић дуге распуштене косе. Десна нога обувена у чизму савијена је у колену, на које се младић наслања својим десним лактом, Десни део његовог плашта је склизнуо, откривајући његов десни бок и јакну. Лице у профилу је сасвим приближено мајчиној глави. Млади мушкарац представља без сумње старијег сина Елизабете Силађи и њеног супруга Јанка, Ладислава Хуњадија. Иза њега стоји у тамном сакоу и светлим панталонама млађи дечак, кратке косе. Он десном руком држи леву руку једног ћелавог човека и према којем је нагнут, а који стоји иза клечећег Ладислава. Ова фигура представља сасвим јасно млађег сина Елизабете и Јанка, Матију Хуњадија. Ћелаво особа, која својом левом руком обухвата Матију око струка, а десном заклања лице своје погнуте главе, је највероватније Михајло, брат Елизабете Силађи. Сасвим у позадини клечи штитоноша, држећи десном руком мач и штит, који су највероватније припадали Јанку Хуњадију.⁷⁶² ПРИЛОГ БР. 18.

Смрт Јанка Хуњадија је предмет уљане слике, величине 115x96 цм. Михаља Семлера, коју је он био изложио у Уметничком удружењу у Пешти. Она се данас чува у Војноисторијском музеју у Будимпешти. На тој слици Елизабета Силађи стоји обучена у тадашњу бечку уличну ношњу, нагнута отпозади с десне стране уз узглавље свог умирућег мужа. Њени синови, Ладислав и Матија клече са десне стране самртне постеље њиховог оца. Између Елизабете Силађи и њених синова, мало са стране, обучен у свечану мађарску ношњу стоји мушкарац са седом косом и седим брковима, очигледно брат Елизабете, Михајло Силађи. С леве стране поред узглавља стоји нагнут над Јанком његов саборац Иван Капистран, у фрањевачком хабиту, са ореолом око главе. Он својом десном руком (која није видљива) подупире јастук Јанка Хуњадија, док левом држи његов леви

⁷⁶² Szalay-Baróti, n. d., репродукција једнобојни прилог између 220 и 221. стране.

лакат. С леве стране Капистрана стоји министрант који придржава флашу са уљем за последњу помаст. У левом углу слике стоје двојица фрањеваца у ракети. Онај ближи Капистрану држи горућу свећу, а други калеж (путир). ПРИЛОГ БР. 19.

Исту тему насликао је у акварелу у Бечу у свом атељеу у Агатенштрасе, мађарски уметник Ђерђ Палинаи. Ова слика има и извесну српску везу, јер ју је наручила српска кнегиња, грофица Јулија Хуњади, супруга кнеза Михајла Обреновића, која иначе није била ни у каквом сродству са породицом Јанка Хуњадија.⁷⁶³

Смрт Јанка Хуњадија је такође тема литографије Винценца Кацлера, величине 482x520 мм, настале 1869. године, која се чува у Националном музеју у Будимпешти. Настала је петдесетих година XIX века. На њој Елизабета Силађи, стојећи поред самртне постеље Јанка Хуњадија, ставља леву руку испод главе, а десну на срце свог умирућег мужа. Поред ње стоји нагнути фрањевац, по свој прилици Капистран са рукама, склопљеним за молитву. Елизабетини синови, Ладислав и Матија клече, на два односно на једном и то (левом) колону. Матија љуби поред кревета висећу леву руку умирућег. На тој страни стоје још два мушка лика са дугачком косом, у мађарској националној ношњи, са надоле склопљеним рукама. Млађи лик који је без браде, наслања се на раме другог лика, који има браду. На корак до ногу умирућег Јанка Хуњадија стоји, такође у мађарској ношњи, мушкарац са црном косом и црним брковима, по свој прилици брат Елизабете, Михајло Силађи. Репродукција ове литографије налази се у Толнаијевој Светској историји. Из текста под сликом сазнајемо да се у време настанка овог дела литографија се чувала у Музеју лепих уметности у Будимпешти.⁷⁶⁴ ПРИЛОГ БР. 20. Винценц Кацлер је иначе аутор литографија „Убиство кнеза Михајла“, и портрета његовог наследника, младог кнеза Милана Обреновића.

Поред смрти Јанка и Ладислава Хуњадија за сликаре су били занимљиви и други моменти из живота породице Хуњади. Тако је Хенрих Вебер 1854. године овековечио улазак Матије Корвина у Будим, а Бела Визкелети је аутор

⁷⁶³ Лука, н. д., 93, 110.

⁷⁶⁴ *Nemzet és művészet, Kép és önkép, XIX, Magyar Nemzeti Galéria, b. m. (Budapest), (MMX); Tolnai világtörténelme, VI, 255.*

литографије „Свадбени улазак Матије и Беатриче у Будим“. Занимљива је чињеница да на сликама које представљају ове догађаје нема њене ликовне представе, иако је Елизабета Силађи, према изворима, осведочено истима присуствовала. За разлику од ових слика у композицијама које представљају смрт њеног мужа, иако у стварности није била крај његове самртничке постеље, она је насликана.⁷⁶⁵ Елизабета Силађи је ипак некад представљена и на сликама верним историјскј стварности. Поменути Бела Визкелети насликао је заклетву Ладислава V где, у првом плану, међу двојцом својих синова, у свечаној женској хаљини, како су је уметници у XIX веку замишљали са фризуром из тог доба, стоји Елизабета Силађи, држећи десну шаку на грудима, док левом обухвата свог млађег сина, преко његовог рамена. Ова слика се налази у приватној својини и одавно није виђена.⁷⁶⁶ ПРИЛОГ БР. 21.

Винценц Кацлер, аутор литографије Хуњадијеве смрти, такође је овековечио, сусрет Матије са својом мајком на угарско-чешкој граници, код Стражнице. На овој композицији Елизабета Силађи раширених руку чека у свој загрљај хитајућег сина. Како је Елизабета, као и Матија, који су главни актери овог догађаја у првом плану, она се може сматрати, равноправно са Матијом, централном фигуром.⁷⁶⁷ ПРИЛОГ БР. 22. Ово је потребно нагласити, јер је у том случају ово једина слика на којој је Елизабета Силађи, барем удвоје, представљена као главна личност.

Из аспекта српске историје и историје уметности од још већег је значаја, што је Елизабету Силађи овековечила прва српска сликарка, чувена Катарина Ивановић (1811-1882). Елизабету Силађи је насликала најмање три пута, на две своје историјске композиције. Једна од тих је „Заклетва краља Матије Корвина“. Уље на платну, величине 154x186 цм. Главни лик композиције, краљ Матија стоји у профилу под балдахином на степеницама свог престола са десном руком уздигнутом за заклетву, а леву руку држи на дршци свог мача у корицама. На левој страни композиције, сучелице краљу Матији на нешто нижој, али уздигнутој столици седи женски лик у годинама. Њена глава је окренута у полупрофилу и

⁷⁶⁵ Szana, *Száz év*, 89; Lyka, н. д., 171; Zádori Anna szerk, *A historizmus művészete Magyarországon*, Művészeti tanulmányok Budapest, 1993, 233. 234.

⁷⁶⁶ Tolnai világtörténelme, VI, 257. Према саопштењу Норе Веспреми из Националне галерије Мађарске у Будимпешти.

⁷⁶⁷ Tolnai világtörténelme, VI, 355.

обмотана је белом марамом која јој пада на црни плашт оивичен крзном од хермелина. Од њених руку, од којих се виде само прсти десну држи прекрштену испод груди, а леву уздигнуто до броша (копче) тамнозелене боје којим јој је закопчана хаљина. Врх ципеле на левој нози се помаља испод њене хаљине. Десну страну заклања лик младе жене по свој прилици снаје, Катарине Подјебрад, у белој хаљини са прозирним велом на глави. Не може бити сумње, да старији женски лик представља Елизабету Силађи.⁷⁶⁸

Другу композицију коју је назвала „У свом атељеу“, урадила је у техници уље на платну, величине 77,1x62.7 цм. Она спада у групу слика, у коју су укомпоноване још једна, или више слика, као напр Гистав Курбе, итд. На тој слици, на зиду атељеа Катарине Ивановић висе две слике. На десном зиду атељеа ближе углу, насликала је слика „Госпођа чита“, а лево од угла насликала је другу слику „Заклетва краља Матије“ величине 24x20 цм, са широким позлаћеним рамом. Она представља варијанту претходно описане сцене, само умањене величине. Скоро је идентична са њом, али се од ње разликује, колико се може видети само у једном важнијем детаљу. На њој нема као што су на великој слици насликане у првом плану, на дну слике, три леђима окренута женска лика одевена у црне хаљине. Уместо тога на другој степеници узвишења трона одозго клечи у црквеној одежди лик који рукама држи отворену књигу, по свој прилици еванђеље. Краљ Матија своју леву руку, уместо на дршку мача, ставља на књигу. Остали делови слике су неизмењени. Женски лик у црнини, по нашем мишљењу је Елизабета Силађи, чији се обриси само виде и заузима исто место као и на претходној слици.

Друга историјска слика унутар наведене композиције „У свом атељеу“, је „Смрт Сибињанина Јанка“. Она је насликана у скиценблоку, која лежи на поду као ромбоид, дијагонално у односу на оквир слике, до доњег руба црне широке сукње сликарке која пада на под. Слика је величине 12x8 цм. Дијагонално у смеру супротном листу скиценблока на лежају са уздигнутим заглављем и белим јастуком испод главе лежи у белој кошуљи, до појаса покривен црвеним

⁷⁶⁸ Timotijević-Mihailović, н. д., 37; Репродукције у боји бр.36. Petrović Petar-Stanić Ivan, *Slika u ogledalu, Povodom dvesta godina od rođenja Katarina Ivanović (1811-1882)*, Каталог изложбе слика Катарине Ивановић, Београд, 2011, 78, Репродукција у боји бр. 39.

покривачем Јанко Хуњади. Своју десну руку даје једном, у црно обученом клечећем лику у фрањевачком хабиту, са ореолом око главе (Јован Капистран?) С десне стране његовог узглавља стоји у црвено одевен млађи мушкарац, вероватно његов старији син Ладислав. Он својом десном руком показује на велики крст који држи један фрањевац, док левом усмерава главу свог оца, који гледа у правцу крста. Пред левим предњим углом клечи у плавом оделу и жутиим чизмама дечак, по свој прилици његов млађи син Матија. Коначно уз заглавје Јанка Хуњадија слеве стране у мађарској великашкој женској националној ношњи, са златном марамом на црној коси, у белој блузи, црном јелеку (прслуку), златној сукњи и жутој кецељи, стоји један женски лик. Не може бити сумње да се ради о Елизабети Силађи. ПРИЛОГ 23.

По мишљењу Мирослава Тимотијевића, писца-коаутора монографије о Катарини Ивановић, оба ова догађаја су се одиграла у Стоном Београду, граду у коме је сликарка проводила највећи део свог живота и где је и умрла. Њихово овековечење према Тимотијевићу имало је локалпатриотске узроке. За такво поимање теме ове слике повод је дала сама сликарка, јер је у свом пропратном писму, овом свом делу дала име „Крунисање краља Матије“. Том приликом објашњава како „Моја слика представља догађај, када су га избавили из прашког затвора да би га крунисали за краља Мађарске.“ Међутим Катаринина слика „Заклетва краља Матије“ највероватније представља догађај који се уистину одиграо у Будиму, одмах по уласка Матије у своју престоницу, средином фебруара 1458. године.⁷⁶⁹ ПРИЛОГ БР. 24.

Пошто су угарски краљеви уистину полагали заклетву пре њиховог крунисања, теоретски је могуће да се слика односи на заклетву коју је Матија полагао уочи овог чина, који се у стварности одиграо у Стоном Београду, али много касније, тек 29. марта 1464. године.⁷⁷⁰ Овој предпоставци противурече околности, да тај чин није потврђен у изворима. Њега Феслер описује, позивајући се на Бонфинија, код кога, као што је то већ Телеки утврдио нема помена.⁷⁷¹

⁷⁶⁹ Timotijević-Mihailović, н. д., 37.

⁷⁷⁰ Bartonek Emma, *A magyar királykoronázások története*, A Magyar történelmi társulat könyvei, IV Budapest, б. г. 45-54; Bácskai-Érszegi-Teke, *Decreta*

⁷⁷¹ Fessler, V dar. 124. l; Teleki, III, 362-363, белешка бр. 4.

Ема Бартониек, ауторка монографије о крунисању угарских краљева наглашава, како „о крунисању краља Матије најалост не знамо ништа“.⁷⁷² Нешто даље наводи, како су краљеви Угарске полагали заклетву пре њиховог крунисања, а они који су дошли из иностранства, полагали су три заклетве. Прву на граници Земље, приликом уласка у њу, затим пред капијом будимске тврђаве и коначно у краљевском двору. Даље она изричито тврди како се Матија такође три пута заклинао; само не на граници, већ први пут пред будимском градском капијом, други пут пред вратима краљевског двора и коначно у цркви Блажене Госпе (Матијина црква) у Будиму.⁷⁷³ О Матијиној заклетви у Стоном Београду према томе не знамо ништа. Уосталом, неке од личности, које су представљене на слици, ако су наше идентификације тачне, које су као Михајло Силађи, Елизабетин брат и Катарина Подјебрад, њена снаја, били до тада већ увелико мртви.

Неколико дана после ослобођења Београда од турске опсаде, Јанко Хуњади је оболео од куге и умро је у земунској цркви. Мирослав Тимотијевић погрешно каже „катедралној цркви“, пошто у Земуну никада није било катедрале.⁷⁷⁴ Према Шамуелу Дечију, познатом туркологу из XVIII века Елизабета је присуствовала смрти свог мужа.⁷⁷⁵ Вероватно на основу тог податка је Катарина Ивановић, српска сликарка из Стоног Београда, насликала на својој историјској композицији „Смрт Сибињанин Јанка“ женски лик који стоји уз заглавје Хуњадија и који врло вероватно представља Елизабету Силађи, иако на слици мађарског сликара Јозефа Шмита, која јој је послужила као узор, нема ниједног женског лика, већ су сви сами мушкарци.⁷⁷⁶ ПРИЛОГ БР. 25. Јожеф Телеки је међутим присуство Елизабете Силађи последњем часу њеног мужа, као што је горе истакнуто, позивајући се на ћутање извора, одбацио, још пре од прилике стопетдесет година.⁷⁷⁷

Према томе не да су се оба, већ се ниједан од ова два догађаја није одиграо у Стоном Београду, граду где је живела Катарина Ивановић. Могуће је да она то није знала. У том случају пак не могу јој се оспорити локалпатриотски мотиви. То међутим изискује даљња истраживања. У сваком случају Катарина Ивановић је

⁷⁷² Bartoniek, н. д., 41.

⁷⁷³ Bartoniek, н. д., 51.

⁷⁷⁴ Timotijević-Mihailović, н. д., 39.

⁷⁷⁵ Decsy, н. д., 151, 158.

⁷⁷⁶ Timotijević-Mihailović, н. д., 39-42.

⁷⁷⁷ Teleki, н. д., II, 443.

овековечила два подједнако значајна догађаја за мађарску и српску историју. У њима је важно место наменила и Елизабети Силађи, као главном или једном од главних ликова ових композиција.

У наведеној монографији Тимотијевић-Михајловић су мишљења, како су постојали оригинали тих слика. Слично слици „*Госпођа чита*“.⁷⁷⁸ По нашем мишљењу то не мора нужно да буде случај. Истина да је оригинал ове потоње слике сигурно постојао, јер је њена екзистенција потврђена податком инвентарне књиге Народног музеја у Београду, али из тога не следи аутоматски да су постојали и оригинали друге две композиције које су представљене на слици „*У свом атељеу*“.

Те слике су за српску историју и историју уметности врло интересантне, не само због њихове тематике и ауторке, већ и због њихове судбине. Обе ове слике су насликане свакако пре 1873. године, до када су се налазиле у својини Катарине Ивановић, у Стоном Београду. По мишљењу српских историчара уметности, композиција „*У свом атељеу*“ насликана је између 1860. и 1865, а заклетва краља Матије између 1865. и 1873. Године 1873. (а не 1874. као што погрешно стоји у монографији посвећеној њеном животу и делу и у каталогу изложбе из 2011.) ауторка их је поклонила Народном музеју у Београду.⁷⁷⁹ Не зна се додуше којим путем су допремљене у Београд, али су ове слике са низом других које је Катарина Ивановић поклонила Београдском музеју заиста и стигле у Београд. Сликарка је у свом писму нагласила да их је послала железницом. Пошто Београд још десетак година није имао железничку станицу, а пруга од Будимпеште до Новог Сада је била изграђена тек 1882. године, намеће се питање којом је железницом послала Катарина Ивановић своје слике и којим путем су оне уопште стигле у Београд. Постоје два могућа начина. Један од Будимпеште до Сегедина возом, а отуда низводно Тисом и Дунавом бродом. Други пут је могућност да су слике послате возом од Будимпеште преко Сегедина и Темишвара до Базиаша, а отуда Дунавом су бродом пребачене до Београда.

Слике су, ако се данас више и не зна којим путем, у сваком случају допремљене у српску престоницу, место подвига Јанка Хуњадија, мужа Елизабете Силађи. О томе сведочи књига инвентара Народног музеја у које су слике

⁷⁷⁸ Petrović-Stanić, н. м.

⁷⁷⁹ Timotijević-Mihailović, н. д., 39, 176-177.

заведене по доласку у Београд. Прво су стигле четири слике, међу њима и „Заклетва краља Матије” под инвентарним бројем (сада 1091.). Нешто касније стигле су још четири слике. Од доласка слика Катарине Ивановић, међу којима су и оне на којима је представљена Елизабета Силађи, до њиховог првог излагања протећиће доста времена. То је била прва прилика да су Београђани могли у својој средини на јавном месту да виде, макар и измишљени, лик Елизабете Силађи.⁷⁸⁰

Слике Катарине Ивановић, међу њима и оне на којима је Елизабета Силађи насликана, доживеле су праву одисеју у Београду током једног века. Изгледа да су први пут представљене овдашњој публици на изложби која је приређена поводом смрти сликарке, у октобру 1882. године у Народном музеју. Ова установа је тада била смештена у четири просторије Велике школе, које су истовремено служиле за поставку и депо. Уметница није доживела да види своје слике изложене у Београду, иако не само да је то желела, већ је нудила да лично дође за Београд за постављање изложбе. Ипак, жеља јој се донекле остварила, јер је добила сталну поставку, где су на једном месту биле изложене све њене дариване слике и то на два зида прве собе Музеја, што је био један од услова њеног поклон-легата. Из овога се може видети да су и композиције на којима се види Елизабета Силађи нашле своје место у том простору.

Ситуација се променила 1896. године, када је Народни музеј пресељен из зграде Велике школе у две суседне приватне зграде. Историјске композиције Катарине Ивановић нису изложене у историјској поставци, која је била смештена у мањој згради, него у већој, у којој је била Галерија слика свих жанрова. Ту су се нашле и „Заклетва краља Матије” и „У свом атељеу”, на којима је овековечен лик Елизабете Силађи. Према сведочењу савременика, Андре Гавриловића, „гледаоци

⁷⁸⁰ Амброзић Катарина, *Прилози биографијама наших сликара*, Зборник Матице српске за друштвене науке, 1954, 6; 179, бр. 31. Историја уметности још није утврдила, да ли су историјске композиције Катарине Ивановић представљене на занатско-уметничкој изложби у Пешти, као и на светским изложбама у Паризу 1867. и у Бечу 1873. године. Зна се само да је једна њена *мртва природа* изложена на светској изложби у Бечу. Писмо Катарине Ивановић, Николи Крстићу у АСАНУ; Lützow Carl, *Kunst und Kunstgewerbe auf der Wiener Weltausstellung 1873*, Leipzig, 1875. Мађарске студије о светској изложби у Бечу не помињу експонат Катарине Ивановић, као ни уопште њено учешће. Оне наводе само имена великих сликара Мађара, Виктора Мадараса, Миклоша Барабаша, Мора Тана и Михаља Мункачија. Szvoboda Dománszky Gabriella, *A magyar művészet az 1873-as bécsi világkiállítás tükrében*, Tanulmányok Budapest múltjából, 27(1998), 127-146; Újvári Hedvig, *Bazár és nagypolitika között, Az 1873. évi bécsi világkiállításról szóló tárcalevelek a magyarországi német nyelvű napilapokban*, Századok, 141(2007), 3; 746.

застају са пуно интересовања код” ... Заклетве краља Матије”, на којој је слици
овековечен такође измишљени лик његове мајке.⁷⁸¹ Галерија Народног музеја
отворена је за јавност 1904. године. Тада су после прекида од осам година
Београђани могли поново да виде Елизабету Силађи. Оснивањем Музеја Кнеза
Павла 1936. године историјске композиције Катарине Ивановић су раздвојене.
Њене историјске композиције су се нашле у национално-династичкој поставци.
Остале њене слике, осим Аутопортрета из 1836. и корпе са грожђем из 1837.
године, које су укључене у поставку југословенске уметности XVIII и XIX века,
су одложене у депо. После отварања Народног музеја 1952. године све њене
историјско-династичке композиције су из идеолошких разлога стављене у
магацин ове установе. Та судбина такође је задесила „Заклетву краља Матије”, на
којој се види Елизабета Силађи. Од тада целокупни опус Катарине Ивановић, па и
слике са ликом Елизабете Силађи јавност је могла да види само приликом
изложби слика ове уметнице 1958, 1967, 1984 и 2011-2012. године.

Мирослав Тимотијевић тачно истиче да у историјским композицијама
„теме у којима су жене биле главни актери нису биле честе ни у ширим
оквирима”... „сликарства”... „Оне нису дефинисане по себи, него посредно, преко
својих очева ... супруга” и додајмо синова.⁷⁸² Тако је било и у случају
Елизабете Силађи.

Поред ових историјских композиција, где је Елизабети припало тек треће
место, постоје две ликовне представе, које су на неки начин везане само за њу. За
једну, се раније мислило да представља Елизабету Силађи, односно њен
измишљени портрет. Оригинал овог портрета је урађен у техници уља и налазио
се у збирци грофа Ђерђа, а касније његовог сина, Денеша Андрашија у његовом
дворцу Краснахорка у Гемерској жупанији (Словачка). ПРИЛОГ БР. 27. Портрет
је први пут јавно изложен 1846. године, у археолошкој секцији седмог скупа
мађарских лекара и истраживача природе, који је одржан у Кошицама и Прешову.
Један од тадашњих водећих историчара уметности, Ференц Пулски (Pulszky
Ferenc) је у свом усменом излагању, на четвртој седници 14. августа у Прешову,
лик на овој слици поистоветио са Елизабетом Силађи. На основу тога чувени
мађарски сликар Миклош Барабаш израдио је следеће 1847. године гравирова-

⁷⁸¹ Гавриловић Андра, *Знаменити Срби XIX века*, Загреб, 1901.

⁷⁸² Timotijević-Mihailović, н. д., 39-40.

челикорез (надорез), који је штампан у Саопштењима скупа, од Велцела (Welzel) у Пешти.⁷⁸³ ПРИЛОГ БР. 28.

Гравира представља en face средовечну жену која гледа отворених очију гледаоца са благо намрштеним обрвама и стиснутим уснама. То и снажна брада са раздјелком даје јој извесно мушко обележје. Глава и врат су јој обавијени марамом, коју носи као турбан и уједно шал, а на турбану је капа са пет цветних украса. Изнад главе су видљива два круга, као светачки ореол.

Особа на портрету у десној шаци држи куглу на којој стоји гавран са прстеном у кљуну, симбол Корвина, а у левој између палца с једне и осталих прстију с друге стране, жезло (скиптар) које се завршава рачвасто као да је процветали љиљан или савијена змија. Жезло (скиптар) заједно са куглом представља симбол власти, а палмина грана симбол мучеништва. Ови симболи се свакако односе на њеног мужа и синове. Кугла и жезло представља власт Јанка и Матије, док палмина грана подсећа на погибију Ладислава Хуњадија. У горњем левом углу је штап, око којег су обавијене две змије чије се главе сучељавају, тако да се оне гледају очи у очи. У десном углу стоје слова „Soo“, или „5oo. У доњем левом углу урезан је број „87“.

По овој слици је десет година касније израђена гравира-челикорез (надорез) резан под управљањем Јожефа Аксмана. Он се налази на почетку, испред насловне стране дванаестог тома Телекијевог монументалног дела у октавном формату, штампаног у штампарији Густава Емиха у Пешти 1857. године. Испод слике курзивом је написано „Резано под управом Јожефа Аксмана“.⁷⁸⁴ Ради се о граверу Јозефу Аксману, родом из Брна.⁷⁸⁵ На растојању од отприлике пола сантиметра самим црно оивченим белим великим словима је исписано „Елизабета Силађи“. Преко пута од слике, на насловној страни испод ознаке тома пише „Са сликом Елизабете Силађи у челикорезу (надорезу)“. ПРИЛОГ БР. 29.

Када је тридесетих година касније, 1882. оригинал портрета поново изложен на изложби уметнина Гемерске жупаније, исти Ференц Пулски је

⁷⁸³ Henszlmann Imre, szakosztályi jegyző, *Negyedik ülés Eperjesen, au. 14.-án*, Halász Géza, A magyar orvosok és természetvizsgálók Kassa-Eperjesen tartott hetedik nagygyűlésének történeti vázлата és munkálatai, Pest, 1847, 157

⁷⁸⁴ Teleki, н. д., XII, Prilog ispred naslovne strane.

⁷⁸⁵ Szana, *Nemzeti romantika*, 53.

променио своје мишљење. Може се рећи да се Пулски изгледа већ врло рано поколебао у тачност своје идентификације. На то указује околност да своје саопштење није доставио написмено. Лик је сада идентификовао са светим Освалдом, англосаксонским краљем Нортумбрије и мучеником из VII века!⁷⁸⁶ Краљ Освалд је рођен 610. и владао од 632. до 642. године. Тада је погинуо у борби против Пенде, паганског краља Мерсије. Његови иконографски симболи су скиптар (жезло), гавран и прстен. Због тога су га и помешали са Елизабетом Силађи, јер се ови елементи јављају у вези са породицом њеног супруга, Хуњадија. Пулскијево откриће је широј јавности учинио доступним Аладар Балаги, који га је унео у свој чланак о Елизабети Силађи у *Великом Паласовом Лексикону*.⁷⁸⁷ ПРИЛОГ БР.30

Култ Светог Освалда је иначе у Угарској био одомаћен у средњем веку. Као што смо видели и брат Елизабете, Освалд Силађи, носи ово име.⁷⁸⁸ Оригинални уљани портрет је дело Јакопа Барбарија (Jacopo Barbari) млетачког сликара са краја XV и почетка XVI века, који је од 1490. године радио у Нирнбергу. Број 500 упућује на годину настанка слике. Барбари је био и гравер и имао је великог утицаја на Албрехта Дирера. Као бакрорезач користио је као знак кадуцеј, која се налази и на слици чији је лик приписан Елизабети Силађи. Од осталих симбола, гавран који је вероватно највише допринео, да Пулски идентификује лик са Елизабетом Силађи, је донео свето уље, којим је Свети Освалд помазан за краља. Гавран је однео бурму Освалдовој изабраници. Ова птица је остала стално на двору светог Освалда и била је толико паметна да је чак разумела латински.

Без обзира на ово откриће Ференца Пулскија од пре више од једног века, слика се у каснијим ликовним представама и каснијој литератури и даље

⁷⁸⁶ Pulszky Ferencz, *Hazai adatok az archaeológiához*, Archaeologiai értesítő, Uj folyam II(1882), 134-135.

⁷⁸⁷ B(allagi). A(ladár)., *Szilágyi Erzsébet*, A Pallas Nagy Lexikona, *Az összes ismeretek enciklopédiája*, XV, Budapest, 1897, 690-691; Hevesy André, *La maître de caducée*, Paris-Bruxelles, 1925, 24, и табла XIII. Baldassi J. B., *Bildnisse des Jacopo dei Barbari*, Pantheon, XXII(1938), Juli-Dezember, 319-325.

⁷⁸⁸ Fajt Jiri, *Skulptúra a tabul'ové maliarstvo raného 16. storočia*, Medzi dvorom a mestom. Maliarstvo na Spiši okolo roku 1500 a magnátska rodina Zápol'skych, Gotika, Bratislava-Nürnberg, 2003, 399, 401-402; Marosi Ernő, *Mátyás a középkori ember*, Gótika és reneszánsz, Hunyadi Mátyás, a király, Nagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 120-121.) У Будимпешти се на пример чува један рукопис његових житија. Vizkelety András, *Der Budapester Oswald*, Paul- und Braunes Beiträge, 96(1964), 107-188.)

поистовећивала са Елизабетом Силађи. У мађарском биографском лексикону, издатом 1969. године, као илустрација чланка о Елизабети Силађи приложена је ова глава, са натписом „Szilágyi Erzsébet“.⁷⁸⁹ ПРИЛОГ БР. 30. Цео стојећи женски лик са наводном главом „Елизабете Силађи, а уистину светог Освалда репродукована је као краљица срца на (Herc Dame, coer dame) на једној карти. С њене десне стране пише „Szilágyi Erzsébet“. ПРИЛОГ БР.31. Недавно је глава ове слике репродукована у књизи Антала Кочиша, у величини од 4,5x7 цм.⁷⁹⁰ Само глава овог лика израђена је од мађарског вајара и архитекте Кароља Алексија (Alexi Károly) још 1865. године, у рељефу на једној од плакета, на фасади Вигадоа (Веселишта) - балске и концертне зграде у (Будим)пешти.⁷⁹¹ Обновљена је и после Другог светског рата, када је у бомбардовању Вигадо срушен. Тако, рељефни медаљон са ликом приписаним Елизабети Силађи и њеним именом, а који је у ствари портрет Светог Освалда краља и дан данас стоји на фасади ове зграде.⁷⁹²

Поред овог, у Будимпешти постоји још један споменик посвећен Елизабети Силађи. Једна од најлепших улица Будимпеште, односно Будима, ближе другог кварта главног града Мађарске носи њено име, „Алеја Елизабете Силађи“. У парку на углу ове улице, на ниској подлози стоји њена монументална статуа од сивог гранита. ПРИЛОГ БР. 32. Исклесана са тврдим цртама лица и са плаштом у који је умотан цео њен стас. Са половине главе јој према савременој моди висе мараме, која јој на средини оставља раздвојену косу слободном. ПРИЛОГ БР. 33. Ова статуа Елизабете Силађи и стасом и лицем подсећа на жене-каријатида на Споменику Незнаком јунаку на Авали, дело чувеног вајара Ивана Мештровића. На крају успомену на Елизабету Силађи у Будимпешти евоцира, њој посвећена гимназија, у чијем округлом грбу или округлој фирми на грани стоји гавран са писмом, а околно натпис са великим словима „Гимназија Елизабета Силађи, Будимпешта (*SZILÁGYI ERZSÉBET GIMNÁZIUM *BUDAPEST*). ПРИЛОГ БР. 34.

⁷⁸⁹ Magyar életrajzi lexikon, Budapest, 1969,

⁷⁹⁰ Kocsis, н. д., 100.

⁷⁹¹ Vayer Lajos, *Angol király képe a pesti Vigadón, Adalék Alexy Károly oeuvre-jéhez, Témák, formák, ideák, Válogatott tanulmányok a festészet, a szobrászat és a grafika művészetének történetéből*, Művészet és elmélet, Budapest, 1988, 216-218.

⁷⁹² Gábor István, *A Vigadó története*, Budapest, 1978, 24.

Мађарска керамичарка Јудит Јожа је своју фигуру Елизабете Силађи од теракоте уобличила на основу ове њене представе. У најновије време Роберт Фалваи је у својој књизи приказао репродукцију фигуре Елизабете Силађи од Јудит Јоже и тако поново указао на чињеницу коју је Пулски открио - да ни уљана слика, па према томе ни гравира, као и касније репродукције рађене на основи ових, не представљају Елизабету Силађи. Фотографију фигуре Јудит Јоже у Фалваијевој књизи је начинио Чабе Гедаија. ПРИЛОГ БР. 35.

Фриђеш Вебер је 1856. године у Уметничком удружењу у Пешти представио своју скулптуру под насловом „Смрт Јанка Хуњадија“.

Поред овог портрета, за који се касније испоставило да је не представља, Елизабета Силађи има још један, каснији, несавремени и неаутентични портрет. У издању књиге из 2012. године аутора Мозеша Гала, једно поглавље је посвећено Елизабети Силађи. На почетку истог на пола стране је приложен њен портрет у дрворезу. Према саопштењу издавача, ову слику, као и остале слике из те књиге дао му је на располагање Чаба Зајзон, директор осморазредне школе Гал Мозеш из Барота у Ердељу.⁷⁹³ Елизабета Силађи се као споредна личност јавља два пута и на сликама рађеним у дрворез-техници, као илустрација у књизи прерађивача Миклоша Јошике. Једаном на слици која представља смрт Јанка Хуњадија, где је насликана отпозади како клечи са стране олтара, а други пут, како праћена синовима пред капијом темишварске тврђаве прима Ладислава V. Елизабета је у оба случаја одевена у црну хаљину и са црним велом.⁷⁹⁴

Осим сачуваних, у литератури је сачувана успомена и на један портрет Елизабете Силађи који се данас налази на непознатом месту. Вилхелм Шмидт наводи, како се у својини баронске породице Јошика налазила овална плоча од слоноваче, на чијој се једној страни налазио портрет супруге Јанка Хуњадија, са Корвинским грбом, а на задњој страни налази се скраћени латински натпис са готским словима, који разрешен гласи овако: „ad similitudinem nobilis ac generosae foemine Elizabethae Szilágyi de Horogszegh, Conjugis Summi Viri Joannis Székely de Hunyad. F. O. Venetus optam”. То у преводу значи: „на сличност племените и

⁷⁹³ Falvai, н. д., 11, 14.

⁷⁹⁴ Gaál Mózes, 2012, „на почетку поглавља о Elizabeti Silágyi”.

широкогруде жене, Елизабете Силађи од Хорогсега, супруге највишег мужа Јанка Хуњадија, Ф. О. Млечанин право.“⁷⁹⁵

Поред илустрација у књигама или јавним местима, лик или успомена на Елизабету Силађи нашли су се и на предметима даљинског саобраћаја (телекомуникације). Мађарска краљевска пошта је 1. августа 1944. године издала серију од шест марака са ликовима жена, значајних за мађарску историју. Марка од 30 филера у црвено-браон боји представља измишљени портрет Елизабете Силађи, овог пута у профилу. Цртеж је дело цртача мађарских поштанских марака, Ђерђа Конечнија (György Konecsni). Марка је била у промету на подручју данашње Мађарске без претиска до 30. јуна 1946. године. ПРИЛОГ БР. 36. Извесно време је коришћена и са вертикалним црним претиском у два реда „до 10 кг“, као марка за пакете. Једна варијанта натписа овог претиска ишла је одоздо на доле, а друга у обрнутом правцу. Познати су и лоше центрирани (склизнути) претисци.

Осим територије данашње Мађарске, марка са ликом Елизабете Силађи била је у оптицају такође на деловима подручја Југославије, Румуније, Украјине и Чехословачке, која су за време другог светског рата била под мађарском влашћу.⁷⁹⁶ После престанка надлежности мађарске поштанске управе у овим областима, мађарске марке, међу њима и она са ликом Елизабете Силађи су претиснути симболима новоуспостављених власти. Тако је пошта у Сенти, после уласка Црвене армије и Југословенске народне армије, 8. октобра 1944., ову марку претисла са датумом „8. X. 1944“ горе, натписом са великим ћириличним словима „ЈУГОСЛАВИЈА“ на њеном дну у црној и великом петокраком звездом у црвеној боји у средини.⁷⁹⁷ ПРИЛОГ БР. 37. Приближно осам месеци касније, 22. јуна 1945. године пошта у Мурској Соботи, после ослобођења овог места, претисла је слично читавој серији, марку са ликом Елизабете Силађи, црном бојом, са малом петокраком звездом у њеном левом углу и то латиничним натписом, великим словима „СЛОВЕНИЈА“, која се протеже дијагонално од левог доњег угла до

⁷⁹⁵ Jósika Miklós, *Hunyadi Mátyás király*, Budapest, 1856, 1886, 1906; *Hunyadi Mátyás, Jósika után*, 6, 13.

⁷⁹⁶ Schmidt Wilhelm, *Die Stamburg der Hunyaden, Nach theilweise noch ungedruckten Quellen*, Hermannstadt, 1865.

⁷⁹⁷ Bán Willy-Buzássy Lajos, *A magyar postabélyegek adattára 1943-1948*, b. m. (Budapest), b. g. (1948), 22-23, 178.

десног горњег и натписом „ЈУГОСЛАВИЈА“, такође великим латиничним словима, који иде хоризонтално кроз цео доњи део марке, све у црној боји.⁷⁹⁸

Поште у Орадеи, Сату Маре и Бистрици претисле су између осталих и марку са ликом Елизабете Силађи са текстом. Пошта у Хусту, места које се пре другог светског рата налазило у Чехословачкој, за време рата у Мађарској, а после рата у Украјини, претисла је марку која представља Елизабету Силађи.⁷⁹⁹ Југословенска пошта је са своје стране 1962. године, поводом петстогодишњице првог помена Чантавира, у то време поседа Елизабете Силађи, издала пригодни жиг. Печат је сиве боје, овалног облика са двојезичним натписом „Чантавир 1462 Csantavér“.⁸⁰⁰ ПРИЛОГ БР.37.

9.2. ЕЛИЗАБЕТА СИЛАЃИ У ЛЕПОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

9.2.1. Поезија

Личност Елизабете Силађи је много више надахњивала писце дела лепе књижевности од историчара по струци. Елизабета се помиње у свим родовима лепе књижевности. Најпознатије дело лепе књижевности које је у целини посвећено Елизабети Силађи, свакако је бесмртна песма класика мађарске књижевности Јаноша Арања: „*Мати краља Матије*“, испевана 1854. године, која је поменута на почетку овог рада.⁸⁰¹ Мађарски историчар књижевности Ђерђ Вершењи каже како је у „Матијиној мајци“ проговорила забринута љубећа мати“. Она не тугује скрштених руку, већ предузима конкретне мере, за ослобођење свог сина.⁸⁰² О огромном одјеку ове песме у европској књижевности сведочи сама ћињеница да је она до 1929. године преведена на енглески, италијански, хебрејски, четири пута на немачки и два пута на словачки језик.⁸⁰³ На српски ју је

⁷⁹⁸ Šafar Zvonimir, *Katalog poštanskih maraka u upotrebi na teritoriji Srbije 1840-2011*, Beograd, 2011, 124.

⁷⁹⁹ Michel *Katalog*, 806.

⁸⁰⁰ Michel *Katalog, Südeuropa*, 2012, 806.

⁸⁰¹ Arany, н. м.

⁸⁰² Versényi György, *Mátyás király a magyar költészetben*, Versényi György, *Mátyás király a magyar költészetben*, Márki Sándor, *Mátyás király emlékkönyv kolozsvári szobrának leleplezése alkalmára*, Budapest, 1902, 214.

⁸⁰³ Енглески: Loew, *Magyar poetry*; италијански: Sirola, *Corvina folyóirat*, 1929; хебрејски: Bacher Simon, *Hebraeische Dichtungen*, 1894; Немачки: Kertbeny Károly, *Gedichte*; Handmann, *Aranys*

превео 1907. године професор новосадске Велике српске гимназије, познати „узајамни пресађиваћ“ српских и мађарских књижевних дела, Благоје Бранчић.⁸⁰⁴

ПРИЛОГ БР. 38.

Иако је Елизабета Силађи главна јунакиња ове песме, она се у њеном наслову не помиње по свом имену и презимену, већ само као Матијина мајка. Наслов „*Елизабета Силађи*” носи балада једног другог песника из друге половине XIX века, Калмана Тота из Баје, млађег савременика Јаноша Арања. Ова балада се дели на два дела. У првом делу Елизабета, гледајући за својим мужем, одвраћа свог млађег сина Матију, који не може да дигне мач свог оца, да и он иде у поход. У другом делу пак, она шаље у бој свог у међувремену одраслог сина, обраћајући му се речима: „Витешки отац и јуначки брат су ти обојица под земљом. Засени и једног и другог! Буди њих обојица! Од сада ти је домовина мајка, а ја само маћеха. Само њу воли, само њу обожавај и умри за њу, ако буде потребно!”⁸⁰⁵ Осврћући се на ову песму Калмана Тота, Ђерђ Вершењи ју је, 1902. године окарактерисао као „познату, популарну и лепу”.⁸⁰⁶

9.2.2. Проза

Осим наведене песме Јаноша Арања, „Матијина мајка“ и Калмана Тота „Елизабета Силађи“, слично се помиње и у историјским делима и то углавном само као споредни лик. Поименце се помиње само у три реченице у целокупном опусу славног мађарског писца Мора Јокаија. У две реченице удовица Јанка Хуњадија је обучена за жалост у црнину када је у Темишвару дочекала Ладислава V Посмрчета, који јој се закleo да неће дирати њене синове. У трећој се помиње када подсећа на ту заклетву у вези са смрћу Ладислава V. Поред тог само у пола реченице Јокаи је помиње као мајку краља Матије, али без навођења њеног имена

ausgewählte Gedichte; Dóczy; Preinreich-Rupprecht; Henry Leo Beck (анаграм из имена Kolbenheyera), Ungarische Revue, 1883; Словачки: Tesnoskelsky, Dunaj folyóirat 1879; Hviezdoszlav, Margócsy József, *Tót nyelvre áttett hazafias magyar költemények*, Losonc, 1902, II. füzet, 1914; Vlastenecky obrazovki kalendar na rok, Pozsony, 1910.

⁸⁰⁴ Арањ Јанош, *Мату краља Матије*, Бранчић Благоје приредио, Из мађарског перивоја, (A magyar virágos kertből), Нови Сад, 1907, 81-83, 104-105.

⁸⁰⁵ Tóth Kálmán, *Szilágyi Erzsébet*, Tóth Kálmán összes költeményei, II, Pest, 1860, 275-278; Tóth Kálmán, *Szilágyi Erzsébet*, Tóth Kálmán összes költeményei, I, Budapest, 1888, 204-207.

⁸⁰⁶ Versényi, н. д., 213.

и као огорчену мајку Ладислава Хуњадија. Највероватније из тих разлога њено име је изостављено из именског регистра.⁸⁰⁷

У својој књизи „*Мађарске жене*“, која је први пут објављена 1903. године, Мозеш Гал познати приповедач прича са историкском подлогом са прелаза XIX у XX век, Елизабети Силађи посвећује једно поглавље. У њему на десет страна обрађује познате чињенице из њеног живота, али само до избора њеног сина Матије Хуњадија за краља. Ова књига поново је издата 2012. године.⁸⁰⁸ 8) Из нешто каснијег доба, из периода између два светска рата потиче дело Јаноша Габањија Ољшоија, „*Легенде мађарских тврђава*“, у којем се Елизабета Силађи помиње у вези са легендом о одбрани Београда од стране њеног мужа, Јанка Хуњадија.⁸⁰⁹ 9)

У тротомном биографском роману њеног сина краља Матије Хуњадија, Жолта Харшањи познати писац мађарских историјских и друштвених романа у периоду између два светска рата, врло често помиње Елизабету Силађи, за разлику од претходних дела. Њен лик, иако се провлачи кроз цео текст и у овом роману је у сенци мушких чланова породице Хуњади.⁸¹⁰ Елизабету, као позитивну личност, као супругу и мајку такође помиње у свом роману о њеном мужу Јанку Хуњадију, Јожеф Дарваш, писац епохе социјализма.⁸¹¹

9.2.3. Позоришна уметност

Драме

Поред ликовне уметности и књижевности Елизабета Силађи такође је оставила трага у позоришној и сценско-музичкој уметности. Често се помиње у позоришним комадима, у првом реду драмама чији су главни јунаци њени синови. Од ових драма треба издвојити трагедије, чији је главни јунак старији син Ладислав Хуњади. Подразумева се да се у овом раду не могу навести ни сви ти

⁸⁰⁷ Jókai Mór, *A magyar nemzet története regényes rajzokban*, Lengyel Dénes-Nagy Miklós, Jókai Mór összes művei, Regények, Budapest, 1969, I, 67, 240, II, 68, 517.

⁸⁰⁸ Gaál Mózes, *Szilágyi Erzsébet*, Magyar nők, Budapest, 1903(2012), 42-51, A képeket Zajzon Csaba, a Gaál Mózes I-VIII osztályos iskola (Erdély, Barót) bocsátotta rendelkezésünkre.

⁸⁰⁹ Gabányi Olysó János, *Magyar várak legendái*, II, Budapest, 1924.

⁸¹⁰ Harsányi Zsolt, *Matthias rex*, I-III, Budapest, 1937.

⁸¹¹ Darvas, н. д., 231-239.

позоришни комади. Ограничили смо се у првом реду на оне, чија се тема односи на српску историју или има неке везе са прошлошћу или подручјем данашње Републике Србије. Игнац Аурел Феслер, полихистор из XVIII века, поједине делове своје књиге „*Матија Корвин*“, уобличио је као драму у облику дијалога. У њима се, такође у првом лицу јавља Елиза, како аутор назива Елизабету Силађи. Она, као једна од главних дискутаната учествује у расправи, да ли треба пустити њеног син Ладислава Хуњадија на краљев двор.⁸¹² ПРИЛОГ БР. 39.

Улогу Елизабете Силађи играле су најпознатије глумице свог времена. Од њих треба поменути Шодел-Клајн Розалију и касну презимењакињу Елизабете, Арабелу Силађи, глумице из XIX века. ПРИЛОГ БР. 40. и 41.

Шандор Галамб је 1940. године, поводом прославе поменуте предпостављене петстогодишњице рођења краља Матије, на основу позоришног комада Шандор Кишфалуди написао је радио-драму, која је емитована на таласима радио Будимпеште и која се могла слушати и у северним крајевима ондашње Југославије.⁸¹³

Музичко сценска уметност

Од различитих грана позоришне уметности, музичко-сценска се такође бавила личношћу Елизабете Силађи. Њену улогу су играле најпознатије оперске диве. Можемо уочити да је Елизабети Силађи и у уметности, као и у историографији поред мушких чланова њене породице припало друго место.

Од опера т.ј. музичко-сценских дела, у којима се појављује лик Елизабете Силађи, на првом месту треба поменути „*Избор краља Матије*“, коју су заједнички компоновали 1827. године Ђерђ Арнолд, који је био пола века кантор суботичке Велике цркве (данашње катедрале), његов рођак (зет) Јозеф Хајниш (Josef Heinisch) и можда Јозеф Рузичка. Као основа за либрето (текст) овог музичко сценског дела послужила је „осећајна“ драма младог мађарског писца, Ласла Сабоа Сентјобија, „*Краљ Матија, или љубав народа награда кротких*

⁸¹² Fessler, *Mathias Corvinus*, 134-142.

⁸¹³ Solt Andor, *Mátyás király a magyar szépirodalomban*, Lukinich Imre (szerkesztette), *Mátyás király, Emlékkönyv születésének ötszázéves fordulójára*, II, Budapest, b. g. (1940), 488.

владара“, коју је написао за крунисање Фрање И Хабсбуршког за угарског краља 1792. године.⁸¹⁴

Аутор је радио на основу Бонфинијевог историјског текста. Из њега је међутим морао због опасности од цензуре да изостави све што је било противнемачко, односно противхабсбуршко, као и што је упућивало на изнуђени начин Матијиног избора. Иако крајње лојалан, Сентјоби Сабо је већ после три године, 1795, оптужен за непријављивање завере Игњата Мартиновића и другова, затворен је у Куфштајну, где је ускоро у двадесетпетој години умро. Његово дело је скоро пало у заборав, све док двадесет и две године касније, Арнолд и Хајниш нису написали, на основу његовог текста, музичко сценско дело у три чина.⁸¹⁵

Либрето опере, ако га је уопште и било, није се сачувао. Тако да се она може реконструисати само на основу текста драме Сентјоби Сабоа. Према *Мађарском музичком лексикону* ово дело међутим није представљало оперу у правом смислу те речи, јер се није певао његов читав текст, ако за то позоришна друштва нису имала гласовних могућности, већ само поједини музички уметци. Она би се стога, данашњим термином можда пре могла назвати мјузиклом. Улога Елизабете Силађи, коју Сентјоби-Сабо назива „Ержебет Гереб, удовица губернатора Јаноша Хуњадија“, слично неким другима, такође је била углавном прозна. Њу је играла једна од најпознатијих глумица херојског доба мађарске позоришне историје, госпођа Лујза Кантор. Сачувани сценарио опере је толико мањкав, да Елизабету помиње само у једној реченици на једном месту: „Хуњадијева жена клекне.“

Арнолдову оперу је 5. августа 1827. године са великим успехом изводило у Суботици позоришно друштво из Клужа. Она је осим суботичке позорнице постигла успех у Печују 25. септембра те године, у Клужу 3. септембра 1830, у Будиму 15. децембра 1834. и другде. Када је ова „опера“ играна као наградни комад, улога Елизабете Силађи је ипак била певана. Њу је певала 1. децембра 1829. године, најчувенија глумица тог доба госпођа Дери – Роза Сепатаки, тада члан кошичког позоришног друштва, која је певала сопран.⁸¹⁶

⁸¹⁴ Szentjóni Szabó László, *Mátyás király*, Budapest, 1880.

⁸¹⁵ Székely György-Kerényi Ferenc, *Magyar színháztörténet*, I, 1790-1873, Budapest, 1990, 68, 170, 205, 207, 216.

⁸¹⁶ D'Isos Kálmán, Arnold György, Budapest, 1908, 11; Bayer József, *A nemzeti játékszín története*, I-II, Budapest, 1887, 300, 358; Schulhoff József, *Az elfelejtett zeneszerző, aki megalapozta Szubotica*

Друга опера у којој је у Суботици почетком XX века оживљен лик Елизабете Силађи, јесте еп „Ладислав Хуњади“ од Шандора Кишфалудија. Њега је у драму прерадио Бени Егреши. Његову драму је углазбио великан мађарске музике, Ференц Еркел, најчувенији мађарски оперски композитор, који је компоновао и мађарску химну. Он је под истим насловом, на текст ове трагедије, написао оперу. Она је у Суботици први пут играна 25. октобра 1906. године, у сценарију Ференца Фаркаша, пред пуном кућом. Улогу Елизабете Силађи тумачила је са великим успехом позната колоратурна певачица, Илона Ружински.

Поред опера, три године пред први светски рат, лик Елизабете Силађи се појавио и у концерту ученика музичке школе у Суботици, који су извели 18. јануара 1911. године у великој Сали Хотела „К граду Пешти“, т.ј. у самој згради позоришта. Од петнаест изведених комада, један је био женски хор под насловом „Матијина мајка“.⁸¹⁷ То је чувена песма Јаноша Арања, коју смо поменули на почетку нашег излагања. Њу је за женски хор са пратњом на клавиру прерадио познати композитор, директор суботичке музичке школе Ерне Лањи.⁸¹⁸

9.3. ЕЛИЗАБЕТА СИЛАЃИ У НАРОДНОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

9.3.1. Елизабета Силађи у мађарској народној књижевности

Мађарски књижевни историчари су још пре више од једног века приметили, како се краљ Матија више помиње у народном предању околних народа, него код Мађара. Они нису знали разлог тој појави.⁸¹⁹ Превазилази оквире нашег рада, тражење узрока овог феномена. Ми ћемо се задовољити констатацијом, да је вероватно из истих разлога, слична ситуација и у случају Матијине мајке, Елизабете Силађи.

zenekultúráját, Visszaemlékezés Arnold Györgyre akinek földi maradványai a Szent Teréz templomban nyugszanak, Napló, Szubotica, 1934, VII, 22, стр. 23; Vidaković Albe, Đuro Arnold, Prilog povijesti hrvatske glazbe, Sveta Cecilija, Smotra za crkvenu glazbu, sa glazbenim prilogom, Glasilo Cecilijina društva u Zagrebu, XXXI(1937), sv. 3, 77-79; sv. 4, 108-112; Haraszi Emil, Mátyás király az énekes színpadon, Lukinich Imre (szerkesztette) Mátyás király emlékkönyv születésének ötszázéves fordulójára 1440-1940, II, Budapest, é. n. (1940), 492-493, 496, 499-500; Garay Béla, Az ekhószekértől a forgószinpadig (A szabadkai magyar színjátszás története), Újvidék, 1953, 28.

⁸¹⁷ Garay, н. д., 28; Pekár Tibor, *Szabadka zenei élete 1900-tól 1918-ig*, Szabadka, 47-48, 51;

⁸¹⁸ Arany, 1951, 480.

⁸¹⁹ *Женидба Сибињанин Јанка с виллом*, Сибињанин Јанко у народним песмама 1, Народна библиотека браће Јовановића, 320, Панчево, 1881, 1-23.

9.3.2. Елизабета Силађи у јужнословенској народној поезији

Елизабета Силађи се често помиње у јужнословенској народној поезији. По народној песми *Женидба Сибињанин Јанка*, супруга Јаноша Хуњадија није била смртна жена, већ вила. Она се у српском народном песништву зове „Маргарита“, „Маргита“ и „Маргита девојка“. Под тим именима се јавља у познатим песмама о женидби и о смедеревском ропству Јанка Хуњадија.⁸²⁰ Име Елизабете се у традицији можда помешало са њеном рођаком Маргитом Силађи. Њену идентификацију са Елизабетом Силађи омогућава што се помиње да је она сестра „Михајла Свилојевића“. Она је „љуба“ војводе Јанка, која треба да га оплакује у случају да он погине у косовском боју.⁸²¹ Њеној удаји за војводу Јанка, о чему историјски извори ћуте постоји читава песма под насловом: „Кад се оженио Јанко војвода од Михајла Свилојевића”.⁸²² Врло је карактеристично да се име невесте у наслову уопште не помиње.

У словеначкој народној поезији, у песми „Свадба војводе Јанка”, Јанош Хуњади тражи за жену кћерку владара Латинске, (В)лашке земље.⁸²³ За разлику од српског у словеначком народном песништву Елизабета се помиње само као „мати краља Матјаша“. Податак о њој открио је мађарски слависта, Агоштон (Август) Павел.⁸²⁴ Словеначку песму „*Годец пред неклом*“, у којој краљ Матија по Божјем савету свира на виолини да би избавио мајку из пакла, добар познавалац мађарско-јужнословенских књижевних веза, Андраш Давид сматра најмлађим слојем у јужнословенском народном песништву који се односи на краља Матију. Давид са правом указује на тематску паралелу са мотивом Орфеја. Према његовом

⁸²⁰ Богишић В(алтазар), *Народне пјесме из старијих, највише приморских записа*, Књига прва. Са расправом о „Бугарштицама“ и с рјечником, Гласник Српског ученог друштва, Друго одељење, Књига десета, Београд, 1878, 67-69; Соеренсен Асмус, *Прилог историји развијања српских јуначких песама*, Просветни гласник, Службени лист Министарства просвете и црквених послова Краљевине Србије, (1894), 569, 573, 575; Пантић Мирослав, *Непозната бугарштица о деспоту Турђу и Сибињанин Јанку из XV века*, Зборник Матице српске за књижевност и језик XXV(1977), 3; 421-438;

⁸²¹ Soerensen, н. д., 569.

⁸²² Bogišić, *Narodne pjesme*, 67-69, бр. 23.

⁸²³ Prém József, *Mátyás király a krajnai népköltésben*, Márki Sándor, Mátyás király emlékkönyv kolozsvári szobrának leleplezése alkalmára, Budapest, 1902, 237.

⁸²⁴ Pável Ágoston, *Az Orpheus-monda rokonai a délszláv népköltészetben*, Ethnographia, (1909), 321-340; Pável Ágoston, *A Hunyadiak a délszláv népköltészetben*, Vasvármegye és Szombathely város kultúregyesületének évkönyve, 2(1929), 122, напомена бр. 2.

мишљењу песма је могла да настане тек када су историјски лик краља Матије и додајмо, његове мајке били потпуно избледели из колективног сећања.⁸²⁵ Андраш Давид се зауставио на овој констатацији, не указујући на порекло оваквог закључка, које по нашем мишљењу треба тражити у неком предлошку из доба ренесансе.

Поред паралеле са Орфејем по нашем мишљењу постоје и две значајне разлике: 1. У првој верзији песме о краљу Матији не ради се о његовој жени, већ једино о мајци. 2. У миту о Орфеју окренула се сама ова личност, док у песми о краљу Матији окреће се његова мајка.⁸²⁶ Када се на излазу из пакла окренула, Елизабета је пала назад у понор. Овај мит има извесне сличности и са библијским, т.ј. са старозаветним мотивом Лотове жене.⁸²⁷ У оба случаја је кажњен преступник, док у миту о Орфеју не страда онај који то проузрокује већ друга, „невина“ особа. Андраш Давид греша када Николу Банића поистовећује са Николом Илочким, јер он никада није био хрватски бан.⁸²⁸ Уистину се ту ради о Николи Банфију од Лендаве, (Горња и Долња Лендава, Словенија) чију је жену краљ Матија стварно завео или бар покушао да заведе. Извор овог мотива је вероватно дело Галеота Марција.⁸²⁹

У јужнословенскомј народном песништву, за разлику од научне историографије и мађарске белетристике лик Елизабете Силађи као мајке је изразито негативан. Тако у познатој бугарштини о смедеревском ропству Јанка Хуњадија брат „*Михајло Свилојевих*“ приговара својој сестри када је дала двојицу синова за таоце деспоту Ђурђу Бранковићу, да би деспот пустио супруга. Елизабета на братовљев прекор изјављује да више жали за мужем него за децом, јер ће „са“ ... „господарем јоштер дјеце родити, али“ ... „са дјецом никад господара!“ Језгро овакве оцене представља без сумње историјска чињеница: давања старијег сина, Ладислава за таоца, уместо мужа, која је свакако већ била позната савременицима. Иако такав поступак у њено време није био неуобичајен,

⁸²⁵ Štrekelj Karel, *Slovenske narodne pesmi*, I, Ljubljana, 1895, 112-116, br. 64-66; Dávid András, *Mátyás király alakja a középeurópai folklórban*, Helikon (Világirodalmi figyelő), 1971, 3-4, 318.

⁸²⁶ Grevs Robert, *Grčki mitovi*, Beograd, 1999, 91-92.

⁸²⁷ Dávid, *Mátyás alakja*, 318.

⁸²⁸ Fedeles, н. м.

⁸²⁹ Пантић, н. д., 421-438.

на основу њега народни песник је дао врло конкретан одговор на питање кога је Елизабета више волела: мужа или децу (синове).

Несумњива заслуга уметности је што је оживела лик Елизабете Силађи, подухват који, због малобројности релевантних података, историјска наука не може да изврши. Представљање историјских личности у уметности је одувек била медаља са две стране, јер колико оно доприноси њиховој популаризацији, утолико утиче на укорјењивање нетачних представа о њима. Није могло да буде другачије ни у случају Елизабете Силађи.

10. МЕСТА И УСТАНОВЕ ПОСВЕЋЕНЕ УСПОМЕНИ ЕЛИЗАБЕТЕ СИЛАЋИ

Колико нам је познато две школе, обе, девојачке гимназије у Мађарској, добиле су име по Елизабети Силађи. Једна се налазила у Будимпешти, тачније у Будиму, а друга у Егеру (Јегри). Будимска виша девојачка гимназија названа по Елизабети Силађи налазила се у тврђави на месту некадашњег доминиканског самостана, а где је данас саграђен хотел „Хилтон“. Гимназија је срушена у другом светском рату, приликом бомбардовања Будимпеште, 1944/1945. године, али је после рата обновљена.

Егерска девојачка гимназија „Силађи Ержебет“ издвојила се из мешовите коедукативне (мушко-женске) гимназије „Добо Иштван“ 1954. године. Нови преображај је настао у животу ове школске установе када је 1965. претворена у гимназију и средњу стручну трговачку школу. Том приликом издат је јубиларни годишњак, на чијој се насловној страни омота налази фотографија ове установе. Према наводима Едите Сонтаг и друге школе су назване по њој.⁸³⁰

⁸³⁰ *Az Egri állami Szilágyi Erzsébet leánygimnázium értesítője az 1964-65. iskolai évről*, 34-40; *Az Egri Szilágyi Erzsébet gimnázium és kereskedelmi szakközépiskola jubileumi évkönyve az iskola 20 éves fennállásának alkalmából, 1954-1974*, Eger, 1974.

11. ОДНОС КРАЉА МАТИЈЕ И ЕЛИЗАБЕТЕ СИЛАЋИ

11.1. ОДНОС МАЈКЕ ПРЕМА МАТИЈИ

Папски нунције у Угарској у свом извештају из 1462. године пише, како Матију чини популарним и његова мајка. „Magnum ei adauget aestimationem Mater...”⁸³¹

Према Лајошу Талоцију „улога ове паметне жене у животу краља Матије била је много већа, од онога што о њој знамо”.⁸³² У својој карактеристици водећи историчар међуратног периода Ђула Секфи представник „духовне историјске школе” у Мађарској тог времена оцењује Елизабету Силађи крајње повољно. Секфи истиче како је Елизабета до краја помагала свог сина Матију, не само оружаном снагом, већ и мудром женском дипломатијом. На крају овакве карактеристике, међутим додаје да је она ипак била средство у Матијиним рукама.⁸³³

Изјаве као што је: „Радије да видим сина мртвог него без круне”, морамо јој опростити, јер припада малобројним искреностима тог доба. „Овај исказ је уједно карактеристичан за мајчинску љубав, као и излив поноса старе жене, смирени сан дугог породичног живота, сазрело воће огромних напора. Доследан рад оца и мајке никада није овако тачно остварио. Ако је постао успешан, то доказује да је програм формиран на основу познавања и вагања времена, људи, околности, али с друге стране круна, истрајне, нејењавајуће генијалне борбе родитеља.”⁸³⁴

Своје врлине је усадила и у свога сина, кога није напустила ни усред брига његове владавине. Присуство краљеве мајке диже церемонијал, али њена појава не оставља хладан замрзавајући утисак, већ око себе зрачи породичну топлину. На венчању свога сина она прва прилази са својим честиткама младом пару и

⁸³¹ Kovacsics, *Scriptores minores*, II, 30; Salamon, *Budapest*, 494.

⁸³² Thallóczy, *Jajcza*, CXXXIII.

⁸³³ Hóman-Szekfű, н. д., 486.

⁸³⁴ Krenner, н. д., 38-39.

нешто им је шапнула на ухо. Велике светковине такође слави са члановима своје породице.⁸³⁵

Супротно оваквом мишљењу Тибор Јо сматра да је Елизабета одмах схватила да њен син не дозвољава уплитање у вођење послова и одмах се са тим помирила и повукла. Никада више није била на терет свом сину и није му правила препреке. Напротив спремно му пружа помоћ, уколико му њена улога краљевске мајке може бути на услузи.⁸³⁶

Према схватању Ференца Шаламона, ћутање панегиричара о животу и смрти Матијине мајке у ери славопојки сведочи о томе да је Елизабета живела по страни од буке двора. Није немогуће да је сматрала да њен син води и завршава државна питања много боље, него да би био принуђен на савет било које жене света“.⁸³⁷

Жолт Харшањи верује да је Елизабету Силађи у прво време нервирала самосталност свог сина али касније се не само помирила са том његовом особином него је и била срећна због његове самосталност, коју је желео задржати по сваку цену.⁸³⁸

Према мишљењу Жолта Харшањија иако се никада није мешала у државне послове, Елизабета Силађи је једанпут је учинила изузетак. Наиме, извештавала је краља Матију о сукобу двојице врховних свештеника Угарске: острогонског надбискупа после Ивана Витеза, Јохана Бекенслера, према коме је била унапред неповерљива јер га није подносила и егарског бискупа Габријела из Вероне, коме је била изузетно наклоњена.⁸³⁹

По Миклошу Кренеру „Над сином се губи мајчински утицај када се између мушке и мајчинске речи предност даје првом. Не може да постане краљица мајка једном детету, које у претераности мајчинског срца стеже својом краљевском строгошћу.”⁸⁴⁰

⁸³⁵ Borsa, *Reneszánszkori ünnepségek*, 11, 22.

⁸³⁶ Joó, н. д., 36.

⁸³⁷ Salamon, *Budapest*, II, 485, 493.

⁸³⁸ Harsányi, н. д., I, 41; II, 75, 77.

⁸³⁹ Harsányi, н. д., II, 303-3305.

⁸⁴⁰ Krenner, н. д., 38-39.

Године 1470. Елизабета је за насељенике у (Балмаз)ујварошу основала жупу, коју је посветила Светом Матији, небеском заштитнику свог сина.⁸⁴¹

11.2. ОДНОС МАТИЈЕ ПРЕМА МАЈЦИ

Како истиче Ференц Шаламон, Бонфини, који у два маха намерава да састави сав инвентар људских врлина и савршенства који су се у Матији спојили, заборавља пијетет према његовој мајци.⁸⁴²

Ипак по истом Шаламону: „Не може бити сумње, како је 1458. године Матији спадало у први посао да према својој мајци посведочи сву ту синовску љубав, коју је Лајош Велики испољио према својој мајци и коју је удовица Јанка Хуњадија чини се у још већој мери и заслужила.“⁸⁴³ Угледни мађарски историчар, Шандор Силађи, каже како је Матијином срцу најближе била његова мајка и блаженство његове земље.⁸⁴⁴

Бела Борша сматра како „поштовање и љубав према мајци је једна од најлепших људских врлина краља. Осим природних закона који живе у човеку, њега је на то подстицала такође и узвишена личност Елизабете Силађи. Природно је да краљ њу шаље пред своју невесту све до Љубљане. Елизабета је присуствовала све време и свадбеним свечаностима свог сина и Беатриче, где поново долази до изражаја краљево дубоко дечје поштовање према својој мајци. Исто тако, током обеду после обреда није хтео пред мајком да пије, него само после њеног одласка.“⁸⁴⁵

Према Аладару Балагију, Матија је Елизабети често одавао почаст називајући је краљицом Угарске, поклањао јој је имања, али је и користио њену финансијску помоћ. Када му је 1470. године био потребан порез за рат, он је захтевао од мајке да плати 100 денара у златној форинти од сваке своје кметовске порте (сесије). Пошто је довела Матију на власт Елизабета Силађи је живела мирно, поштована од свог сина.⁸⁴⁶

⁸⁴¹ Szovák, н. д., 395.

⁸⁴² Bonfini, Salamon, *Budapest*, II, 493.

⁸⁴³ Salamon, *Budapest*, II, 485, 493.

⁸⁴⁴ Szilágyi, *Erdélyország*, 153.

⁸⁴⁵ Borsa, *Reneszánszkori ünnepségek*, 22.

⁸⁴⁶ Ballagi, н. д., 690.

Елек Бенедек насупрот истиче праведност Матије, чак и у односу на своју мајку. Као пример тога, наводи познати бистрички случај, када је у сукобу око попуњавања жупе Нађдемер у ердељској дијецези, Матија против своје мајке стао на страну грађана Бистрице и наредио бискупу, иначе сетрићу своје мајке да не дозволи Елизабети Силађи кршење ктиторског (патронатског) права Бистрице.⁸⁴⁷

По Миклошу Кренеру: „Трагична душевна понижења посвете крај њеног живота катарзом, коју наше срце осећа, када наш ум, Матијин дивно деспотски хладно насилни лик, због тога још више цени.”⁸⁴⁸

По Жолту Харшањију, једино живо биће, пред којим је Матија отворио своју савест, била је његова мајка. Са њом је дуго седео пред камином курије у Старом Будиму насамо. Једном таквом приликом мајци је рекао како би и себе осудио на губитак главе, ако би то заслужио. Према истом романописцу Матија је унапред одлучио да му се ванбрачни син зове (по деди) Јован (Јанош, Иваниш). Ако би се родила као кћерка звала би се очигледно по баби, Елизабета.⁸⁴⁹

⁸⁴⁷ Benedek, н. д., 40.

⁸⁴⁸ Krenner, н. д., 38-39.

⁸⁴⁹ Harsányi, н. д., I, 41; II, 75, 77, 278.

12. КАРАКТЕРИЗАЦИЈА ЕЛИЗАБЕТЕ СИЛАЋИ

Од савременика Елизабете Силаћи, биограф њеног сина, краља Матије и његов савременик Антонио Бонфини, назвао је његову мајку „вираго“-м што је у мађарском преводу његовог дела преведено са „амазон“-ком.⁸⁵⁰ Ову Бонфинијеву карактеристику Елизабете Силаћи преузео је у модерно време и румунски историчар Раду Лупеску.⁸⁵¹ Ђерђ Фејер је четрдесетих година XIX века назвао Елизабету Силаћи по Бонфинију такође „virago“-м.⁸⁵² Илија Цријевић каже за Елизабету да је „memor constantissima uxor“.⁸⁵³ Италијански извештачи су Елизабету Силаћи називали „Мадоном“.⁸⁵⁴

Пиетро Ранзано у својим *Изводима* када говори о родитељима краља Матије на првом месту прича о његовој мајци. Његова карактеризација Елизабете Силаћи заслужује да се пренесе у целини: Обраћајући се краљу Матији он каже: „Прво дакле о твојој мајци врло мало тога, али што буде достојно памћења поменућу. Која се жена може више хвалити од ње, која је из нашег столећа без сумње одликованија чедношћу, истрајношћу, мудрошћу, коначно хришћанском милошћу? Али да њене остале врлине занемарим, њена нарочита мудрост се показала, што си њеним делом и радом и њеном чудесном и мушкарцу више него жени достојном марљивошћу дошао на краљевство, што ниједном смртнику није ништа двосмислено у шта ниједан човек не сумња, што твоја врлина божанском величанству још пре позната била него што се остварила, како је установљено од његовог провиђења да временом заслужиш да будеш узвишен на врх краљевске висине. Што се пак Божје добродушности о теби свидело, пре него што те је мајка из своје утробе избацила, она је после божански додирнута и надахнута, што да ће тако бити извршена, доиста може потврдити што је могло да се небеским чудом, твојом врлином и мудрошћу твоје мајке из руку непријатеља затвора, где си

⁸⁵⁰ Bonfini, *Ungaricarum decades*, III, 218; Bonfini, *Magyar tizedei*, 708.

⁸⁵¹ Lupescu Radu, *Hunyadi Mátyás: az ösöktől a hatalom küszöbéig*, Hunyadi Mátyás, a király, Nagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 36.

⁸⁵² Fejér, *Genus*, 21.

⁸⁵³ Hegedüs, *Analecta*, 42-46, 57.

⁸⁵⁴ Fraknoi, *Mátyás*, н.м.

чуван, истргнут на врх краљевског достојанства си уздигнут. Молим те, о пресветли муже, највише је чињених и бесмртним до небеса уздизућих похвала је жена, чија је мудрост тако јака, да своју ствар не сврши ничим осредњим, већ док њен син не буде стигао до најплеменитије круне ове краљевине?”⁸⁵⁵

Папски нунције у Угарској, у свом извештају из 1462/63. године каже за њу да је: „quaesum sit sanctissima et sapientissima mulier, apud omnes est in reverentia et amore”.⁸⁵⁶ Овакве оцене савременика о карактеру Елизабете Силађи су утолико значајније, што је у исто време једна друга енергична жена, владарка, Маргарета Анжујска називана „вучицом”.

Оцене савременика преузели су и каснији историчари. Пољски историчар Цромериус је карактерише као „dapffere frauw” (храбра жена). Писац Шлеских анала јој дао епитет „mulier generosa”.⁸⁵⁷ Издавач њених повеља, Лајош Ањош ју је упоредио са библијском јаком женом. По њему она ће увек бити узор свих мађарских госпођа.⁸⁵⁸ Јанош Карачоњи је назива „ретко отреситом (дораслом) женом”.⁸⁵⁹ Миклош Лендваи ју је назвао великом госпођом. По њему, њу историја и песништво јој подједнако додељују ауреол.⁸⁶⁰ Лајош Талоци ју је назвао строгом женом („gestrenge Frau“).⁸⁶¹ Аладар Балаги у *Паласовом* и безимени писац чланка о Елизабети Силађи у *Реваијевом лексикону* кажу како је она „права ренесансна амазонка”, коју су савременици са правом називали „херојском женом (mulier heroica)”.⁸⁶² Као „heroica mulier” (овако са курзивом) (мађарски: „hős asszony”) помиње њу и Тибор Јо, у свом делу о њеном сину, краљу Матији.⁸⁶³ Од њих је то преузео у најновије време и Роберт Фалваи.⁸⁶⁴ Јован Радонић, један од најбољих познавалаца мађарске историје међу српским историчарима, карактерише је као „стару матрону“ и каже за њу да је „поносите Хуњадијевица“.⁸⁶⁵

⁸⁵⁵ Улисисови извештаји од 11. марта, 1458 до 16. марта 1459. године.

⁸⁵⁶ Ranzanus, Epithoma, 48.

⁸⁵⁷ Kovacsics, *Scriptores minores*, II, 30; Salamon, *Budapest*, II, 30.

⁸⁵⁸ Curaeus, н. д., 161.

⁸⁵⁹ Ányos, н. д., 63.

⁸⁶⁰ Karácsonyi, *Mátyás ősei*, 14.

⁸⁶¹ Lendvai, н. д., I, 95.

⁸⁶² Századok, 1909, Thallóczy, *Studien*, 99.

⁸⁶³ Ballagi, н. д., 690; Révai, н. м.

⁸⁶⁴ Joó, н. д., 36.

⁸⁶⁵ Falvai, н. д., 16.

Деже Чанки истиче како је „краљева мајка Елизабета Силађи, делимично због својих одличних женских врлина и свог живота без љаге, делимично због истакнутих дела свог мужа великог гувернера била много поштована од двора и нације“.⁸⁶⁶ Према Ференцу Шаламону, који се при томе позива на горе наведени извештај папског нунција, „Елизабета (Силађи) била је предмет највећег општег поштовања целе земље и можда без партијске разлике, не само као удовица Јанка Хуњадија, него и због свог неприкосновеног живота, својих одличних моралних и умних својстава.“ По њему, њена је највећа заслуга што тако мало пишу о њој.⁸⁶⁷

Миклош Кренер почетком XX века дао је, колико нам је познато, најопширнији портрет Елизабете Силађи. Говорећи о њој рекао како „је мешање крви у овој жени замало створило мушкарца. Поред насилности, страсти и мегаломаније које живе у њеном срцу, једва се виде топли осећаји, уметничке наклоности и врлине домаћице. Има спартански дух. Своје синове одгаја херојима одржавајући будним борбене слике, а деци некрунисаног краља, малтене краљевима. Ако већ сама није могла да постане војник, барем организује војску, ако не може да држи говоре, онда политички агитује, и пактира. Нема у њој пуно разнежавања, што је као жену ћини донекле антипатичном. Током супружничке жалости, због политичких циљева, заједно са својим синовима се весели са Ладиславом V. Само под заклетвом верује краљу да отклони последице убиства Цељског. Тврде, грубе црте су ове у једном женском срцу и одају више реализма, од онога, колико појам женствености може да поднесе. Трагичном смрћу једног свог сина је међутим испаштала за њих, а славом другог сина се узвисила.

Признајмо, како је више него потпуна жена, али њена мегаломанија и сујета су вредне поштовања, јер су се више односиле на њену децу, него на њу. Изјаве, као што је: „Радије да видим сина мртвог него без круне“, морамо јој опростити, јер мушкарац у тој челичној борби само порасте, жена међутим избрише ону поетичност, којом је женственост обасипа. Душевне патње које је искусила смрћу супруга Јанка Хуњадија међутим, изједначује супротност која је настала између њених борби и женствености. Над сином губи мајчински утицај, када између мушке и мајчинске речи предност даје првом. Не може да постане краљица мајка уз бок једног детета, који и претераности мајчинског срца стеже

⁸⁶⁶ Радонић, *Беатрича*, 215.

⁸⁶⁷ Csánki, *Mátyás udvara*, 528.

својом краљевском строгошћу. Ови трагична душевна понижења посвете крај њеног живота катарзом, коју наше срце осећа, када наш ум Матијин дивно деспотски хладно насилни лик, због тога још више цени.”⁸⁶⁸

Бела Борша има такође највише мишљење о Елизабети Силађи. Велика госпођа из рода Гаразда била је отеловљење религиозности, моралности, одрешитости, истрајне воље и политичке луцидности.⁸⁶⁹

За разлику од историјских извора и историографије и мађарске књижевности, лик Елизабете Силађи у народној поезији т.ј. у јужнословенском народном песништву, у првом реду српском, али и словеначком је претежно негативан. Узроке томе вероватно треба тражити у сукобу њеног мужа и брата са српском деспотском породицом Бранковића-Џељских, а који је вероватно оставио дубоки траг у колективној свести српског и словеначког народа.

⁸⁶⁸ Krenner, н . д., 38-39.

⁸⁶⁹ Borsa, *Reneszánszkori ünnepségek*, 22.

ЗАКЉУЧАК

Овим радом аутор је покушао да попуни празнину која постоји у српској и мађарској историографији о лику Елизабете Силађи, једној од најутицајних женских личности њеног доба, њеном животу, делу и значају њених активности и успомена на исте, које повезују заједничку прошлост Срба и Мађара у тој епохи.

Колико нам је познато, највероватније због мушкоцентричности раније историографије, Елизабета до сада нема ниједну самосталну биографију са научним претензијама. Узгред се помиње у свим радовима посвећеним њеном мужу Јанку (Јаношу, Јовану) и сину Матији, односно породици Хуњади. У *мађарском биографском лексикону* од литературе само се наводи њој посвећена песма, „Матијина мајка“. То је прелепа балада мађарског песника Јаноша Арања.

Једина самостална историјска биографија Елизабете Силађи потиче из пера, Едит Сонтаг, у историографији анонимне наставнице провинцијске средње школе из Егера.

Непостојање једне научне биографије о Елизабети Силађи је утолико више зачуђујуће, што за њу постоји велики број изворних података. Несвакидашњу појаву Елизабете Силађи запазили су већ савременици. Помињу је домаћи мађарски и страни писци. За познавање живота Елизабете Силађи поред наративних извора податке нам је пружио сачуван богат архивски материјал. Од тога на првом месту треба поменути повеље саме Елизабете Силађи, од којих је двадесетшест похрањено у Земаљском архиву у Будимпешти. На Елизабету се односе такође бројна документа из архива породице Хуњади која се у оригиналу или на микрофилму чувају обједињена у две велике збирке (*Dl* и *Df*) у истоименом архиву. Од 2007. г. оне су у целини стављене на интернет, тако да смо могли изучавати онлајн. Они представљају изворну подлогу овог рада.

Поред Мађарског земаљског архива, податке за познавање живота Елизабете Силађи садрже и други архиви у Мађарској и околним земљама. У Архиву Српске академије наука и уметности (САНУ) у Београду, чувају се два примерка једне повеље, која се односи на Елизабету Силађи.

Од едиција докумената, на првом месту налази се збирка повеља саме Елизабете Силађи које је објавио Лајош Ањош. Три тома Јожефа Телекијева, *Доба Хуњадија у Угарској*, представљају дипломатар за историју ове породице. Повеље које се односе на Елизабету могу се наћи у скоро свим мађарским и иностраним издањима дипломатичких извора.

За проучавање живота и дела Елизабете Силађи основну литературу представљала су нам прва четири тома поменутог дела Јожефа Телекија. Замишљен као саставни део овог обимног опуса, *Историјска географија у доба Хуњадија*, у пет томова, у редакцији Дежеа Чанкија, представљала нам је неопходну основу за познавање распрострањености огромних поседа Елизабете Силађи.

Почетком XXI века објављена су два рада посвећена женама Хуњадија. Један од њих је студија Енике Рис-Фогараши, а други је књига Роберта Фалваија са истом темом. Међу делима која узгред помињу Елизабету Силађи има и оних у јужнословенској историографији.

Босанско порекло Елизабете Силађи запазио је још 1890. г. Вилмош Фракнои. „Они су потицали из рода Гаразда, чије старо гнездо Горажде на обали Дрине стоји до данас“. У првим годинама XV века Никола Гаразда и Ладислав Силађи, блиски рођаци и саборци, борили су се против Турака и Хрвоја Вукчића Хрватинића. Као заповедници бранили су тврђаву Сребрник у Усори. Њихово сродство показује заједнички грб; дивокоза која се издиже из стене у пламену. У средњем веку се често дешавало, да су блиски сродници, чак и браћа носили према поседима различита презимена. Мишљење Вилмоша Фракноија о пореклу породице Силађи прихватили су бројни каснији писци. С времена на време јављала су се и друкчија мишљења. Рудолф Хорват је сматрао „Свилојевиће“ за Хрвате. Сам Фракнои је у биографији Михајла Силађија, објављеној 1913. године, изоставио текст који се односи на босанско порекло породице Силађи.

Током истраживања уочили смо да у биографијама краља Матије објављеним у међуратном периоду и почетком другог светског рата, не помиње се босанско порекло његове мајке. Изузетак представља биографија краља Матије истакнутог мађарског антифашисте, Ендреа Бајчија Жилинског. Он каже да је „Елизабета Силађи по очевој грани била изданак помађарене босанске породице

Гаразда“. У послератним биографијама Хуњадија, које смо све проучили, босанско порекло породице Силађи се прећуткује. Тек у најновије време, Роберт Фалваи о пореклу Елизабете каже да је „Породица Силађи такође имала српске претке и рођаке“ .

За своју службу у походима по Босни 1404/5. г., Никола Гаразда и Ладислав Силађи добили су 1407/8. године од краља Жигмунда Луксембуршког добра у Угарској, а 1409. повељу са грбом. Тиме су ступили у сталеж угарских поседника. Напустивши Босну населили су се у Угарској. Елизабетин отац Ладислав Силађи био је првих година XV века фамилијар мачванског бана Јована Моровићког и као такав поджупан Бачке жупаније. Касније је био фамилијар српског деспота Стефана Лазаревића и управник његовог имања Сатмар.

Породица Силађи добила је своје име према мишљењу претежног дела историчара по месту Силађ (данас Силванеи у Румунији), које је стекао Елизабетин отац Ладислав. Ладислав је дао Силађ у замену за Хорогсег у Тамишкој жупанији, одакле је породица Силађи узела свој племићки предикат („од Хорогсега“). Ладислав се оженио Катарином, кћерком Стефана, сина Михајла од Бељена. Из њиховог брака родила се кћерка Елизабета (српски Јелисавета, мађарски Ержебет). Чињеница да су њени родитељи својим кћеркама дали имена која су носила две свете принцезе династије Арпад (Маргарита и Елизабета), сведочи о уклапању њеног оца у мађарско друштво.

Приметили смо да се Елизабета Силађи у изворима и у литератури назива на разним језицима различитим именима и презименима. У изворима најчешће по мужу и сину, женом и удовицом Јанка Хуњадија, мајком или родитељком краља (Матије), али она је једна од ретких жена која се у литератури и после своје удаје назива и својим девојачким презименом. Ово се може тумачити, како је она у историографији вреднована углавном као самостална личност. У јужнословенској историографији име Елизабете Силађи јавља се такође у разним облицима.

Према Еники Рис Фогараша у животу Елизабете Силађи можемо разликовати четири периода. То су: 1. детињство 2. као супруга Јанка Хуњадија 3. као његова удовица и 4. као мајка краља Матије Корвина. По нашем мишљењу овај последњи се може поделити на два дела: 4а. До женидбе Матије са Беатричем Арагонском 1476. и 4б. Од те године до Елизабетине смрти.

Око године Елизабетиног рођења у историографији влада велика неизвесност. Већина њених биографа ипак је сагласна да је она рођена после 1410. г.

Не познајемо боље ни њене девојачке године. Њен живот упознајемо ближе, тек када је својом удајом, за Јанка Хуњадија ступила на историјску позорницу. По мишљењу историчара то се десило између 1427. и 1430. г. Елизабета је тада имала између 17 и 20 година. Како се Јанко Хуњади највећи део свог живота борио са Турцима, његова супруга требала је да носи бреме одгоја деце и управљања властелинствима.

Рођење првог Елизабетиног сина, Ладислава Хуњадија, историчари стављају у период од 1430. до 1436. године. Не зна се ни место њеног првог порођаја. О години рођења њеног другог сина Матије постоје углавном две хипотезе. По једној групи извора и литературе он је угледао свет 1440, а по другој 1443. г. Датум дана рођења варира између 23. и 27. фебруара. За разлику од датума рођења њеног млађег сина, опште је познато место, где се тај догађај одиграо. То се десило у Коложвару (Клужу, Цлуж Напоца Румунија), у кући која и данас стоји. Изгледа да Елизабета Силађи ако и није дојила свог сина Матију, свакако га је васпитала и образовала.

Односи породице Хуњади и Силађи са српским деспотима из породице Бранковића стално су се мењали. Час су били пријатељски, чак срдачни, час затегнути до отвореног непријатељства. Следећи уобичајену праксу савремених супарничких владарских и великашких породица, деспот Ђурађ Бранковић и брачни пар Хуњади-Силађи прибегли су склапању политичког брака међу њиховим потомцима. Њихов страији син Ладислав заручен је са Јелисаветом, унуком деспота Ђурђа Бранковића, кћерком Улриха Цељског и Катарине (Кантакузине) деспотове кћерке. Она је требала да буде јемац будућег мира између ових супротстављених породица.

После сукоба са Ђурђем Бранковићем, због похода Јанка Хуњадија на Косово против Турака 1448. г., који деспот није одобравао, дошло је до заробљавања Јанка од стране Ђурђа Бранковића, па је веридба Ладислава и Јелисавете Цељски раскинута. Дана 7. августа 1451. г. у Смедереву је склопљен споразум са циљем да се између Ђурђа Бранковића и Јанка Хуњадија склопи

стални мир. Једну његову тачку сачињавао је план брака између млађег сина, Матије и десетогодишње Јелисавете Цељске. За датум свадбе одређен је 6. децембар 1453. г. У историографији до сада није примећено потпуно погрешно тврђење угледног словеначког историчара Милка Коса, који је мишљења, како је Јелисавета Цељска била заручена прво за Матију, а потом за Ладислава.

Увидом у податак архива у Венецији утврдили смо тачност навода старије литературе по којој је брачни пар Хуњади наменио баснословну суму од осам хиљада дуката за куповину луксузних артикала у том граду младенцима, као свадбени поклон, али су Хуњадијеви изасланици са пет хиљада дуката прекорачили одобрени износ, за који је влада Млетачке републике гарантовала код својих трговаца. Брак је благословљен од Римокатоличке цркве, иако је према споразуму млада остала у православној вери и са њом остали „грчки пресбитери“.

С обзиром на младо доба брачних другова остварење брака је одложено док невеста не напуни четрнаест година. Јелисавета Цељска се у пратњи своје свекрве доселила у тврђаву Вајдахуњад, док је Матија, остао на будимском двору. Елизабета Силађи је своју снају пригрлила уистину мајчински. Из писма Јанка Хуњадија и Елизабете од 8. септембра 1455. г. видимо како Јелисавету називају кћерком и снајом. Јелисавета Цељска је убрзо тешко разболела. Мужевљеви родитељи спасење су очекивали од чудотворног посредовања Ивана Капистрана, који је настојао да Јелисавету Цељску преведе у крило Римокатоличке цркве. Као први корак ка том циљу, навео је Јанка Хуњадија, да протера православне свештенике (калуђере) из њене пратње. Када се супружница њиховог сина борила са смрћу, његови родитељи препоручили су болесницу у Капистранове молитве, које нису могле да јој продуже живот и она је у Хуњаду умрла у јесен 1455. г.

Иако је изостала његова помоћ Елизабета је и даље остала духовно везана за Капистрана и после његове смрти 1456. г. Код папе Сикста IV 1473. г. покренула је акцију за његову канонизацију. Као један од разлога навела је да би чуда која би Капистран после своје смрти чинио утицала би на преобраћење шизматика (православаца), који су у великом броју живели у околини места где је сахрањен, тј. Илока. Прозелитизам Елизабете Силађи остао је без резултата. Увидом у *Записник Капистранових чудеса* утврдили смо да није познат ниједан

случај да је неки „шизматик“ посетио његов гроб, а камоли да се преобратио у римокатоличку веру.

После смрти Јелисавете Цељске односи између породица Хуњади-Силађи и Бранковић поново су се погоршали, тако да су деспотови људи убили Елизабетиног брата Ладислава Силађија. Под притиском претеће турске опасности ове породице су се ипак убрзо измириле. Када је у априлу 1456. г. чуо да султан Мехмед II припрема освајање Београда, Јанко Хуњади је одмах кренуо на његову одбрану. По свему судећи Елизабета је тада видела последњи пут свог мужа. Јанко Хуњади је одмах после одбране Београда умро од куге у Земуну. Према Шамуелу Дечију, мађарском туркологу из XVIII века, Елизабета је присуствовала смрти Јанка Хуњадија. Јожеф Телеки је међутим одбацио присуство Елизабете Силађи последњем часу њеног мужа, још пре од прилике стопетдесет година. Предпоставка о присуству Елизабете Силађи код мужевљеве болесничке и самртне постеље продрла је ипак као захвални мотив у књижевност и ликовну уметност.

После смрти Јанка Хуњадија почиње активна улога Елизабете Силађи на политичкој позорници која је у овом раду детаљно прачена.

У овом делу рада излаже се хронолошким редом политичка активност Елизабете Силађи, која је започела после смрти њеног мужа Јанка Хуњадија 1456. и трајала двадесет година, завршивши се женидбом Матије са Беатричем Арагонском 1476. Унутар овог периода њеног живота су јасно омеђене три временски неједнаке целине. Прву од ових, која траје од прилике годину дана од новембра 1456, до краја новембра 1457, обележава борба за ослобођење њеног млађег сина Матије из заробљеништва. У ту сврху Елизабета је употребила сва материјална средства и политичке везе, које су јој стајале на располагању. Користивши ове, она је у тој борби час примењивала притисак на противнике, час се показала спремном на компромис, опроштај и помирење са виновницима смрти њеног старијег сина, Ладислава у чијој осуди на смрт учествовао је деспот Лазар Бранковић.

Друга целину сачињава период од два месеца, од смрти краља Ладислава V 23. новембра 1457. до избора Матије за краља 25. јануара 1458. године. Њену суштину сачињава настојање Елизабете Силађи за довођење Матије за краља

Угарске. Користећи иста средства као и до тада, Елизабета као вођа странке Хуњадија, заједно са својим братом Михајлом, одредила је престо као нови циљ борбе. У ту сврху била је спремна на измирење са Горјанским, обећавши им да ће се Матија заузврат њихове подршке за долазак на престо, оженити њиховом кћерком Аном. У међувремену Матија је то обећао свом тамничару, чешком гувернеру Ђорђу Подјебраду, да ће се ако га пусти из затвора, оженити његову кћерку Катарину. Ранија историографија је сматрала, како Матија није знао о споразуму који су у његово име закључили мајка и ујак, али у новије време научници су дошли до закључка, како су Елизабета и Матија дали та обећања знајући једни за друге. Обе ове Елизабетине борбе завршиле су се скоро истовремено са потпуним успехом; избором Матије за краља Угарске и његовим пуштањем на слободу.

Елизабетина политичка улога међутим, иако мање спектакуларна, ни после доласка Матије на престо није завршена. Овај период Елизаветиног живота траје по нашем мишљењу осамнаест година. Њега можемо поделити на неколико мањих целина. Прва траје од 1458. до доласка Катарине Подјебрад за Угарску, 1461., други до смрти ове 1464. а трећи, најдужи, од тог датума до 1476. године. У прво време она је са насловом „краљева родитељка“, вршила незванично улогу краљице мајке. Осим овог почасног наслова, то је нашло изражаја и у околности, што је она добила део краљичиних поседа, међу њима и Стари Будим. На самом почетку Матијине владавине странци (папа Каликст III, Дубровчани) је сматрају неком врстом савладарке, упућујући и њој изасланике, поруке, честитке и поклоне.

На унутрашњем плану, она је у неколико наврата посредовала између свог сина краља Матије и бунтовног брата, Михајла Силађија, незадовољног својим потискивањем са власти. Када је пак сматрала да су њени материјални интереси угрожени, супротстављала би се њима обојици. Тако је 23. јуна 1458. године забранила њима, сједне и Бранковићима с друге стране, да замене породичене поседе Хуњадија за остатке Српске деспотовине. Елизабета је за време Матијиног похода против Турака вршила као намесник фактичку власт и организовала снабдевање угарске војске. Обављала је другим речима задатак, који је увежбала још за време живота свог мужа.

У трећем периоду њен најзначајнији политички акт био је измирење свог сина са Николом Илочким, такође учесником погубљења њеног старијег сина и његово посиновљење 1471. године. Уздизање Николе Илочког, кога је Матија именовоао за босанског краља, још једанпут је сведочио о Елизабетиној прагматичности, која је зарад учвршћења власти свог живог сина, пољуљаног завером бившег породичног пријатеља Ивана Витеза, опростила крвнику свог мртвог сина Ладислава. По нашем мишљењу у контексту измирења са Николом Илочким треба посматрати и њену акцију за канонизацију Ивана Капистрана, коју је покренула 1472. године.

Елизабета Силађи је желела да јој се син трећи пут ожени са неком италијанском принцезом. Њена намера се остварила женидбом Матије са Беатричем Арагонском, кћерком напуљског краља Ферантеа. Њена политичка активност је сјајно окончана репрезентативном улогом коју је играла на венчању и крунисању своје нове снаје. Након извесног времена, иако није остала без сваког утицаја, дефинитивно се повукла из политичког живота, препуштајући своје место прве даме новој супрузи свог сина, краљици Угарске.

Женидбом свога сина са Беатричем јавна улога Елизабете Силађи била је завршена. У том тренутку изгледало је као да се то одиграло на најбољи могући начин. Касније ће се показати да то није био случај. Елизабета је за преосталих седам година живота могла у ту околност и сама да се увери. У тренутку славља није било разлога за зле слутње у погледу успеха брака. Обојица супружника су били још довољно млади, како би могли да обезбеде потомка, у првом реду сина, који би наследио круне свог оца. Уосталом Елизабетин син Матија је већ доказао своју генетску способност, подаривши Елизабети унука у особи свог ванбрачног сина, Иваниша Корвина. Он ће у недостатку законитог унука, да постане мезимче своје баке.

Беатриче, супротно очекивању, није успела да роди Матији законитог сина. Вероватно је то био један од најважнијих разлога због којег Беатриче није успела да се умили својој свекрви, иако ју је Елизабета дочекала са љубављу. До сада у историографији није било наглашено да је то можда био један од разлога што је Елизабета напустила двор свога сина и повукла се у своју кућу у Старом Будиму, где се посветила управљању поседима породице Хуњади.

Имања породице Хуњади простирала су се на огромној територији од данашње Украјине, до Србије и од Словачке и Аустрије до Румуније. Властелинства у поседу или под краћом или дужом Елизаветином управом простирала су се на подручју шест данашњих држава. То су: Мађарска, Румунија, Србија, Словачка, Украјина и Аустрија. Ти поседи простирали су се од крајњег североистока средњовековне Угарске до самог југа ове Земље, на подручју од седамнаест жупанија. Због споразума који је још њен муж, Јанко Хуњади склопио са Николом Илочким, већина Елизаветиних имања се налазила источно од Тисе и пружала су се према Ердељу (Трансилванији). Нека њена добра су се ипак налазила и у Бачкој и Чонградској жупанији, односно између поменуте две велике реке на тлу данашње Бачке (Србије, Војводине).

Највеће од тих властелинстава: Мункач, Дебрецин, Нађбања, Вилагошвар припадали су пре Елизабете, односно њеног мужа, српским деспотима. После смрти Јанка Хуњадија, његов син краљ Матија је огромна добра свог оца поклонио својој мајци. Матија није давао својој мајци само породична добра, већ и државне (крунске) поседе. Краљ Матија је дао да се мајци сагради палата у Старом Будиму, у којој је она вероватно живела до смрти. Осим палате имала је и свој мајур или летњиковац у будимским брдима.

Елизабета није само стицала, већ је и отуђивала поседе. На све могуће начине спроводила политику привлачења становништва околних подручја на своје поседе. То је чинила потврђивањем, проширивањем и додељивањем градских привилегија насељеницима на својим имањима. Кметови су током владавине Матије схватили да им је положај бољи на краљевским добрима и на поседима породице Хуњади, чији је однос према кметовима био блажи него на поседима других приватних или правних власника. На имања породице Хуњади је још Елизаветин муж, Јанко Хуњади насељавао Србе. Срби су се насељавали и на поседе Хуњадија у Хуњадској жупанији. Насељенике на добрима Хуњадија сачињавала је углавном сиротиња која је бежала испред Турака. Стекавши поседе свог мужа, Елизабета је наследила и Србе већ насељене на њима, а такође је наставила са њиховим даљњим насељавањем. Поред Србана на Елизаветиним поседима било је и Кумана.

Била је одличан економ, а имала је племенито морално схватање које је бдило и над чувањем права других земљопоседника, а такође штитила је и кметове на поседима породице Хуњади од безправног изабљивања не само од спољних експлоататора, већ и од управника својих добара. На њима водила је поред земљорадње и узгој стоке сваке врсте у великим размерама.

Значајну ставку у Елизаветином привређивању представљала је експлоатација рудног блага, у првом реду племенитих метала и соли. На поседима породице Хуњади, делимично на онима који су раније припадали српским деспотима постојало је низ рудника. Тако су у руке Хуњадија дошли рудници Нађбања, Фелшебања и Капникбања у Сатмарској жупанији. Од експлоатације рудног блага најзначајнија је била експлоатација злата и сребра. Изузетан значај Нађбање показује околност да када је Елизабетин брат Михајло Силађи 1458. г. преговарао са Бранковићима о предаји бивших деспотских поседа и Елизабета против тога протестовала, изричито помиње забрану отуђења прихода од злата и сребра у Нађбањи. Производња чистог злата у Нађбањи износила је крајем XV века преко дванаест тона годишње. Поред овог рудног ревира експлоатација злата текла је у виду прања у непосредној близини саме тврђаве у Хуњаду, а такође у Крашовској и Зарандској жупанији. Од ових треба поменути Керешбању. На припадностима властелинства Вилагошвар (Сирија, Румунија) Медвебања и Цибетбања још се за време Бранковића експлоатисало злато.

Од рудника (племенитих) метала посебно треба поменути рудник и трг Рудишта у околини данашњег Рипња, под Авалом код Београда. Овај рудник је откупио од београдских калуђера или заменио са њима још 1454. г. Елизабети муж, Јанко Хуњади. Краљ Ладислав V потврдио је Хуњадија у поседу Рудишта, са „окнима злата сребра и осталих метала“.

Експлоатација соли и трговина њом представљала је у средњовековној Угарској монопол круне и главни извор њених прихода. Јанко Хуњади је преузео организацију и експлоатацију соли, као и трговину овим артиклом. То је наследила и његова удовица, Елизабета. Со из Угарске, нарочито из Трансилваније као што је на то у новије време указао Андрија Веселиновић, извозила се и за североисточну Србију. На њеним поседима одржавала се интензивна трговинска размена.

Државни сабор Угарске је 1474. г. одлучио да кметови и на поседима краљеве мајке плаћају данак од једне златне форинте за потребе одбране земље од Турака. Ову уредбу потврдио је Матија. Осам година касније сабор је поновио ту одредбу. Краљ Матија је на молбу своје мајке 1483. г. ослободио кметове беземљаше-надничаре на подручју Дебрецина плаћања тог давања.

Елизабета Силађи имала је своју канцеларију. Дипломатички материјал њене канцеларије може се поделити на: 1. Свечане (привилегијалне) повеље. 2. Обична писма. Елизабета није само стварала дипломатички материјал, већ га је и уништавала. У својим повељама служила се формулама угарских краљица мајки. При томе треба нагласити како је она вероватно једина особа која је то чинила, а да није била краљица. На Елизабетиним повељама стоје уобичајене канцеларијска формуле. Повеље су овераване њеним печатом, тачније њеним печатима. Сви познати печати утиснути су у црвени восак, што је било право владара или припадника њихових породица. Изгледа да је користила и печат свог покојног супруга. Црни Елизабетин печат, који је утиснула на писмо свом сину, који се помиње у песми Јаноша Арања треба да схватимо као симбол њене жалости због смрти мужа и старијег сина и страха од потенцијалног губитка другог.

Елизабета Силађи је као сви поседници водила низ спорова, углавном са суседним власницима. Од тих, неки су били вансудска поравнања, неки арбитражни поступци, а неке парнице пред државним судовима. Од ових свакако је најзначајнија парница коју је водила против своје снаје, удовице Михајла Силађија, Маргите Батори. Неки од тих спорова су је и нацивели. Елизабету би у њеним споровима обично заступали пуномоћници. Дешавало се међутим да се она и лично појавила пред судом. Због разгранатих правних послова, били су јој потребни добри адвокати. Како смо установили Бенедикт Пецели био је између 1461. и 1471. г. прокуратор и адвокат краља Матије и Елизабете Силађи.

У историјској литератури о Хуњадима важи као опште прихваћено да су они своју моћ заснивали на широкој мрежи својих фамилијара, која је обухватала пола Угарске. Елизабета је своје фамилијаре у великој мери наследила од свог мужа. Он је своје прве фамилијаре стицао из уже и шире родбине породице Хуњади. Елизабетина фамилија се од тог наслеђеног језгра даље ширила стицањем нових поседа.

Удовица Јанка Хуњадија је достигла дубоку старост. Повучена од јавних послова своје старачке дане проводила је делом у својој палати, односно мајуру у Старом Будиму или у манастиру клариса у истом месту, а делом на властелинствима породице Хуњади, која су била разасута по свим крајевима Земље, у првом реду у Вајдахуњаду. Њен активни дух је поред вођења економских послова занимање нашао у грађењу и васпитавању свог унука.

Матија Хуњади је васпитање свог ванбрачног сина Иваниша Корвина поверио мајци. По Вилмошу Фракноију Иваниш Корвин је освојио срце своје бабе тиме што је у цртама лица био врло сличан Матији и Јанку Хуњадију. Фракнои је сматрао како је Елизабета мислила да ће својим унуцима, припремити достојно место за одмор и забаву у Вајдахуњаду. На сумраку свог живота морала се одрећи наде, да може овде довести сина напуљске принцезе, па је херцегу Иванишу препустила тврђаву Хуњад и у свом тестаменту одредила га је за наследника.

Утврђено је међутим да Вајдахуњад Иванишу није оставила Елизабета, већ му је даривао његов отац, краљ Матија. Ако прихватамо да је Елизабета Силађи 1481. г. била жива, онда се даривање Вајдахуњада десило још за њена живота, односно не опоручно. У Матијиној даровници уопште се не помиње Елизабета Силађи, већ само Јанко и Ладислав Хуњади, као претходни и сам Матија као садашњи власник.

Властелинства Мункач и Дебрецин Елизабета је уистину тестаментом оставила свом једином унуку, херцегу Иванишу Корвину. Ранија историографија, користећи мањкаво издање ове Матијине повеље, у којој су изостављена имена поседа, тумачила је као да то је тестаменат Елизабете Силађи који се односи на сва њена имања, који је потврдио њен син, краљ Матија. Увидом у оригинал повеље у овом раду је то исправљено. На жалост не знамо да ли је Иваниш Корвин својој баки узвратио њену љубав и ако да, на који начин. Као могући знак тога може да сведочи чињеница како је својој кћерки дао име Елизабета. То се међутим десило тек четрнаестак година касније, дакле више од једне деценије после Елизабетине смрти.

Елизабета Силађи је била врло религиозна. Као сви угарски великаши и Елизабета је имала свог дворског свештеника и исповеднике. Од њих свакако је најпознатији Иван Капистран. После смрти Капистрана ту улогу је преузео његов

друг и саборац, Габријел Рангони из Вероне. Поставља се питање на ком су језику комуницирали Елизабета и њени исповедници, који нису знали мађарски? То је било могуће само на латинском, осим ако Енике Рис Фогараши није у праву, да је Елизабета знала италијански језик, што свакако сведоћи о њеној образованости.

Одржавала је везе са пет папа. Тај однос је био различитог интензитета и карактера. Папа Еугеније IV је 1443.г. доделио је Јанку Хуњадију и њој потпуни опрост грехова у случају смртне опасности. Две године касније, 1445.г. исти папа им је издао опроштајно писмо. Елизабети су се и лично обраћали врховни поглавари Римокатоличке цркве. То су чинили из разних духовних и политичких разлога. Чим је папа Каликст III сазнао за избор њеног сина Матије за краља, а брата Михајла Силађија за гувернера Угарске, послао јој је писмо са честиткама називајући Елизабету „милом у Христу кћерком“ при чему наглашава како прво њој честита. Није нам познат ни један случај, да је до тада неки папа лично честитато мајци новоизабраног краља, поготово ако она сама није била краљица. Каликст III јој је такође јавио како је Јелена, удовица деспота Лазара понудила Српску деспотовину, односно њене остатке Светој столици.

Папа Павле II послао је 1466. г. острогонском надбискупу Дионизију Сечију булу, којом дозвољава насељавање фрањеваца обсерваната у Вајдахуњаду, нарочито из обзира према шизматичким и јеретичким становницима у овом крају. Касније је Павле II послао писмо краљу Матији, захваљујући му на поклоњеном му оделу и мачу заплењеним од Турака и њему и његовој мајци послао по једно тзв. јагње Божје. Елизабету папа том приликом назива „најдражом у Христу кћерком“.

Елизабета Силађи се 1473. г. обратила папи Сиксту IV молбом да обнови поступак за проглашење Ивана Капистрана за свеца наводећи његове заслуге у борби против шизматика и јеретика и додала како он путем својих чуда и даље проповеда и како би његова канонизација била значајна у преобраћењу српских шизматика који у великом броју живе у околини Илока, где му се гроб налази. Тим поводом намеће се питање, шта је био разлог што је Елизабета тек шеснаест година после Капистранове смрти предузела кораке за његово проглашење светим? По нашем мишљењу на то је утицало и формирање односа између њеног сина и његовог ривала Николе Илочког, који је присвојио реликвије и култ Ивана

Капистрана. Њих двојица су се тек тада измирила. У њиховом измирењу Елизабети је припала значајна улога. Пре тога Хуњадима није ишло у рачун потпомагање Николе Илочког по том питању.

Елизабета је развила значајну ктиторску активност, о чему сведочи више црквених задужбина. Поред изградњи црквених објеката обезбеђивала им је изворе прихода. У погледу примене ктиторског права понекад би и претеривала, тако да је краљ Матија морао да се умеша да спречи своју мајку у кршењу ктиторског права других. Њена религиозност није је спречавала да се супротстави чак и високим црквеним достојанственицима, ако су они вршили неправду или су покушали да то чине.

У сукобу унутар фрањевачког реда определила се за обсерванте. Своју бригу испољавала је у првом реду према члановима мушког и женског огранка (klarisa) фрањевачког реда. Осим што је даривала поседима и повластицама манастир klarisa Блажене Девике Марије у Старом Будиму пружала му је и правну заштиту. Елизабета се у својој старости повукла у њихов манастир где је вероватно и умрла. Осим старобудимским klarисама пружала је заштиту и другим монашким заједницама. За узврат је од њих добијала духовне дарове.

Слично датуму и месту њеног рођења, ни тачан датум смрти Елизабете Силађи није познат. У литератури варира чак четири године. Сигурно је само да је умрла између 22. мај 1483. и 11. новембра 1484. г. Супруга највећег војсковође и мајка једног од највећих краљева Угарске преминула је тако да то савремени или по времену блиски писци не држе за помена вредан догађај. Ако су савременици преко смрти Елизабете Силађи и прешли ћутке, они су забележили смрт њеног сина, Матије Хуњадија Корвина. Том приликом су се још једанпут осврнули и на личност његове мајке. Тако је учинио између осталих дубровачки хуманиста и оратор, Илија Лампридијев Цријевић.

Слично датуму њене смрти, не зна се тачно ни место њене смрти. То се вероватно десило у манастиру klarisa у Старом Будиму, где је Елизабета проживела, по свој прилици, своје последње дане. По Роберту Фалваију, Елизабета је умрла на свом поседу у Тати, али се при овом свом тврђењу не позива ни на какав извор.

Сахрана и место првог гроба Елизабете Силађи су такође непознати. Антонио Бонфини каже само толико како је краљ Матија у базилику Богородице „пренео и тело свог, не много раније почивше родитељке Елизабете, да овде посвети капелу својим родитељима, свом брату и себи“. Мир Елизабетиног почивалишта ускоро су нарушили нови догађаји. У рату са Владиславом II Јагелонцем за угарски престо, војска Максимилијана I Хабсбуршког у новембру 1490. г. заузела је Столни Београд. Том приликом су скрнављени и гробови чланова угарских династија. О скрнављењу њеног гроба не располажемо вестима, али Бонфини прича, како су Максимилијанови војници, гроб краља Матије оштетили. Столни Београд су 1541. г. заузели Турци. Базилика је касније претворена у цамију, гробови у њој су избачени. Та судбина није мимоишла ни гроб Елизабете Силађи.

Последњи део рада посвећен је лику Елизабете Силађи у уметности. Савремена аутентична ликовна представа Елизабете Силађи, ако је уопште и постојала, није се сачувала. Од каснијих треба због свог квалитета на првом месту поменути уљану композицију Виктора Мадараса: „*Оплакивање Ладислава Хуњадија*“. На тој слици у позадини два женска лика у црнини оплакују покојника. Од њих је старија свакако Елизабета Силађи. Слика међутим не одговара историјској истини, јер она није присуствовала погубљењу и првој сахрани свог старијег сина, Ладислава Хуњадија, као ни смрти свог мужа.

Смрт Јанка Хуњадија представља тему (не)историјских композиција неколико мађарских сликара, од којих треба поменути ону Кароља Лоца на зиду жупне цркве Светог Фрање у Будимпешти. Смрт Јанка Хуњадија је предмет уљане слике Михаља Семлера и литографије Винценца Кацлера.

Поред композиција које представљау њено присуство догађајима којима у стварности није присуствовала, Елизабета Силађи је некад ипак овековечена и на сликама верним историјској стварности. Представљена је како дочекује Ладислава V, на дрворезу анонимног аутора. Бела Визкелети насликао је заклетву Ладислава V где стоји и Елизабета Силађи. Поменути Винценц Кацлер, такође је овековечио сусрет Матије са мајком на угарско-чешкој граници, код Стражнице. Како је Елизабета на овој композицији са Матијом, као једна од главних актера овог догађаја у првом плану, може се сматрати да је равноправно са Матијом,

централна фигура композиције. Ово наглашавамо, јер је у том случају ова слика је једина, на којој је Елизабета, барем удвоје, представљена као главна личност.

Елизабету Силађи овековечила је и прва српска сликарка Катарина Ивановић. Насликала ју је најмање три пута на две своје историјске композиције. Једна од тих је „*Заклетва краља Матије Корвина*“. Не може бити сумње, да старији женски лик у црнини на левој страни композиције, сучелице краљу Матији представља Елизабету Силађи. Друга композиција је „*У свом атељеу*“. У њу су укомпоноване још три слике. На слици на зиду атељеа Катарине Ивановић, висе две слике. Слика композиције лево од угла „*Заклетва краља Матије*“ представља скоро идентичну варијанту претходне самосталне слике, само у умањеној величини. Женски лик у црнини, чији се само обриси виде и који заузима исто место као и на претходној, по нашем мишљењу представља Елизабету Силађи. Друга историјска слика унутар композиције „*У свом атељеу*“, је „*Смрт Сибињанина Јанка*“. Насликана је у скиценблоку који лежи на поду. На лежају са уздигнутим заглављем лежи Јанко Хуњади. Уз заглавје лежечег Јанка Хуњадија слеве стране стоји женски лик. Не може бити сумње да се ради о Елизабети Силађи, иако на слици Јозефа Шмита, која јој је послужила као узор, нема ниједног женског лика, већ су сви сами мушкарци.

Катарина Ивановић овековечила је два, подједнако значајна догађаја за мађарску и српску историју. Важно место је наменила, иако историјски нетачно и Елизабети Силађи, као једном од главних ликова ових композиција. Обе ове слике поклонила је Народном музеју у Београду, граду који је био поприште подвига њеног мужа, у чијем депоу се чувају и данас. Београђани су могли ипак да виде слике Катарине Ивановић, међу њима и оне на којима је овековечен, макар и измишљени лик Елизабете Силађи, током времена, само са великим прекидима, задњи пут приликом изложбе слика ове уметнице 2011-2012. г.

Поред историјских композиција где је Елизабети припало тек друго или треће место, постоје две ликовне представе које су везане на неки начин само за њу. За једну се раније мислило да представља Елизабету Силађи, односно њен измишљени портрет. Оригинал те је уљана слика Јакопа Барбарија, млетачког сликара са краја XV и почетка XVI века. Она се налазила у збирци грофова Андрашија у њиховом дворцу Краснахорка (Словачка). Први пут је јавно

изложена 1846. године. Један од тадашњих водећих познавалаца уметности, Ференц Пулски је у свом усменом саопштењу, лик на овој слици поистоветио са Елизабетом Силађи. На основу тога Миклош Барабаш израдио је још следеће 1847. г. челикорез.

О овој слици је десет година касније поново израђена гавира резана под управљањем Јожефа Аксмана. Она се налази на почетку, испред насловне стране XII тома Телекијевог дела. Испод слике је написано „Елизабета Силађи“. Преко пута слике, на насловној страни испод ознаке тома пише „Са сликом Елизабете Силађи у челикорезу“. Узалуд је тридесетшест година касније Пулски, исправљајући себе, лик идентификовао са англосаксонским краљем и мучеником светим Освалдом. Он је до данашњих дана више пута репродукован као Елизабета Силађи!

У Будимпешти постоји споменик посвећен Елизабети Силађи. Једна од најлепших улица Будимпеште носи њено име, „Алеја Елизабете Силађи“. У парку на углу ове улице, стоји њена монументална статуа од сивог гранита. Успомену на њу у Будимпешти евоцира и њој посвећена гимназија, у чијој округлој фирми стоји на грани гавран са писмом, а око је натпис са великим словима „Гимназија Елизабета Силађи, Будимпешта“ на мађарском језику.

Лик или успомена на Елизабету Силађи нашли су се и на предметима телекомуникације. Мађарска краљевска пошта је 1944. г. издала серију од шест марака са ликовима жена значајних за мађарску историју. Марка од 30 филера у црвено-браон боји представља измишљени портрет Елизабете Силађи у профилу. Дело је цртача мађарских поштанских марака, Ђерђа Конечнија. Она је била у промету на подручју данашње Мађарске без претиска до 1946. г. Извесно време коришћена је и са претиском. Осим територије данашње Мађарске, марка са њеним ликом била је у оптицају такође на деловима подручја Југославије, Румуније, Украјине и Чехословачке, која су за време другог светског рата била под мађарском влашћу, а после престанка надлежности мађарске поштанске управе у овим областима, марка са Елизабетиним ликом је коришћена претиснута са натписом и знамењем нових власти. Југословенска пошта је 1962. г., поводом петстогодишњице првог помена Чантавира, у то време поседа Елизабете Силађи, издала пригодни жиг.

Личност Елизабете Силађи је много више надахњивала писце дела из лепе књижевности од историчара по струци. Помиње се у свим родовима лепе књижевности на мађарском језику. Најпознатије дело из лепе књижевности које је у целини посвећено Елизабети Силађи, свакако је бесмртна песма Јаноша Арања: „Мати краља Матије“, која је до 1929. г. преведена девет пута на пет језика. На српски ју је превео Благоје Бранчић. Наслов „Елизабета Силађи“ носи балада једног другог песника друге половине XIX века, Калмана Тота.

Осим ове две песме она се помиње, слично историјским делима, углавном као споредни лик. У својој књизи „*Мађарске жене*“, Мозеш Гал Елизабети Силађи посвећује једно поглавље. Из периода између два светска рата потиче дело Јаноша Габањија Ољшоија, „*Легенде мађарских тврђава*“, у којем се Елизабета Силађи појављује у вези са одбраном Београда од стране њеног мужа, Јанка Хуњадија. У тротомном биографском роману њеног сина краља Матије Хуњадија, од Жолта Харшањија, познатог писца мађарских историјских и друштвених романа у периоду између два светска рата, Елизабета Силађи се помиње, за разлику од претходних, врло често. Њен лик међутим, иако се провлачи кроз цео текст и у овом роману је у сенци мушких чланова породице Хуњади. Пошто ју је описао на основу историјских чињеница, ми смо кроз цео наш рад наводили податке из његове књиге.

Поред ликовне уметности и књижевности Елизабета Силађи такође је оставила трага у позоришној и сценско-музичкој уметности. Често се помиње у позоришним комадима, у првом реду драмама чији су главни јунаци њени синови. Шандор Кишфалуди писац романтичарске књижевности прве половине XIX века, написао је еп „*Ладислав Хуњади*“. Њега је у драму прерадио Бени Егреши. Она је доживела огромну популарност. Улогу Елизабете Силађи играле су најпознатије глумице њиховог времена. Галамб је 1940. г., поводом прославе поменуте предпостављене петстогодишњице рођења краља Матије, на основу овог позоришног комада написао радио-драму. Она је емитована на таласима радио Будимпеште.

Од грана позоришне уметности, музичко-сценска се такође бавила личношћу Елизабете Силађи. Њену улогу су играле најпознатије оперске диве. Њој је и у уметности, као и у историографији поред мушких чланова њене

породице припало друго место. Од опера, (мјузикл) односно музичко-сценских дела, у којима се појављује њен лик, на првом месту треба поменути „Избор краља Матије“, коју су заједнички компоновали 1827. г. Ђерђ Арнолд, појак суботичке Велике цркве и Јозеф Хајниш. „Опера“ Арнолда је са великим успехом извођена у Суботици.

Као основа за либрето овог музичко-сценског дела послужила је драма младог мађарског писца, Ласла Сабоа Сентјобија, „Краљ Матија, или љубав народа награда кротких владара“. Улога Елизабете певала се само ако је било одговарајућег женског гласа.

Друга опера у којој је у Суботици оживљен њен лик је поменута драма „Ладислав Хуњади“. Њу је углазбио најчувенији мађарски оперски композитор Ференц Еркел. Она је играна у Суботици 1906. године. Улогу Елизабете Силађи тумачила је Илона Ружински. Поред опера, Елизабетин лик оживео је женски хор ученица музичке школе у Суботици 1911. г., када су оне певале „Матијину мајку“ углазбену од директора школе Ернеа Лањија.

Установљено је да се Елизабета Силађи више помиње у предању околних народа, него код Мађара. Разлог те појаве се не зна. Једва је оставила трага у мађарској народној књижевности. Често помиње у јужнословенској народној поезији. По српској народној песми *Женидба Сибињанин Јанка*, супруга Јаноша Хуњадија додуше није била смртна жена, већ вила. У српском народном песништву зове се „Маргарита“, „Маргита“ и „Маргита девојка“. Под тим именима јавља се у познатим песмама о женидби и о смедеревском ропству Јанка Хуњадија.

По нашем мишљењу име Елизабете у традицији се можда помешало са њеном снајом Маргитом (Батори) Силађи. Маргитину идентификацију са Елизабетом Силађи омогућава нам то, што је она сестра „Михајла Свилојевића“. Она је „љуба“ војводе Јанка, која треба да га у случају његове погибије у косовском боју, оплакује. Њеној удаји за војводу Јанка, о чему историјски извори ћуте, постоји цела песма под насловом: „*Кад се оженио Јанко војвода од Михајла Свилојевића*“. Уосталом, врло карактеристично, име невесте се у наслову уопште не помиње. Помиње се и у бугарштици о ропству њеног мужа у Смедереву, која се крајем XV века певала на српском језику у Апулији.

У словеначкој народној поезији, поближе у песми „Свадба војводе Јанка”, Јанош Хуњади тражи за жену кћерку владара Латинске, (В)лашке земље. За разлику од српског у словеначком народном песништву Елизабета се помиње само као „мати краља Матјаша“. Податак о њој открио је мађарски слависта, Агоштон (Август) Павел. Словеначку песму „*Годец пред пеклом*“, у којој краљ Матија по Божјем савету свира на виолини, како би избавио мајку из пакла, добар познавалац мађарско-јужнословенских књижевних веза, Андраш Давид сматра најмлађим слојем у јужнословенском народном песништву који се односи на краља Матију. Давид са правом указује на тематску паралелу са мотивом Орфеја. По њему она је могла да настане тек када су историјски лик краља Матије и додајмо, његове мајке били потпуно избледели из колективног сећања. Андраш Давид се додуше задовољава овом констатацијом не указујући на њено ближе порекло, које по нашем мишљењу треба тражити у неком предлошку из доба ренесансе.

Поред паралеле са Орфејем сматрамо да постоје и две значајне разлике: 1. У првој верзији песме о краљу Матији не ради се о његовој жени, већ једино о мајци. 2. У миту о Орфеју окренула се сама ова личност, док у песми о краљу Матији окреће се његова мајка. Пошто, када се на излазу из пакла окрене, Елизабета пада назад у понор. Мишљења смо како овај мит има извесне сличности и са мотивом Лотове жене. У оба случаја је наине кажњен преступник, док у миту о Орфеју не страда онај који то проузрокује већ друго, „невино“ лице..

У јужнословенскомј народном песништву, за разлику од научне историографије и мађарске белетристике лик Елизабете Силађи као мајке, изразито је негативан. У поменутој бугарштини изјављује свом брату „Михајлу Свилојевићу“, који је кори што је дала двојицу синова за таоце деспоту Ђурђу Бранковићу, како би овај пустио супруга, да више жали за мужем него за децом, јер ће „са“ ... „господарем јоштер дјеце родити, али“ ... „са дјецом никад господара!“ Језгро овакве оцене представља без сумње историјска чињеница, давања старијег сина, Ладислава за таоца, уместо мужа, познату свакако већ савременицима. Иако то у њено време није било неуобичајено, на основу таквог њеног поступка народни песник је дао врло конкретан одговор на питање, кога је Елизабета више волела, мужа или децу (синове).

Несумњива заслуга уметности је што је оживела лик Елизабете Силађи, који подухват због малобројности релевантних података, историјска наука не може да изврши. Представљање историјских личности у уметности одувек је била медаља са две стране, јер колико оно доприноси њиховој популаризацији, утолико утиче на укореењавање нетачних представа о њима. То није могло да буде другачије ни у случају Елизабете Силађи.

Констатовали смо да је у изворима и у литератури однос Елизабете Силађи према њеном сину Матији углавном оцењен позитивно. Слично је и у обрнутом смеру. Према њеним најмеродавнијим биографима од савременика до данас она, је без обзира на нијансе права ренесансна женска личност. Можемо да се сложимо са Јованом Радонићем, једним од најбољих познавалаца мађарске историје међу српским историчарима, који је карактерише као „стару матрону“ и каже за њу да је „поносита Хуњадијевица“.

Уочили смо да за разлику од историјских извора, историографије и мађарске књижевности, Елизабетин лик је у народној поезији поближе у јужнословенском народном песништву, у првом реду српском, али и словеначком, претежно негативан. Узроке томе вероватно треба тражити у сукобу њеног мужа и брата са српском деспотском породицом Бранковића-Цељских, који је оставио дубоки траг у колективној свести српског и словеначког народа.

Сматрамо да смо овим радом осветлили низ досад непознатих и неповезаних историјских података, да смо успели да променимо нека укореења нетачна схватања и да на нов начин презентујемо један свестрани и значајни историјски женски лик на преласку из касног средњег века у епоху ренесансе на српско-мађарском етничком, државном, политичком, религијском, економском и културном простору, у личности Елизабете Силађи, супруге Јанка и мајке Матије Хуњадија. Тиме је овај рад допринео проширењу сазнања о српско-мађарским односима у прошлости.

НАРАТИВНИ ИЗВОРИ

Aeneas Sylvius, Epistola CCCXXIII, Opera, Базелско издање, 815

Aeneas Sylvius, „De Europa“. Ibid. 390.

Aeneas Sylvius, Historia Bohemiae, LXXI. поглавље.

Annales Styriae, III, 111.

Богишић В(алтазар), Народне пјесме из старијих, највише приморских записа, Књига прва. Са расправом о „Бугарштицама“ и с рјечником, Гласник Српског ученог друштва, Друго одељење, Књига десета, Биоград, 1878.

Bonfinius Antonius, Rerum hungaricarum decades quatuor cum dimidia, (ed. Főgel József-Iványi Béla-Juhász László), Lipsiae, MCMXXXVI, (Dec. III. L. IX. – Dec. XV. L. II. – Dec. IV. L. VIII.).

Borsa Béla, Ismeretlen, egykorú német leírás Mátyás és Beatrix házasságáról, Specimina dissertationis Facultatis philosophicae regie hungaricae, Universitatis Elisabethinae, quinqueecclesiensis, 188, A német intézet értekezései, 19, Pécs, 1940, 21-33.

Borsa Béla, Reneszánszkori ünnepek Budán, Tanulmányok Budapest múltjából, 44

Brandolinus Aurelius

Carafa, Diomede, Memoriale a Beatrice d’Aragona, regina d’Ungheria, Publicato da Croce Benedetto, Napoli, MDCCCXLIV.

Carbo Lajos, Párbeszéd Mátyás király dicső tetteiről és tulajdonságairól, Kazinczy Gábor, Mátyás király kortársai tanúsága szerint, Pest, 1863, 73-114.

Commynes Philippe de, Mémoires de sire Philippe de Commynes. Historiens et chroniqueurs du Moyen Age, Robert de Clari, Villehardouin, Joinville, Froissart, Commynes, Ed. et comment, Pauphilet Albert et Pognon Edmond, Bibliothèque de la Pléiade, 48, Paris, 1952.

⁸⁷⁰ Услед обимности материјала који је на страним језицима библиографија је дата абecedним редом.

Crijević Lampridijev Ilija, Posmrtni govor kralja Matije Hunjadija (Korvina), održan u Dubrovniku.

Cromerius, *Historia Poloniae* (Polendische Historien), XXIII. 540 (CCLXVIII).

Curaeus, *Annales Silesiae*, I. d. (289, ?MR), 156, 161-162.

Dlugos Joannes, *Historia Poloniae*, II. d, XIII. књига, 202.

Dlugos Joannes, *Histtoria Poloniae*, Dlugos Joannes, *Historia Poloniae*, (Dlugosz Jan, *Dziejów Polskich*), ed. Przewdziecki Aois, V, Kraków, 1870.

Eschenloer Peter, *Geschichten der Stadt Breslau oder Denkwürdigkeiten seiner Zeit, vom Jahre 1440 bis 1479*, Ed.: Kunisch J. G., I, 1440-1466; II, 1467-1479, Breslau, 1827-1828

Eschenloer Peter, *Geschichten der Stadt Breslau /Denkwürdigkeiten seiner Zeit, von 1440-1479/*, Ed., Markgraf Herrmann, *Scriptores rerum Silesiacarum*, VII, Breslau, 1872

Galeotti Marzio, *De Mathiae regis sapienter et jocose dictis et factis u IV i XII poglavlju*.

Galeotto Marzio, *Mátyás királynak kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről szóló könyv*, Budapest, 1977.

Golia Ludovik Modest, *Kronika grofov celjskih*, Maribor, 1970.

Grevs Robert, *Grčki mitovi*, Beograd, 1999.

Hegedüs Stephanus, *Analecta recentiora ad historiam renescentium in Hungaria literarum spectantia ex variis fontibus hausta*, Budapestini, 1906.

Heltai Gáspár, *Krónika az magyaroknak dolgairól*, sajtó alá rendezte Kulcsár Margit, A bevezetőt Kulcsár Péter írta, *Magyar Helikon*, b. m. (Budapest), 1981.

Kovachich Martinus Georgius, *Scriptores minores adhuc inediti*, II, Budae, 1798, 24, 30.

Krones Franz, *Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli*, II, Graz, 1883.

Langenn F(riedrich). A(lbert). *Herzog Albert der Beherzte, Stammvater des königlichen Hauses Sachsen*, Leipzig, 1838.

Nehring Karl, *Vita del re Mattia Corvino*, Aus einer florentinischen Handschrift des 16. Jahrhunderts, *Ungarn-Jahrbuch*, 1973, 50-65.

Palatini comitis legato diligenter descripta, Regis Ungariae Mathiae nuptiae, et coronatio regine atzque illorum postea ingressus in Budam, Svhwandtner Johann Georg, Scriptorum rerum hungaricarum veteres ac genuini, II, Tyrnaviae, 17652, 200-216.)

A pfalzi választófejedelem követeinek hivatalos jelentése szerint Mátyás király menyegzője 1476., Kazinczy Gábor, Mátyás király, kortársai tanúsága szerint, Pest, 1863,

Рансано Петар, Динић Михаило Ј., Грађа за историју Београда у средњем веку (Documenta res Belgradi mediae aetatis illustrantia), I, Грађа за историју Београда, (Monumenta historiam Belgradi spectantia), Београд (Belgradi), 1951, 38.

Ransanus Petrus, Epitome rerum ungaricarum per indices descripta a Joanne Sambuco, Scriptorum rerum Hungaricarum veteres ac genuini, Pars prima, Vindobonae, MDCCLXVI2

Ransanus Petrus, Epitome rerum hungaricarum, Florianus M., Chronica minora, Historiae hungaricae fontes domestici, IV, Budapestini, 1885.

Ransanus Petrus, Epithoma rerum hungararum, id est annalium omnium temporum liber primus et sexagesimus, curam gerebat Petrus Kulcsár, Bibliotheca, scriptorum medii recentisque aevorum, condita a Ladislao Juhász, Series nova, Tomus II. , Consilium editorum St. Borzsák-I. Horváth-T. Klaniczay-L. Mezey-G. Székely, Redigit Antonius Pirnát, Budapest, 1977,

Ranzanus Petrus, Indices, XXX

Ranzanus Petrus, Ed. Florianus Matthias, Historiae hungaricae fontes domestici IV, Budapest, 1885, 248-251.

Raynal Odericus, Annales ecclesiastici, XVIII, Coloniae, 509.

Szerémi György, Lajos és János királyok házi káplánja emlékirata. *Magyarország romlásáról 1484-1543*, Közli: Wenzel Gusztáv, Magyar történelmi emlékek, II. Osztály, Írók, Pest, 1857.

Szerémi György, *Magyarország romlásáról*, (Georgius Sirimiensis, *De perditione regni Hungarorum*), Közlik: Juhász László és Székely György, Monumenta Hungarica, V, b. m. (Budapest), 1961.

Сремац Ђурађ, *Посланица о пропасти Угаског краљевства*, превео с латинског др. Мирко Полгар, S. I., Београд, 1987.

Thuróczy János, A magyarok krónikája, Fordította Horváth János, Budapest, 1980.

Vramecz Antun, Kronika, Klaić Vjekoslav, Prooemio de vita operibusque scriptoris praemisso digessit, Spomenici za povjest Južnih Slovena (Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium), XXXI, Scriptores V, Zagabriae, 1908.

НЕОБЈАВЉЕНА АРХИВСКА ГРАЂА

Archivio di stato Venezia, Deliberationes del Senato Secreta 1450-1453. p. 189.

Arhiv Srpske akademije nauke i umetnosti (SANU)

Bibliothèque Nationale Paris. Izveštaj Đovanija de Ulisisa od 18. februara 1458.

Magyar Országos Levéltár, Mohácselőtti gyűjtemény (Collectio Antemohacsiana), (Dl.)

Izveštaj poslanika mantovanskog markgrofa pisan sa carskog dvora 28. marta 1459.

Mantovanski državni arhiv.

Izveštaj Lodovika Bernarda od 28. decembra 1476. godine o susretu Elizabete Silađi i Beatriče Aragonske.

Hajdú-Bihar megyei Levéltár, Debrecen, Mohács előtti oklevelek gyűjteménye.

Historijski arhiv Dubrovnik, Cons. Minus, 165, 178; Cons. Rog. XVII, 230', 231.)

ОБЈАВЉЕНА ДОКУМЕНТА

Ambrozić Katarina, Prilozi biografijama naših slikara, Zbornik Matice srpske za društvene nauke, 1954, 6; 179, br. 31.

Ányos Lajos, Szilágyi Erzsébet oklevelei, Levéltári közlemények, 5(1927), 59-82.

ARCHIV ČESKY, VII, 216.

Banfi Florio, Ricordi ungheresi in Italia, Roma, MCMXLII- XX. E. F.

Bárány Ágoston, Torontálvármegye hajdana, Buda, 1845.

Batthyany Ignatius, Series episcoporum Csanadiensium, Albo-Carolinae, MDCCXC.

Berzeviczy Albert, Aragoniai Beatrix magyar királyné életre vonatkozó okiratok, Budapest, 1914.

Birk Ernő, Özv. Hunyadiné és Szilágyi Mihály frigykötésök Garai László nádorral Jan. 12. 1458. Uj magyar muzeum, 1(1850), 344-349.

Birk Ernst, Beiträge zur Geschichte des Königin Elisabeth von Ungarn und ihres Sohne König Ladislaus, Quellen und Forschungen zur väterländischen Geschichte, Literatur und Kunst, Wien, 1849.

Birk Ernst, Vertrag der Witwe des Gubernators Hunyad und Michael Szilagyí's, mit dem Palatin Ladislaus von Gara, 1-5.

Codex diplomaticus Comitum Zichy

Csánki Dezső, Kuncz ispán majora Budán, Századok, 1906, 685-725.

Csánki Dezső, Szilágyi Erzsébet nyaraló palotája a budai hegyekben, (Kuncz ispán majora), Budapest, 1908, 43;

D. G. II. Pál pápa obszerváns ferencesek megtelepedését engedélyezi az erdélyi Hunyadon, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 447.

Dóry Franciscus-Bónis Georgius-Érszegi Geisa-Teke Susanna, Decreta regni Hungariae (Gesetze und Verordnungen Ungarns) 1458-1490, Publicationes Archivi Nationalis Hungarici (Publikationen des Ungarischen Staatsarchivs), II, Fontes (Quellenpublikationen), 19, Budapest, 1989.

Érdújhelyi Menyhért, Kutatásaim a római levéltárakban, Katholikus szemle, 10(1896), 605-646.

É(rszegi) G(éza), Gergely pálos rendfőnök Mátyás királyt és anyját Szilágyi Erzsébetet a rend lelki javaiban részesíti, Hunyadi Mátyás, a király, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 445-446.

Fejér Georgius, Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, X/IV, Ab anno 1401-1409, Budae, 1841.

Fejer Georgius, Genus, incunabula et virtus Joannis Corvini de Hunyad regni Hungariae gubernatoris, argumentis criticis illustrata, Budae, 1844.

Fermendžin Eusebius, Acta Bosnae potissimum ecclesiastica, Acta Bosnae potissimum ecclesiastica, cum incertis editorum documentorum registis ab anno 925 usque ad annum 1752, Monumenta spectantia Slavorum Meridionalium, XXIII, Zagrabiae, 1892.

Fontes rerum austriacarum, Diplomata et acta, XX, 107-109, 590.

Fraknói Guilelmus, Matthiae Corvini, Hungariae regis epistolae ad romanos pontifices datae et ab eis acceptae (Mátyás király levelezése a római pápákkal) 1458-1490, Monumenta vaticana Hungariae (Vatikáni magyar okirattár), Budapest, 1891, 48-49, nr XXXVI.

Fraknói Vilmos, Mátyás király levelei, II, Budapest, 367. l.

Garády Sándor, Mátyás király buda-nyéki kastélya, Budapest, 1932, 99, 101, 109, beleška br. 2.

Hegedüs Antal, Népélet és jogalkotás a középkori Újlakon, Kövek, Újvidék, 1983.

Herpay Gábor, Debrecen szabad királyi város levéltára, Debrecen, 1916.

Ipolyi Arnold-Nagy Imre-Véghely Dezső, Hazai okmánytár, Codex diplomaticus patrius), VII, Budapest, 1880.

Iványi István, Szabadka, szabad királyi város története, II, Szabadka, 1892.

Jakab Elek, Oklevéltár Kolozsvár története első kötetéhez, I, Buda, 1870.

Kaprinai Stephanus, Hungarica diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad regis Hungariae, I-II, Vindobonae, MDCCLXVII, MDCCLXXI. I, 197, 208. II, 118, 391.

Karácsonyi János, Oklevélkivonatok a Szentmiklósi és Óvári gróf Pongrácz család levéltárából, I, Történelmi tár, 1896, 505-528.

Kolosvári Sándor-Óvári Kelemen-Márkus Dezső. Magyar törvénytár, 1000-1526. évi törvényczikkek, (Corpus juris hungarici), 1000-1895, I, Budapest, 1899.

Kristó Gyula, Olvasókönyv Békés megye történetéhez, I. A honfoglalástól 1715-ig, Forráskiadványok a Békés megyei levéltárból, 1. Békéscsaba, 1967.

Laszowski Emil, Prilozi za povijest bosanskih porodica, Vjesnik Kraljevskog Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskog arhiva, 19(1917), 117-120; Laszowski Emil, Prinos historiji bosanskih porodica, Pripadnici roda „Divjak“, Vjesnik Zemaljskog arhiva, 7(1937), 27-34

Lukcsics Pál, XV. századi pápák oklevelei, II, IV. Jenő pápa (1431-1447) és V. Miklós pápa (1447-1455), Olaszországi magyar oklevéltár, II, Budapest, 1938.

M. Á., Szilágyi-címer ismeretlen helyről, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 274, 6.1.

Magyar László, Középkori olvasókönyv, Levéltári dokumentumok, Életjel könyvek, III., 6. m. (Szabadka), 2005.

- Mažuran Ive, Čudesna Ivana Kapistrana, Osijek, 1972.
- Mihályi, apsaí János, Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból, Máramaros vármegye története, I, Máramarossziget, 1900.
- Nagy Iván – Nyáry Albert. Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából (1458-1490), I, Budapest, 1875-1877.
- Pesty Frigyes-Ortvay Tivadar. Oklevelek Temesvármegye és Temesvár város történetéhez, I, Ortvay Tivadar, Temesvármegye és Temesvár város története, IV, Pozsony 1896.
- Pettkó Béla, Kapisztrán János levelezése a magyarokkal, 1444-1456, Történelmi tár, Új folyam, II(1901), 161-222. (Budapest, 1901.)
- Podmaniczky József, Balmazújváros, Tudománytár, Új folyam, 3(1839), VI darab, 43-47.
- Радонић Јован, Прилози за историју браће Јакшића, Споменик Српске краљевске академије, LIX, Други разред, 50, Београд, 1923, 61-76.
- Raynaldus O., *Annales ecclesiastici*, XXVIII-XXIX, Lucae, 1752.
- Raynaldus O., *Annales ecclesiastici ab anno MCXCVIII ubi Card. Baronius definit*, XVIII, Romae, 1659.
- Рокаи Мелина, Будимпештански примерак повеље Будимског каптола од 23. јуна 1458. године, 1-8. (Примљен за штампу у Српски архив.)
- Sas Andor, Szabadalmas Munkács város levéltára 1376-1850, Munkács, 1927.
- S. E., Szilágyi Erzsébet birtokadománya az óbudai királynéi vár Szent Erzsébet-kápolnájának, Hunyadi Mátyás, a király, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 449, 10.30.
- S. E., Szilágyi Erzsébet és Mihály egyezsége Garai László nádorral Hunyadi Mátyás királlyá választásáról, Hunyadi Mátyás, a király, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 198-199, br. 2.4.
- Sólyom-Fekete Ferenc, Adatok a volt zarándmegyei részek történetéhez, A hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat évkönyve, 4(1885-1886), 21-24.
- Štrekelj Karel, Slovenske narodne pesmi, I, Ljubljana, 1895.
- Történelmi tár 1880, 170.

Teleki József, A Hunyadiak kora Magyarországon, Pest, X, 1853, 365-9, 575-576, 573, 576, XII, 271.

Thallóczy Lajos-Áldásy Antal, A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára, 1198-1526, Magyarország melléktartományainak oklevéltára, Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum), II, Budapest, 1907, 226, br. CCCVIII.

Thallóczy Lajos-Gelcich József, Magyarország és Ragusa összeköttetéseinek oklevéltára, (Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum Regno Hungariae), Budapest, 1887.

Theiner Augustin, Vetera monumenta historica, Hungariam sacram illustrantia, II, Romae, 1860, 315-316, 341.

Tóth-Szabó Pál, A cseh huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon, Budapest, 1917.

Varga Antal, Balmazújváros története 1945-ig, Debrecen, 1958, 283.

Wadding Lucas, Annales minorum, XIII, Romae, 1735, pag. 383.

Zimmermann Franz, Begründet von, (Fondator) Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, VI, 1458-1473, Nummer Documentele) 3 099- 3 979, Mit (Cu) 8 Tafeln (Facsimile), Herausgegeben von (Publicate di) Gustav Gündisch, unter Mitarbeit von Herta Gündisch, Gernot Nussbächer und (si) Konrad G. Gündisch, Bukarest (Bucuresti), 1981.

ЛИТЕРАТУРА

Ackerl Isabella, König Mathias Corvinus, Ein Ungar, der in Wien regierte, Wien, 1985.

Andrić Stanko, Kapisztrán Szent János csodái, Budapest, 2009.

Арањ Јанош, Мати краља Матије, Бранчић Благоје приредио, Из мађарског перивоја, (A magyar virágos kertből), Нови Сад, 1907, 81-83, 104-105.

Arányi Lajos, Vajda-Hunyad vára, 1452. 1681, 1866., Szóban és képben, Pozsony, 1867.

Baczkowski Krzysztof, Walka o Węgry w latach 1490-1492, Z dziejów rywalizacji habsbursko-jagillonskiej w basenu środkowego Dunaju, Kraków, 1995.

Бабингер Франц, Мехмед Освајач и његово доба, Нови Сад, 1968.

Bagossy Bertalan, Szatmár vármegye története, Szatmár vármegye, Magyarország vármegyéi és városai, Budapest, b. g. ()

Bajcsy-Zsilinszky Endre, Mátyás király, Budapest, 1939.

Bajcsy-Zsilinszky Endre, Mátyás király, Nemzet és emlékezet, Budapest, 19832.

Bak János, Szilágyi Erzsébet, Lexikon des Mittelalters, VIII, Stadt (Byzantinisches Reich)-Werl, München 1997, 389.

Balla Antal, Magyarország története, Budapest, b. g. (1942, 59.

B(allagi) A(ladár), Szilágyi Erzsébet, A Pallas Nagy Lexikona, Az összes ismeretek enciklopédiája, XV, Budapest, 1897, 690-691.

Baldassi J. B., Bildnisse des Jacopo dei Barbari, Pantheon, XXII(1938), Juli-Dezember, 319-325.

Balogh János, Munkács vár története, Munkács, 1890.

Balogh Jolán, Az erdélyi renaissance, I, Kolozsvár, 1943.

Balogh Jolán, A művészet Mátyás király udvarában, I, Adattár, Budapest, 1966, 29, 401.

Bán Willy-Buzássy Lajos, A magyar postabélyegek adattára 1943-1948, b. m. (Budapest), b. g. (1948).

Bándi Zsuzsana, A Magyar Országos Levéltár Mátyás-kori pecsétkiállításának katalógusa (1990 április 6.-október 6.) Levéltári közlemények, 62(1991),

Bárány Ágoston, Torontál vármegye hajdana, Buda, 1845.

Бароти Лажош-Чанки Деже, Историја Угарске, I. део, За III. разред средњих школа, С мађарског превео Милан А. Јовановић гимн. професор, Нови Сад, 1904

Bartoniék Emma, A magyar királykoronázások története, A Magyar történelmi társulat könyvei, IV Budapest, b. g. (1938).

Bayer József, A nemzeti játékszín története, I_II, Budapest, 1887.

Békefi Remig, Mátyás és az iskola, Márki Sándor, Mátyás király emlékkönyv kolozsvári szobrának leleplezése alkalmára, Budapest, 1902, 171-178.

Benedek Elek, Mátyás és a nép, Márki Sándor, Mátyás király emlékkönyv kolozsvári szobrának leleplezése alkalmára, Budapest, 1902, 33-41.

Berend T. Iván-Hanák Péter-Lackó Miklós-Ránki György-Siklós András-Szabad György-Székely György-Varga János-R. Várkonyi Ágnes-Vörös Antal, Magyarország

története, Szerkesztették: Molnár Erik főszerkesztő-Pamlényi Ervin-Székely György, I. kötet, Az első kötet szerzői: Székely György, I-II. fejezet, 9-158, Budapest, 1964.

Bihar vármegye községei, Bihar vármegye és Nagyvárad, Magyarország vármegyéi és városai, Budapest.

Bíró Csilla-Kertész Balázs, Az angyal küldte korona motívuma Mátyásnál, Századok, 2007, 2. sz. 366-367.

Blazovich László, Megjegyzések Szeged középlori jogi helyzetéhez, Koszta László szerk., Kelet és Nyugat, Tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére, Szeged, 1995.

Blazovich László, *Szabadka igazgatástörténetéből 1428-1918 (A polgarmesterek névjegyzékével 1796-1996)*, Szabadka, 1996.

Blehova-Čelebić Lenka, Dojilje u latinskim spisima kotorskih notara (1331-1472. godine, Srednjovjekovna istorija Crne Gore, Zbornik radova sa okruglog stola „Neriješena pitanja srednjovjekovne istorije Crne Gore”, održanog u Podgorici Istorijski institut Crne Gore, Podgorica, 1999; 295-518.

Blehova- Čelebić Lenka, *Žene srednjovjekovnog Kotora*, Podgorica, 2002.

Богдановић Димитрије - Михаљчић Раде - Ћирковић Сима - Калић Јованка - Ковачевић-Којић Десанка - Благојевић Милош - Бабић-Ђорђевић Гордана - Ђурић Ј. Војислав - Спремић Момчило - Божић Иван - Пантић Мирослав - Ивић Павле, Историја српског народа, II, Доба борби за очување и обнову државе (1371-1537), II, Београд, 1994, 329, 378.

Bónis György, A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon, Budapest, 1971.

Boross Mihály, Magyar krónika, azaz a magyar nemzet története a legrégebb időktől fogva, a legújabb időig, minden nevezetes történeti esemény évszerinti előadásával, Pest, 18702, Borovszky Samu, A nagylaki uradalom története, Értekezések a történeti tudományok köréből, Székfoglaló értekezés, Budapest, 1900, 50.

Borsa Béla, Ismeretlen, egykorú német leírás Mátyás és Beatrix házasságáról, Specimina dissertationis Facultatis philosophicae regie hungaricae, Universitatis Elisabethinae, quinqueecclesiensis, 188, A német intézet értekezései, 19, Pécs, 1940, 1-20.

Borsa Béla, Reneszánszkori ünnepségek Budán, 21-41.

Borsa Iván, A Hunyadi levéltár története, Levéltári közlemények, 35(1964), 21-54.

Бубало Ђорђе, Поседи српских деспота у одбрамбеним плановима краљевине Угарске 1458. и 1459. године, Зборник радова Пад Српске деспотовине 1459. године, Научни скупови Српске академије наука и уметности, Књига, CXXXIV, Одељење историјских наука, Књига 32, Београд, 2011, 229-243.

Croce Benedetto, Memoriale a Beatrice d'Aragona, regina d'Ungheria, di Diomede Carafa, Napoli, MDCCCXLIV,

Csánki Dezső, I. Mátyás király udvara, Századok, 1883.

Csánki Dezső, Körös megye a XV. században, Értekezések a történelmi tudományok köréből, 15(1893), 12.

Csánki Dezső, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, I, II, III, V, Budapest, 1890, 1894, 1897, 1913.

Csánki Dezső, Kuncz ispán majora Budán, Századok, 1906, 685-725.

Csánki Dezső, Szilágyi Erzsébet nyaraló palotája a budai hegyekben, (Kuncz ispán majora), Budapest, 1908, 43.

Csobán Endre, Debrecen sz. kir. város levéltára, Levéltári közlemények, 6(1928), 1-4: 204-239.

Csuday Jenő-Schönherr Gyula, A középkori intézmények bomlása és a renaissance, Marczali Henrik, Nagy képes világtörténet, VI, Középkor, III. rész, Budapest, b. g. (1904).

Černik Berthold Otto, Das Augustiner-Chorherrenstift Klosterneuburg (Statistische und Geschichtlichen Daten), Klosterneuburg, 1936.

Darvas József, A törökverő, b. m. (Budapest), 1960.

Dávid András, Délszláv epikus énekek, magyar történelmi hősök, Újvidék, 19

Dávid András, Hunyadi János származáslegendájának magyar-délszláv párhuzamai, Tanulmányok, Az Újvidéki Bölcsészettudományi kar Magyar tanszékének kiadványa, 6(1973),

Dávid András, Mátyás király alakja a középeurópai folklórban, Helikon (Világirodalmi figyelő), 1971, 3-4, 308-321.

Dávid András, A Mátyás király alakját idéző délszláv epikus énekhagyományról, A Hungarológiai intézet tudományos közleményei, 1(1969), 1, Szeptember, 97-124.

Decsy Sámuel, Osmanographia, III, Bécs, MDCCCLXXXIX.

Dedek Crescens Alajos, Szentek élete, Budapest, b. g. (1900).

Dedek Crescens Alajos., A karthausiak Magyarországon, Budapest, 1889, 76, 118, 119, 240, 178, 143, 139, 170, 209, 184.

Delimo Žan, Greh i strah u srednjem veku, Stvarane osećanja krivice na Zapadu od XIV do XVIII veka, Novi Sad, 1986.

Dercsényi Dezső, A székesfehérvári király bazilika, Budapest, 1943.

Diboa Žak, Monaški redovi, Novi Sad, 198.

Dinić-Knežević Dušanka, Dubrovnik i Ugarska u srednjem veku, Filozofski fakultet u Novom sadu, Institut za istoriju-Vojvođanska akademija nauka i umetnosti, Monografije, Knjiga 28, Novi sad, 1986, 137.

Dr. H. S., Mátyás kora és a nemzeti királyság vége, Magyarország története az Arany bullától 1795-ig, Szász József, Politikai Magyarország, I, Budapest, 1912, 193-200.

D'Isos Kálmán, Arnold György, Budapest, 1908.

Duby Georges, Vitez, žena svećenik, Ženidba u feudalnoj Francuskoj, Split, 1987,

Dudás Ödön, Szabadka város története, Életjel, б. м. (Szabadka), 1991.

E. Kovács Péter, A Hunyadi család, Rázsó Gyula- Molnár V, Hunyadi Mátyás emlékkönyv, Budapest, 1990, 37-39.

E. Kovács Péter, Matthias Corvinus, Budapest, 1990, 12-13, 36.

Az Egri Szilágyi Erzsébet gimnázium és kereskedelmi szakközépiskola jubileumi évkönyve az iskola 20 éves fennállásának alkalmából, 1954-1974, Eger, 1974.

Elekes Lajos, Hunyadi, Budapest, 1952.

Elekes Lajos, A Hunyadi kérdés, Lukinich Imre, Mátyás király emlékkönyv, I, Budapest, (1940).

Elekes Lajos, Mátyás és kora, Budapest, 1956.

Elekes Lajos-Lederer Emma-Székely György, Magyarország története a korai és virágzó feudalizmus korszakában (A honfoglalástól 1526-ig), Magyarország története, I, Magyarország középkori története a honfoglalástól 1790-ig, 1, Kézirat gyanánt, Budapest, 1957.

Elekes Lajos-Lederer Emma-Székely György, Magyarország története, Az őskortól 1526-ig, Magyarország története, I, Egyetemi tankönyv, Budapest, 1961.

Engel Johan Christian, Geschichte des ungrischen Reiches, Wien, 1813.

Engel Pál, Magyarország világi archontológiája, 1301-1457, I, Glatz Ferenc, História könyvtár, kronológiák, adattárak, Budapest, 1996.

- Engel Pál, A szegedi eskü és váradi béke, Adalék az 1444. év eseménytörténetéhez, Mályusz Elemér emlékkönyv, Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok, Budapest, 1984, 77-96.
- Engel Pál, Szent István birodalma, A középkori Magyarország története, Glatz Ferenc, História könyvtár, Monográfiák, 17., Budapest, 2001.
- Engel Pál, Temetkezések a középkori székesfehérvári bazilikában, Századok, 121(1987), 4, 624-625.
- Estók János, Királynék könyve, Magyarország királynői, királynéi, kormányzónei és fejedelemasszonyai, Budapest, 84.
- Fajt Jiri, Skulptúra a tabul'ové maliarstvo raného 16. storočia, Medzi dvorom a mestom. Maliarstvo na Spiši okolo roku 1500 a magnátska rodina Zápol' skych, Gotika, Bratislava-Nürnberg, 2003, 399-428.
- Falvai Róbert, A Hunyadiak asszonyai, Magyar királynék és nagyasszonyok, 9, b. g., 6-21.
- Fedeles Tamás, Mátyás király és a szebbik nem, Rubicon, Történelmi magazin, XX(2009), 10; 20-23.
- Fekete Nagy Antal, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, IV, Trencsén vármegye, Hunyadiak kora Magyarországon, IX. A., Budapest, 1941.
- Fessler Ignaz Aurelius, Die Geschichte der Ungern und ihren Landsassen, Leipzig, 1815.
- Fessler Ignaz Aurelius, Mathias Corvinus König der Hungarn und Herzog von Schlesien, Neue verbesserte Auflage, I, Breslau, 1796.
- Fessler Ignaz Aurelius, Geschichte von Ungarn, Bearbeitet von Klein Ernst, Die Zeit der Könige aus verschiedenen Häusern, von 1301 bis 1457; III, Die Zeit der Könige von Matthias I. bis Maximilian 1457-1576, Leipzig, 1869; 1874.
- Forster Gyula, Hunyadi János származása és a vajdahunyadi freskók, Magyarország műemlékei, IV.
- Fraknói Vilmos, Andreas Pannonius, Magyar könyvszemle, 1879, 113-118.
- Fraknói Vilmos, Hunyadi Mátyás király 1440-1490, Szilágyi Sándor, Magyar történeti életrajzok, Budapest, 1890.
- Fraknói Vilmos, A magyar királyválasztások története, Budapest, 1921.
- Fraknói Vilmos, Mátyás király dajkájának sírja Rómában, Századok, 1908, 673-676.

Fraknói Vilmos, Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a Római szentszékkal, II, Budapest, 1901.

Fraknói Vilmos, Szilágyi Mihály, Mátyás király nagybátyja, Olcsó könyvtár, 1689-1692. sz. Budapest, 1913.

Fraknói Vilmos, Werbőczy István életrajza, Dézsi Lajos, Magyar történelmi életrajzok, Budapest, 1899.

Fraknói Wilhelm, Mathias Corvinus, König von Ungarn 1458-1490, Freiburg in Breisgau.

Fügedi Erik, Kapisztránói János csodái, A jegyzőkönyvek társadalomtörténeti tanulságai, Századok, 1977, 5, 847-894.

Fügedi Erik, XV. századi magyar püspökök, Történelmi szemle, 8(1965), 477-498.

Gaál Mózes, Szilágyi Erzsébet, Magyar nők, Budapest, 1903(2012), 42-51, A képeket Zajzon Csaba, a Gaál Mózes I-VIII osztályos iskola (Erdély, Barót) bocsátotta rendelkezésünkre.

Gabányi (Olysoi) János, Magyar várak legendái, II, Budapest, 1924.

Gábor Gyula, A kormányzói méltóság a magyar alkotmányjogban, b. g., 52.

Gábor István, A Vigadó története, Budapest, 1978.

Garády Sándor, Mátyás király buda-nyéki kastélya, Budapest, 1932, 99, 101, 109, beleška br. 2.

Garay Béla, Az ekhósszekértől a forgószinpadig (A szabadkai magyar színjátszás története), Újvidék, 1953.

Gavrilović Andra, Znameniti Srbi XIX veka, Zagreb, 1901.

Guoth Kálmán, Mikor született Mátyás király? Kolozsvári szemle, II/3 (1943).

Haraszi Emil, Mátyás király az énekes színpadon, Lukinich Imre (szerkesztette) Mátyás király emlékkönyv születésének ötszázéves fordulójára 1440-1940, II, Budapest, é. n. (1940), 491-523.

Harsányi Zsolt, Matthias rex, I-III, Budapest, 1937.

Hauptmann Ferdo, Jugoslovensko-mađarski arhivski pregovori i njihovi rezultati, Glasnik Arhiva i Društva arhivista Bosne i Hercegovine, 1(1961), 116-120.

Held Joseph, Hunyadi: legend and reality, New York, 1985.

Henszlmann Imre, A nagyszebeni és székesfehérvári régi templom, Akadémiai kiadvány, Budapest, 1883, 60-65.

Henszlmann Imre, szakosztályi jegyző, Negyedik ülés Eperjesen, au. 14.-án, Halász Géza, A magyar orvosok és természetvizsgálók Kassa-Eperjesen tartott hetedik naggyűlésének történeti vázlata és munkálatai, Pest, 1847, 157 i prilog.

Hermann Amandus, Capistranus triumphans seu historia fundamentalis de Sancto Joanne Capistrano, Coloniae, 1700.

Herzog József, A magyar kamarai levéltár története, Levéltári közlemények, 6(1928), 1-4; 1-52.

Hevesy André, La maitre de caducée, Paris-Bruxelles, 1925.

Hofer J., Johannes von Capestrano, Innsbruck-Wien-München, 1936.

Hofer J., Der Sieger von Belgrad 1456, Historisches Jahrbuch, 51(1931), 163-212.

Hóman Bálint, Hunyadi Mátyás, Budapest, Egyetemi nyomda, 1940, 52;

Hóman Bálint, Matthias Hunyadi, Ungarisches Jahrbuch, XX(1940), 3; 173.

Hóman Bálint-Szekfű Gyula, Magyar történet, I-V, Budapest, 1939, Hatodik változatlan kiadás.

Horváth Richárd, A hadakozó király: Hunyadi Mátyás itineráriuma, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 51-63.

Horvat Rudolf, Povijest Hrvatske, I, Od najstarijeg doba do g. 1657, Zagreb, 1924.

Huber Alfonz, Ausztria története, II, Budapest, 1901.

Iványi Béla, München levéltárai magyar szempontból, Levéltári közlemények, 12(1934), 1-63.

Iványi István, Szabadka, szabad királyi város története, I, Szabadka, 1886.

Jireček Konstantin-Radonić Jovan, Istorija Srba. Prva knjiga do 1537. godine (Politička istorija), Druga knjiga (Kulturna istorija), Drugo ispravljeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 1952.

Jókai Mór, A királykoronázás, Dr. Kovács Dénes-Dr Sziklay Lajos, Koronázási emlékkönyv dicsőségesen uralkodó I. Ferencz József apostoli királyunk megkoronázásának 25-ödik évfordulója ünnepére, Budapest, é. n., (1892), 7-14.

Jókai Mór, A magyar nemzet története regényes rajzokban, I, II, Lengyel Dénes-Nagy Miklós, Jókai Mór összes művei, Regények, 67, 68, Budapest, 1969.

Jósika Miklós, Hunyadi Mátyás király, Budapest, 1856, 1886, 1906.

Jósika Miklós után, Hunyadi Mátyás király története, 10-14 éves növendékek olvasmányául, Történelmi könyvtár az ifjuság számára, 1, Pest, 1871.

Калић-Мијужковић Јованка, Београд у средњем веку, Београд, 1967.

Kápolnai J. P., I. Miksa császárnak Bécs és Székesfehérvár elfoglalására vonatkozó 1490-ik évi feljegyzései, Századok, 1885.

Karácsonyi János, Békésvármegye története, I-III, 1896.

Karácsonyi János, Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig, , Budapest, 1902.

Karácsonyi János, Mátyás király ősei, Márki Sándor, Mátyás király emlékkönyv kolozsvári szobrának leleplezése alkalmára, Budapest, 1902, 9-17.

Karácsonyi János, Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig, Budapest, I, 1922, 66-68, 156-157, 342-343, II, 1924, 79, 193, 503.

Kardos Tibor. Bonfini, Mátyás király korának történetírója, Bonfini, Mátyás király, Budapest, 1959, 38.)

Kardos Tibor, Századok, 1950, 1., és 117. jegyzet..

Kardos Tibor, A magyarországi humanizmus kora, Budapest, 1955, 325

Károly János, Fejér vármegye története, II, Székesfejérvár Szab. Királyi város, a megyeszékhely története, Székesfejérvár, 1898.

Katona Stephanus, Historia critica regum Hungariae stirpis mixtae, Tomulus VI, Pars II, ab anno Christi MCCCCXLVIII. ad annum usque MCCCCLVIII, Budaë.

Kelemen Lajos-K. Fodor János, Kolozsvári kalauz, Radnóti Dezső, Erdélyi kalauz, IV, Kolozsvár, 1902.

Kenderesi Ferencz, Vajda Hunyadi vár külső tekintetben és ennek történeti leírása az újabb időig, Tudományos gyűjtemény, 15(1831), VII, 37.)

Kerny Terézia, Szent László- - és a magyar szentek tisztelete Hunyadi Mátyás udvarában, Személyes devóció, állami és uralkodói reprezentáció, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 397-400.

Kisbán Emil, A magyar pálosrend története, I-II, Budapest, 1938-1941.

Kisfaludy Katalin, Matthias rex, Magyar história, Életrajzok, Budapest, 1983.

Kiss Károly, Hunyadi János utolsó hadjárata Bolgár és Szerbországban 1454-ben, s Nándorfejérvár fölmentése a török táborításától, A nándorfejérvári diadal negyedik

százados napján július 21. 1856. előterjesztette, Különlenyomat a m. academiái Értesítőből, Pest, 1857, 45.

Kiss Lajos, Földrajzi nevek etimológiai szótára, Budapest, 1980.

Kiss Lajos, Földrajzi nevek etimológiai szótára, I, A-K, Budapest, 1988, 155.

Kiszely Gyula, Magyar városok fejlődése, I, Debrecen, Budapest, 1931.

Klaić Nada, Zadnji knezi celjski v deželah sv. Krone, Celje, 1982.

Klaić Vjekoslav, Hrvatska plemena od XII. Do XVI stoljeća, Rad Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti, 130, 1897, 1-85.

Klaić Vjekoslav, Povijest Hrvata, od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća, IV knjiga, Treće doba, Vladanje kraljeva iz raznih porodica (1301-1526), III, Doba kralja Matijaša Korvina i Jagelovića (1458-1526), Zagreb, 1988.

Kocsis Antal, Mátyás király két Topolyára is vonatkozó okirata, Bácsország, Vajdasági honismereti szemle, 2008/2, 45. szám, 48-50.

Kocsis Antal Települések, templomok Topolyán és Bajsán az Árpád- és középkorban (Кочиш Антал, Насеља, цркве у Бачкој Тополи и Бајши у Арпадовском периоду и у средњем веку), Topolya, 2007.

Komjáthy Miklós, Hunyadi kormányzói kancelláriája, Levéltári közlemények, (1956), 35-47.

Korhecz-Papp Zsuzsanna, Szabadka Mátyás korában, Szemelvények Magyar László és Blazovich László írásaiból, Bácsország, Vajdasági honismereti szemle, 2008/2, 45. szám, 96-98.

Кос Милко, Историја Словенаца од досељења до петнаестог века, Историска библиотека, I коло, 3. књига, Београд, 1960.

Костић Мита, опис војске Јована Хуњадија при поласку у бој на Косово, Гласник Скопског научног друштва, 1(1925), 1; 79-91.

Ковачевић-Кojiћ Десанка, Градска насеља средњовјековне босанске државе, Сарајево, 1978.

Kovács András, Placa comemorativa a casei Bocskai din Cluj, Salagean Tudor-Mitu Melinda, Principele Stefan Bocskai si epoca sua, Cluj-Napoca, 2006.

Kővári Ernő, Vajdahunyad és környéke, Turista Útmutató, Vajdahunyad, 1908.

Krenner Miklós, Hunyadi Mátyás király a monarchikus eszmében. A Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat évkönyve, 13(1902), 1; 22-42.

- Kring Miklós, Középkori jobbágyságunk szabad költözéséről (Adatok és problémák), Századok, 1935, 390-413.
- Крстић Никола, Бој под Београдом године 1456. Гласник Српског ученог друштва, Књига II, Свеска XIX(старага реда)(1866), 1-72.
- Kubinyi András, Budai és pesti polgárok családi összeköttetései a Jagelló-korban, Levéltári közlemények, (1967), 264-269.
- Kubinyi András, Két sorsdöntő esztendő (1490-1491), Történelmi szemle, 1991, 1-2,
- Kubinyi András, Mátyás és a magyar püspökök, Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon, METEM, Budapest, 1999, 73-74.
- Kubinyi András, Mátyás király, Budapest, 2001.
- Kubinyi András, Residenz- und Herrschaftsbildung in Ungarn in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts und am Beginn des 16. Jahrhunderts, Fürstlichen Residenzen im spätmittelalterlichen Europa, Vorträge und Forschungen, XXXVI, der Konstanzer Arbeitskreis für mittelalterliche Geschichte, Sigmaringen, 1991, 421-462.
- Kulcsár Péter, Bonfini magyar történetének forrásai és keletkezése, Klaniczay Tibor, Humanizmus és reformáció, 1, Budapest, 1973.
- Kulcsár Péter, A Jagelló-kor, Magyar história, Budapest, 1981.
- Kulcsár Péter, Kapisztrán János, Magyar história, Életrajzok, Budapest, 1987, 170, 175, 220.
- Langenn F(riedrich). A(lbert). Herzog Albert der Beherzte, Stammvater des königlichen Hauses Sachsen, Leipzig, 1838.
- Laszowski Emil, Prilozi za povijest bosanskih porodica, Vjesnik Kraljevskog Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskog arhiva, !9(1917), 117-120.
- Laszowski Emil, Prinos historiji bosanskih porodica, Pripadnici roda „Divjak“, Vjesnik Zemaljskog arhiva, 7(1937), 27- 34.
- Lehoczky Tivadar, Beregvármegye monographiája, III, Ungvár, 1881.
- Lemajić Nenad, Srpska elita na prelomu epoha, Istorijski arhiv „Srem“-Filozofski fakultet Istočno Sarajevo, Sremska Mitrovica-Istočno Sarajevo, 2006.
- Lemajić Nenad, Srpski narodni prvaci, glavari i starešine posle propasti srednjovekovnih država, Novi Sad, Filozofski fakultet, 1999.
- Lendvai Miklós, Temes vármegye nemes családjai, I, Budapest, 1896.

Le Roa Ladiri Emanuel, Montaju, oksitansko selo od 1294. do 1324, Sremski Karlovci-Novi Sad, 1991.

Lupescu Radu, Hunyadi János alakja a magyar és román történetírásban, Századok, 139(2005), 2; 385-420.

Lupescu Radu, Hunyadi Mátyás: az ősoktól a hatalom küszöbéig, Hunyadi Mátyás, a király, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 35-49.

Lupescu Radu, Mátyás királlyá választása és koronázása, Hunyadi Mátyás, a király, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 191-195.

Lupescu Radu, Vajdahunyad vára, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 168-190.

Lützow Carl, Kunst und Kunstgewerbe auf der Wiener Weltausstellung 1873 Leipzig, 1875.

Lyka Károly, Nemzeti romantika, Budapest, b. g. (1942).
(M.), Szeged, Magyar városok. Városi és vármegyei szociográfiák, XIV, Budapest, 1941, 279-284.

Mađar Laslo, Subotica i njeno stanovništvo do 1828. Koreni, I, Svedočenje vekova, Pravni položaj i stanovništvo Subotice 1391-1828, Subotica, 1991, 1-34.

Magyar László Szabadka és lakossága 1828-ig, Gyökerek, I. Évszázadok vallomása, Szabadka közjogi helyzete és lakossága 1391-1828, I, 1-33.

Mályusz Elemér, Egyházi társadalom a középkori Magyarországon, Budapest, 1971, 255.)

Marczali Henrik, Erdély története, Budapest, 1935.

Marczali Henrik, Magyarország története, Budapest, é. n.

Márki Sándor, Arad vármegye és Arad sz. kir. város története, I, Jancsó Benedek, szerk., Aradvármegye és Arad szabad királyi város monographiája, II/1, Arad, 1892.

Márki Sándor, Dósa György, Dézsi Lajos, Magyar történelmi életrajzok, Budapest, 1913.

Marosi Ernő, Mátyás a középkori ember, Gótika és reneszánsz, Hunyadi Mátyás, a király, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 113-128.

Mayer Erzsébet, Diomede Carafa (Nápolyi szellem Mátyás udvarában), Koltay-Kastner Jenő-Prinz Gyula, szerkeszti, Pannonia-könyvtár, 22, Pécs, 1936.

Mellen, Series regum Hungariae ex nummis aureis.

Michel Katalog, Südeuropa, 2012.

Mijatović Čedomilj, Despot Đurađ Branković, I-II, Beograd, 1880-1882. Mikó Árpád, Beatrix királyné, Hunyadi Mátyás, a király, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 251-265.

Миљковић Ема, Горажде, Мишић Синиша редактор, Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља према писаним изворима, Београд, 2010, 88-89.

Móricz Zsigmond, Nagybánya, Szatmár vármegye, Magyarország vármegyéi és városai, Budapest, b. g., (), 200-203.

Мргић Јелена, Северна Босна `13-16. век, Београд, 2008,

Мргић Јелена, Сребреник, Редактор Мишић Синиша, Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља према писаним изворима, Београд, 2010, 276-277.

Nagy Iván, Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal, III, Pest, 1858, V, 1859, X, 1863, XI, 1865.

Nagy Lajos, A Vajda-Hunyadi várról, Déva, 1902.

Naz R(obert), Dictionnaire de droit canonique, V Duacensis (Collectio)-Intéret et usure, Paris, 1953, 1342, 1348-1349; Joó Tibor, Mátyás és birodalma, h. n., é. n., (Budapest, 1940.).

Nehring Karl, Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III. und das Reich, Zum hunyadisch-habsburgisch Gegensatz im Donauraum, Südosteuropäische Arbeiten, 72, München, 1975.

Németh Péter, A városlódi karthauzi kolostor története és régészeti maradványai, 1964, (165 oldal gépelt kézirat 26 oldal francia rezümé.)

NN, Hunyadvár, Fillértár, 1834, octóber 11.

- NN (?MR), Középkori miniature-ök és a Corvinának egy eddig ismeretlen maradványa, *Archaeologiai értesítő*, 2(1870), br. 14, 277-286.
- N. N., *Nemzet és művészet, Kép és önkép*, XIX, Magyar Nemzeti Galéria, b. m. (Budapest), (MMX), 328; *Tolnai világtörténelme*, VI, 255.
- N. N., Ráskay Gáspár és Vitéz Francesco, *Irodalomtörténeti közlemények*, 3(1893), 67-78.
- Olesnicki Lj., Mihajlo Szilágyi i srbska despotija, *Rad JAZiU*, 276, 1943,
- Oszvald Arisztid, *Hunyadi ifjúsága*, *Történeti szemle*, 1916, 1917.
- Palacky František, *Dejini Česke*, IV, 1, 354.
- Palacky František, *Dejiny národu Českeho v Čechách a v Morave*, IV, *Vek Jiriho z Podebrad od roku 1439 až do roku 1457 čili do smrti krále Jiriho*, Praze, 1937.
- Pallas Nagy Lexikona, Budapest.
- Pálosfalvi Tamás, Szegedtől Újvárig, *Az 1458-1459. esztendőkrónikájához*, *Századok*, 147(2013), 2; 347-380.
- Пантић Мирослав, Непозната бугарштица о деспоту Ђурђу и Сибињанин Јанку из XV века, *Зборник Матице српске за књижевност и језик* XXV(1977), 3; 421-438.
- Paulinyi Oszkár, Magyarország aranytermelése a XV. század végén és a XVI század derekán, *A gróf Klebelsberg Kunó Magyar történetkutató intézet évkönyve*, VI(1936), 32-81, (*Gazdag föld-szegény ország, Tanulmányok a magyarországi bányaművelés múltjából*, Buza János-Draskóczy István, Budapest, 2005, 57-104.
- Paulinyi Oszkár, *Nemesfémtermelésünk és országos gazdaságunk általános alakulása a bontakozó és kifejtett feudalizmus korszakában (1000-1526)*, *Századok*, 1972, 561-609.
- Paulinyi Oszkár, *Réztermelés a középkori Magyarországon*, Budapest
- Paulinyi Oszkár, *A sóregálé kialakulása Magyarországon*, *Századok*, 1924, 627-647.
- Paulinyi Oszkár, *A vállalkozás kezdeti formái a feudális kori nemesércbányászatban, Értekezések a történeti tudományok köréből, Új sorozat*, 40, Budapest, 1966.
- PAULUS, *GESCHICHTE DES ABLASSES IM MITTELALTER*, I-III, PADERBORN, 1922-1923.
- Pável Ágoston, *A Hunyadiak a délszláv népköltészetben, Vasvármegye és Szombathely város kultúregyesületének évkönyve*, 2(1929), 111-124.
- Pável Ágoston, *Az Orpheus-monda rokonai a délszláv népköltészetben*, *Ethnographia*, (1909), 321-340.

- Péczely József, A magyarok története, Ásiából kijövetelöktől fogva a mai időkig, Debrecen, 1837, II Az Árpád ház kihalásától a mohácsi vészig.
- P.(ekić) P.(etar), Čantavir, Hrvatska enciklopedija, (Enciclopedia Croatica), IV, Chiachi-Diktis, Zagreb (Zagrabiae), 1942 (MCMXLII), 191-192.
- Pessina de Czechorod Thomas Joannes, Mars moravicus, Praegae, MDCLXXVII.
- Pesty Frigyes, Brankovics György rác deszota birtokviszonyai Magyarországon és a rác deszota cím, Budapest, 1877.
- Pesty Frigyes, A Hunyadi-vár Temesvárott, Magyarország és a nagyvilág, 13(1876), nr. 9, 135-137.
- Pesty Frigyes, Temes vármegye főispánjai, a temesvári pasák és tartományi elnökök, Magyar történelmi tár, 12(1863), II, 157-267.
- Petrovics István, Urban development during the reign of king Matthias, Bárány Attila-Györkös Attila, Matthias and his legacy, Cultural and Political Encounters between East and West, Papp Klára, Speculum Historie Debreceniense, 1, (A Debreceni egyetem Történelmi intézete kiadványai), Debrecen, 2009.
- Petrović Petar-Stanić Ivan, *Slika u ogledalu, Povodom dvesta godina od rođenja Katarina Ivanović (1811-1882)*, Katalog izložbe slika Katarine Ivanović, Beograd, 2011.
- Podmaniczky József, Balmazújváros, Tudománytár, Új folyam, 3(1839), VI darab, 43-47.
- Pór Antal, Aemeas Sylvius, II. Pius pápa, Élet és korrajz, Szent István társulat, Házi könyvtár, XXXIII, Budapest, 1880.
- Pór Antal, Hunyadi, Pest, 1870.
- Pór Antal, Tarka képek a középkorból (történelmi csevegés), Almanach az MDCCCXC évre, kiadja a Szent-István társulat, Budapest, 1890, 25-81.
- Pray Georgius, Annales regni Hungariae, IV, 78.
- Pray Georgius, Historia regum Hungariae, II, Ab anno MCCC, ad annum MDXXVI, Budaë, 1801.
- PRAY GEORGIUS, (Annales) HISTORIA REGUM HUNGARIAE CUM NOTITIIS PRAEVIIS, BUDAE.
- Prém József, Mátyás király a krajnai népköltésben, Márki Sándor, Mátyás király emlékkönyv kolozsvári szobrának leleplezése alkalmára, Budapest, 1902, 236-241.

- Pulszky Ferencz, Hazai adatok az archaeológiához, *Archaeológiai értesítő*, Uj folyam II(1882), 132-135.
- (R.), Budapest, Magyar városok, Városi és vármegyei szociográfiák, XIV, Budapest, 1941. 127-148.
- (R.) Kolozsvár, Magyar városok, Városi és vármegyei szociográfiák, XIV, Budapest, 1941, 373-380.
- Rácz György, *Collectio Diplomatica Hungarica*, Medieval Hungary online: The online portala of the National Archives of Hungary on medieval charters, *Archiv für Diplomatik, Schrifgeschichte, Siegel- und Wappenkunde*, 56(2010), 425-444.
- Radojčić Nikola, O izvorima Vramčeve Kronike, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umetnosti*, 235, 1928, 26-49.
- Радонић Јован, Беатрича Арагонска, *Летопис Матице српске*, 339, 108(1934), св. март-април, 211-225.
- Радонић Јован, *Прилози за историју браће Јакшића*, *Споменик Српске краљевске академије*, LIX, Други разред, 50, Београд, 1923, 67-68, бр. IV.
- Radonić Jovan, *Sporazum u Tati i 1426. i srpsko ugarski odnosi od XIII do XVI veka*, *Glas Srpske kraljevske akademije (SKA)* 187(1941), 117-232;
- Reissenberger Lajos-Henszlmann Imre, A nagyszebeni és székesfehérvári régi templom, *Monumenta Hungariae archeologica aevi medii*, Budapest, 1883, 60.
- Ређеп Јелка, Катарина Катакузина, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, 9(1966), 157-161.
- Réthelyi Orsolya, Hunyadi Mátyás házasságai és házassági kísérletei, Hunyadi Mátyás, a király, Nagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, *Kiállítási katalógus*, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 247-250.
- Révai Nagy Lexikona.
- Рибари Фрања, *Историја Угарске*, са уводом у историју света за ниже разреде средњих школа, С мађарског превео Милан А. Јовановић, 2, Нови Сад, 1884.
- Ribáry Ferenc, Magyarország oknyomozó történelme, *Tanodai és magánhasználatra*, Budapest, 18783, 174.
- Riezler Sigmund, *Geschichte Baierns*, III, Gotha, 1889.
- Rokai Melina, Poverty and the Franciscan Order in Medieval Southeast Europe, *Истраживања*, 22(2011), 145-151.

Rokai Petar, Istorija porodice Maroti, Rukopis doktorske disertacije branjene na Filozofskom fakultetu u Beogradu, 1983, godine.

Рокаи Петар, Краљ Жигмунд и Угарска према Србији после косовске битке, Глас Српске академије наука и уметности, (САНУ), CCCLXXVIII, Одељење историјских наука, 9, (1996), 145-149.

Rokai Petar, Novosadska „Katedrala“, Друштво за проучавање XVIII века XVIII столеће, III, тема: „град, 151-155.

Rokai Petar, Prilog biografiji despota Lazara Brankovića, Istorijски часопис, LVI(2008), 183-190.

Рокаи Петар, Примена неких видова регалног права на подручју Јужне Угарске у средњем веку, Анали Правног факултета у Београду (1987), 3-4: 371-382.

Рокаи Петар-Ђере Золтан-Пал Тибор-Касаш Александар, Историја Мађара, Београд, 2002, 158.

Rokay Péter, Szabadka és a Hunyadiak négy nemzedéke, Rukopis predavanja održanog u Subotici 8. decembra 2008. godine.

Roszner Ervin, Régi magyar házasságjog, Budapest, 1887.

Rusu Adrian Andrei, Intregiri si interpretari priviotare la itinerarile lui Iancu de Hunedoara, Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, 27(1990).

Rüsz-Fogarasi Enikő, Die Frauen des Johannes Hunyadi, In: Extinctta est lucerna orbis: John Hunyadi and his time, (ed.) Ana Dumitran, Loránd Mádly, Alexandru Simon, IDC Press, Cluj-Napoca, 2007, 191-201.

Salagean Tudor, The birthplace of king Matthias, Bárány Attila-Györkös Attila, Matthias and his legacy, Cultural and Political Encounters between East and West, Papp Klára, Speculum Historiae Debreciniense, 1, (A Debreceni egyetem Történelmi intézete kiadványai, Debrecen, 2009, 447.

Salamon Ferenc, Budapest története, II-III, Budapest, 1885.

Schmidt Wilhelm, Die Stammburg der Hunyaden, Nach theilweise noch ungedruckten Quellen, Hermannstadt, 1865.

Schönherr Gyula, Hunyadi Corvin János 1473-1504, Szilágyi Sándor, Magyar történelmi életrajzok, Budapest, 1894, 30-32, 315-317.

Schulhoff József, Az elfelejtett zeneszerző, aki megalapozta Szubotica zenekultúráját, Visszaemlékezés Arnold Györgyre akinek földi maradványai a Szent Teréz templomban nyugszanak, Napló, Szubotica, 1934, VII, 22, str. 23.

Shulcz Ferencz, Archaeologiai levelek, L, Archaeologiai értesítő, III, 1870, 284.

Smičiklas Tade, Poviest Hrvatska, I, Od najstarijih vremena do godine 1526. Poučna knjižnica „Matice Hrvatske“, IV, Zagreb, 1882.

Соеренсен Асмус, Прилог историји развијања српских јуначких песама, Просветни гласник, Службени лист Министарства просвете и црквених послова Краљевине Србије, (1894), 576.

Solt Andor, Mátyás király a magyar szépirodalomban, Lukinich Imre (szerkesztette), Mátyás király, Emlékkönyv születésének ötszázéves fordulójára, II, Budapest, b. g. (1940), 488.

Sólyom-Fekete Ferenc, Adatok a volt zarándmegyei részek történetéhez, A hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat évkönyve, 4(1885-1886), 17-21.

Spányik Glycerius, Compendium historiae Regni Hungariae ab origine gentis, usque ad Ludovicum II., Pestini, 1828.

Spányik Glycerius, Historia pragmatica Regni Hungariae, Pestini, 1820.

Spekner Enikő, „... Hogy méltónak ítéltessél kiváló atyádhoz és a magyarok fejedelemségére ...“, Mátyás küzdelme Corvin János trónörökléséért, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 513-515.

Спремић Момчило, Борбе за Смедерево 1458-1459. године, Зборник радова Пад Српске деспотовине 1459. године, Научни скупови Српске академије наука и уметности, Књига, СХХХIV, Одељење историјских наука, Књига 32, Београд, 2011, 219.

Спремић Момчило, Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба, Београд, 1994, 179, 336, 364, 365, 453, 454, 474.

Спремић Момчило, Деспот Ђурађ Бранковић и Мачванска бановина, Историјски часопис, 23(1976), 23-36; (Спремић Момчило, Прекинути успон српске земље у позном средњем веку, Београд, 2005, 91-105.) 96-97.

Спремић Момчило, Односи између православних и римокатолика у Српској деспотовини, Прекинути успон, Српске земље у позном средњем веку, Београд, Београд, 2005, 391-407.

Станојевић Станоје, Нешто о Јакшићима, Нова искра, Илустровани лист, Београд, 3(1901), бр. 6, (јуна), 164-165.

Suciu Adrian, Castelul Huniade, „Banatul“, Timisoara, 2(1927), nr 7-8, 46-48.

Szalay József-Baróti Lajos, Magyarország Nagy Lajos halálától a mohácsi vészig, Szalay József-Baróti Lajos, A magyar nemzet története, II/II, Budapest, b. g.

Szana Tamás, Magyar művészet századunkban, Budapest, 1890.

Szana Tamás, Száz év a magyar művészet történetéből, 1800-1900, Budapest, 1901.

Szedlár Rudolf, A csantavéri templom oltárköveinek titkai, Bácsország, Vajdasági honismereti szemle, 2008/2, 45. szám, 38-43.

Szedlár Rudolf, Nyolcvanéves a csantavéri templom, Hét nap, Vajdasági magyar kalendárium, 2009, Szabadka, 2008, 163-166.

Szegedy Rezső, Mátyás királyválasztása a délszláv népköltészetben, Ethnographia, XXVII(1916), 47-60.

Székely György, Hunyadi László kivégzése – Struktúraváltozások a magyar állam és főváros kormányzásában, Tanulmányok Budapest, múltjából, XXII(1988), 61-102.

Székely György-Kerényi Ferenc, Magyar színháztörténet, I, 1790-1873, Budapest, 1990.

Szekeres László, Középkori települések Északkelet-Bácskában, Hungarológiai közlemények, 50, 1983.

Szentjóni Szabó László, Mátyás király, Budapest, 1880.

Szilágyi Sándor, Erdélyország története, tekintettel művelődésére, I., Pest, MDCCCLXVI.

Szöllősy Vágó László. A XV. Vajdasági ünnepi játékok megnyitójának házigazdája: Csantavér, Hét nap, Vajdasági magyar kaelendárium, 2009, Szabadka, 2008, 160-162.)

Szontagh Edit, Iskolánk névadója: Szilágyi Erzsébet, Az Egri állami Szilágyi Erzsébet leánygimnázium értesítője az 1964-65. iskolai évről, 34-40.

Szovák Kornél, A király és az egyház – Mátyás személyes vallásossága, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 393-396.

- Szvboda Dománszky Gabriella, A magyar művészet az 1873-as bécsi világkiállítás tükrében, *Tanulmányok Budapest múltjából*, 27(1998), 127-146.
- Šafar Zvonimir, *Katalog poštanskih maraka u upotrebi na teritoriji Srbije 1840-2011*, Beograd, 2011, 124.
- Šišić Ferdo, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zagreb, 1916 (19623).
- Šišić Ferdo, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350-1416)*, Zagreb, 1902.
- Шуица Марко, Босанска властeosка породица Бановићи, *Историјски гласник*, 1993, 1-2; 25-35.
- Шуица Марко, Приповести о српско-турским окршајима и "страх од Турака" 1386. године. *Историјски часопис*, 53(2006), 93-122.
- Teke Zsuzsa, *Hunyadi János és kora*, Magyar história, Budapest, 1980.
- Teleki József, *A Hunyadiak kora Magyarországon, I-IV*, Pest, 1852-1854.
- Teleki József, *Hunyadi eredete*, Pest, 1851.
- Teleki Pál, *Mátyás emlékkönyv*, I-II, Budapest b. g. (1940).
- Temesváry János, Geréb László erdélyi püspök első miséje, *Erdélyi múzeum*, 1911, 136.
- Temesváry János *Erdély középkori püspökei*, Cluj-Kolozsvár, 1922.
- Thallóczy Lajos, *Bosnyák és szerb életrajzi és nemzedékrendi tanulmányok*, Budapest, Thallóczy Ludwig, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, Biographische und genealogische Studien, Übersetzt von Eckhart Franz, Lajos, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München-Leipzig, 1914.
- Thallóczy Lajos, *Jajcza (bánság, vár és város története 1450-1527, Az oklevéltárat Horváth Sándor szerkesztette, Magyarország melléktartományainak oklevéltára (Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum (Banatus, castrum et oppidum Jajcza), IV, Magyar történelmi emlékek, (Monumenta Hungariae Historica, I. osztály, Okmánytárak (Diplomataria), XL, Budapest, 1915.*
- Thúry József, *Ki volt a vak török császár*, Századok, 1893.
- Thúry József, *Szilágyi és Hajmási históriája*, *Irodalomtörténeti közlemények*, 3(1893), 293-306.
- Timotijević Miroslav-Mihajlović Radmila, Katarina Ivanović, Beograd, 2004.

Tolnai világtörténelme, VI/2, A középkor története, **, A keresztes háboruktól a renaissance korig, Budapest, é. n.

Tóth István, Janus Pannonius genealógiája, Kardos Tibor-V. Kovács Sándor, Janus Pannonius (tanulmányok), V. Kovács Sándor, Memoria saeculorum Hungariae, 2, Budapest, 1975, 65-76.

Tóth Kálmán, Szilágyi Erzsébet, Tóth Kálmán összes költeményei, II, Pest, 1860, 275-278.

Tóth Kálmán, Szilágyi Erzsébet, Tóth Kálmán összes költeményei, I, Budapest, 1888, 204-207.

Tóth-Szabó Pál, A cseh huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon, Budapest, 1917.

Tóth-Szabó Pál, Giskra. Különös tekintettel Abaujmegyére, Értekezések a történeti tudományok köréből, XIX. kötet, 10. szám, Budapest, 1903.

Történelmi atlasz, Kartográfiai vállalat, Budapest, 1972, 12-13.

Ћирковић Сима, Голубац у средњем веку, Библиотека Пожаревачки крај кроз историју, Пожаревац, 1968.

Ћирковић Сима, Историја средњовековне босанске државе, Београд, 1964.

Ћирковић Сима, Ковин под српском влашћу, Прилози за историју Ковина у средњем веку, Зборник Матице српске за историју, 1(1970), 85-86.

Ћирковић Сима, Народ Качића Јована Кинама, Зборник радова Византолошког института, 32(1993), 19-34.

Újvári Hedvig, Bazár és nagypolitika között, Az 1873. évi bécsi világkiállításról szóló tárcalevelek a magyarországi német nyelvű napilapokban, Századok, 141(2007), 3; 723-759.

Ulmer Gašpar, Posed Bajša, spahije i kmetovi 1751-1849, Filozofski fakultet u Novom Sadu, Institut za istoriju, Monografije, Knjiga 30, Novi Sad, 1986.

Unger Mátyás-Szabolcs Ottó, Magyarország története, Budapest, 1965.

Varga Antal, Balmazújváros története 1945-ig, Debrecen, 1958, 1-282.

Varga Ferencz, Szeged város története, I, A legrégebb időktől a török foglalásig, Szeged, 1877.

Varga Imre Kapisztrán, O.F.M., Mátyás király és az obszerváns ferencesek, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 401-404.

Vatasianu Virgil, Istoria artei feudale in tarile Romine, Arta in perioada de dezvoltare a feudalismului, Bucuresti, 1959.

Vayer Lajos, Angol király képe a pesti Vigadón, Adalék Alexy Károly oeuvre-jéhez, Témák, formák, ideák, Válogatott tanulmányok a festészet, a szobrászat és a grafika művészetének történetéből, Művészet és elmélet, Budapest, 1988, 216-218.

Vecce Carlo, I memoriali ungheresi di Diomede Carafa, Klaniczay Tibor-Janko vics József, Mattijas Corvinus and the humanism in Central Europe, „Studia humanitatis”, Publications of the Centre for Renaissance research, 10, Budapest, 1994, 241-263.

Velescu Oliver, Castelul de la Hunedoara, Scurta privire istorica, Monunmente si muzee, Buletinul comisiei stiintifice a muzeelor si monumentelor istorice si artistice, I(1958), 57-72.

Versényi György, Mátyás király a magyar költészetben, Márki Sándor, Mátyás király emlékkönyv kolozsvári szobrának leleplezése alkalmára, Budapest, 1902, 212-223.

Веселиновић Андрија, Североисточна Србија у средњем веку, Историјски гласник, (1987), 1-2; 43-74.

Веселиновић Андрија, Царински систем у доба Деспотовине, Историјски гласник, (1984), 1-2; 7-38.

Веселиновић Андрија, Забране и прекиди трговине у Србији у доба деспотовине, Историјски гасник, (1983), 1-2; 25-42.

Веселиновић Андрија, Држава српских деспота, Београд, 1995. Vidaković Albe; Đuro Arnold, Prilog povijesti hrvatske glazbe, Sveta Cecilija, Smotra za crkvenu glazbe, sa glazbenim prilogom, Glasilo Cecilijina društva u Zagrebu, XXXI(1937), sv. 3, 77-79; sv. 4, 108-112.

Vizkelety András, Der Budapester Oswald, Paul- und Braunes Beiträge, 96(1964, 107-188.

Wenzel Gusztáv, Magyarország bányászatának kritikai története, Budapest, 1880.

Wertner Mór, A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig, Budapest, 1891.

Zadnikar Marijan, Srednjeveška arhitektura kartuzijanov in slovenske kartuzije, Ljubljana, 1972.

Zádori Anna szerk, A historizmus művészete Magyarországon, Művészeti tanulmányok Budapest, 1993.

Zelizy Dániel, Debrecen, sz. k. v. egyetemes leírása, Debrecen.

Zolnay László, ünnep és hétköznapi a középkori Budán, 1969

Женидба Сибињанин Јанка с вилом, Сибињанин Јанко у народним песмама 1, Народна библиотека браће Јовановића, 320, Панчево, 1881, 1-2, b3.

ЖИВОТНА ХРОНОЛОГИЈА ЕЛИЗАБЕТЕ СИЛАЋИ

1327. Карло И Роберт укинуо је монопол круне на експлоатрацију руде и увео давање звано урбура.

1364. Бељени, преци Елизабете Силаћи по мајци, поседници у Бачкој.

1404. Ладислав Силаћи и Никола Гаразда, као фамилијари Јаноша Маротија, кастелани бране тврђаву Сребрник у Усори од

1405. Ладислав Силаћи (као фамилијар) Јаноша Маротија поцупан Бачке жупаније.

1407/8. Отац Елизабете, Ладислав Силаћи добија за своје заслуге простране поседе у Угарској и Ердељу (Трансилванији).

1408. Ладислав Силаћи и Никола Гаразда заузимају тврђаву Бранић у Босни.

1408. Ладислав Силаћи са породицом добија посед Хорогсег у Тамишкој жупанији, одакле им је предикат.

1409. Зато добију од краља Жигмунда армал (грбовницу) са заједничким грбом. Грб представља дивокозу која се издиже из пламена.

1410. Рођење Елизабете Силаћи.

1411. Жигмунд Луксембуршки подигао Дебрецин на ранг краљевског града.

1414. После победе војводе Хрвоја Вукчића Хрватинића у Босни Гаразде прелазе дефинитивно за Угарску.

1426. Ладислав Силаћи официјал Стефана Лазаревића у Сатмару.

1426. Уговором у Тати дао је Жигмунд Дебрецин српском деспоту, Стефану Лазаревићу.

1427. Српски деспот Ђурађ Бранковић наследио Дебрецин. 428. Елизабета Силаћи се удаје за Јанка Хуњадија („ауле регие милес“).

1431-1433. Рођен њен први син Ладислав Хуњади.

1434. Ладислав Силаћи „ауле регие милес“ (??? МР)

1436. По Хоману рођен Ладислав Хуњади.

1437. (пре) Шамшон (данас Бекешамшон) поклонио краљ Жигмунд Хуњадима.

1439. Краљ Алберт даје Моржину као залог посед Јанку Хуњадију.

1439. Краљ Алберт даје Вилагошвар Ђурђу Бранковићу.
1440. 23. фебруар. Према једној верзији рођен Матија Хуњади.
1440. 27. фебруар. „ „ „
1441. Према једном податку Бонфинија рођен Матија Хуњади.
1443. 23. фебруар. Рођен Матија Хуњади.
1443. 24. фебруар. Према Гуоту рођен Матија Хуњади.
1443. 27. фебруар. „ „ „
1443. 27. март. Према каснијем натпису, из 1887/8. на његовој родној кући, рођен Матија Хуњади.
1444. 27. март. Према ранијем натпису, из 1758. на његовој родној кући, рођен Матија Хуњади.
1444. Након сукоба са деспотом Ђурђем, Дебрецин је припао Јанку Хуњадију.
1444. У свом писму упућеном кастелану града Шољмоша, Јанко Хуњади међу људима властелинства помиње и „неке Србе“.
1444. јули. Ђурађ Бранковић уступа Мункач и Вилагошвар Јанку Хуњадију.
1444. 11. новембар. Поход и пораз Јанка Хуњадија код Варне.
1445. до априла. Државни савет потврђује поклањање Мункача од Ђурђа Бранковића Јанку Хуњадију.
1445. 14. април. Јанко Хуњади подиже Мункач на ранг слободног града.
1446. Јанко Хуњади је стекао тврђаву Липову, од Николе и Ладислава Хађмашија.
1448. Јанко Хуњади је хтео конвентуалцима у Дебрецину одузети манастир,
1448. октобар. Поход и пораз Јанка Хуњадија на Косову Пољу. Заробљен од Ђурђа Бранковића у Смедереву. Јанко Хуњади уступа Мункач и Вилагошвар Ђурђу Бранковићу.
1451. 7. август. Уговор у Смедереву између Јанка Хуњадија и Ђурђа Бранковића о заручењу Јелисавете Цељске за Матију Хуњадија. Ђурађ Бранковић враћа Мункач и Вилагошвар Јанку Хуњадију.
1452. Јанко Хуњади изгради тврђаву Вајдахуњад.
1453. 20. март. Куповина мираза за Јелисавету Цељску у Венецији за 8.000 дуката.
1453. 15. август. Ладислав В одредио је световне чланове комисије за увођење (инвеституру) Јанка Хуњадија у посед Рудишта.

1454. 10. јануар. Арадски каптол обавестио је Ладислава В да је извршио увођење Јанка Хуњадија у Рудиште.

1454. Ладислав В је потврдио Хуњадија у поседу Рудишта.

1453. 6. децембар. Заказани термин венчања Матије Хуњадија са Јелисаветом Цељском.

1454. Петар Сакољи и Јанош Кендереси од Маломвиза кастелани Мункача. Њихови официјали: Ладислав Комјати, Леринц Ланци, Јанош Кендереси и Петар Сакољи.

1455. 8. септембар. Елизабета назива Јелисавету Цељску кћерком и снајом.

1455. јесен. Елизабета пише Јовану Капистрану да излечи Јелисавету Цељску.

1455. 2. октобар. Елизабета поново пише Јовану Капистрану да дође и излечи Јелисавету Цељску.

1455. касна јесен. Људи Ђурђа Бранковића убили су у околини Београда Ладислава, једног брата Елизабете Силађи и ранили другог Михајла.

1456. 3. јануар. Удовица Себастијана Варјаша од Телека, тражила је заштиту од Јанка Хуњадија,

1456. 7. април. Елизабету напушта Јанко Хуњади, одлазећи за одбрану Београда.

1456. Ладислав В потврдио Јаноша Хуњадија и његове синове: Ладислава и Матију у власништву добра (Бекеш)Шамшон.

1456. Темишвар за 20.000 златних форинти постаје залог-посед Јанка Хуњадија. После његове смрти прешао са другим добрима у Тамишкој жупанији у посед његове удовице и синова.

1456. У Земуну умире Јанко Хуњади. Елизабета Силађи постаје удовица. Она преузима поседе свог мужа.

1456. 23. новембар. Краљ Ладислав В се у Темишвару заклео у присуству Елизабете да се неће осветити за смрт Улриха Цељског и примио Ладислава и Матију Хуњадија за браћу.

1456. Ладислав В даје део Нематујвара (Гисинга) у жупанији Ваш Ладиславу Хуњадију у залог.

1456. децембар. Умире Ђурађ Бранковић.

1457. 10. јануар. Елизабета удовица Себастијана од Варјаша тражила је заштиту од Елизабете Силађи.

1457. Ладислав В оставља Липово у поседу Елизабете Силађи.
1457. Елизабета Силађи је била у поседу властелинства Нађлак, помиње „дивес ет хоспитес ностри де Наглак“.
1457. 14. март. Ладислав и Матија Хуњади су ухапшени.
1457. 16. март. Ладислав Хуњади успркос обећању датом Елизабети, погубљен.
1457. 14. април. Споразум Елизабете Силађи са Понграцом Сентмиклошијем.
1457. 14. мај. Франческо Сфорца се плаши да ће Елизабета, која држи Београд пропустити Турке.
1457. 20. јуни. Споразум Елизабете и Михајла Силађија са Јаном Талафусом, заповедником краљевске војске.
1457. 13. јуни. Томазијев извештај о склопљеном миру са Ладиславом В.
1457. 13. јули. Споразум Елизабете и Михајла Силађија са Понграцом Сентмиклошијем.
1457. крајем септембра. Ладислав В прелази из Беча у Праг.
1457. 23. новембар. Ладислав В умире у Прагу. Матија Хуњади стиже из Беча у Праг.
1457. Чанадски жупан Освалд Фејер је фамилијар Елизабете Силађи.
1458. 1. јануар. Заказан земаљски сабор у Пешти.
1458. 12. јануар. Сегедински споразум између Силађија и Горјанских.
1458. 20. јануар. Михајло (и Елизабета? МР) Силађи стигао у Пешту на сабор.
1458. 23. јануар. Гарантно писмо Михајла и Елизабете Стефану Серу од Поше. Матија Хуњади изабран за краља.
1458. 24. јануар. Михајло Силађи хитлевеле.
1458. Матија даје опроштај (амнестију) саским градовима.
1458. 5. фебруар. Елизабета у мађарској делегацији, која је стигла у Стражнице.
1458. 9. фебруара. Споразум Матије Хуњадија и Ђорђа Подјебрада у Стражници потврђен од мађарских и чешких великаша.
1458. 14. март. Честитка папе Каликста ИИИ Елизабети на Матијином избору за краља и јавља јој да му је српска деспотица Јелена понудила Деспотовину.
1458. Краљ Матија, измиривши се са Николом Илочким враћа му и у име Елизабете Силађи део Нематујвара (Гисинга), заједно са Ершегом.
1458. крај марта. Пренос тела Ладислава Хуњадија за Ђулавехервар (Алба Иулиа).

1458. 1. април. Томазијев извештај о преговорима између Михајла Силађија и Бранковића о замени Српске деспотовине за одузете поседе Бранковића у Угарској.
1458. 12. април. „
1458. 24. април, „
1458. 13. мај. „
1458. 16. јуни. „
1458. 8. јули. „
1458. 26. мај. Папа Каликст ИИИ честита Елизабети Силађи на избору Матије Хуњади за краља.
1458. 23. јуни. Вето Елизабете Силађи на планирану замену поседа за Српску деспотовину.
1458. 8. август. Измирење Михајла Силађија и краља Матије у присуству Елизабете Силађи.
1458. 24/5. август. Краљ Матија примивши вест о паду Голубца, отишао на јужну границу. Елизабета Силађи га замењује, као управитељ земље. Он организује снабдевање војске.
1458. 8. октобар. Краљ Матија је дао ухапсити свог ујака у Београду и затворити у Вилагошвару.
1459. Миклош Вардаи и Ђерђ Казаи Ђулафи, кастелани Мункача.
1459. 11. октобар. Папа Пије ИИ наређује истрагу у Хангачијевом инциденту.
1460. 23. октобар. Елизабета Силађи је заповедила Јаношу од Нисе да врати фратрима пустињацима млин поред поседа Зед, који је био од њих заузео.
1461. Елизабета Силађи изнајмила мајур острогонске препозитуре Светог Стефана у будимским брдима, у Пилишкој жупанији за годишње 16 златних форинти.
1461. Елизабета Силађи имала власт над опидумом Бесермењ, који је претходно припадао српском деспоту.
1461. Елизабета Силађи држи опидум Касоњ у жупанији Берек.
- 1461-1470. Бенедикт Пецели био је прокуратор и адвокат краља Матије и Елизабете Силађи.

1462. 25 јануара. Конвент у Лелесу по налогу краља Матије уводи Елизабету Силађи у поседе у жупанији Берек и делове поседа Липче, Херинче, Березна, Екермезе, Визкез (Сољма) и Келечен у жупанији Марамарош који после спора вођеног од стране Петра и Стефана Ујхелџија њему припадају, на име судске таксе.

1462. усред фебруара. Елизабета Силађи је смењеног гвардиана пештанског манастира Варшањија Елизабета је дала пребацити у манастир у Тати, где је он након пет дана умро.

1462. 16. фебруар. Краља Матија дао регално право у опидуму Ђурђин и местима Бајмок, Пачир, Нађфењ, Чантавир, Будакута, као и пустарама Келештарло, Пали, Кетфили, Ликашеђхаз и Терет у Бачкој и Чонградској жупанији својој мајци за трошкове издржавања свог двора,

1462. 2. маја. Конвент у Лелесу по налогу краља Матије уводи Елизабету Силађи у властелинство Долха у жупанији Берек.

1462. 29. септембар. Елизабета плаћа први годишњи закуп за мајур.

1462. Михајло Цобор од Цоборсентмихаља (Сомбор), управитељ двора Елизабете Силађи.

1462. Елизабета Силађи протестовала против тога да га његов син поклања Нађлак Ладиславу Череију и Петру Чемеију.

1462. Елизабета Силађи полагала је право на опидум Бесермењ.

1463. 9. фебруар. Краљ Матија одлаже рочиште у спору своје мајке против Маргите Силађи.

1463. 17. фебруар. Елизабета Силађи издала је креденцијално писмо свом изасланику Јовану Геребу од Вингарта.

1463. 5. март. Елизабета Силађи, Михајлу Секељу од Сентивана и Стефану Хедерфаију, кастеланима тврђаве Бистрице, за њихове заслуге, доделила поседе Глодени, Поарта, Фрунзени, Лунеа и Лудвигсдорф.

1463. 27. јун. Бернارد од Денгелега и Бенедикт Пецели релатори повеље Елизабете Силађи.

1463. 27. август. Бенедикт Пецели релатор повеље Елизабете Силађи.

1463. Елизабета Силађи је упутила Јаноша Варјашија, свог управника добра у Сентандрашу у Бекешкој жупанији да неком Куману за његову службу да коња о којем је писао.

1463. 29. септембар. Елизабета плаћа закуп за мајур у будимским брдима.

1463. Краљ Матија поклања поседе својој мајци у Арадској жупанији.

1463. Краљ Матија је половину места Нађфалу у Тамишкој жупанији поклонио Елизабети Силађи, пошто ју је изузео испод јурисдикције тврђаве Липове.

1463. Елизабета Силађи је земљопоседник у местима Кунагота и Купа у Зарандској жупанији..

1463. Елизабета Силађи ступила је у духовно побратимство манастира картузијанаца у Левелду.

1463. Елизабета Силађи је наредила властима Бачке, Бодрешке и Чонградске жупаније, да на поседима старобудимских опатица (калуђерица) не узимају порез „добит коморе“.

1463. Елизабета Силађи чанадском бискупу ИМЕ! забранила куповину три места.

1463-1467. Балаж Кеси кастелан Мункача.

1464. Краљ Матија је после смрти своје жене Катарине Подјебрад поклонио Стари Будим својој мајци. Она ју је држала двадесетак година, све до своје смрти.

1464. 29. март. Крунисање краља Матије у Столном Београду.

1464. Рудиште је било у власништву Матије Хуњадија и Елизабете Силађи.

1464. По Николи Визакнаију на краљевска тј. Хуњадијевска добра у околини Сасшебеша населили су се „мету ет тиморе турцорум алиџуи Расциани“.

1465. јануар. Браћа Стефан и Дмитар Јакшић упали су у кућу Јаноша Варјаша од Телека фамилијара Елизабете Силађи и опљчкали га и читаво село.

1465. 17. март. Елизабета Силађи проширује и потврђује привилегије Мункача.

1465. 25. мај. Папа Павле ИИ послао краљу Матији и Елизабети Силађи по једно тзв. јагње Божје.

1465. 6. јули. Краљ Матија 2/3 свих поседа који су му припали као судији у спору Емериха Перењија, уступа својој мајци.

1465. 29. август. Краљ Матија молбу Елизабете Силађи, Балмазујварошу у Саболчкој жупанији даје право на држање три годишња вашара

1465 Елизабета Силађи је дозволом папе Павла ИИ дала фрањевцима, самостан (манастир) и цркву у част Блажене Девице Марије у месту Вајдахуњад (Хунедоара у Румунији).

1465. Амброзиус Грифијус код Матије због његових женидбених планова са портретом Иполите Сфорце, који се допао и Елизабети Силађи.

1466. 27. март. Конвент у Лелесу по налогу земаљског судије Ладислава Палоција треба да уведе Елизабету Силађи у властелинство Долха.

1466. 5. јул. Палатин Михаљ Гути Орсаг наложио је конвенту у Лелесу да уведе Елизабету Силађи у посед Керечке и Кушница који треба да се прикључе тврђави Мункач, а да Долху врати Михајлу и Амброзију Долхаију.

1466. 30. октобар. Елизабета Силађи, насељенике у влашким селима која припадају Мункачу ослобађа сваког плаћања.

1466. 15. новембар. Елизабета Силађи додељује поименце наведеним дебрецинским грађанима право држања годишњег вашара.

1466. Ладислав Ђармати и Антал Удвари официјали Мункача.

1466. Јанош Варјаши Телеки је за своје заслуге добио је од Елизабете Силађи, заједно са Јаношем Бизереијем посед Мођорош Фечкеш.

1466. Краљ Матија је на интервенцију Елизабете Силађи наредио истрагу у спору клариса са њиховим кметовима у Цегледу и

1466. Елизабета Силађи хтела је одузети конвентуалцима манастир у Дебрецину.

1467. 27. фебруар. Елизабета Силађи даје Дебрецину право завештања.

1467. Јанош Темешкези и Јанош Варјаши кастелани Мункача.

1468. Краљ Матија половину поседа у Бачкој и Чонградској жупанији које је узео од Елизабете Силађи и дао доживотно вранском приору Јовану Секељу, после његове смрти опет дао Елизабети Силађи.

1469. 16. фебруар. Елизабета Силађи враћа поседе Амброзију Долхаију, због његове верне службе и уништава своје повеље које се односе на њих.

1470. Краљ Матија одређује да и кметови Елизабете Силађи плате ванредни порез од једне златне форинте.

1470. Краљ Матија је дао Нађлак српским великашима браћи Јакшићима

1470. Краљ Матија забрањује Јакшићима да преоре њиву Јаноша Варјаша (фамилијара Елизабете Силађи).

1471. Елизабета Силађи покреће код папе Сикста ИВ поступак за канонизацију (проглашење светим) Јована Капистрана.

1471. 5. јули. Будимски каптол уводи нову препозитуру Блажене Девице у будимској тврђави у посед Сентеторња, коју јој је поклонила Елизабета Силађи.

1472. 14. фебруара Јанош Варјаш од Телека, кастелан Мункача, фамилијар Елизабете Силађи протествовао је пред каптолом у Лелесу, против поклањања неких поседа у Чанадској жупанији Стефану и Димитрију Јакшићу од краља Матије.

1472. 7. мај. Елизабета Силађи усвојила Николу Илочког за сина.

1472. Јанош Варјаши кастелан Мункача.

1472. Јанош Варјаши Телеки био је у залог-поседу Фекете Фелдвара,

1472. Елизабета Силађи је наредила да се сруши месара опатица у амфитеатру у Старом Будиму.

1472. Елизабета Силађи је исходила од папског легата, кардинала Марка ПРЕЗИМЕ! да може са својом дружбеницом улазити и у манастир клариса у Старом Будиму.

1472. 12. август. Краљ Матија Андрашу Веру од Ороса, фамилијару своје мајке Елизабете Силађи, даровао неке делове поседа у месту Тарча у Бекешкој жупанији.

1473. 27. мај Елизабета Силађи потврђује право слободног завештања дебрецинским грађанима.

1473. Елизабета Силађи потврђује право слободног завештања грађанима Балмазујвароша,

1473. Помиње се сегедински судија Ладислав Силађи

1474. лето. Матија је запросио Беатричу Арагонску.

1474. 21. септембар. Државни сабор Угарске је одлучио, да кметови и на краљевим добрима, као и на поседима Елизабете Силађи плаћају данак од једне златне форинте за потребе одбране земље од Турака. Ову уредбу

1474. 2. октобар. Матија, је ову одлуку сабора потврдио. 29. марта 1482. Сабор је поновио ту своју одредбу.

1475. 25. мај Елизабета Силађи даје Дебрецину право на појило и вагу на годишњем вашару.

1475. Јанош Море кастелан Мункача.
1476. 15. септембар. Венчање Матије са Беатричем у Напуљу.
1476. 2. октобар Беатриче се укрцала за Угарску у Манфредонији.
1476. 13. октобар. Беатриче стигла за Ферару.
1476. децембар. Сусрет Елизабете Силађи и Беатриче у Птују.
1476. 10. децембар. Сусрет Матије и Беатриче, коју је пратила Елизабета Силађи у Стоном Београду.
1476. 12. децембар. Елизабета је пратила своју снају на крунисање.
1476. 15. децембар. Улазак свадбарска поворке у Будим.
1476. Потврђује своје привилегије издате влашким селима која припадају Мункачу 1466. године.
1476. Елизабета Силађи купује поседе Торнаија у Бихарској жупанији.
1476. Елизабета Силађи делове места Хеђеш, Собосло, Мач, Теглаш, Хадхаз и Шамшон у жупанији Саболч, купила је од породице Торнаи.
1476. Јанош Варјаши Телеки поседује Фекете-Фелдвар у целини.
- 1476-1482. Јанош Четнеки и Ладислав Фарнаши кастелани Мункача.
1477. 25. март. Елизабета поклања Сентеторњу капели старобудимским кларисама.
1477. 29. март. Краљ Матија на молбу Елизабете потврђује ово даривање.
1477. 4. мај. Елизабета Силађи потврђује право слободног завештања дебрецинским грађанима.
1477. 8. јун. Елизабета Силађи је хтела да за жупника (пароха) у Нађдеметеру постави магистра Павла, секретара своје канцеларије. Краљ Матија је међутим наредио, да се заштити патронатско право бистричких грађана.
1477. 29 септембар. Елизабета Силађи плаћа закуп за мајур у будимским брдима.
1477. Почетак спора Елизабете Силађи са Тегзешима из Анарча због Химеша.
1477. Каптол манастира августиновских каноника Свете Марије у Клостернојбургу (Клостернеубургу), доделио је своје духовне милости Елизабети Силађи и обећао да ће њено име после смрти унети у некролог манастира.
1478. 2. новембар. Елизабета Силађи ослобађа грађане Мункача таксе за заклетву.
1478. Елизабета Силађи наредила је арбитражно суђење у спору између њених и кметова чанадског бискупа.

1479. 27 септембар. Елизабета Силађи потврђује право дебрецинских грађана на слободну сеобу.

1480. 9. март. Људи суседног имања препозитуре, односно каноника препозитуре у Будафелхевизу, чији је гувернер тада био варадински бискуп Јохан Пруис узнемиравали Елизабетине кметове. Она се због тога обратила власнику, тражећи његову заштиту.

1480. 5. април. Елизабета се поново обраћа за заштиту истом наслову.

1480/1481. Јанош Варјаши Телеки био је управитељ властелинства Донаторња

1481. 19. јули. Елизабета Силађи се појавила пред земаљским судијом Стефаном Баторијем у спору против Стефана Палоција.

1482. 29. март. Сабор је поновио своју одредбу од 21 септембра 1474.

1482 8. април. Краљ Матија издаје даровницу Иванишу Корвину на Хуњадвар.

1482. 5. новембар. Елизабета Силађи потврђује вински монопол и остале повластице Мункача.

1482. Елизабета Силађи је умрла по Јенеу Чудаију и Тибору Кардошу.

1482-1484. Ђерђ Веребелји и Матеј Шари кастелани Мункача.

1483. 22. мај. Краљ Матија на молбу Елизабете Силађи ослобађа дебрецинске надничаре-беземљаше плаћања 1 златне форинте.

1483. Елизабета Силађи је умрла по Ференцу Шаламону, Реваијевом лексикону и Дежеу Чанкију (на једном месту).

1484. Елизабета Силађи је умрла по Ђули Криштоу и Дежеу Чанкију (на другом месту)

1484. Елизабета поклања спојену Сентеторњу и Сентандраш Иванишу Корвину.

1484. Иваниш Корвин је уведен у поседе у Саболчкој жупанији које му је оставила тестаментом Елизабета Силађи.

1484. ИИ/2. Блаж Рашкаи безправно приграбио мајур и већ две године не плаћа никакву закупнину, због чега су се Препозитура жалила краљу Матији.

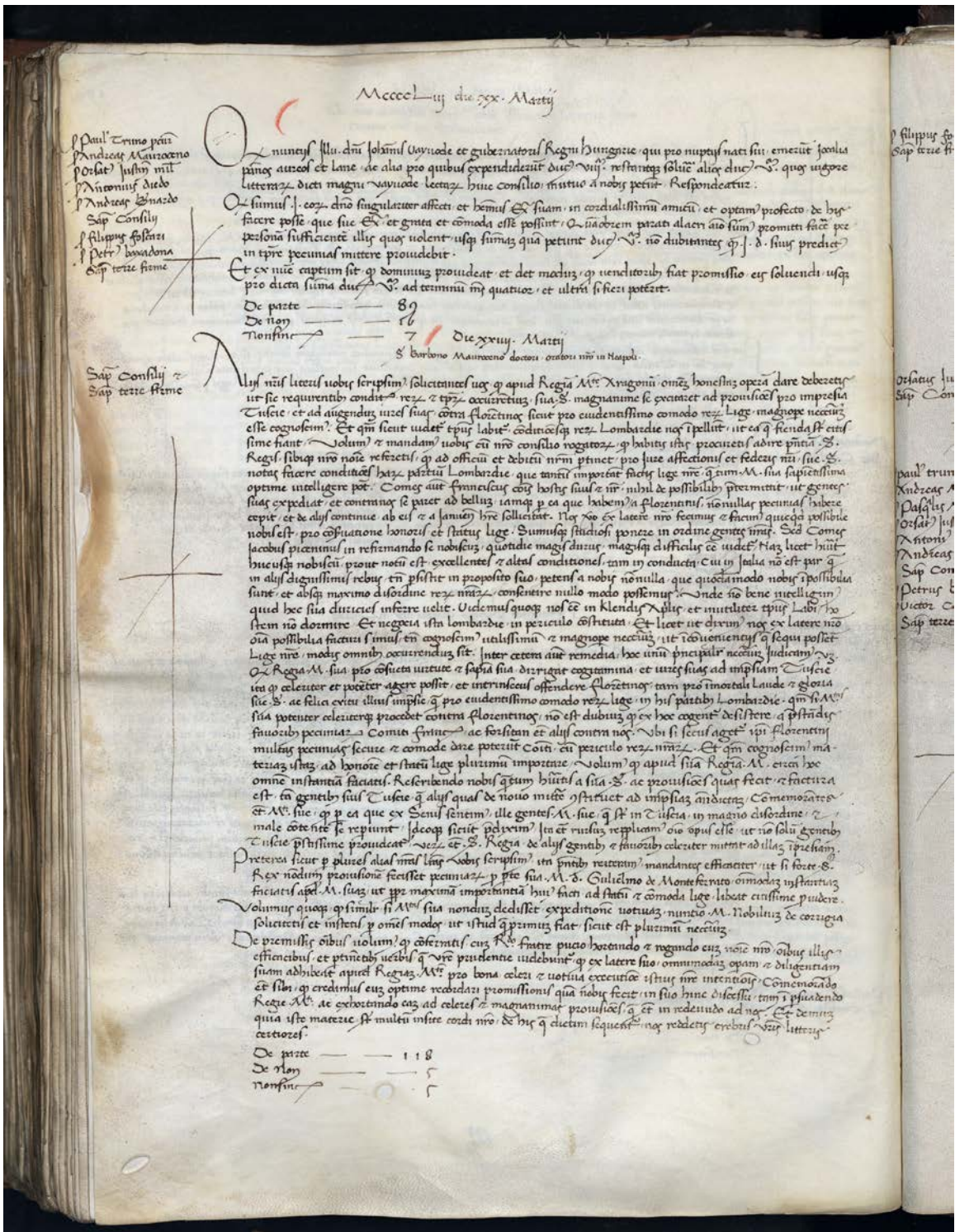
1484. 11. новембар. Краљ Матија потврђује тестаменат покојне Елизабете Силађи.

1484. око, или после. Елизабета Силађи је умрла по Стефану Капринајиу, Ивану Нађу и Миклошу Лендваију.

1490. Започео је спор пред новоизабраним краљем Владиславом III Јагелонцем између власника и суседа, због бившег мајура Елизабете Силађи у Будимским брдима.
1490. Војници Максимилијана Хабсбуршког скрнавe гроб Матије Корвина у Стоном Београду.
1493. 7. фебруар. Иваниш Корвин потврђује повластице Елизабете Силађи, дате влашким селима која припадају Мункачу 1466. и потврђене од ње 1476. године.
1504. Беатриса Франкопан, удовица Иваниша Корвина се преудала за маркгрофа Ђорђа Бранденбуршког.
1541. Султан Сулејман III заузима Столни Београд, али не дира гробове осим Јаноша Запоље.
1560. Ердељски војвода Јанош Жигмонд (Запоља) потврђује повластице Елизабете Силађи, дате 1466. године влашким селима која припадају Мункачу.
1661. Татари скрнавe гробове Јанка и Ладислава Хуњадија у катедрали у Алба Јулији.
1827. Опера „Избор краља Матије“ суботичана Ђерђа Арнолда и Јозефа Хајниша.
1854. Песма Јаноша Арања: „Матијина мајка“.
1857. Наводни портрет Елизабете Силађи у челикорезу у Телекијевој књизи.
- 18 . Уљана слика „Оплакивање Ладислава Хуњадија“, Виктора Мадараса.
- 1860-1865. Уљана слика Катарине Ивановић „У свом атељеу“.
- 1865-1873. Уљана слика Катарине Ивановић „Заклетва краља Матије“.
1904. Опера Ференца Еркела „Ладислав Хуњади“ у суботичком позоришту.
1906. 25. октобар „ „ „ „
1907. Превод песме Јаноша Арања „Мати краља Матије на српски од Благоја Бранчића.
1911. 18. јануар. Женски хор у Суботици изводи „Матијину мајку“, прерађену од Ернеа Лањија.
1944. Лик Елизабете Силађи, цртеж Ђерђа Конечнија на марки мађарске поште, претиснута у Сенти и у Мурској Соботи.
1945. Девојачка гимназија Елизабета Силађи у Будиму (Будимпешти) срушена је у бомбардовању 1945. године.
1954. Девојачка гимназија у Егери добила име по Елизабети Силађи.

1962. Пригодни жиг поште СФРЈ, поводом петстогодишњице првог помена Чантавира.

ПРИЛОЗИ

Прилог бр. 1: Факсимил архивске књиге Deliberazioni del Senato.Secreta, 1452-1457, p. 189. Archivio di Stato Venezia.

485.

7.

Elisabeth Genitrix Serenissimi Romani
Matthiae Regis Hungariae, Bohemiae &c.

Egregij, et Nobiles Nobis Sincere dilecti. Conti-
nendas Litterarum Vestrarum Nobis Mis-
sarum per omnia intelleximus, sed in ea,
de qua Nobis Magnam Verimoniae porri-
gebatis, dudum scripsimus Egregio Joan-
ni de Kello ut ipse pro parte sua certos
Nobiles probos, quos voluerit eligat, et Nos
simili modo de Nostra parte Benedicto
de Pezel qui nunc in Fertinentijs Au-
piti - T - - - - - existit, eligere Comi-
missimus, ut facta, et opprobria, quae inter
Contagiones Nostros in opido Matro I
- - - - - vocato commorantes ad una, ac si-
militer Contagiones ejusdem Joannis in
Boguesione sua - T - - - - - Residentes partibus
ab altera orta sunt, adjudicentur et dicto
modo determinantur; Agitur et Vos, et quon-
libet Vestrarum Sarum Serie Rogamus, supra
tenis prescripta facta, et opprobria in ve-
stri Praesentibus accipiatis praesente publica
Benedicto - de Pezel - praedicto nomine
Nostro ad id deputato, iusto Iuris tramite
adjudicare, & discutere, ac unam quam-
vis partium praedictarum Vehementer
in quod plurima vadet, & ordo dictaverit
votiobus. Datum Veteri Buda Feria
quarta proxima ante Festum Invizica-
tionis Beatae Mariae Virginis, Anno Do-
mini Millesimo, Quatrecentesimo,
Septuagesimo.

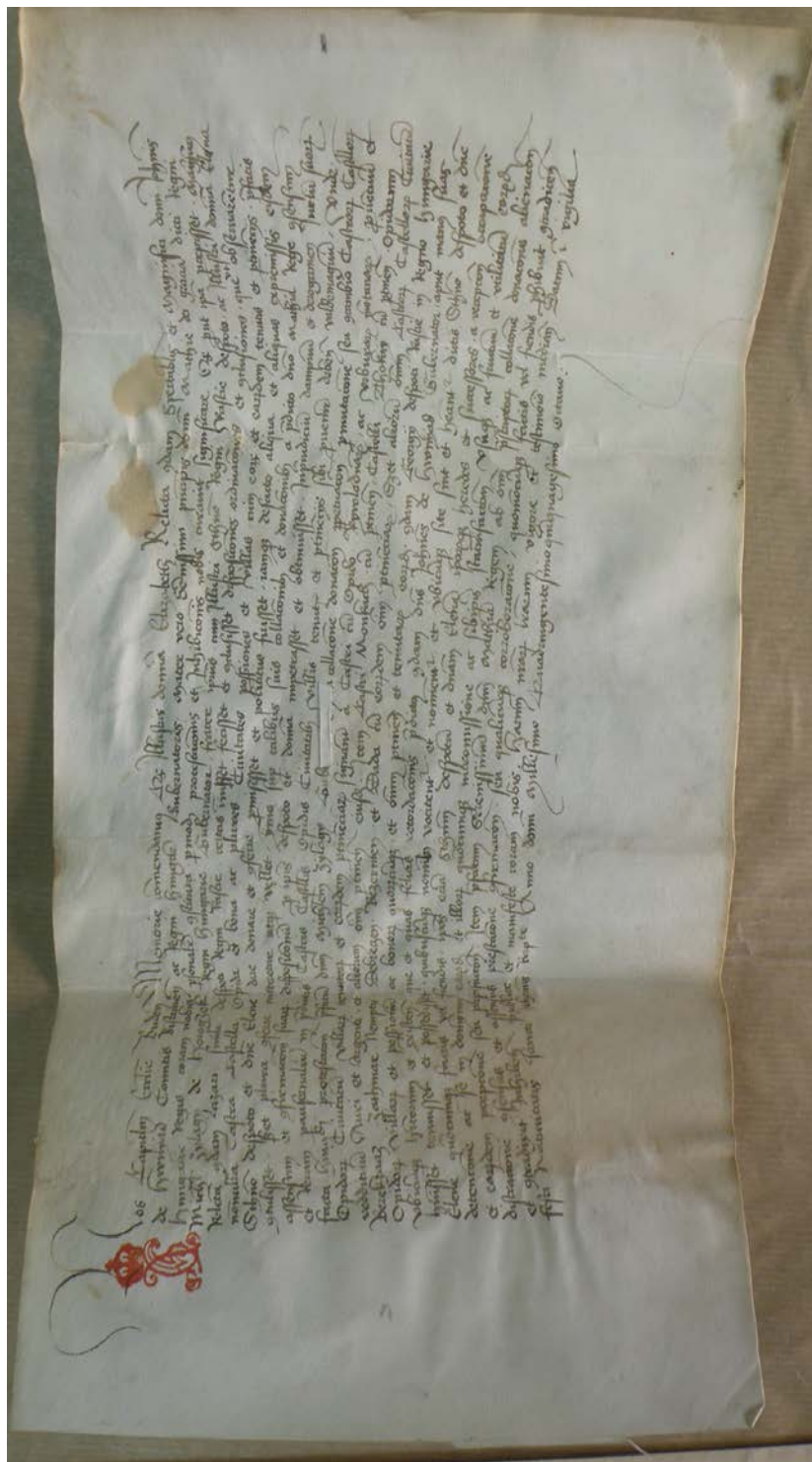
Прилог бр. 2а: Факсимил стране Каргинај кезираток (Каргинај, Manuscripti), XLVIII, 485. Egyetemi könyvtár, Budapest. (Капринајеви рукописи)

Nos Mathias D. S. R. St. B. etc. memora quendam tenore presentium
 Scilicet quibus expressit univrsis quod tamassi Regia Castellana ad nos quos
 Summa potestas et incomprehensibilis illa iudicia suo subiecto imperio et quos
 incomparabile eius sapientia ac iudicio regis et moderata respectu habere eius
 iuxta virtutem suam merito sua clemencia et liberalitate fore
 iure debeat, ad Caristum in et predictam videlicet partem, in quibus se, et sua
 Castellani spem ad nos vel ipso sanguinis iuramento Regi nostro longe in rem
 respectu habere, longos Regis eius et uberiori munificencia antequam ac curi
 assidue etiam rebus statu eorum spectare debet. Proinde nos huius et pluri
 bus alijs bonis iudicij iustitiam cum Illustris et optima videlicet iurati Johannis
 Comitis Ducis Aragonie, huiusmodi etc. ut decet habentes Castellam nostram I voca
 tam in castro de I habitam simul cum curia II vocatam omnino in
 predicto Comitatu de I habitam. Praterea Civitatem nostram T vocatam in boni
 tate I habitam simul cum curia et castello ibidem habitam nos non oppidum
 et possessionibus II. que sua memora Illustris comitissa Dna Elisabetha
 de Lemuria nostra carissima spectant; sed per oppidum videlicet quidem
 ad nos simul cum predictis Curia oppidum et possessionibus devotissime extitit
 simul cum toto et omni iure nostro Regio signum etiam alias in eisdem castro
 II etc. quibus eius causis viis et modis et rationibus concernerent
 Mattem de memorato Johanne Comite nostro, cum in aliqua scriptura
 eodem Dna Lemuria nostra dea castro et omnia predicta bona in ultimum
 sua voluntate testamentaria legavit, ipsius Johannis Comitis hereditibus et
 posteritibus univrsis de bona voluntate et consensu Illustris Dna Dna
 huiusmodi Regia Comitissa nostra carissima de manibus nostris Regis dedimus
 dominium et contulimus ino damus, ducimus et conferimus iure proprio
 et irrevocabiliter tenendam possessionem pacem et habendam salvo iure ali
 eno hereditatis nostre vigore et testamento huiusmodi, median quibus in forma
 sui iudicij redigi fecimus, id nobis in hunc tenorem reportata. Datum
 Bolognie in castro S. Martini Episcopi A. dni 1484 Regnum nostrum
 anno Hungarie 27. Bolognie vero 16 Septembris decimo

Mathias Rex
 manu propria < S.

Nos Mathias D. S. R. St. B. etc. memora quendam tenore presentium
 Scilicet quibus expressit univrsis: quod nos debita ut decet respectu consi
 deracione habentes ad tractandum fidem merito et servicia fidelis sui videlicet
 Magistri Petri Serp de Vngaria Executur. nri Germanici Capitanei,
 que ipse Mathias nri ac sua predicta Regni nri Hungarie Corona ab
 usantibus sua atate constanti spe et assidua reverentia multum in rebus
 cura et fidei sua creditis et commissis non minus utiliter, quam
 fideliter nos in presentibus spe exhibuit et nunc etiam ejusmodi
 reverentia fidei iustitiam suam in hoc nri declarat: quod quocumque
 eum quocumque per paratam libere et tanta devotio, tanta reverentia tantum
 denique vigila domi foris in cunctis rebus nris uti et nihil habentibus

Прилог бр. 26: Факсимил стране Каргинај кезираток (Каргинај, Manuscripti), XLVIII, 503. Egyetemi könyvtár, Budapest. (Капринајеви рукописи)

Прилог бр. 3: Факсимил повеље Историјска збирка, No. 13192. Архив Српске академије наука и уметности (АСАНУ)

25

Nos Capitulum Ecclesie Rudensis, Memoriae committimus,
 quod Illustris Dna Elisabetha relicta condam apud belis, ac Magnifici
 ce Domini Johannis de Hunyad Comitis Napolitaniensis ac Regni Hun-
 garie gubernatoris, Mater vero Christianissimi Principis Dni Mathiae Dei
 gratia dicti Regni Hungariae Regis coram nobis personaliter conde,
 facta per nos in protestationis, et Exhibitionis nobis curavit signifi-
 care, quod prout ipsa significavit Michael Szilagyi de Honyghasch
 Regni Hungariae gubernatoris frater, etiam cum Illustris Stephano Regni
 Hungariae Despoti, ac Illustris Dni Clara relicta condam uxori immoleto
 Despoti Regni Hungariae certis immoleto signis, et conclusionibus signifi-
 cationibus, et conclusionibus quae ad observandum, nomenclaturam
 Castella, Cypida, et bona ac plures Ecclesias possessiones, et
 Villas cum eorum, et eorumdem tenentibus, et pertinentibus, Episcopi Stephano
 Despoti, et Dni Clara dani, etiam, et confere, prout signis, et signis, et
 signis, jam de facto aliquis, et aliquis et prout signis, et signis, et
 sed et plura confesse videtur, ad, vellet, imo super talibus dicit Ed.
 latitudibus, et donationibus a dicto Domina Mathia Rege concessimus,
 apertum, et confirmationem de ad significationem pro ipsius Despoti,
 et Dni signis, et obtinuit in Episcopatum dampnum et deo,
 prout dicitur deorum, et eorum parochiam in Ecclesiis Castri,
 Castellis, Cypida, Villis, tenentibus, et pertinentibus sibi, prout
 re debet valde magnum unde facta hujusmodi protestatione
 Episcopi Dni Michaelis Szilagyi gubernatoris a castione, do-
 natione, perpetua permutatione, seu locum dicitur Cypida,
 dor, Villam, Villam, tenentibus, et eorum pertinentibus signis,
 ter a Castri cum Cypida Ecclesia dominans, et subura cum, Mo-
 diana prout dicitur, et adhibuit deo, et argenti, et aliorum om-
 nium pertinentibus, etiam item Castri Montiaoli cum pertinentibus,
 in Castelli Cypida, cum pertinentibus Cypidum, Hecathia, Cypida,
 mine, Nanyli, Dobocum, Dacorom, Dada cum eorum omnium
 pertinentibus, et aliorum omnium Castri, Castellis, Cypida, Cypida,
 dor, Villam, et possessionum ac bonorum quorumcumque, et omnium per-
 tinentiarum, et tenentium eorum quodam Georgii Despoti Hungariae
 in Regno Hungariae videtur habitationem et videtur quae et quae plura
 recordationis Ecclesiarum condam Dni Johannes de Hunyad gubernatoris.

Прилог бр. 4а: Факсимил повеље Историјска збирка, No. 13192. Архив Српске академије наука и уметности (АСАНУ).

nos apud Marum suos habuisset, tenuisset, et possideret quibuscumque statu-
 nibus acciderent, et nominentur ac videlicet site sord, et habundant. - deo.
 sic Stephanus Despotis et Sig. Clerici quocumque, factis vel fieri, ipsos
 etiam Stephanum Despotam, et Ivan Clericum ipsorum, haeredes ac suc-
 cessores a receptione occupationis detractione, usque in Dominium eorum
 et illorum quocumque inscriptionum ac debi episcopi satisfactione eorumque
 ac fructuum et utilitatum eorum et eorum perceptione, seu percipiendis.
 ne Item Glabum Serenissimum Dominum Mathiam Regem ad eum
 Prescriptis collatione, donatione, alienatione, detractione, commutatione et
 appensione protectione, confirmatione, seu qualicumque corroboracione que
 indocumque factis vel fieri prohibuit contradicendo et contradicere
 interhibendo publice et manifeste coram nobis haecum nostrorum
 Serenissimi Regis, et Serenissimi Mediantis. Datum in vigilia beati
 Natalitatis s. Joannis Baptistae. Anno dni Millesimo quadringentesimo
 quinquagesimo octavo.

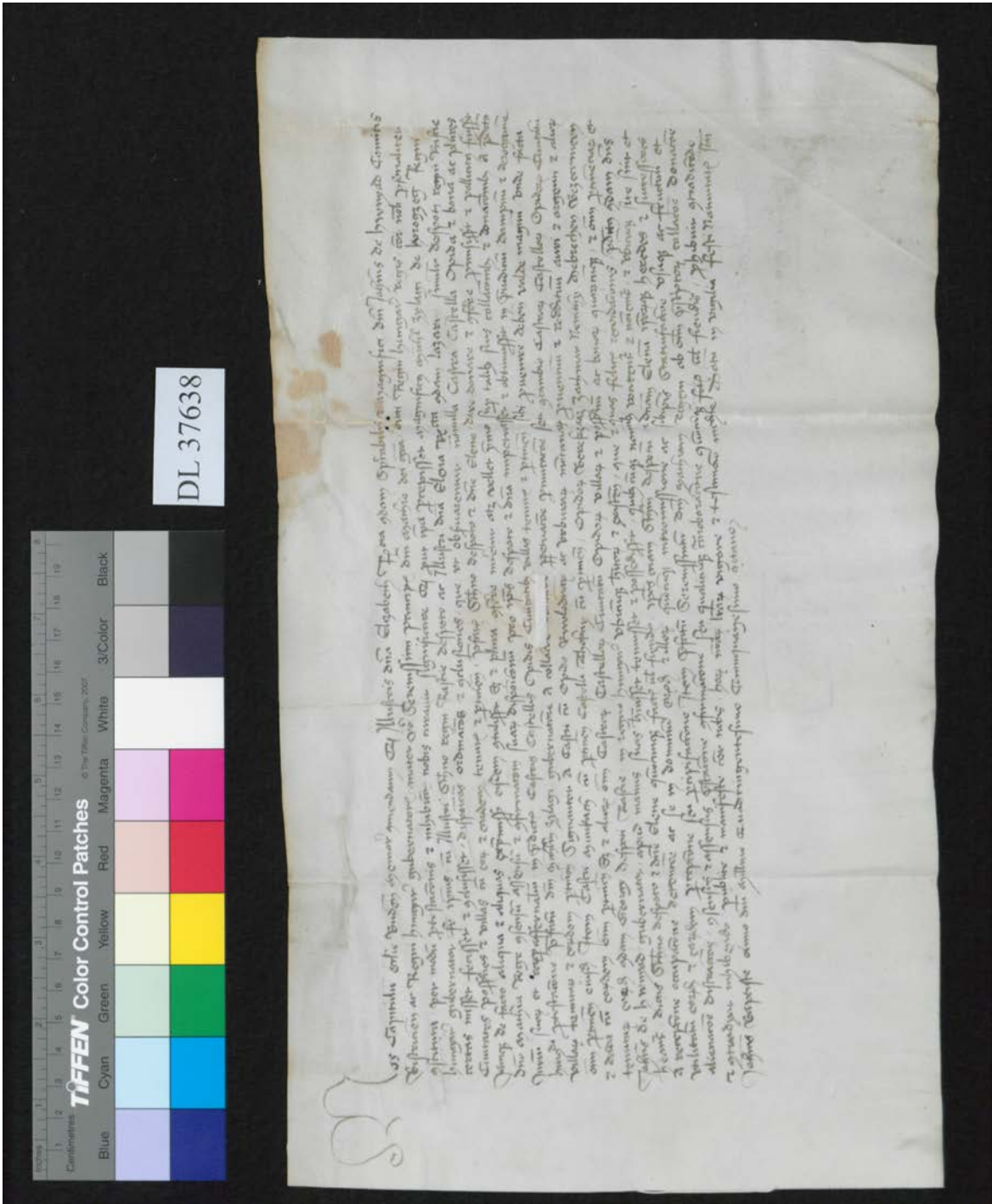
Hec sententiam suam originali comparem
 esse perhibeo. Roma 21. Octob. 1557

Examinatus et Re. simpli
 J. C. A. S. A. Archivi
 hujus Regis

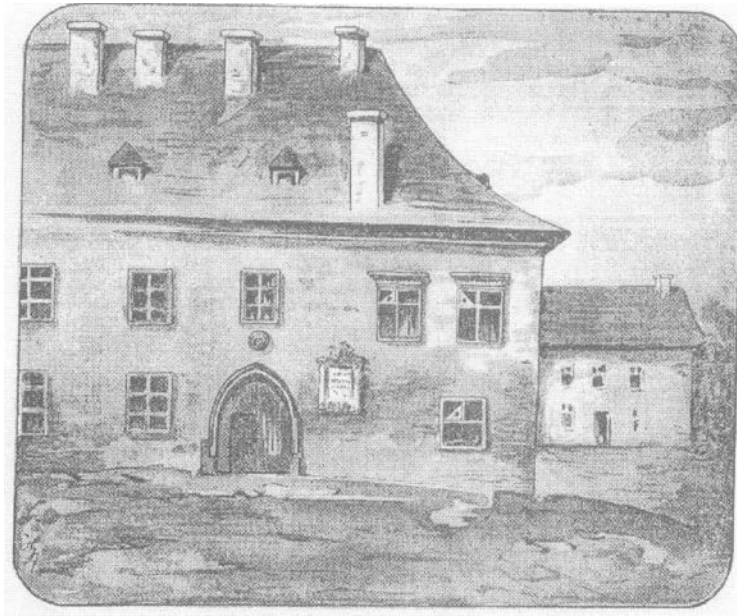

Прилог бр. 46: Факсимил повеље Историјска збирка, No. 13192. Архив Српске академије наука и уметности (АСАНУ).

DL 37638

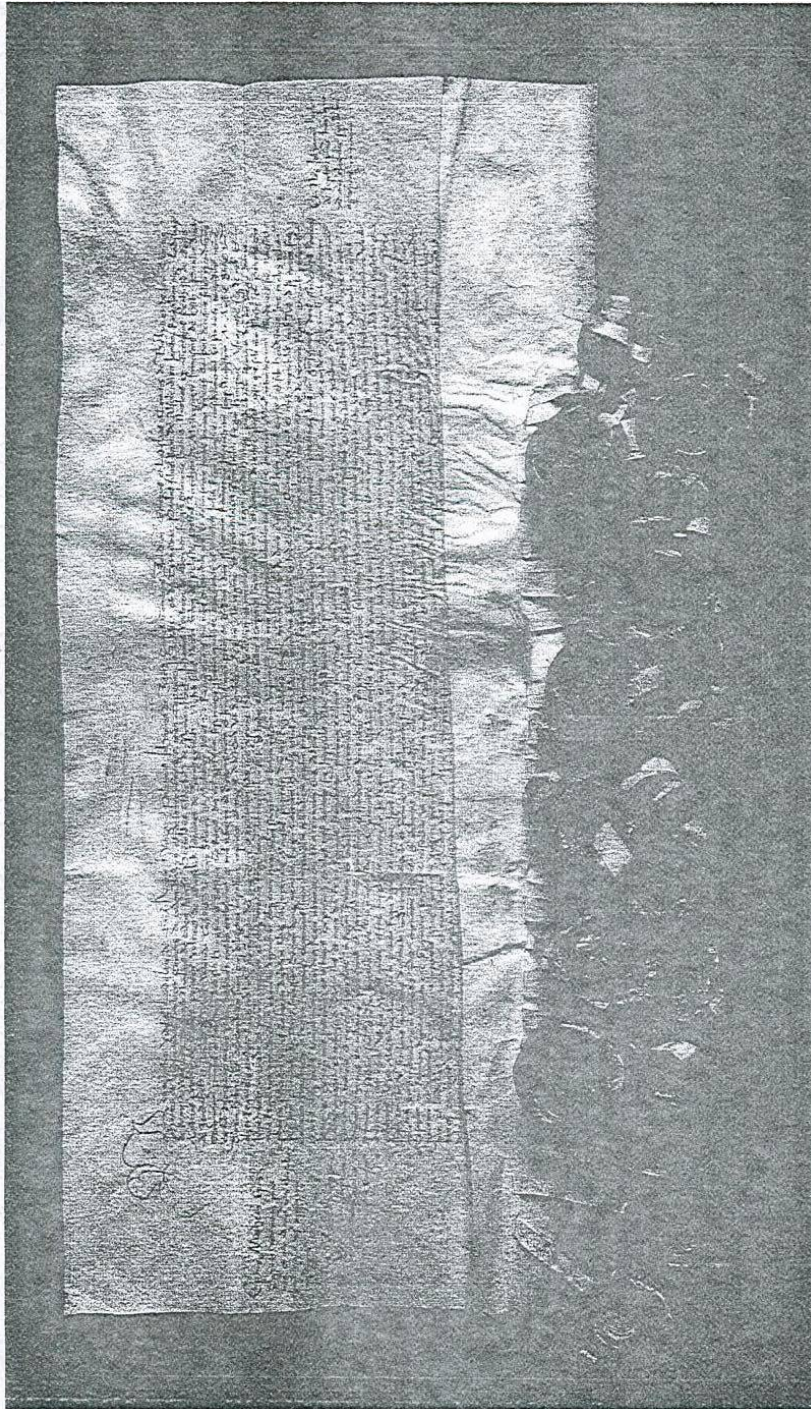
Прилог бр. 5: Факсимил Budimpeštanskog primerka povelje Budimskog kaptola od 23. juna 1459. godine. MOL, DI 37638.

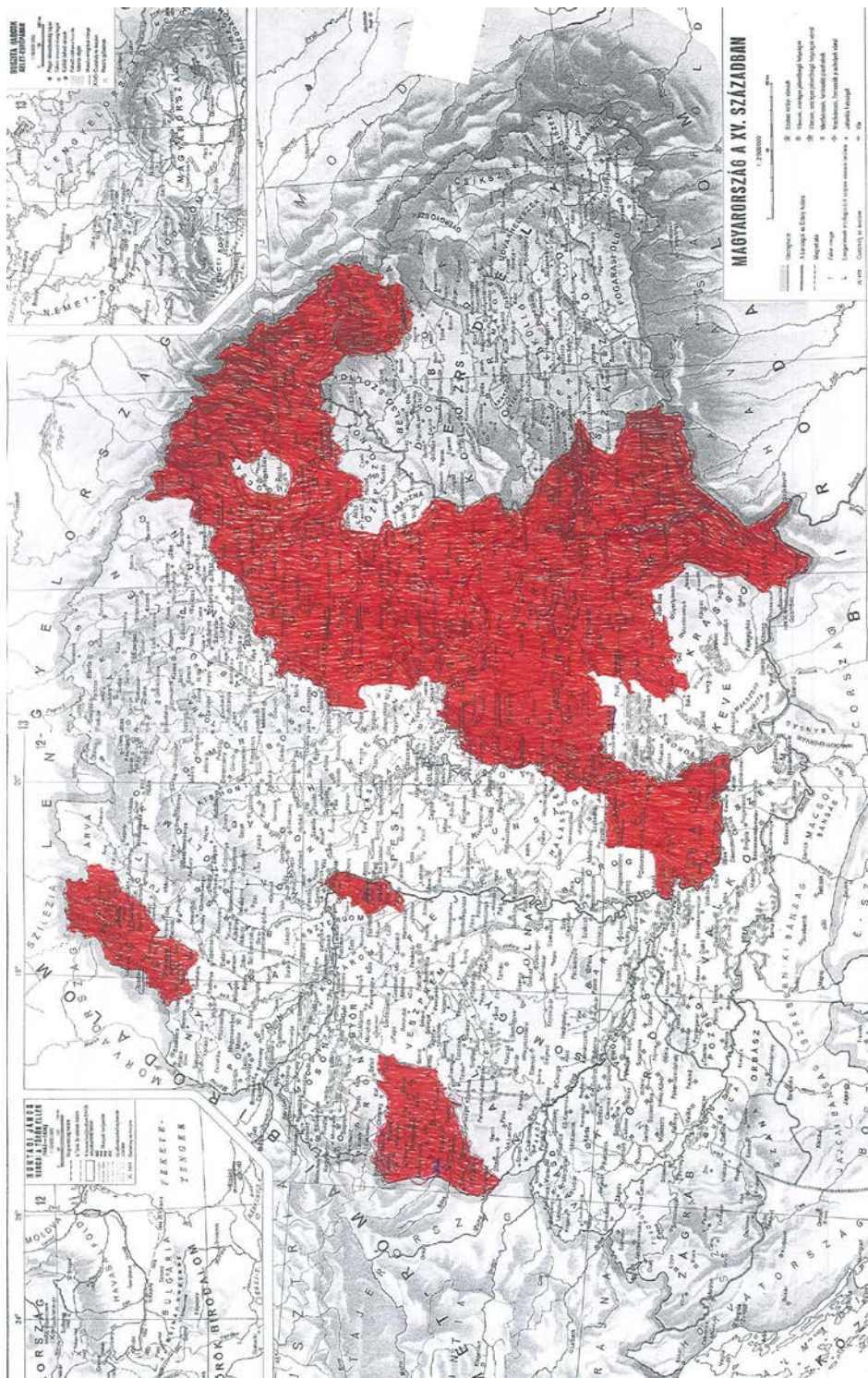
Прилог бр. 6: Родна кућа краља Матије у Коложвару (Клужу). Толнаи вилаѓтөртенелме, 349.

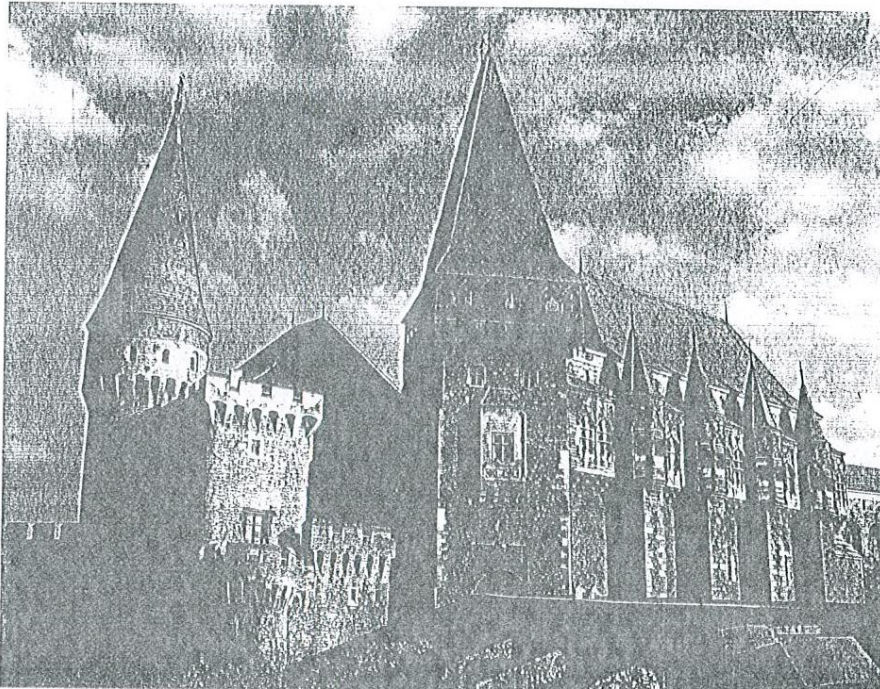
Прилог бр. 7: Тврђава Хуњадија у Темишвару. Фалваи, н. д., 20.

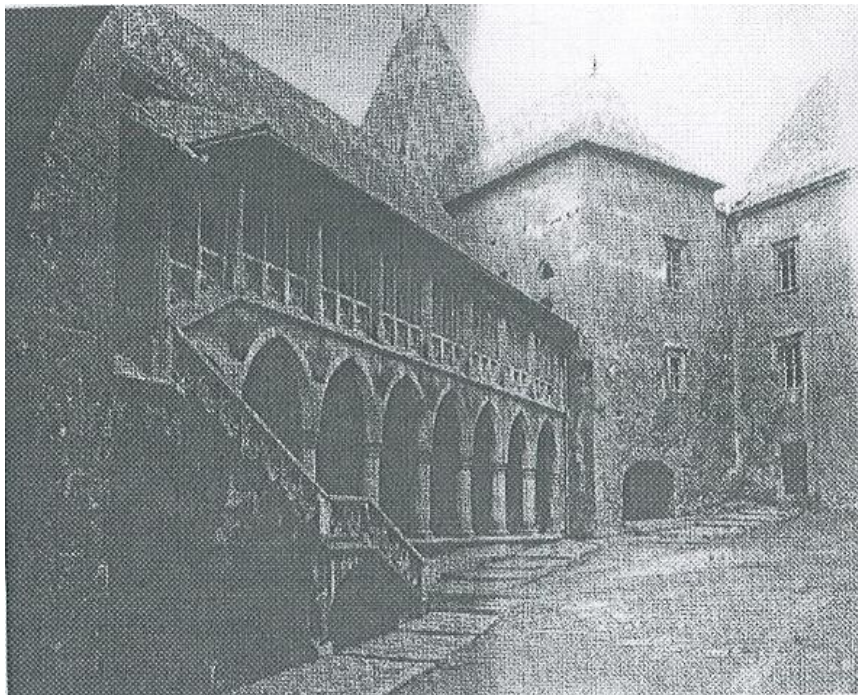
Прилог бр. 8: Споразум између Силађија и Горјанских, склопљен у Сегедину, 12. јануара 1458. године. S. E., Szilágyi Erzsébet és Mihály egyezsége Garai László nádorral Hunyadi Mátyás királlyá választásáról, Hunyadi Mátyás, a király, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 198-199, br. 2.4.

Прилог бр. 9: Карта средњовековне Угарске. Жупаније у којима је Елизабета Силађи имала поседе су обојене (осенчене). Центри властелинстава су подвучене. Történelmi atlasz, Kartográfiai vállalat, Budapest, 1972, 12-13.

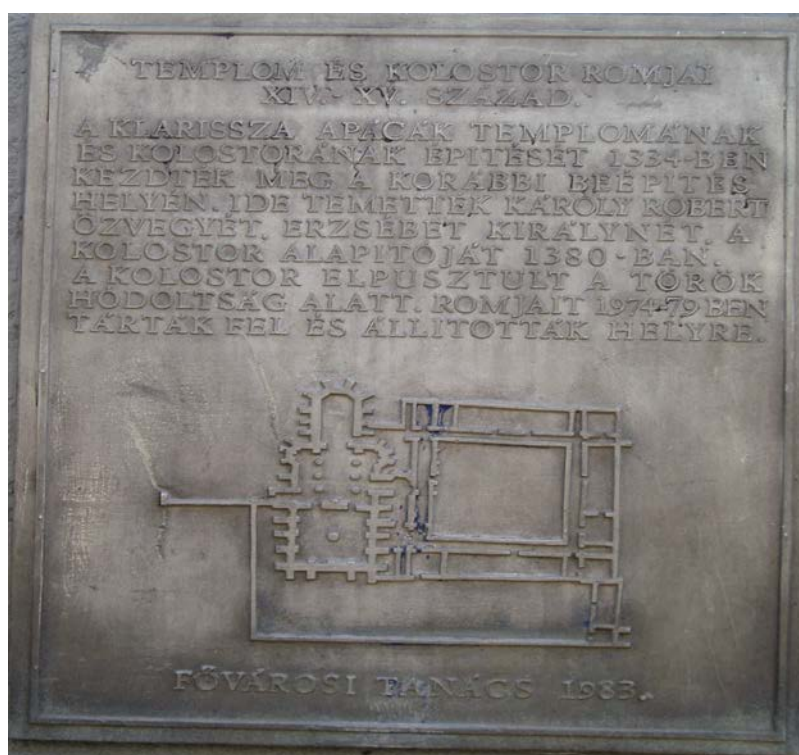
Прилог бр. 10: Тврђава Вајдахуњад (Хунедоара) са спољне стране. тзв. Матијино крило, E. Kovács, Matthias, 116.

Прилог бр. 11: Тврђава Вајдахуњад (Хунедоара), унутрашње двориште са лођом, чије се украшавање приписује Елизабети Силађи. E. Kovács, Matthias, 117.

Прилог бр. 12: Рушевине манастира клариса у Старом Будиму.
Оригинална фотографија Мелине Рокаи.

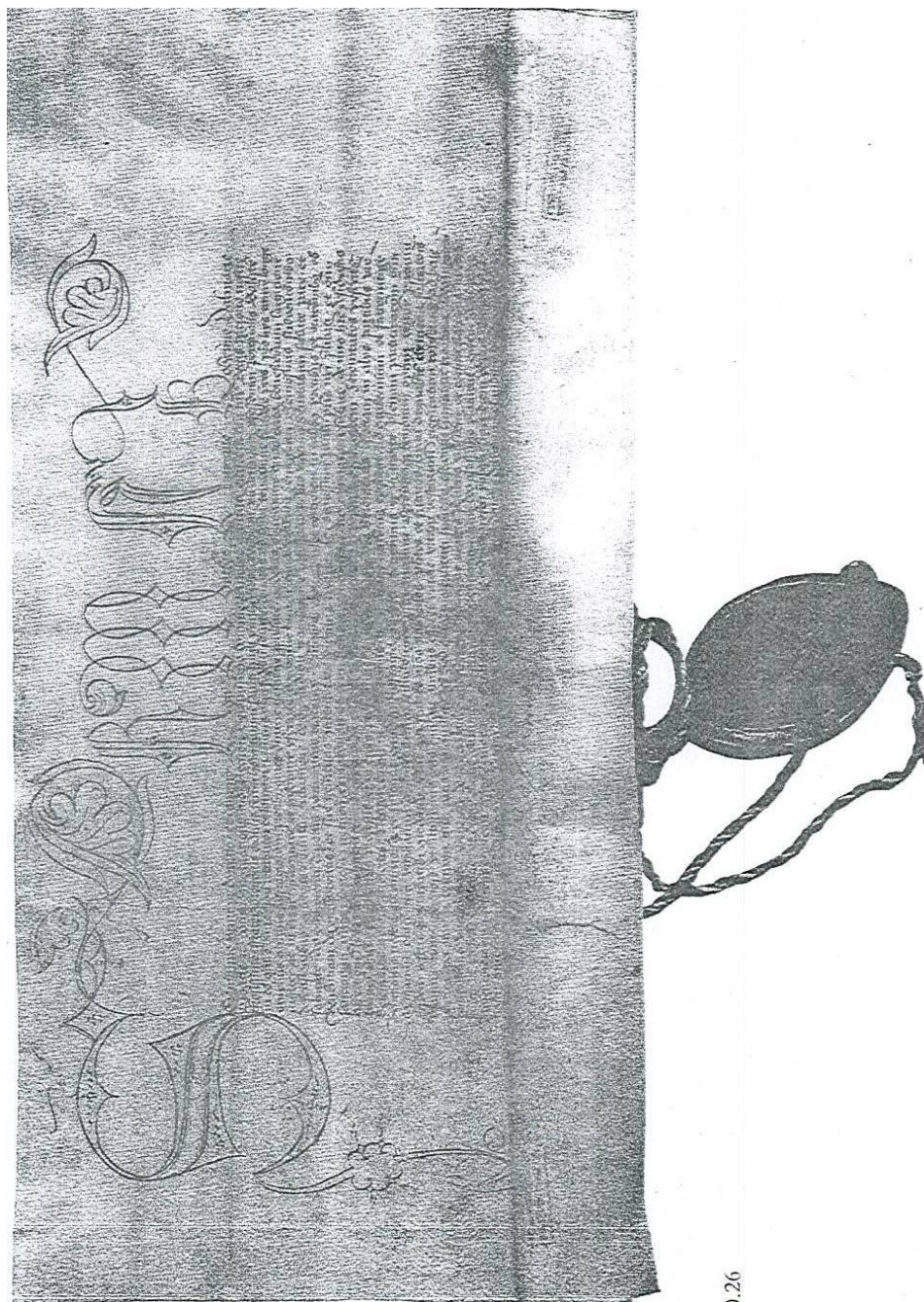
Прилог бр. 13: Табла на месту рушевина манастира клариса у Старом Будиму.
Оригинална фотографија Мелине Рокаи.

Прилог бр. 14: Рушевине амфитеатра у Старом Будиму, где је била месара, коју је Елизабета Силађи дала срушити. Оригиналана фотографија Мелине Рокаи; Szilágyi János, Az aquincumi amfiteátrumok, Budapest, 1956, A katonavárosi amfiteátrum alaprajza, стр. без броја.

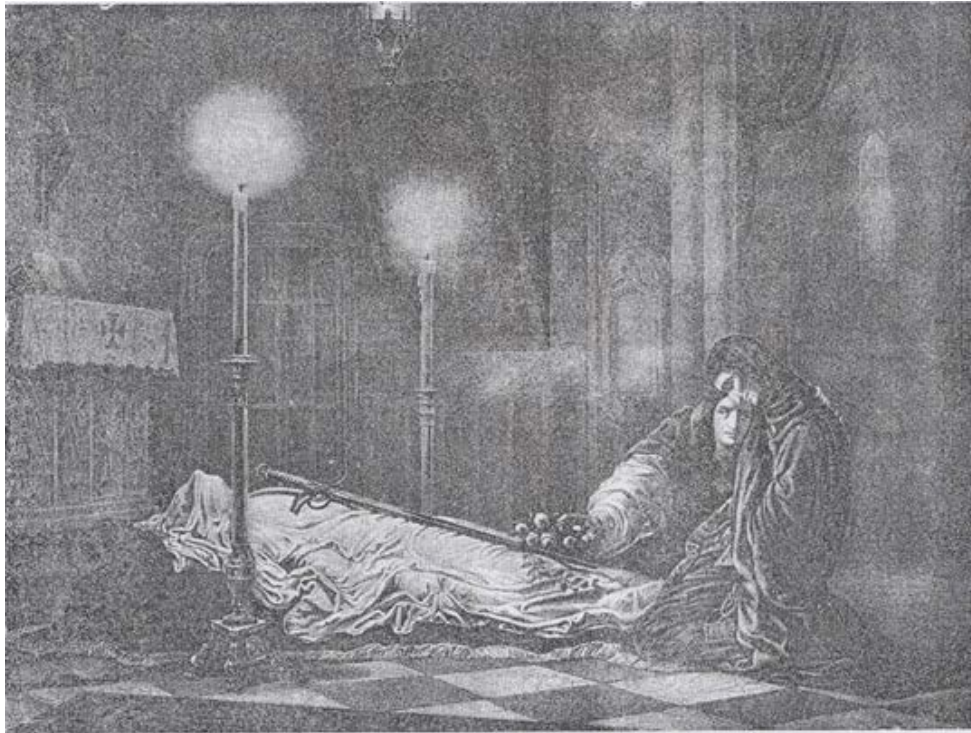

Прилог бр. 15: Исто као прилог бр. 14.

Прилог бр. 16: Гргур, поглавар павлина додељује духовна добра Реда краљу Матији и Елизабети Силађи.

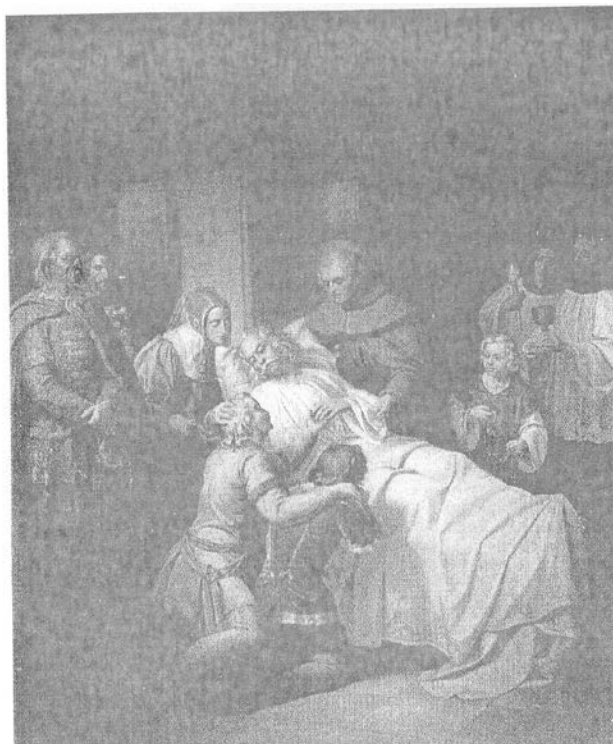
É(rsze)gi G(é)za), Gergely pálos rendfőnök Mátyás királyt és anyját Szilágyi Erzsébetet a rend lelki javaiban részesíti, Hunyadi Mátyás, a király, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 445-446.

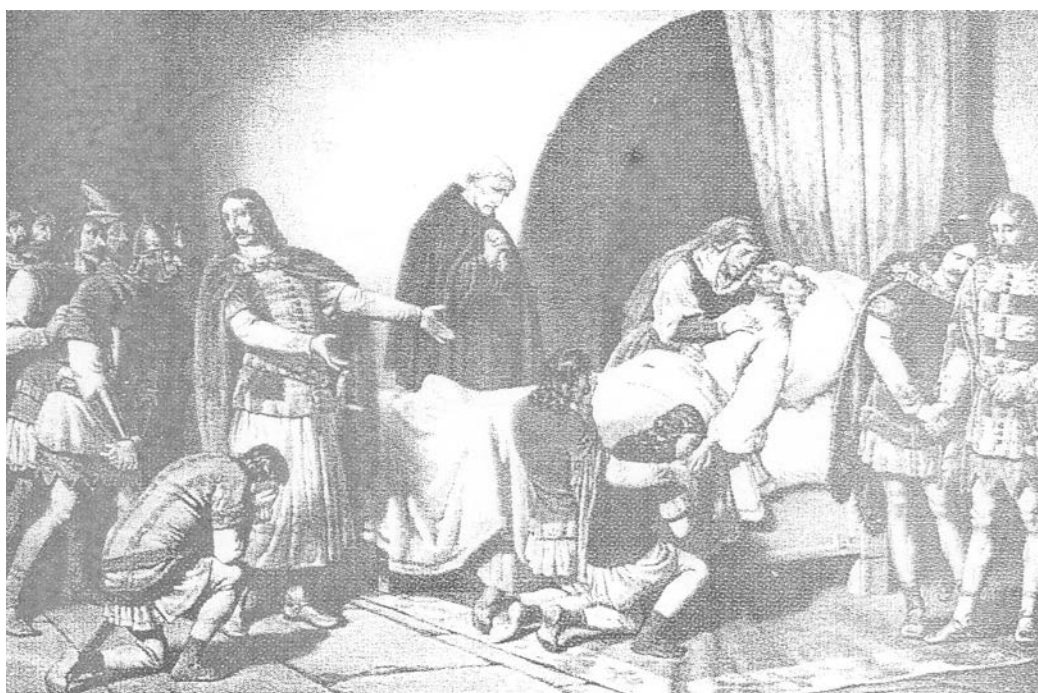
Прилог бр. 17: Елизабета Силађи на слици „Ладислав Хуњади на одру“. Tolnai világtörténelme.

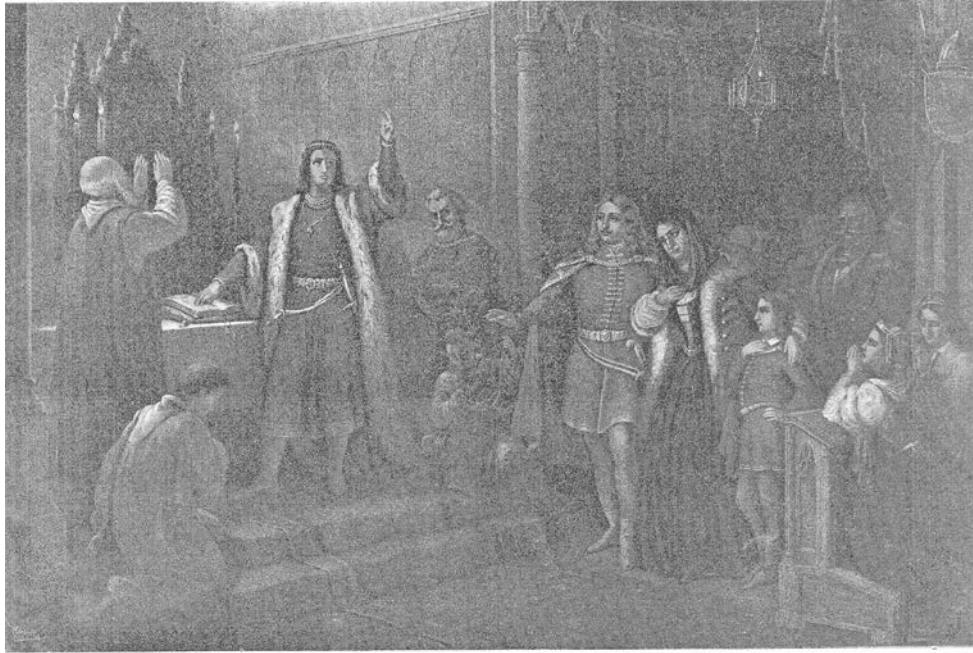
Прилог бр. 18: Смрт Јанка Хуњадија. Зидна слика Кароља Лоца у цркви светог Фрање у Будимпешти. Szalay József-Baróti Lajos, Magyarország Nagy Lajos halálától a mohácsi vészig, ; Szalay József-Baróti Lajos, A magyar nemzet története, II/II, Budapest, b. g. (1896), једнобојна репродукција између 220 и 221. стране.

Прилог бр. 19: Михајло Семлер, Смрт Јанка Хуњадија. (кат. IV, 1.4).

Прилог бр. 20: Винценц Кацлер, Смрт Јанка Хуњадија. (кат. IV. 1.3).

Прилог бр. 21: Бела Визкелети, Заклетва Ладислава V. Tolnai világtörténelme. 257.
Оригинал у приватној својини на непознатом месту. Одавно није виђен.
Саопштење Норе

Прилог бр. 22: Винценц Кацлер, Сусрет Елизабете Силађи са сином Матијом код
Стражнице. Tolnai világtörténelme, 355.

Прилог бр. 23: Катарина Ивановић, Смрт Сибињанин Јанка. Тимотијевић Мирослав-Михаиловић Радмила, Катарина Ивановић, Београд, 2004, 41, бр. 12. једнобојни детаљ и слика у боји бр- 29.

Прилог бр. 24: Катарина Ивановић, Заклетва краља Матије. Тимотијевић-Михаиловић, н. д., слика у боји бр.36.

Прилог бр. 25 Јозеф Шмит, Смрт Јаноша Хуњадија. Тимотијевић-Михаиловић, н. д., 42, бр. 13. једнобојни детаљ.

Прилог бр. 26: Елизабета Силађи пада на колена пред Ладиславом V. Дворез непознатог аутора. *Jósika után*, 13.

Прилог бр. 27: Свети Освалд, уљана слика Ђузепеа Барбарија, погрешно идентификована од Ференца Пулскија са Елизабетом Силађи. Nevesy André, La maitre de caducée, Paris-Bruxelles, 1925, 24, i tabla XIII

Прилог бр. 28: Пулскијева погрешна идентификација претходне слике. Henszlmann Imre, szakosztályi jegyző, Negyedik ülés Eperjesen, au. 14.-án, Halász Géza, A magyar orvosok és természetvizsgálók Kassa-Eperjesen tartott hetedik nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai, Pest, 1847, 157.

Прилог бр. 29: „Елизабета Силађи”, у ствари свети Освалд, на почетку XII тома Телекијеве књиге. Teleki József, A Hunyadiak kora Magyarországon, XII, Pest, 1854.

Прилог бр. 30: Свети Освалд, као „Елизабета Силађи“ у мађарском биографском лексикону из 1969. године. Magyar életrajzi lexikon, Budapest, 1969.

Прилог бр. 31: „Елизабета Силађи“ као краљица срца на карти.

Прилог бр. 32: Статуа Елизабете Силађи у по њој названој алеји, у Будимпешти.
<http://www.kozterkep.hu>

Прилог бр. 33: Глава претходне статуе Елизабете Силађи. <http://www.kozterkep.hu>

Прилог бр. 34: Фирма/ грб гимназије „Елизабета Силађи“ у Будимпешти. <http://www.kozterkep.hu>

Прилог бр. 35: Фигура од теракоте „Елизабете Силађи“, од Јудите Јожа. Фалваи, н. д., 14.

Прилог бр. 36: Поштанска Марка Мађарске из 1944. године са ликом Елизабете Силађи. Цртеж Ђерђа Конечнија. Stamp Catalog: Stamp Erzsébet Szilágyi, Hungary, Great women of Hungarian History Stamp number HU 627, Michel HU 756.

Прилог бр. 37: Пригодни жиг Југословенске поште, поводом петстогодишњице Чантавира, 1462. године поседа Елизабете Силађи. Оригинал жига на коверту из филателистичке збирке Рокаи Петра.

Мати краља Матије.²⁶⁾

Балада.

Савета Силађи
Ситну књигу пише,
Пуну горких суза,
Уздаха још више.

Камо прати књигу?
У Праг, у даљину,
На правди отетом,
Заробљеном сину.

»Не мичи се, сине,
Не иди из Прага,
Мајка спрема откуп,
Небројено блага.

И злата и сребра
Ево, нек су сити;
Хоће тебе, сине,
Мајка избавити.

Чувај се од злоће,
Што невинне граби,
Без милог јединца
Јадна мајка шта би?

Нек се преда писмо
Матији у руке,
У његове само,
Ни у чије друге«.

Црним сада воском
Писмо запечати,
П'онда сиђе у двор,
Чељад зове мати.

»Ко ће у Праг с писмом
Ал летети мора!
Хат и сто дуката
Дар му је од двора«.

»Ја ћу... Вратићу се
Већ седмога дана!«
— »Седам годинаца
Седам љути рана.«

»Ја ћу... За три дана
Већ сам натраг туна!«
— »Мајчиноме срцу
Три месеца пуна.«

»Боже зашт ми не даш,
Као тици, крила?
У једном тренутку
Код сина бих била.«

Шта шушти? Гле гавран
Из облака сива!
К'о онај на штиту
Хуњадија дива.²⁷⁾

Слети гавран, слети,
Од олује брже,
Па мајци из руку
Оно писмо трже,

»Натраг писмо, момци,
Отмите од тице!«
Поскочила момчад,
Стреља немилнице.

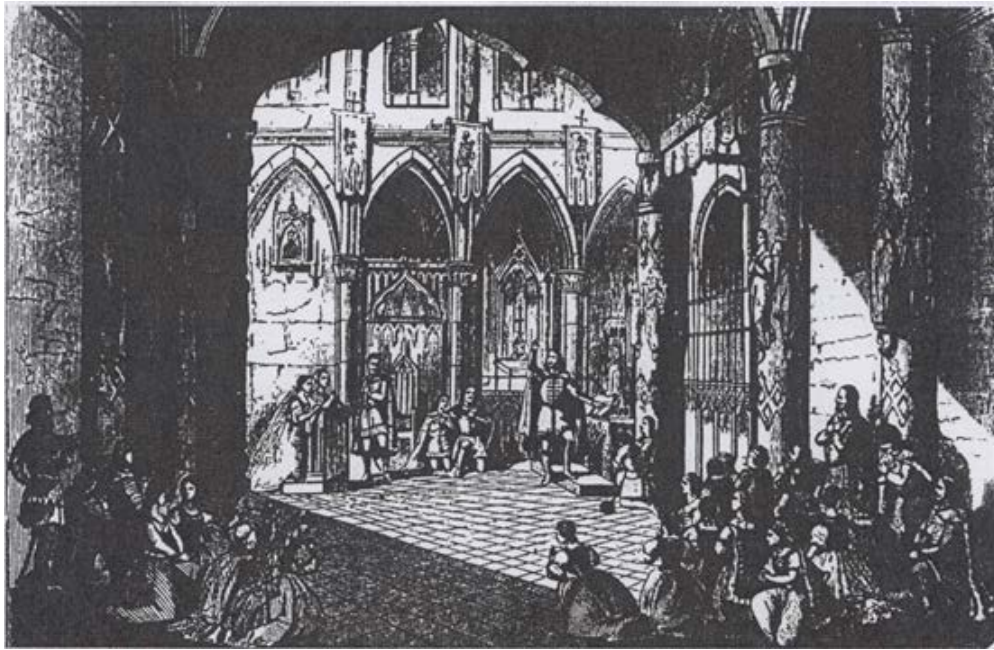
Сто невиних тица
Погибе од часа...
Од гаврана кривца,
Ни трага ни гласа.

До довече траја
Узалудна хајка,
Кад у ноћ, ко куца
Баш где спава мајка.

»Ко лупа, ко куца,
На прозоре тако?!«
— Гавран дон'о писмо,
Ал није онако.

Печат се црвени,
Друкчије су стране.
— »Одговор од сина...
Хвала ти гавране!«

Прилог бр. 38: Арањ Јанош, „Мати краља Матије“, приредио Бранчић Благоје, из Мађарског перивоја, (A magyar virágos kertből), Нови Сад, 1907, 81-83, 104-105.

Прилог бр. 39: Заклетва Ладислава V, Сцена из опере „Ладислав Хуњади“. На клечаоници клечи глумица која игра Елизабету Силађи. Falvai, Hunyadiak asszonyai, 15.

Прилог бр. 40: Розалија Шодел-Клејн као Елизабета Силађи.

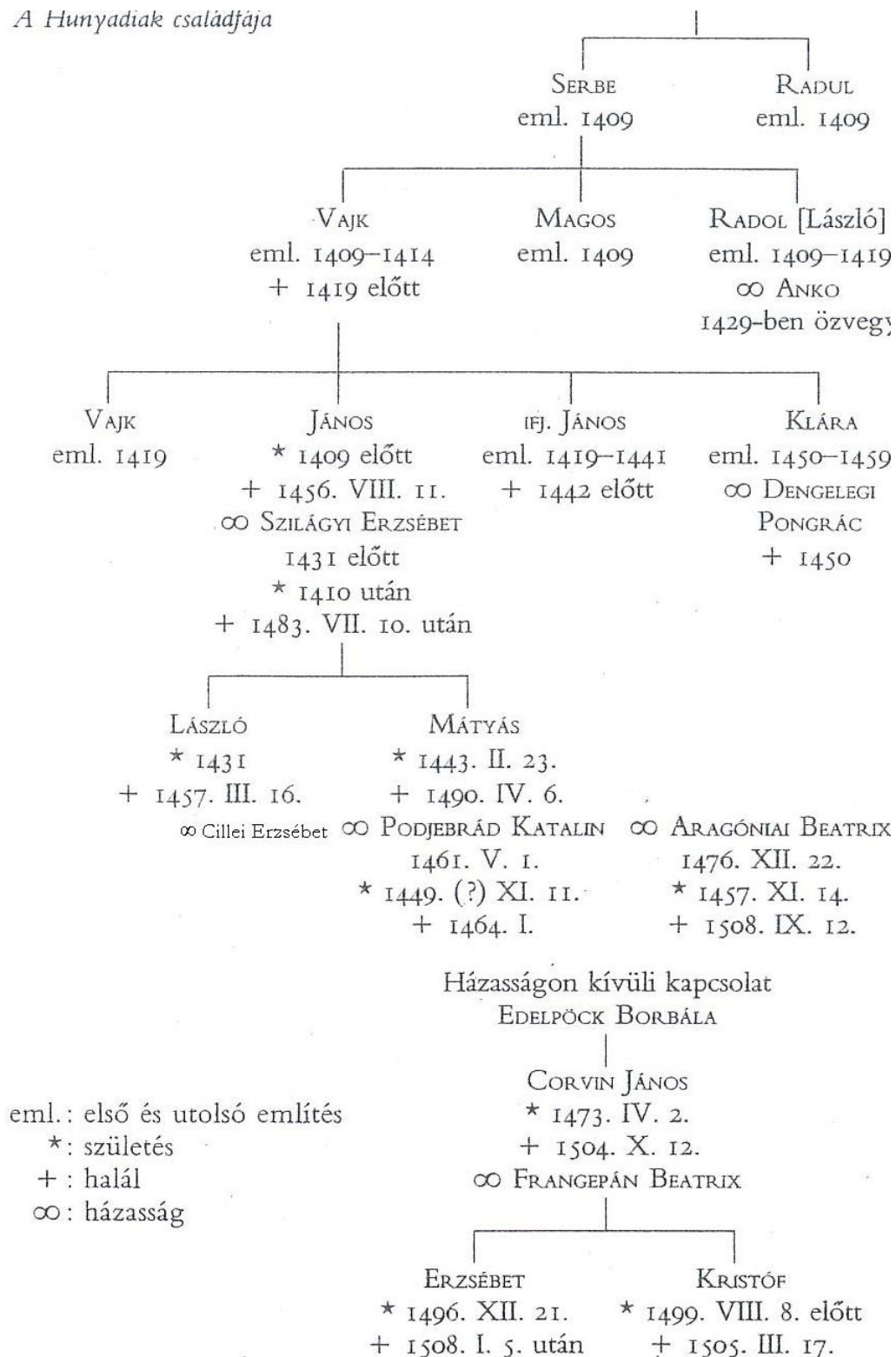

Прилог бр. 41: Арабела Силађи као Елизабета Силађи.

Прилог бр. 42: Грб породице Силађи у Националном музеју Мађарске у Будимпешти. М. Ђ., Szilágyi-címer ismeretlen helyről, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490, Kiállítási katalógus, Budapest történeti múzeum, 2008. március 19-június 30. Budapest, 2008, 274, 6.1.

A Hunyadiak családfája

Прилог бр. 43: Родослов породице Хуњади, Е. Kovács, A Hunyadi család, стр. 26

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Докторандкиња Мелина Рокаи рођена је 1985. године у Београду. Основну школу завршила је као носилац Вукове дипломе. Први и други разред гимназије завршила је као ђак генерације за те разреде. Посредством Министарства просвете и спорта изабрана је 2002. године да буде стипендиста Светских колеђа у Канади, где је завршила гимназију. На Филозофски факултет у Новом Саду, на Одсек за историју уписала се 2005. године и завршила је пре рока као студент генерације са просечном оценом 9,76. Дипломски рад одбранила је са највишом оценом. Мастер студије историје завршила је на Универзитету Оксфорд у Великој Британије као стипендиста Министарства омладине и спорта, Фонд за младе таленте. На Филозофском факултету у Београду уписала је докторске студије историје 2009. године. Са највишом оценом положила је све предвиђене испите. Рад на докторској дисертацији *Елизабета Силађи (1410-1483)* одобрен јој је на седници Наставно-научног већа 27.06.2013. године, након добијања сагласности Универзитета.

У току основних студија била је стипендиста Италијанског института за културу, за учење италијанског језика у Падови. Током докторских студија била је стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја. Као докторанд укључена је у пројекат Министарства просвете, науке и технолошког развоја *Српска држава и друштво у изворима средњег века* (евиденциони број 147024, руководилац проф. Др. А. Веселиновић). Учествовала је у научном раду са рефератима на три Интернационална средњовњковна конгреса у Лидсу, Велика Британија, на међународним скуповима у Кракову,

Мађарској и Београду. Од научних радова објавила је рад у часопису *The South Slav Journal* и у *Истраживањима*. Такође су у штампи сручни текстови у часопису *Истраживања* и *Страи српски архив*.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а _____ Мелина Рокаи _____

број уписа _____ 5и090006 _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

ЕЛИЗАБЕТА СИЛАЋИ (1410-1483)

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 5.7.2013.

Melina Rokai

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске
верзије докторског рада**

Име и презиме аутора Мелина Рокаи _____
Број уписа 5и 090006 _____
Студијски програм Докторске студије историје _____
Наслов рада ЕЛИЗАБЕТА СИЛАЋИ (1410-1483) _____
Ментор Проф. Др Андрија Веселиновић _____

Потписани Мелина Рокаи _____

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 5.7.2013.

Melina Rokai

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

ЕЛИЗАБЕТА СИЛАЋИ (1410-1483)

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 5. 7. 2013.

Helina Rokai

1. Ауторство - Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. Ауторство - некомерцијално – без прераде. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. Ауторство - некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. Ауторство – без прераде. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. Ауторство - делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.